

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Petr Duchoslav

Politický vývoj Československé sociální demokracie v letech
1945–1948 (od obnovy strany k jejímu pohlcení KSČ)

The Political Development of The Czechoslovak Social
Democracy between the years 1945–1948 (from the restoration of
the party to its "fusion" by The Czechoslovak Communist Party)

Praha 2009

Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Poděkování

Na tomto místě by chtěl autor práce poděkovat všem pracovníkům archivů, v nichž měl možnost studovat, dále vedoucímu diplomové práce prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc., Ing. Josefovi Lesákovi za cenné vzpomínky na poválečnou třetí republiku, Georgu Kebrlemu za zprostředkování vzpomínek na svého otce, sociálního demokrata, PhDr. Jiřímu Malínskému z Masarykovy dělnické akademie za vyjasnění některých problematických okruhů. Zvláštní dík patří mému bratrovi Martinu Duchoslavovi při definitivní úpravě rukopisu.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 30. 7. 2009

Petr Duchoslav

Anotace

Diplomová práce „Politický vývoj Československé sociální demokracie v letech 1945 - 1948 (od obnovy strany k jejímu pohlcení KSČ) pojednává o třech letech vývoje sociálně demokratické strany v poválečné, tzv. třetí republice. Práce je na jedné straně ohraničena dvěma milníky - její obnovou na jedné straně a její likvidací v červnu 1948 jako samostatného politického subjektu na straně druhé.

Sociálně demokratická strana se vymezila programově jako strana socialistická, jejíž cíl měl být dosažen demokratickými prostředky - postupnou evoluční a reformní cestou. Aby bylo dosaženo tohoto záměru, vytvořili sociální demokraté společně s národními socialisty a komunisty tzv. Národní blok pracujícího lidu a venkova, v němž si vůdčí úlohu nárokovali právě komunisté.

Po skončení druhé světové války nebylo zdaleka jasné, zda se sociálně demokratická strana obnoví. Těsně po válce zaznívaly hlasy někdejších i současných sociálních demokratů, že stranu nemá cenu obnovovat, neboť bude vytvořena jedná „velká“ socialistická strana, do níž vplynou všechny politické subjekty hlásící se k socialismu. Tyto nálady však postupně opadly, až zvítězila společná vůle k tomu, aby se tradiční strana obnovila. S tou však byly spojeny počáteční těžkosti, protože sociální demokracie ztratila za války své organizační zázemí a musela tak budovat stranu od samého počátku.

V sociální demokracii se po válce vytvořila tři protichůdná křídla, která mezi sebou vedla boj o prosazení vlastní politické koncepce - antikomunistické, „středové“ a prokomunistické. Prokomunistické křídlo vedené předsedou strany Z. Fierlingrem usilovalo o nejtěsnější spolupráci s KSČ, naopak antikomunistické chtělo v rámci Národní fronty a vlády s komunisty spolupracovat, ale odmítalo její nedemokratické praktiky vládnutí a porušování zákonnosti.

Prokomunistická politika tak měla za následek, že z prvních parlamentních voleb v květnu odešla sociální demokracie poražena, když se umístila jako poslední. Volby odstartovaly první poválečnou krizi strany, která byla spojena s voláním po odchodu Z. Fierlingra z postu předsedy strany. Tomu se však podařilo tlak krajských organizací a stranických komisí odrazit a mohl tak na svém místě setrvat. Prokomunistická politika a závislost na politických krocích KSČ byla praktikována s drobnými vychýleními až do druhé poloviny 1947.

V září 1947 byla podepsána tzv. zářijová dohoda, dvoustranná smlouva s KSČ, která koordinovala vzájemný postup ve věci milionářské dávky, mimořádného zdanění nejvyšších vrstev společnosti. „Zářijová krize“ otřásla ještě více pozicí Z. Fierlingra, a její výsledky hrály důležitou roli v dalším vývoji, což se bezprostředně týkalo druhého poválečného sjezdu v Brně. Tam Fierlinger již svůj předsednický post neobhájil a přepustil místo ministru průmyslu B. Laušmanovi. Ten hlásal koncepci nezávislého a samostatného postupu na KSČ. Jeho víze se prudce střetla s „fierlingrovskou“, jehož stoupenci mezitím ustavili Klub demokratického socialismu s časopisem Směr. Tato vnitrostranická frakce usilovala o návrat Fierlingra do čela strany jako záruky dalšího socialistického vývoje.

V únoru 1948 vnitrostranické spory vyvrcholily. Sociálně demokratičtí ministři nepodali demisi a vedení strany se vyjádřilo pro demokratické řešení vládní krize na podkladu stávající Národní fronty. To však komunisté odmítli a s pomocí nátlakových prostředků prosadili novou, „obrozenou NF“ již bez svých odpůrců. Aktuální otázka tak zněla, do jaké míry je další existence sociální demokracie „oprávněná“, když komunisté převzali absolutní moc.

Ihned po únoru 1948 vedoucí funkcionáři KSČ souhlasili s tím, aby sociální demokracie nadále působila v politickém životě. Zlom však přišel s volbami 1948, kdy komunistické vedení z obav, že nekomunistické strany obnoví svou činnost, vyhlásilo jednotnou kandidátku. To znamenalo jediné, existence sociální demokracie jako samostatného subjektu byla zásadním způsobem zpochybněna. Bylo definitivně rozhodnuto, že sociální demokracie bude zlikvidována jejím pohlcením KSČ. O tom rozhodly delegace obou stran v dubnu 1948, kdy se počaly k tomu činit přípravy. V místech, okresech a krajích byly tvořeny slučovací komise, které „sloučení“ zabezpečovaly. Oficiální stvrzení daného stavu pak proběhlo 27. 6. 1948 na slavnostním „slučovacím sjezdu“.

„Sloučení“ však nesplnilo očekávání komunistů, protože do KSČ vstoupila pouze jedna třetina členů. I když navenek proklamované „sloučení“ nebylo platné, protože byly porušeny vnitrostranické stanovy sociální demokracie, tato strana byla po sedmdesátileté existenci zlikvidována. To však nemění nic na tom, že po tři poválečné roky bránila sociální demokracie demokratické principy a těmto principům se nezpronevěřila.

The Summary

The thesis "The Political Development of The Czechoslovak Social Democracy between the years 1945–1948" (from the restoration of the party to its "fusion" by The Czechoslovak Communist Party) deals with a three-year development of The Czechoslovak Social Democracy in a post-war era – in the so-called Third Republic. The thesis is marked by two milestones – by the restoration of the party on one hand and its elimination as an independent political subject in June 1948 on the other hand. The Social Democratic Party defined itself, by its political programme, as a socialist party whose objectives were meant to be accomplished by democratic means – in a progressive and reform way. In order for this goal to be reached, the Social Democrats along with the National Socialists and the communists had formed the so-called National Front of the Working People and the Country in which a leading role was claimed just by the communists.

After the end of the WWII, it was not by far apparent whether the Social Democratic Party would be able to revive. Closely after the WWII, voices of some of the current and former Social Democrats could be heard that it was no longer worth restoring the party as such as one "major" socialist party would be established instead and other political parties that had adopted socialism were supposed to "flow" into it. These sentiments disappeared over time when a common will to rebuild the traditional party prevailed. Initial hardships emerged soon, though, because the Social Democrats had lost its organizational background during the war. For this reason, they were forced to build up the party from scratch.

When the WWII was over, three opposing factions inside the party were set up. These factions – anti-communists, "centrists", and communists – were struggling to establish own political conceptions within their party. The communist wing led by the party's chairman Z. Fierlinger sought to form a very tight cooperation with the Czechoslovak Communist Party. On the contrary, the anti-communist wing aimed to cooperate with the Communists only within the frames of the National Front but it would not approve of their non-democratic government practices and violation of law and order.

The communist-faction policies resulted in a defeat of the Social Democrats in the first parliamentary election in May 1946 as the party came out last. It was this election that gave rise to the first post-war crisis of the party, which was connected with a call for Mr. Fierlinger's abdication. Despite these voices, he was able to repel the pressure, particularly through the activity of the party's regional organizations and internal commissions and he remained in his position. The communist-wing politics and a virtual dependence on the communists' political moves was practised – with minor deviations – till a second half of 1947.

In September 1947, a so-called September Deal was signed with the Czechoslovak Communist Party, which was to coordinate a common progress of the two parties regarding a millionaire tax, an extraordinary taxation of the upper classes. The September crisis shivered Mr. Fierlinger's post even more and its results played an important role in

the next development, which directly concerned the party's second convention in Brno. This is where Mr. Fierlinger's did not manage to stand up for his position and passed it on to the minister of industry Bohumil Laušman. Mr. Laušman then campaigned for a conception of a separate and an independent progress on the Czechoslovak Communist Party. His political policies were soon to conflict with those of Mr. Fierlinger, who – in the meantime – set up a formation called The Club of the Democratic Socialism, issuing a journal "The Course". This internal faction's efforts lay in bringing back Mr. Fierlinger to chairmanship as a guarantee of the party's further socialist course.

In February 1948, the conflict among the warring forces culminated. The Social Democratic ministers refused to resign and the party's leaders expressed their will to resolve the government crisis within the limits of the National Front. The Communists disagreed with such a suggestion and with the help of pressure means (protests in the parliament or mass demonstrations) they pushed through a new "revived" National Front, devoid of their political opponents. Now, a relevant question to the current situation was: To what extent is the next existence of the Czechoslovak Social Democratic Party "valid" while the Communists had taken over an absolute political power.

Immediately after February 1948, the leading communist officials agreed that the Social Democrats could continue to function as a political subject. But a breakthrough came with the 1948 election as the communist head – fearing that non-communist parties would restore their campaigns – announced a united candidate list. This led only to the existence of the Social Democracy being fundamentally questioned as an independent party. It was decided that the Social Democrats would be erased by the "fusion" with the Communist Party. The representatives of both the parties decided upon it in April 1948 when necessary steps for the "fusion" were initiated. "Fusion" boards were formed in regions and counties across the entire country to secure the process. An official confirmation of the current state was passed on the 27th of June 1948 at a ceremonial "fusion convention".

However, the "fusion" did not fulfil the communists' expectations as only one third of members joined the Communist Party. Although the proclaimed "fusion" was not valid because of the violation of internal regulations the Czechoslovak Social Democratic Party was eventually eliminated after its seventy-year existence. Still, this does not change the fact that the Social Democrats were courageously defending the principles of democracy and they never betrayed them.

Obsah

Seznam zkratk.....	8
Úvod.....	11
1. Vývoj strany do roku 1945.....	23
2. Poválečná obnova strany a organizace.....	39
3. Parlamentní volby 1946.....	69
4. Sociální demokracie po parlamentních volbách 1946.....	90
5. Na cestě k XXI. brněnskému sjezdu.....	106
6. Sociální demokracie a mocenský zlom v únoru 1948.....	133
7. Pohlčení sociální demokracie KSČ.....	162
Závěr.....	193
Prameny a literatura.....	197
Seznam příloh.....	216
Přílohy.....	218
Tištěné přílohy.....	219
Obrazové přílohy.....	237

Seznam zkratek

ABS – Archiv bezpečnostních složek
AKPR – Archiv Kanceláře prezidenta republiky
ANM – Archiv Národního muzea
APSP – Archiv Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky
ATGM – Archiv T.G.M.
AÚSD – Archiv Ústavu soudobých dějin Akademie věd České republiky
AV - Akční výbor
COMISCO - Committee of International Conferences
ČL - Členský list
ČSD - Československá sociální demokracie
ČSL - Československá strana lidová
ČSNS - Československá strana národně socialistická
DA - Dělnická akademie
DTJ - Dělnická tělocvičná jednota
DS - Demokratická strana
HSLS - Hlinkova slovenská ľudová strana
Informbyro - Informační byro komunistických stran
Kominterna - Komunistická Internacionála
KSCČ - Komunistická strana Československa
KSS - Komunistická strana Slovenska
KVV - Krajský výkonný výbor
KVV - Krajský volební výbor
MO - Místní organizace
MSV – Místní slučovací výbor
NA – Národní archiv
NF - Národní fronta
NSP - Národní strana práce
NS – Národní socialisté
NV - Národní výbor
NSV - Nižší slučovací výbor
OVV - Okresní výkonný výbor
PNS - Prozatímní národní shromáždění
PÚVV - Přípravný ústřední výkonný výbor
PVVZ - Petiční výbor věrní zůstaneme
R - 3 - Rada tří
ROH - Revoluční odborové hnutí
SČM - Svaz české mládeže
SOA – Státní oblastní archiv v Praze
SP - Strana práce
SNB - Sbor národní bezpečnosti

SR – Státní rada
SSO – Strana slovenskej obrody
SSSR – Sovětský svaz
StB – Státní bezpečnost
SV – Slučovací výbor
ÚAV – Ústřední akční výbor
ÚNS – Ústavodárné národní shromáždění
ÚKM – Ústřední komise mládeže
ÚOK – Ústřední organizační komise
UP – United Press
ÚVV – Ústřední výkonný výbor
ÚVV – Ústřední volební výbor
ÚPK – Ústřední personální komise
ZNV – Zemský národní výbor
VOA – Všeodborový archiv
VSV – Vyšší slučovací výbor
ZPO – Závodní politická organizace

Úvod

Diplomová práce „Politický vývoj Československé sociální demokracie v letech 1945–1948 (od obnovy strany k jejímu pohlcení KSČ)“ se zabývá třemi roky politického vývoje sociálně demokratické strany v období tzv. třetí republiky.¹ Zaměřuje se primárně na politický vývoj této strany, jakožto ústřední problematický okruh, který analyzuje v kontextu vnitropolitických a mezinárodních přeměn a který sekundárně sleduje z komparativního hlediska s ostatními stranami tehdejšího politického systému, zejména pak komunistickou stranou Československa (KSČ). K této straně totiž stála Československá sociální demokracie (ČSD) v poválečné republice ideově nejbližší.² V základních obrysech se dotkne také části programové, protože ta tvořila jeden z pilířů obecné stranické programatiky a vtiskovala sociální demokracii její specifickou tvář, jíž se chtěla odlišit od ostatních stran.

Autor v metodologické rovině zvažoval, zda by nebylo účelnější práci chronologicky ohraničit rokem 1946, v němž se konaly první poválečné parlamentní volby a které uzavřely první rok obnovené existence strany a současně její jednu vývojovou etapu. Takto zvolená koncepce by se jevila z formálního hlediska jako správná a výklad by se mohl dostatečně a detailně zabývat rozbořem jednoho roku. Nakonec se však autor rozhodl práci obsahově rozšířit až do roku 1948, tedy roku, kdy sociálně demokratická strana byla pohlcena KSČ a zmizela po sedmdesáti letech existence z politické mapy. Z tohoto pohledu pak zvolený postup tvoří logicky propojený a uzavřený celek, který provází čtenáře od obnovy strany až k její likvidaci.

Autor se rozhodl napsat diplomovou práci na téma poválečné sociální demokracie z několika důvodů. Předně musíme konstatovat, že sociální demokracii ve třetí republice nebyl po listopadu 1989 věnován v naší historiografii takový prostor, jaký by si zasloužila; pozornost historiků a badatelů byla v tomto ohledu zaměřena na jiné strany, především KSČ³, národně socialistickou stranu⁴ a také stranu lidovou,⁵ méně pak na slovenskou Demokratickou stranu.⁶ Příslušné pasáže o poválečné sociální demokracii

¹ Třetí republikou rozumíme údobí let 1945 – 1948. Tento termín je historiky a politology po roce 1989 běžně používán pro období tzv. limitované (uzavřené) demokracie. Toto období bylo *de facto* pretotalitní přechodnou fází, které ve svých základech anticipovalo zárodky příštího komunistického systému.

² Programovým cílem obou stran byl socialismus, tedy sociálně spravedlivá (rovnostářská) společnost, lišily se však v přístupu, resp. způsobu dosažení tohoto cíle.

³ Nejvýznamnějším historikem, který se zabývá poválečnou komunistickou stranou, je Karel Kaplan, který přispěl velkou měrou k tomu, že historiografie tohoto období je v současné době více než bohatá. Z jeho prací zde jmenujme např.: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1990; *Pět kapitol o únoru*. Brno 1997; *Pravda o Československu 1945 – 1948*. Praha 1990; *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha 1992 a mnohé další.

⁴ Historik Jiří Kocian se zabývá systematicky poválečnou národně socialistickou stranou. Napsal o ní studii *Československá strana národně socialistická v letech 1945 – 1948. Organizace, program, politika*. Brno 2002.

⁵ Michal Pehr se systematicky zabývá vývojem poválečné lidové strany. Je autorem práce *Československá strana lidová 1945 – 1946*. Praha 2003.

⁶ Demokratickou stranou po roce 1945 se zabývá slovenský historik V. Čelko, vědecký pracovník Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd.

tedy tvořily vždy součást prací o jiných stranách v námi sledovaném období. Za druhé nebyl po roce 1989 podniknut systematický pramenný výzkum, neboť archiv strany nebyl jednak plně badatelům zpřístupněn, jednak nebyl řádně uspořádán. Tento stav se v posledních letech počal měnit a archiv sociálně demokratické strany je historikům a jiným společenskovědním pracovníkům k dispozici, takže toto „desiderium doby“ bylo z velké části překonáno. Autorovým prvořadým záměrem pak bylo zaplnit „bílé místo“ v dějinách poválečného politického stranictví, kdy politický vývoj ostatních stran tehdejšího mocenskopolitického systému byl již poměrně uspokojivě zpracován, a jedinou stranou, kde se tak ještě nestalo, zůstává právě sociální demokracie.

Práce je koncipována jako materiálová a analytická studie, jejíž těžiště spočívá v původním archivním výzkumu v tuzemských archivech, studiu dobového tisku, memoárové a odborné literatury a svědectví pamětníka.⁷ Důraz je přitom kladen na samotné archivní studium, neboť právě archivní materie obsahuje nejvíce relevantních informací k danému tématu. Práce sestává celkem ze sedmi kapitol, které se v uceleném výkladu zaměřují na klíčové či podstatné události ve vymezeném období dějin sociální demokracie, podrobně je analyzují a na základě kritického zhodnocení pramenů resumují. Strukturace práce dodržuje chronologické řazení kapitol a důsledně se jich drží. Začíná od obnovy strany v roce 1945 a končí v červnu 1948, kdy byla sociální demokracie zlikvidována jejím pohlcením KSČ. Celou práci uzavírá konečné hodnocení tříletého působení sociální demokracie v letech 1945–1948, zamyšlení nad její úlohou v poválečném období limitované demokracie a společensko-politickým významem v předmětném údobí.

Na tomto místě je třeba zmínit, že obsahem práce není problematika vývoje exilové sociální demokracie, tak jak se na jaře 1948 ustavila v Londýně, i když se jí samozřejmě v konkrétním úseku práce okrajově dotkne. Toto téma, ve své podstatě vícevrstevnaté a poměrně široké, by zasloužilo samostatnou práci či studii. Na závěr práce autor připojil textové a obrazové přílohy, jež převzal z odborné literatury a českých archivů, v nichž měl možnost studovat.

První kapitola („Vývoj strany do roku 1945“) se zabývá stručným nástinem počátků dělnického hnutí v českých zemích, které spadají zhruba do padesátých a šedesátých let devatenáctého století a jež daly později za vznik samotné sociální demokracii. Dále je zde pojednáno o společenských a politických determinantech, které měly na utvoření strany, jakožto politické reprezentantce rozvíjejícího se dělnického hnutí, podstatný vliv. Postupně se seznámíme s historií strany až do jejího likvidačního sjezdu v prosinci 1938, jímž oficiálně ukončila svou činnost a její jádro přešlo do Národní strany práce. Tato kapitola bude rovněž referovat i o sociálnědemokratickém odboji a peripetiích jeho význačných představitelů, neboť strana *via facti* v této době neexistovala, protože sama likvidovala na prosincovém sjezdu v roce 1938.

Druhá kapitola („Poválečná obnova strany a organizace“) referuje o okolnostech obnovy strany, která, jak později uvidíme, nebyla vůbec jistá, protože zdaleka ne všichni členové sociální demokracie se pro obnovu své strany vyslovovali. V této kapitole rovněž poukážeme na rozdíly mezi ostatními stranami, které se týkaly budování stranických

⁷ Pamětníkem byl bývalý poslanec za národně socialistickou stranu a mládežnický pracovník Ing. J. Lesák (*1920).

organizací od nejnižších až po nejvyšší články. Sociální demokraté za základ výstavby svých organizací vždy považovali místní organizace, naopak na rozdíl od komunistů odmítali až do poloviny roku 1946 zakládat závodní organizace. Postupné budování stranických organizací bylo složitým dlouhodobějším procesem, pomalejším než u ostatních stran.

Dále se budeme věnovat stranickému tisku, který byl u sociální demokracie široce zastoupen, ať již ústředním tiskovým orgánem *Právem lidu*, tak dvoutýdeníky, měsíčníky, odbornými, zájmovými či specializačními a propagačními tiskovinami. Nedílnou součástí této kapitoly bude i pasáž o protichůdných ideových skupinách, které ve straně existovaly a žily zde svým vlastním životem. Každá frakce měla svou odlišnou „ideologickou výbavu“, již se pokoušela ve straně na úkor ostatních názorových platforem prosadit.

Třetí kapitola („Parlamentní volby 1946“) se zaměřuje na jednu z klíčových událostí poválečného období, parlamentní volby, jediné celonárodní svobodné hlasování, jež do února 1948 proběhlo. Zde budeme blíže zkoumat přípravu a samotnou předvolební kampaň sociálních demokratů, použití různých předvolebních nástrojů (agitace, letáky, předvolební brožury apod.). Uvidíme také, jak probíhala předvolební kampaň sociální demokracie ve srovnání s ostatními stranami. Tyto volby byly důležité zejména v tom, že upravily podle volebních výsledků do té doby paritní zastoupení politických stran v jednotlivých mocenských člancích.

Osu další, v pořadí čtvrté kapitoly („Sociální demokracie po parlamentních volbách“) tvoří povolební období bezprostředně následující po neúspěšných parlamentních volbách. Jádrem této kapitoly zůstává objektivní analýza volebního nezdaru, neboť strana se umístila v českých zemích jako poslední, což nikdo z čelných funkcionářů strany neočekával. Uvidíme, jakým způsobem se strana s tímto debaklem vyrovnala, jaké reakce volební neúspěch vyvolal a jak se podařilo první poválečnou krizi překonat. Budeme hovořit i tom, jak se krize odrazila na mocenské pozici Z. Fierlingra jakožto předsedy strany. Jak a proč sociálně demokratická strana krizi ustála a jaké důsledky z toho vyvodila, bude též obsahem čtvrté kapitoly.

Pátá kapitola („Na cestě k XXI. brněnskému sjezdu“) referuje o důležitém přelomu v poválečném vývoji strany, kterým byl brněnský sjezd. Budeme hovořit nejprve o tzv. zářijové dohodě ze září 1947, která byla spouštěcím mechanismem změn, jež proběhly právě na druhém poválečném sjezdu. Popíšeme zde příčiny obměny ve vedení sociální demokracie, a to na hlavně na předsednickém postu, na kterém Z. Fierlingra vystřídal „konciliantnější“ B. Laušman. Poukážeme též na to, že tento sjezd se nestal místem smíru mezi znesvářenými frakcemi, bylo tomu právě naopak; od této doby levice, která utrpěla porážku, iniciovala prostřednictvím frakčního časopisu *Směr* činnost, která vedla k ovládnutí vedení strany, což rezultovalo téměř v rozkol strany.

Šestá kapitola („Sociální demokracie a mocenský zlom v únoru 1948“) se zabývá únorovými událostmi roku 1948 a specifickou úlohou sociální demokracie v nich. Ukážeme si zde, jak názorová rozpolcenost strany, jež trvala *de facto* po prohraných parlamentních volbách, zde dosáhla svého vrcholu. Sociální demokraté nepodali s ostatními občanskými stranami demise a přispěli nakonec k dohodě Laušmana, Fierlingra a Gottwalda o participaci sociálních demokratů na nové vládě. Bude zde vylíčen začátek

proměny strany, kterou po únoru 1948 ovládla levice podporovaná komunisty. Únor 1948 představoval důležitý milník, který nasměroval sociální demokracii k pohlcení ČSD s komunistickou stranou.

Sedmá kapitola („Pohlčení sociální demokracie Komunistickou stranou Československa“) pak celou práci uzavírá. Rozebírá příčiny a průběh pohlcení sociálně demokratické strany komunistickou stranou, které bylo oficiálně a eufemisticky deklarováno jako „sloučení“. Tento ideologický konstrukt pak v marxistické historiografii přetrval až do pádu komunistického režimu v roce 1989. „Sloučením“ sociální demokracie s komunisty skončila sedmdesátiletá existence strany, která se významným způsobem zasloužila o probojování sociálních a politických práv dělnictva a podílela se od konce devatenáctého století na politickém dění. V této kapitole uvidíme, jaké peripetie a názorové zvraty vedly KSČ, že se nakonec přiklonila k likvidaci sociální demokracie, jak celý proces vnímalo její nové vedení, které se etablovalo v průběhu únorového státního převratu, a jak jej hodnotila členská základna.

Pramenná základna studovaného tématu je v současné době poměrně široká, a to platí zejména o pramenech písemné provenience. Především badatelé mají možnost studovat vlastní, poměrně rozsáhlý archiv sociálně demokratické strany⁸, jenž je deponován v současné době v Národním archivu v Praze (NA), kam byl převezen ze sídla sociálně demokratické strany. Není úplný, neboť v něm nejsou obsaženy žádné materiály z válečného období, chybějí rovněž stenografické zápisy Ústředního výkonného výboru (ÚVV), protokol XXI. brněnského sjezdu, jakož i další materiály. Nicméně zachovány jsou cenné dokumenty o stranických komisích, sjezdové materiály, programové črty, stejně jako volební materiály, kandidátky, poměrně rozsáhlá korespondence B. Laušmana, Z. Fierlingra a mnohé další materiály, se kterými se budeme průběžně v celé práci seznamovat.

Další fondy tvoří pozůstalosti význačných sociálnědemokratických funkcionářů. Jedním z nich je pozůstalost⁹ Václava Patzaka¹⁰, historika a poválečného starosty Dělnické akademie, rozsáhlejší pozůstalost ministra průmyslu B. Laušmana¹¹, jejíž součástí je i korespondence a vybrané Laušmanovy články, jeho působení v exilové Státní radě, kde byl předsedou branného výboru, zápisy z tzv. konferencí, orgánu sociálnědemokratických funkcionářů v exilu, zápisy ze schůzí Československého socialistického klubu a další zajímavé materiály. Další pozůstalost potom tvoří Vlasta Petránková-Koušová¹², „levá“ sociální demokratka, která byla skrytou stoupenkyní KSČ. Poslední pozůstalostí, která stojí za pozornost, je Miloslava (Míla) Grimichová¹³, předválečná funkcionářka strany, jež vystupovala proti komunistům a řadila se antikomunistickému křídlu strany.

Jako relevantní doplňkové fondy z NA byly využity především tyto: Klement Gottwald¹⁴, „základní“ fond pro studium poválečné třetí republiky, Ústřední akční výbor

⁸ Jedná se o fond č. 1083/2 – Česká sociální demokracie 1920 – 1948, uložený v Národním archivu v Praze.

⁹ Fond č. 480.

¹⁰ Někdy se v odborné literatuře setkáme s jeho zkomoleninou „Pacák“ či „Pacak“.

¹¹ Fond č. 1153.

¹² Fond č. 580.

¹³ Fond č. 603.

¹⁴ Fond č. 1261/0/34.

NF 1948–1955¹⁵, Sekretariát ÚV KSČ¹⁶, obsáhlý a pro naše účely informativní Generální sekretariát ÚV KSČ¹⁷, Organizační sekretariát ÚV KSČ 1947–1954¹⁸ a další fondy, jež jsou uvedené na závěr práce¹⁹. Zmíněné fondy tvoří nezbytný faktografický fundament a podklad, na němž mohlo studium sociálně demokratické strany v námi ohraničeném období probíhat, protože představují určitý rámec, do něhož byla sociální demokracie začleněna.

Dalším archivem, v němž je možno studovat problematiku poválečné sociální demokracie, je Archiv Národního muzea (ANM), kde je rozsáhlá pozůstalost prvního poválečného předsedy strany Z. Fierlingra. Nachází se zde rovněž jeho pamětní výpis z let 1945–1948 (strojopis) „Porážky a vítězství“, korespondence s předními činiteli KSČ, úvahy a články, politické reakce, hodnocení politické situace a další materiály. Jako doplňkového fondu bylo použito pozůstalosti I. Dérera, v němž se nacházejí dobové články, jeho právní rozklady proponované ústavy, dopis XXI. brněnskému sjezdu apod.

Všeodborový archiv (VOA) obsahuje některé materiály vztahující se na sociálně demokratické odborové předáky, kteří působili v aparátu Ústřední rady odborů (ÚRO). Jmenovitě se jedná o J. Kubáta, člena prezidia ÚRO a odpůrce fierlingrovské linie, prokomunistického činitele E. Erbanu (generální tajemník ÚRO) a schopného organizátora V. Cipra. Archivní materiál obsahuje zápisy schůzí představenstva a prezidia ÚRO, kterých se zmínění sociální demokraté aktivně zúčastňovali. Ve Všeodborovém archivu můžeme rovněž nalézt poměrně bohatý materiál k volbám 1946 (předvolební letáky a hesla), jednotliviny vztahující se k již zmíněnému E. Erbanovi, V. Ciprovi a J. Kubátovi.

V Archivu bezpečnostních složek (ABS) je zájemce o studium dané problematiky širěji obeznámen s fondy týkajícími se bezpečnostních či státněbezpečnostních aspektů politického vývoje, dotýkající se přímo i sociálně demokratické strany. Především je nutno upozornit na málo využívané tzv. objektové svazky²⁰, které monitorovaly vnitřní vývoj sociální demokracie a které informovaly komunistické funkcionáře o vnitropolitických poměrech ve straně. Nacházejí se zde zprávy informátorů o vnitřních poměrech uvnitř sociální demokracie (hlavně před XXI. sjezdem v Brně), cenné jsou pro historika zápisy schůzí představenstva strany, zejména v kritickém údobí přelomu let 1947 a 1948, matérie, týkající se organizačního zázemí strany (přehled a obsazení jednotlivých komisí, vývoj členské základny) a konečně dokumenty, jež se vztahují ke „sloučení“ strany s KSČ. Dalším významným fondem²¹, uloženým v tomto archivu, je Sekretariát Velitelství Státní bezpečnosti, kde se nachází opis deníku prof. Z. Pešky z let 1945–1946 (1948), obsahující zajímavé postřehy sociálně demokratického ústavního právníka a experta strany na tuto problematiku, Zprávy k činnosti sociální demokracie (poznatky z let 1947–1948) a charakteristiky čelných sociálních demokratů Blažeje

¹⁵ Fond č. 357 (357/1,357/2).

¹⁶ Fond č. 1261/0/13.

¹⁷ Fond č. 1261/0/32.

¹⁸ Fond č. 1261/0/12.

¹⁹ Viz souhrn pramenů a literatury na konci práce.

²⁰ Objektový svazek č. 2231 „Nepřátelské osoby z řad bývalých sociálních demokratů.“

²¹ Fond č. 310.

Vilíma nebo V. Majera, vedených v jednotlivých podsvazcích²². Dalším fondem je rozsáhlý fond ZV (zvláštní vyšetřovací), který obsahuje vyšetřovací spis na B. Laušmana po jeho únosu ze Salcburku v prosinci 1953.

Dalšími archivy, z nichž měl možnost autor čerpat a které se přímo studovaného tématu netýkají, ale mají těsnou souvislost s poválečným vývojem v ČSR, jsou: Státní oblastní archiv v Praze (SOA), archiv Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky (APSP), obsahující vybrané schůze vlád NF let 1945–1948, archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), kde se nacházejí materiály k prvorepublikové sociální demokracii, poválečnému znárodnění, dokumenty týkající se např. prosincové stávky v roce 1920, ustavení Prozatímního národního shromáždění a zastoupení politických stran v něm, fragmentární korespondence V. Erbana z let 1945–1947, jednotliviny týkající se ministra V. Majera nebo živnostenského experta P. Sajala, archiv Ústavu T.G.M. (AT.G.M.), jenž spravuje významný fond E. Beneše²³, v jehož třetí části se nacházejí materiály vztahující se k poválečnému vývoji republiky, např. k volbám 1946, únorové krizi 1948 apod. a archiv Ústavu soudobých dějin AV ČR (AÚSD), v němž se nachází pozůstalost významného sociálního demokrata dr. J. Hájka. Jeho pozůstalost je poměrně rozsáhlá, avšak k námi vymezenému období obsahuje pouze fragmentární materiálu. Především zde máme na mysli jeho bohatou publikační činnost, některé veřejné projevy před únorem 1948, jež se týkaly především ideologické a kulturní práce a další. Za povšimnutí stojí i pozůstalost A. Procházky, jehož traktát o únoru 1948 nám přibližuje vyhrcovanou politickou situaci a její aktéry Procházkovými očima. V archivu je uložen i tzv. Rattingerův deník, obsahující vlastní poznámky o únorových událostech a rozhovorech s poslanci jednotlivých stran o podpoře KSČ. V jeho deníku hrají důležitou úlohu i „leví“ sociální demokraté, s nimiž Rattinger v krizových dnech intenzivně jednal.

Pokud máme hodnotit memoárovou literaturu významných sociálně demokratických funkcionářů, ta je poměrně hojně zastoupena. V první řadě zde jmenujme paměti ministra průmyslu B. Laušmana²⁴, jež vyšly v rakouské emigraci. Jeho memoáry jsou spíše apologií předúnorové politiky strany a autor sám vysvětluje vlastní rezignaci v únorových událostech tak, že k nim byl dotlačen okolnostmi. Dalšími memoárovými díly, které stojí za pozornost, je „Antifierlinger I.“ prvorepublikového funkcionáře strany I. Dére²⁵. Dére vystupuje ve svých pamětech ostře proti Fierlingrovi a stojí na straně „starých“ funkcionářů strany (A. Meissner, V. Dundr, V. Beneš). Ve svém díle popisuje zhoubný vliv Fierlingrova vedení na celou stranu a pozitivně hodnotí brněnský sjezd sociální demokracie v listopadu 1947. Dalším memoárovým počinem je práce prvního poválečného generálního tajemníka strany V. Holuba „Vítězství i prohry“²⁶, která je výčtem nejdůležitějších a nejzajímavějších událostí v životě tohoto sociálního demokrata. Holub měl vynikající paměť, a i když jsou v jeho díle některé drobné faktografické chyby, podává nám zde své osobní hodnocení nejvýznamnějších sociálně demokratických funkcionářů. Životní osudy zahraničního tajemníka sociální demokracie a člena vedení strany V. Bernarda jsou zpracovány v memoárech, které napsala jeho manželka Růžena

²² Podsvazky č. 284 (V. Majer) a č. 285. (B. Vilím).

²³ Fond je rozdělen chronologicky do tří částí.

²⁴ **Laušman, Bohumil:** Kdo byl vinen? Vídeň 1953.

²⁵ **Dére, Ivan:** Antifierlinger I.: Politické paměti 1945 – 1949. Praha 1993.

²⁶ **Holub, Václav:** Vítězství i prohry. Život na pozadí 20. století (vzpomíná autor). Vimperk 1997.

Volínová-Bernardová²⁷. Jde o velmi zajímavý pohled na Bernardův pohnutý život očima jeho manželky, která vyniká výtečným literárním nadáním a přehledem. Škoda jen, že sám Bernard se neodhodlal k napsání vlastních pamětí, neboť by nám jistě odhalily pozadí a zákulisí vnitrostranických poměrů sociální demokracie. J. Grňa, profesor správního práva na VUT v Brně, je autorem pamětí, které sice zasahuje do předmětného období práce jen okrajově, přesto jsou velmi zajímavým memoárovým příspěvkem.²⁸ Grňa popisuje peripetie okolo vzniku levicově zaměřené odbojové organizace Petičního výboru věrní zůstaneme (PVVZ), který z valné části tvořili sociální demokraté, a perzekuci představitelů domácího odboje. Zajímavé jsou též pasáže o České národní radě a Grňově příjezdu do vlasti a jednání o možném zastoupení domácího odboje ve vládě.

Petr Tax spolu s E. Erbanem napsal sedmidílný pamětní spis, který je stručným ohlédnutím za Erbanovým životem. Erban zde nehodnotí, popisuje pouze nejvýznamnější etapy svého života, přičemž posouzení svého jednání nechává na čtenáři.²⁹ Rudolf Bechyně, předseda exilové Státní rady, sepsal své pamětní výpisy pod názvem „Pero mi zůstalo“³⁰, které vyšly těsně po válce. Spíše než o paměti se jedná o výtah nejdůležitějších Bechyňových projevů a článků z let 1938–1944, jež nám ukazují, jaká ideová stanoviska tento kontroverzní politik zastával. Zajímavými jsou memoáry (či spíše deníkové záznamy) manželky dr. O. Johna Hermý Johnové-Svozilové, ve kterých můžeme nalézt charakteristiky předních sociálnědemokratických funkcionářů. Dr. O. John patřil k čelným představitelům „levice“ v sociálně demokratické straně a byl odpůrcem V. Majera a B. Vilíma, které považoval za „reakcionáře“. Je proto zajímavé, jak o těchto i dalších stranických funkcionářích smýšlel. První poválečný předseda strany Z. Fierlinger napsal dvoudílné paměti „Ve službách ČSR“³¹, které vyšly těsně po únorovém státním převratu 1948 a jež se sice primárně zabývají válečným šestiletím, ale poměrně významný prostor je věnován moskevským jednáním, jež se konaly v březnu 1945. Dále je Fierlinger autorem pamětí „Porážky a vítězství“³², které navazují na dvoudílné paměti „Ve službách ČSR“ a popisují politické události 1945–1949. Toto dílo je však poznamenáno silným autorovým subjektivismem a neobjektivním přístupem bývalého sociálního demokrata a poté zcela konformního komunisty. Paměti sociálního demokrata J. Hájka, který po likvidaci sociální demokracie přešel do KSČ, obsahují i vybrané pasáže o poválečném vývoji sociálně demokratické strany (volby, XXI. sjezd, únor 1948) a zajímavé informace o časopisu *Směr*, který se po XXI. sjezdu stal hlavním nástrojem frakční politiky „levice“ v sociální demokracii.³³ J. Krejčí, dosud žijící sociálně demokratický ekonom, nazval své paměti „Mezi demokracií a diktaturou“, v nichž akcentuje některé politické profily ústředních postav sociální demokracie, hlavně Z. Fierlingera a E. Erbana, kteří podle jeho názoru ve straně prováděli rozvratnou činnost.³⁴

²⁷ **Bernardová – Volínová, Růžena:** Pohled zpět. Život ve vírech 20. století. Praha 2003.

²⁸ **Grňa, Josef:** Sedm roků na domácí frontě. Brno 1968.

²⁹ Z našeho pohledu jsou podstatné pro záměr práce dva díly - **Tax, Petr:** Osudová rozcestí a Evžen Erban. I. Prolog. Praha 1992; Osudová rozcestí a Evžen Erban III. 1948, rok tří předpokladů. Praha 1992.

³⁰ **Bechyně, Rudolf:** Pero mi zůstalo. Praha 1947.

³¹ **Fierlinger, Zdeněk:** Ve službách ČSR, díl první a druhý. Praha 1948.

³² **Fierlinger, Zdeněk:** Porážky a vítězství. Praha 1971.

³³ **Hájek, Jiří:** Paměti. Praha 1997.

³⁴ **Krejčí, Jiří:** Mezi demokracií a diktaturou. Brno 1998.

Nicméně poválečné pasáži zde není věnována zvláštní pozornost, spíše jen telegrafická zmínka.

Posledním sociálním demokratem, jehož paměti stojí za naši pozornost, je R. Luža, syn generála V. Luži, zemského vojenského velitele na Moravě, zastřeleného při nešťastné události v roce 1944.³⁵ Luža, v letech 1945–1948 místopředseda ústřední komise mládeže, je autorem dvou rozsáhlých děl, z nichž pouze jedno jsou paměťmi³⁶, druhé seriózní historickou prací, zabývající se komplexním vývojem a ideovými rozpory exilové sociální demokracie.³⁷ Luža vyniká výborným slohem a sdělností, v pamětech nás přímo „vtahuje“ do děje.

Co se týče pamětí ostatních představitelů politických stran, jsou zastoupeny též velmi hojně. Na tomto místě připomeňme dvojce paměti dr. Č. Císaře, komunistického funkcionáře, jehož „Paměti“ mají úctyhodný rozsah.³⁸ Z našeho pohledu mají tyto paměti pro problematiku sociální demokracie cenný přínos, neboť Císař se jako přímý aktér politického dění znal s vrcholnými sociálnědemokratickými funkcionáři a jeho dílo obsahuje výstižné charakteristiky předních politiků této strany. Dalšími paměťmi, které je nutno v této souvislosti zmínit, je rozsáhlé čtyřdílné kompendium národněsocialistického ministra spravedlnosti P. Drtiny „Československo, můj osud“. Memoáry vybočují z běžné memoárové produkce a tvoří osobité literární dílo. Drtinovy paměti mapují z autorova osobního pohledu české a československé dějiny od Mnichovského diktátu přes únorové události 1948 až po autorovy peripetie, kdy byl několik let vězněn.³⁹ Dalším zajímavým memoárovým příspěvkem jsou dvoudílné paměti národního socialisty Oty Hory, stranického experta na bezpečnostní problematiku, vyhraněného odpůrce KSČ.⁴⁰ Hora, což je zajímavé, jako jeden z mála nekomunistických politiků podrobuje kritickému rozboru jednání nekomunistických stran v předvečer únorového státního převratu, když tvrdí, že nekomunisté se měli daleko lépe připravit na rozhodující střetnutí. J. Lesák⁴¹, je autorem stručných vzpomínek „Čas oponou trhnul“⁴², ve které nás kromě vykreslení poválečné politické situace zaujme samotný pohnutý osud někdejšího mládežnického funkcionáře. Paměti H. Ripky⁴³, národněsocialistického ministra zahraničního obchodu, jsou též zajímavé, nicméně stejně jako u drtivé většiny národněsocialistických funkcionářů jsou apologií politiky nekomunistických stran, jejíž neúspěch vyvrcholil právě v únoru 1948. Z nekomunistických politiků zmiňme ještě někdejšího čelného představitele agrární strany a ministra předmnichovských vlád L.

³⁵ Generál Luža byl v říjnu 1944 u Přibyslavi zastřelen protektorátními četníky při perlustraci.

³⁶ **Luža, Radomír:** V Hitlerově objetí: Kapitoly z českého odboje. Praha 2006.

³⁷ **Luža, Radomír:** Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948 – 1989. Praha - Brno 2001.

³⁸ **Císař, Čestmír:** Moji českoslovenští prezidenti. Praha 2006; Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara. Praha 2005.

³⁹ **Drtiny, Prokop:** Československo, můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Kniha 1, Sv. 2., Kniha 2, Sv. 2. Praha 1992.

⁴⁰ **Hora, Ota:** Svědectví o puči, I., II. Praha 1992.

⁴¹ J. Lesák je dosud jediný žijící člen někdejšího Ústavodárného národního shromáždění (ÚNS).

⁴² **Lesák, Josef:** Čas oponou trhnul. Praha 2000.

⁴³ **Ripka, Hubert:** Únorová tragédie: Svědectví přímého účastníka. Brno 1995.

Feierabenda, který sepsal třídílné memoáry „Politické vzpomínky“ a „Soumrak československé demokracie“.⁴⁴

Pokud se blíže zaměříme na komunistické funkcionáře, jejich paměti tvoří mezi memoárovou produkcí samostatnou skupinu. Předně máme zachovány paměti komunistů, jež působili v předmětném období na různých postech ve stranickém aparátu i mimo něj, což nám dává možnost nazírat na politické dění v letech 1945–1948 z jiného úhlu pohledu. Zde jmenujme např. paměti Stanislava Budína⁴⁵, předválečného komunisty a novináře, který byl ze strany v roce 1936 vyloučen, A. Kolmana (vl. jm. Ernest Natanovič)⁴⁶, pracujícího v agitačně- propagačním oddělení ÚV KSČ, jenž pobýval valnou část svého života v SSSR, Lumíra Čivrného⁴⁷, člena ČNR, Bohumila Laštovičky⁴⁸, generálního tajemníka čs. rozhlasu, a celý výčet můžeme uzavřít „pamětními výpisy“ stranického ideologa KSČ V. Kopeckého⁴⁹, jehož umělecký přínos je však značně pochybný, neboť obsahuje vyložené nepravdy a nesmysly, psané v duchu oficiálního ortodoxního dogmatismu, na což upozorňovali i někteří komunisté, např. K. Kreibich.

Pokud bychom se měli zmínit o pamětech těch osobností, které nebyli členy politických stran, ale rozhodně nebyli jen politicky neutrálními pozorovateli, za naši pozornost jistě stojí memoáry literárního kritika, pozdějšího signatáře Charty 77 V. Černého⁵⁰, jehož výborné postřehy spolu s vytříbenými literárními prostředky jsou i dnes inspirativní. Dalším autorem vlastních pamětí je známý ústavní právník, spoluvůrce únorové ústavy z roku 1920 a člen lidové strany F. Weyr⁵¹, jehož příspěvek popisuje především dusnou atmosféru poúnorových čistek na univerzitách. Kancléř prezidenta dr. E. Beneše J. Smutný⁵² se zaměřuje především na samý průběh únorových událostí, jichž byl sám účasten, takže nám dává poměrně dobrý

(i když v rámci pamětí jako sekundárního pramenu ne úplně přesný) přehled o tehdejší politickém zvratu. Posledními dvěma autory, jež na tomto místě jmenujeme, jsou význační činovníci Demokratické strany na Slovensku J. Ursíny⁵³, jenž ve svých pamětech dává nahlédnout do zákulisí slovenských politických poměrů v politicky zjitřeném podzimu 1947, a J. Lettrich, předseda SNR, jehož paměti zároveň mapují historii Slovenska ve 20. století.⁵⁴

Pokud chceme obecně zkoumat dosavadní relevantní literaturu o poválečné sociální demokracii, jež by byla monograficky orientovaná, je nutno konstatovat, že je na rozdíl od memoárové strohá. Můžeme ji rozdělit na dvě části, na marxistickou a soudobou.

⁴⁴ **Feierabend, Ladislav:** Politické vzpomínky I. - III. Praha 1996; Soumrak československé demokracie. Londýn 1988.

⁴⁵ **Budín, Stanislav:** Jak to všechno bylo. Praha 2008.

⁴⁶ **Kolman, Arnošt:** Zaslepená generace: paměti starého bolševika. Brno 2005.

⁴⁷ **Čivrný, Lumír:** Co se vejde do života. Praha 2000.

⁴⁸ **Laštovička, Bohumil:** V Londýně za války. Praha 1979.

⁴⁹ **Kopecký, Václav:** ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo. Praha 1960.

⁵⁰ **Černý, Václav:** Paměti III. 1945 – 1947. Brno 1992.

⁵¹ **Weyr, František:** Paměti 3. Za okupace a po ní (1939 - 1951). Brno 2004.

⁵² **Smutný, Jaromír:** Svědectví prezidentova kancléře. Praha 1996.

⁵³ **Ursíny, Jan:** Z mojho života. Martin 2000.

⁵⁴ **Lettrich, Jozef:** Dějiny novodobého Slovenska. Bratislava 1993.

Marxistická literatura k samotným dějinám sociálně demokratické strany není příliš hojná. Tento stav byl zapříčiněn několika faktory, hlavně ideologickými, protože marxističtí historikové vesměs zdůrazňovali vedoucí roli KSČ v předmětném období, a úloha sociálních demokratů byla většinou překroucena či upozaděna. Když již takové práce vznikly, soustředily se obvykle na „zrádnou“ úlohu pravicových sociálních demokratů v poválečném období, jak to např. s ideologickou zaujatostí činili J. Hájek⁵⁵, Z. Fierlinger a mnozí další. Komunističtí historikové neměli z pochopitelných důvodů zájem rozšiřovat poznatky o straně, která splynula v roce 1948 s KSČ, jednak proto, že oficiální marxisticko-leninská doktrína oslavovala výhradně komunistickou stranu, a jednak z toho důvodu, že ostatní strany byly jako „reakční“ v únoru 1948 zničeny jako mocenskopolitický faktor. Tento oficiózní a zcela konformní tón se podařilo zmírnit až v době tzv. obrodného procesu v roce 1968, který však trval příliš krátkou dobu⁵⁶ a byl záhy vystřídán znormalizovaným dějepisectvím, jež se neslo v duchu předlednového období.⁵⁷

Ucelenou monografií o sociální demokracii v letech 1945–1948 je tak práce Pavly Vošahlíkové „Československá sociální demokracie a Národní fronta“⁵⁸, vzniknuvší v roce 1985, v níž syntetizující formou autorka popisuje tříletý poválečný vývoj strany. Je ukončena únorovým státním převratem v roce 1948, není tedy dotažena do pohlcení sociální demokracie komunistickou stranou, i když je na závěr telegraficky zmíněna. Práce není příliš obsáhlým příspěvkem k dané problematice a je ji třeba brát s ohledem na informační hodnotu s rezervou a opatrností. Chybí zde především hlubší rozbor volebního výsledku strany v roce 1946 a polarizace a střet protichůdných názorových sil uvnitř strany, eskalující na brněnském sjezdu v listopadu 1947, který je zde podán značně schématicky a je nedostatečně zhodnocen. Vzhledem k době svého vzniku obsahuje některé vyložené nepravdivé pasáže, na něž ještě později v práci poukážeme.

Druhou marxistickou prací, psanou v reformním roce 1968, je „Cesta ke sloučení“ J. Nedvěda. Její náplní je sloučení sociální demokracie s KSČ, obsahuje však příslušnou pasáž z poválečného tříletí. Na práci je patrné, že je psaná právě v tomto roce, a je proto zbavena ideologického dogmatismu z předchozích let, kdy se sociální demokracii nevěnovala v literatuře pozornost. Nedvěd, i když jeho práce je psána v reformním období, se nevyhnul evidentně nepravdivým tvrzením, např. v pasážích o brněnském sjezdu, interpretaci postupu „levice“ v únorových dnech apod. Nicméně je zde patrný posun ve faktografické části a Nedvěd se snaží o věcnější přístup k problematice, i když musíme mít na paměti, z jakých pozic svá tvrzení vykládá, resp. dokládá. To je patrné např. v samotné fázi „slučovacího“ procesu, kdy na rozdíl od Vošahlíkové kriticky dokládá, že „sloučení“ vyvolalo mezi členskou základnou odpor.

Ostatní marxističtí autoři se víceméně při popisu a analýze dějin třetí republiky tématu sociální demokracie dotýkají, protože tato strana byla součástí všech poválečných vlád Národní fronty, a proto bylo nutné se jí v příslušné míře zabývat. Na mysli zde máme takové autory jako M. Klimeš, M. Bouček, Z. Veselý, M. Vartíková a další.

⁵⁵ **Hájek, Jiří:** Zhoubná úloha pravicových sociálních demokratů. Praha 1953.

⁵⁶ Vlastní obrodný proces trval od ledna 1968 do srpna 1968, kdy byl násilně přerušen sovětskou invazí.

⁵⁷ Předlednovým obdobím rozumíme dobu, jež předcházela obrodnému procesu a především období prezidenta a prvního tajemníka A. Novotného (1953 - 1967).

⁵⁸ **Vošahlíková, Marta:** Československá sociální demokracie a Národní fronta. Praha 1985.

Ze soudobých historiků je zainteresovaným specialistou na předmětné období hlavně K. Kaplan, jenž napsal v roce 1984 v exilu monografii „Das verhangnisvolle Bündnis“⁵⁹. Práce se opírá o rozsáhlou pramenovou základnu, což je Kaplanova nesporná přednost, a přesnou faktografií. Kaplan sleduje vztah sociální demokracie a KSČ a komparuje je v době poválečné republiky, zároveň „tímto pohledem“ sleduje příčiny a předpoklady úspěšného boje komunistické strany o moc, z čehož vyvěral i další vývoj sociálně demokratické strany po únorovém převratu 1948. S důkladnou znalostí popisuje komunistickou nerozhodnost po únoru 1948, kdy komunisté nejdříve počítali s existencí sociální demokracie, poté však změnili názor a rozhodli o její likvidaci. Kaplanova monografie se sekundárně zaměřuje na politické procesy se sociálními demokraty po únoru 1948, proto je práce dotažena do roku 1954, kdy probíhaly velké politické procesy s bývalými sociálními demokraty. Vzhledem k tomu, že Kaplanova práce vznikla v roce 1984, můžeme ji označit za průkopnickou a v mnohých ohledech inspirativní pro další autory.

Co se týče soudobé literatury, je nutno zmínit, že po roce 1989 se systematicky dějinám poválečné sociální demokracie nikdo soustavně nevěnoval, a proto současná historiografie postrádá samostatnou monografii o sociální demokracii 1945–1948, jak již bylo naznačeno v úvodu. Výjimku *sui generis* tvoří již zmíněný Karel Kaplan, který kromě práce *Das verhangnisvolle Bündnis* systematicky postihnul ve svých pracích komplexní vývoj společnosti tzv. třetí republiky, tedy údobí let 1945–1948, včetně silného akcentu na politické stranictví. Nástin vývoje sociálně demokratické strany Kaplan popsal i ve své práci „Nekrvavá revoluce“⁶⁰ nebo „Pět kapitol o únoru“⁶¹; rovněž zde neopomíná klíčová témata poválečných dějin jako parlamentní volby v roce 1946, které tvoří organickou součást zmíněného tříletého „přechodného“ období.

Informativně poměrně bohaté jsou potom sborníky zaměřené na dějiny sociálně demokratické strany. Zde máme na mysli především tři, vzniklé v roce 2006. Prvním, který stojí za pozornost, je nazván „Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů.“⁶², které se zaměřují na komparativní vývoj obou socialistických stran. Druhý sborník nazvaný „Dějiny českého a československého sociálně demokratického hnutí.“⁶³ vyšel v roce 2006 péčí politologů M. Hrubce a M. Bárty a mapuje v jednotlivých příspěvcích historii sociálně demokratické strany od jejích počátků.

Od roku 2004 probíhá specializovaný cyklus seminářů a konferencí pod záštitou Masarykova ústavu AV ČR v Praze, z nichž postupně vyšlo pět sborníků zaměřujících se na poválečný politický vývoj a také politické stranictví.⁶⁴ Významný prostor zde kromě komunistické strany dostala rovněž sociální demokracie, vykreslená na pozadí

⁵⁹ **Kaplan, Karel:** *Das verhangnisvolle Bündnis. Unterwanderung, Gleichschaltung und Vernichtung der tschechoslowakischen Sozialdemokratie 1944 - 1954.* Wuppertal 1984.

⁶⁰ **Kaplan, Karel:** *Nekrvavá revoluce.* Praha 1990.

⁶¹ **Kaplan, Karel:** *Pět kapitol o únoru.* Brno 1997.

⁶² **Fajmon, Hynek – Hloušková, Kateřina (eds.):** *Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. I., II. vydání.* Brno 2006 - 2008.

⁶³ **Hrubec, Marek – Bárta, Miloš (eds.):** *Dějiny českého a československého sociálně demokratického hnutí.* Praha – Brno 2006.

⁶⁴ **Pehr, Michal (ed.):** *Na pozvání Masarykova ústavu I. -V.* Praha 2004 – 2005.

nejdůležitějších událostí předmětného období (znárodnění, parlamentní volby 1946 apod). Vybrané pasáže či články o sociální demokracii se objevily též v pětidílném sborníku „Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu“ pod vedením Z. Kárníka a M. Kopečka.⁶⁵ Tento sborník je rovněž koncipován komparativním způsobem a ukazuje vedle sebe vývoj obou socialistických stran na širokém spektru problémů krátkého období let 1945–1948. Též je nutno upozornit na sborník S. Klabana, vydaný v roce 1998 ke 120. výročí sociální demokracie.⁶⁶

Z biografických příruček se zmiňme o dvou pracích historika a předního encyklopedisty J. Tomeše „Kdo byl kdo v Československé sociální demokracii“ a „Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách sociální demokracie 1878–2003“.⁶⁷ Tato dvě díla jsou encyklopedickým heslářem nejvýznamnějších, ale i méně významných osobností sociální demokracie od jejích počátků po současnost.

Kromě Karla Kaplana se dotýkají problematiky poválečné sociální demokracie ve svých pracích např. J. Kocian, J. Rychlík, již zmíněný J. Tomeš, T. Brod nebo M. Pehr a další zainteresovaní specialisté na poválečnou dobu.

Pro autora byla též inspirativní vědecká konference „Smrtící obětí. Komunisté a sociální demokraté 1945–1948“⁶⁸, která se konala pod záštitou Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze a europoslance H. Fajmona. Přednesené příspěvky nabídl mnoho cenných podnětů k zamyšlení a autor v nich našel zajímavé náměty pro svou práci.

I.

Vývoj strany do roku 1945

⁶⁵ **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Zdeněk (eds.):** Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. I.-V. svazek. Praha 2003 – 2005.

⁶⁶ **Klaban, Slavomír (ed.):** Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany. Praha 1998.

⁶⁷ **Tomeš, Josef:** Kdo byl kdo v Československé sociální demokracii. Praha 1991; Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878 – 2003. Praha 200

⁶⁸ Konference se konala 23. 6. 2008 v Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze.

Ideové základy sociální demokracie spadají do padesátých, šedesátých let devatenáctého století, kdy se dělnictvo začíná politicky sdružovat ve spolcích, aby tak bojovalo za svá politická a sociální práva.⁶⁹ Prvotním impulsem se v tomto ohledu stal revoluční rok 1848. Prvním významným spolkem (svépomocným družstvem) byl v tomto směru „Oul“⁷⁰, který založil F. Chleborád.⁷¹ Samy svépomocné spolky však nemohly dlouhodobějším způsobem naplnit či stimulovat přirozenou touhu dělnictva po založení specificky dělnické strany, neboť ve své většině byly apolitického charakteru. V této době žilo dělnictvo v nuzných materiálních podmínkách a prostřednictvím spolků chtělo reflektovat tehdejší politickou realitu a zlepšit své sociální i politické postavení.⁷²

K samotným zakladatelům sociálně demokratického (dělnického) hnutí potom patřily takové osobnosti jako L. Zápotocký⁷³, J. B. Pecka-Strahovský⁷⁴, J. Hybeš⁷⁵, J. Steiner⁷⁶, A. Brůha⁷⁷, J. Krapka Náhodský⁷⁸, Norbert Zoula⁷⁹ a další, kteří jako první počali na

⁶⁹ Politická a sociální práva chápalo dělnictvo jako neoddělitelné, tzn. že boj za jedno byl i bojem za druhé.

⁷⁰ Jeho členem byl v letech 1868 – 1869 např. L. Zápotocký.

⁷¹ Proti Chleborádovi se brzy vytvořila opozice, protože se snažil spojit se staročechy, šlechtou a klérem, proto byl z vedení Oulu odstraněn.

⁷² Příslušníků dělnické třídy bylo v té době zdaleka nejvíce. V roce 1869 bylo v tehdejší Rakousko – Uhersku 3 267 068 dělníků všeho druhu. Nástin dějin československého odborového hnutí. Od vzniku prvních organizací odborového typu do období nástupu k výstavbě socialismu. Praha 1963, s. 26.

⁷³ Ladislav Zápotocký – Budečský (1852 - 1916), politický činitel, novinář, otec pozdějšího komunistického politika A. Zápotockého, původním povoláním krejčí. Byl blízkým spolupracovníkem J. B. Pecky, přispíval do *Dělnických listů* a *Budoucnosti*, v nichž se stal šéfredaktorem. Zápotocký byl jedním z hlavních organizátorů vzniku Československé sociálně demokratické strany, za svou aktivitu byl v letech 1881 – 1884 vězněn. Po roce 1906, kdy vážně onemocněl, se stáhl z politického a veřejného života.

⁷⁴ Josef Boleslav Pecka Strahovský (1849 - 1897), politik, publicista, básník, překladatel, jeden z význačných průkopníků dělnického hnutí. Byl účastníkem sjezdu rakouské sociálně demokratické strany v Neudorfu (1874), hlavním organizátorem ustavujícího sjezdu Československé sociálně demokratické strany. Stejně jako Zápotocký byl i Pecka v roce 1881 vězněn a potom vypovězen z Prahy. Patřil ke stoupencům radikálního křídla v rakouské sociální demokracii, poté se přiklonil k anarchismu. V roce 1885 emigroval do USA, kde redigoval anarchistický list *Budoucnost*, potom *Dělnické listy* a *Právo lidu*.

⁷⁵ Josef Hybeš (1850 - 1921), politik, jeden z průkopníků sociálně demokratického hnutí a socialismu. Spoluzakládal v roce 1878 Československou sociálně demokratickou stranu, 1881 – 1883 redaktor *Dělnických listů*, od roku 1887 brněnské *Rovnosti*, 1889 zástupce české sociální demokracie na ustavujícím sjezdu Druhé internacionály. Od roku 1897 do roku 1918 poslanec rakouské říšské rady, vykonával posléze i funkci senátora v Národním shromáždění.

⁷⁶ Josef Steiner (1862 - 1912), politik, novinář, původním povoláním brusič skla. Od roku 1888 se začal politicky angažovat, 1892 – 1894 řídil v Plzni časopis *Heslo*, 1894 – 1898 redaktor *Sociálního demokrata*, v letech 1898 – 1899 *Práva lidu*. Od roku 1897 do roku 1901 poslanec rakouské říšské rady, od roku 1905 sekretář Odborového hnutí československého. Ideovým zaměřením byl marxista, odmítal ale jeho revoluční pojetí.

⁷⁷ Antonín Brůha (1871 – 1914, původním jménem Antonín Kolář), politik. Od roku 1904 ústřední tajemník sociální demokracie, vypracoval pro ni organizační řád, bojoval proti centristickému křídlu ve straně. Brůha vynikal jako agitator, organizoval též volební kampaně. Zemřel na tuberkulózu v roce 1914.

⁷⁸ Josef Krapka – Náhodský (1862 - 1909), politik, novinář, spisovatel. Redigoval časopisy *Bič*, *Heslo*, *Sociální demokrat*, 1894 – 1897 brněnskou *Rovnost*, 1897 – 1903 vídeňské *Dělnické listy*. Překládal Engelsovy a Lassallovovy spisy, též díla L. N. Tolstého a M. Gorkého. Od roku 1897 člen vedení sociální demokracie, člen výkonného výboru celorakouské sociální demokracie.

⁷⁹ Norbert Zoula (1854 - 1886), novinář a básník. Od roku 1876 byl činný v socialistickém hnutí, v roce 1878 se podílel na založení Československé sociálně demokratické strany, o rok později byl za tuto aktivitu vězněn, poté odešel do USA, kde byly jeho názory formovány pod vlivem anarchismu.

přelomu šedesátých a sedmdesátých let formovat původní ideový základ sociálně demokratické strany. K nejdůležitějším centrům počínajícího organizovaného dělnického hnutí patřily Vídeň, Štýrský Hradec, Brno, Liberec, Ostrava, chomutovský kraj (Jirkov) a přirozeně Praha. Do těchto regionů (především na Brněnsko) se pod vlivem německé sociální demokracie začala zejména v sedmdesátých letech šířit marxistická nauka, která byla pro sociálně demokratické průkopníky zcela neznámá, neboť dila s marxistickou tematikou zde až na výjimky nevycházela. Prakticky jedinými představiteli dělnického hnutí, jež si osvojili základy marxismu, byli učitel a novinář P. Krkoška⁸⁰ a J. Boleslav Pecka, jenž přispíval do *Dělnických* listů, založených v roce 1872.⁸¹ O socialistickém učení, jež v té době muselo zápasit s vlivy různých „rozvrtných“ směrů, jako byl lassalismus, mostiánismus⁸², proudhonismus⁸³, bakuninovský anarchismus⁸⁴, nebylo navíc příliš známo, a tak Pecka s Krkoškou a Zápotockým se pokoušeli tento stav překonat tím, že psali v dělnickém tisku osvětové články o marxistické a socialistické nauce.

K marxismu nasměroval dělnické hnutí sjezd německé sociálně demokratické strany v Eisenachu v roce 1869 (eisenášský sjezd)⁸⁵, kde se rakouští delegáti manifestačně přihlásili k První internacionále a přijali revoluční sociálně demokratický program⁸⁶. Tento proces ideového zrání byl završen v listopadu 1869 na konferenci v Bratislavě, kde 43 delegátů jednomyslně schválilo závěry učiněné na eisenášském sjezdu.⁸⁷

Počínající české dělnické hnutí bylo integrální součástí rakouského dělnického hnutí, a to se považovalo za součást hnutí německého; v tomto kontextu je také nutné chápat české dělnické hnutí, neboť prozatím neexistovala samostatná česká politická organizace dělnictva. Dělnické hnutí obecně bylo od samého počátku považováno vládními kruhy za protistátní a vystaveno permanentním perzekucím, a proto koncem šedesátých let dochází k častým demonstracím a velkým schůzím, na kterých byly prezentovány základní postuláty dělnického hnutí.⁸⁸ Zmíňme zde velkou demonstraci ve Vídni z roku 1869, kdy před vídeňským parlamentem protestovalo přes 30 000 dělníků za svá politická a sociální práva. V tomto ovzduší perzekuce se podařilo vídeňskému dělnictvu založit vůbec první sociálně demokratickou organizaci Dělnický vzdělávací spolek, který byl napojen na I. Internacionálu⁸⁹ a též rakouské a německé socialisty.⁹⁰ Dělnictvo, které se organizovalo

⁸⁰ Pankrác Krkoška (1861 - 1888), učitel, politik, novinář. Angažoval se v sociálně demokratickém hnutí na Moravě, 1883 – 1884 redaktor časopisu *Bojovník*, spoluzakladatel brněnské *Rovnosti*, byl rovněž činný jako osvětový pracovník, neboť vynikal vysokým politickým vzděláním.

⁸¹ Založeny a redigovány byly J. Barákem, po něm J. B. Peckou.

⁸² Směr byl pojmenován podle jeho zakladatele Johanna Mosta (1846 - 1906), německo – amerického anarchisty.

⁸³ Tento směr byl pojmenován podle anarchisty a autodidakta Pierra - Josepha Proudhona (1809 - 1865).

⁸⁴ Rozkol byl překonán až koncem 80. let, po brněnském sjezdu (1887) a hainfeldském sjezdu (1888 - 1889). Anarchismus jako samostatné učení bylo překonáno v září 1872 na Haagském kongresu První internacionály.

⁸⁵ Sjezd se konal 7. – 9. 8. 1869.

⁸⁶ Znění eisenášského programu viz Dokumenty k počátkům dělnického hnutí v Čechách 1864 – 1874. Praha 1961, s. 96 – 98.

⁸⁷ Dokumenty k počátkům..., Praha 1961, s. 8.

⁸⁸ Další vlna perzekuce dělnického hnutí proběhla na počátku osmdesátých let 19. století.

⁸⁹ Byla založena K. Marxem a B. Engelsem a anarchistou M. A. Bakuninem v roce 1864.

⁹⁰ Na jeho vzniku se podílel např. J. Hybeš.

v hlavním městě podunajské monarchie, vydalo také tzv. Manifest pro pracující lid v Rakousku, první programový dokument politického hnutí rakouského dělnictva.⁹¹

Čeští sociálně demokratičtí zakladatelé zpočátku neměli ucelený a jasný program, kterým by se mohli svým stoupencům prezentovat, proto své stěžejní postuláty přebírali od programů německé a rakouské sociálně demokratické strany, tedy existujících politických subjektů. Jednalo se především o zavedení osmihodinové pracovní doby (v té době byl běžný šestnáctihodinový pracovní den, v textilním průmyslu 14–15 hodin)⁹², zákaz těžké fyzické práce dětí a žen a všeobecné a rovné hlasovací právo, a to i pro ženy.⁹³

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dochází v německých a českých oblastech Předlitavska k všeobecnému rozmachu dělnického hnutí, kdy nejprve v roce 1863 v Lipsku vznikl socialistický Všeobecný dělnický spolek, jehož předsedou se stal F. Lasalle, a poté, o šest let později, se konstituuje německá sociální demokracie. V roce 1874 vznikla rakouská sociální demokracie pod vedením V. Adlera⁹⁴. V době politického kvasu v českých zemích počala prudce růst poptávka po samostatné, specificky národní politické reprezentantce českého dělnického hnutí. Haagský kongres První internacionály, konaný v září 1872, vydal směrnice, že v každé zemi, kde je organizováno dělnické hnutí na politické bázi, musí vzniknout samostatná strana dělnictva. Společenská poptávka se tak brzy změnila v nutnost, neboť svépomocné spolky již nebyly dostatečným politickým nástrojem, jak probíjet základní sociální a politická práva dělníků, a tak po německé a rakouské sociální demokracii vzniká 7. 4. 1878 Československá sociálně demokratická strana dělnická v Praze-Břevnově⁹⁵. Sjezd přijal za účasti 14 delegátů⁹⁶ (např. L. Zápotocký, J. B. Pecka, J. Hybeš)⁹⁷ v pozměněné formě Gothajský program německé sociální demokracie z roku 1875 a zvolil pětičlenné vedení strany.⁹⁸ Tiskovými orgány strany se staly *Dělnické listy* a *Budoucnost*. Strana se organizačně osamostatnila v roce 1893 a přeměnila se na Československou stranu sociálně demokratickou dělnickou.

Príslušníci sociální demokracie sehráli pokrokovou úlohu zejména v boji za všeobecné volební právo, osmihodinovou pracovní dobu a sociální a politická práva dělnictva. Naopak retardační tendence, které straně koncem devadesátých let 19. století uškodily,

⁹¹ Dokumenty k počátkům..., s. 6 – 7. Znění Manifestu viz tamtéž, s. 62 – 65.

⁹² V hornictví byl v roce 1884 přijat zákon o desetihodinové pracovní době.

⁹³ Všeobecné hlasovací právo (jen pro muže) bylo přijato v Rakousku – Uhersku v roce 1906, s platností od roku 1907. Ženy pak získaly volební právo až v roce 1918 při zrodě samostatného Československa.

⁹⁴ Rakouská sociální demokracie musela zpočátku překonávat ideové neshody, zvláště se směrem, který reprezentoval publicista Heinrich Oberwinder (tzv. Oberwinderovo křídlo).

⁹⁵ **Plevza, Viliam:** Za nový stát Čechů a Slováků. Praha 1975, s. 16. Ke vzniku Československé strany sociálně demokratické blíže viz **Klíma, Arnošt:** Počátky českého dělnického hnutí. Praha 1949, s. 72 – 115; **Wohlgemuthová, Renata:** Cestou k břevnovskému sjezdu 1878. Praha 1978. Program Československé strany sociálně demokratické viz **Prokš, Petr (ed.):** Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 – 1948. Praha 1999, s. 20 – 21.

⁹⁶ Všichni přítomní delegáti byli později rakouskou vládou zatčeni a perzekvováni.

⁹⁷ Za celorakouský výkonný výbor byl přítomen F. Schwarz.

⁹⁸ V programovém prohlášení se mj psalo: „Osvobození práce musí být dílem pracujícího lidu. Boj za osvobození dělnické třídy není bojem za dělnická privilegia a monopol, nýbrž o rovné právo a rovné povinnosti. O zrušení třídního panství.“ Národní archiv (NA), f. 1261/0/35, sv. 13, a. j. 573.

strana projevovala v národnostní otázce, kdy setrvala na tzv. austromarxistickém přístupu a jasně se přihlásila k vyřešení této otázky v rámci Rakouska-Uherska. Tzv. kulturně-národnostní autonomie, jejímž hlavním představitelem se stal B. Šmeral⁹⁹, hlásala, že skrze rakousko-uherské soustátí je nejlépe možné dosáhnout sociální a politické emancipace. Principy kulturně-národnostní autonomie vycházející z učení O. Bauera¹⁰⁰ a K. Rennera¹⁰¹ potom potvrdil IX. smíchovský (1909) a XI. žofínský sjezd (1913). V roce 1897 zástupci sociální demokracie přednesli tzv. protistátoprávní ohrazení¹⁰², které se stalo bezprostředním impulsem ke vzniku další, na národním principu založené strany národních socialistů (České strany národně sociální).¹⁰³

V praxi strana tvořila součást celorakouské sociální demokracie a zpočátku musela tvrdě zápasit o svou existenci, když byla vystavena ostré perzekuci ze strany rakouských orgánů¹⁰⁴. Též ideově sociální demokracie nebyla jednotná a prodělávala v tomto směru dlouhou dobu vnitřní a těžké rozpory. Ve straně se postupně vyprofilovalo několik ideově odlišných skupin, přičemž nejostřeji probíhal boj mezi radikály a umírněnými, dále zde působili tzv. centristé. Krizi sociální demokracie dokázali překonat na konci osmdesátých let, zvláště na sjezdu v Brně v roce 1887¹⁰⁵ a Hainfeldském sjezdu (1888–1889)¹⁰⁶, kdy byly poraženy všechny oportunní směry v dělnickém hnutí a marxismus se stal programovým východiskem dělnického hnutí. V devadesátých letech, kdy sociální demokracie vystoupila z praktické ilegality, následuje její mohutný růst, který vyvrcholil v roce 1897, když v rakouské říšské radě zasedlo prvních pět sociálně demokratických zástupců¹⁰⁷ a v téže době založením Odborového sdružení československého (českoslovanského), nejsilnější odborové organizace v první republice, sdružující na půl milionu, později kolem 700 tisíc členů. K jeho osamostatnění došlo v roce 1910, když sociální demokraté odmítli respektovat usnesení Kodaňského kongresu, který postuloval celorakouskou odborovou jednotu. V roce 1907 sociální demokraté získali již 38 %

⁹⁹ Bohumír Šmeral (1880 - 1941), československý politik a novinář. Od svého raného mládí se angažoval v sociálně demokratické straně, od roku 1908 působil jako novinář *Práva lidu*. V květnu 1921 stal u zrodu Komunistické strany Československa. Od druhé poloviny 20. let se pohyboval v zahraničí a vyvíjel zde osvětovou činnost. Od roku 1927 působil v Kominterně spolu s B. Kohlerem, léta 1938 – 1941 prožil v SSSR, kde v květnu 1941 umírá.

¹⁰⁰ Otto Bauer (1881 - 1938), rakouský sociálně demokratický politik, jeden z hlavních teoretiků austromarxismu. Od roku 1918 stál v čele rakouské sociální demokracie, od 1918 – 1919 byl rakouským ministrem zahraničí. V roce 1934 odešel do exilu, nejprve do Brna a poté do Paříže, kde v roce 1938 zemřel.

¹⁰¹ Karl Renner (1870 - 1950), rakouský sociolog, politik, marxisticky orientovaný socialista. Nejprve zastával funkci rakouského kancléře, potom se stal prezidentem.

¹⁰² Za sociálně demokratickou stranu je přednesl J. Steiner.

¹⁰³ Sociální demokraté označili doslova státoprávní prohlášení za „vyhrabávání ztrouchnivělých privilegií a dokumentů.“ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. Brno 2008, s. 133.

¹⁰⁴ Strana působila od roku 1879 do roku 1887 prakticky v ilegality.

¹⁰⁵ Nástin dějin československého odborového hnutí. Od vzniku prvních organizací odborového typu do období nástupu k výstavbě socialismu. Praha 1963, s. 54.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 55 – 56. Hainfeld bylo malé městečko situované v dolním Rakousku.

¹⁰⁷ Stalo se tak zákonem ministerského předsedy K. Badeniho v roce 1897, kdy ke čtyřem volebním kuriím přibyla ještě pátá, všeobecná, do které mohl volit každý muž starší 24 let.

hlasů, což znamenalo 24 mandátů na říšské radě, když se stali nejsilnější politickou stranou, v počtu mandátů druhou za agrárníky důsledkem tzv. volební geometrie.

Na vypuknutí první světové války strana stejně jako ostatní politické subjekty nebyla připravena.¹⁰⁸ Většina významných sociálních demokratů v čele s B. Šmeralem setrvala na prorakouském aktivismu. V průběhu závěrečných let první světové války se počala proti Šmeralovi tvořit opozice (F. Modráček¹⁰⁹, L. Winter, J. Hudec), jejíž programovou platformou již nebyl marxismus, ale tzv. družstevní socialismus. Kromě revize marxismu požadovali „modráčkovci“ odstranění Šmerala z čela strany, což se v listopadu 1917 skutečně podařilo, a Šmeral byl donucen rezignovat na všechny své stranické funkce. Přelom let 1917 a 1918 přivedl sociální demokracii na protirakouskou frontu a sociální demokracie se aktivně začala účastnit odbojové činnosti. V lednu 1918 se demonstrativně přihlásila k Tříkrálové deklaraci a své zástupce delegovala do Národního výboru československého.¹¹⁰ V té době dochází k navázání těsnějších kontaktů s českou stranou socialistickou, když obě strany vytvořily 6. 9. 1918 Socialistickou radu¹¹¹ a společně zorganizovali 14. 10. 1918 generální stávkou.¹¹²

V první poválečné vládě (všenárodní) národního demokrata K. Kramáře obsadili sociální demokraté celkem tři křesla – spravedlnosti (F. Soukup), školství (G. Habrman) a sociální péče (L. Winter), předsedou strany byl od roku 1917 A. Němec. Sociální demokracie zasedala kromě vlády „panské koalice“¹¹³ ve všech vládách první republiky, V. Tusar¹¹⁴ byl předsedou tzv. rudo-zelené vlády v letech 1919–1920¹¹⁵, zástupci sociální demokracie obsazovali po dobu trvání první republiky významné rezorty – zejména ministerstvo spravedlnosti (I. Déer, A. Meissner), ministerstvo školství (zminěný G. Habrman), ministerstvo dopravy (R. Bechyně), ministerstvo veřejných prací (A. Hampl). Strana se též stala důležitou oporou Hradu, měla svého zástupce v mimoparlamentním orgánu „Pětce“¹¹⁶ a svou státní povinností se aktivně podílela na politickém životě první republiky.

¹⁰⁸ K vývoji sociální demokracie (nejen české) za první světové války nejlépe viz **Kárník, Zdeněk**: Habsburk, Masaryk či Šmeral. Socialisté na rozcestí. Praha 1996.

¹⁰⁹ František Modráček (1871 - 1960), politický činitel a publicista, původním povoláním řezbář. V roce 1894 byl odsouzen v procesu s Omladinou na 18 měsíců, v roce 1895 byl amnestován, v letech 1898 – 1916 redigoval sociálně demokratickou revui Akademie. V roce 1904 založil první dělnický konzumní spolek, též spoluzakladatel a předseda Ústředního svazu družstev. V roce 1907 se stal poslancem říšské rady, po válce zásadní odpůrce marxistické levice, proto v letech 1919 – 1923 opustil stranu. Po rozštěpení strany a uklidnění situace se vrátil zpět.

¹¹⁰ Vznikl v červenci 1918.

¹¹¹ **Kárník, Zdeněk**: Habsburk, Masaryk či Šmeral, s. 454.

¹¹² **Šolle, Zdeněk**: Dělnické hnutí v českých zemích za imperialistické světové války. Praha 1952, s. 103.

¹¹³ V letech 1926 - 1927.

¹¹⁴ Vlastimil Tusar (1880 - 1924), československý politik. Od roku 1903 redaktor týdeníku Rovnost, v roce 1911 byl zvolen za sociální demokracii poslancem na říšské radě. Stal se druhým předsedou vlády po K. Kramářovi. V roce 1921 se vzdal poslaneckého mandátu, posléze přijal funkci vyslance v Berlíně. Zemřel v roce 1924.

¹¹⁵ Tusar vedl postupně dvě vlády: 1.: - 8. 7. 1919 – 25. 5. 1920, 2.: 25. 5. 1920 – 15. 9. 1920.

¹¹⁶ „Pětka“ (také Šestka či Osmička, podle toho, kolik politických subjektů bylo zastoupeno ve vládě) byla mimoparlamentním orgánem, kde se zpravidla předjednávaly důležité vládní předlohy k dalšímu schválení v parlamentě. Tato praxe se se nápadně podobala systému vládnutí a mocenskopolitickému systému Národní fronty, který se zrodil po skončení druhé světové války.

Po skončení první světové války došlo ve straně k diferenciačnímu procesu, který hrozil ve svých důsledcích rozštěpením a *de facto* i ohrožením samé podstaty sociální demokracie. V roce 1918 se konal XII. sjezd strany a na něm již byly patrné známky začínajícího ideového dělení na marxistickou levice a stávající vedení. Marxistická levice vznikla v říjnu 1919 a od svého vzniku počala jednat s cílem stranu ovládnout či ji rozštěpit.¹¹⁷ Již 5. 9. 1920 uspořádala celostátní konferenci v Praze, kde požadovala přijetí do Komunistické internacionály (Kominterny)¹¹⁸. Situace, kterou zapříčinily separační snahy marxistické levice, tak začala vážně ohrožovat integritu celé sociální demokracie, po prvních parlamentních volbách nejsilnějšího politického subjektu. Posléze nabyla skutečně nebezpečných rozměrů, které hrozily přerůst v rozkol celé strany, zvláště když marxisté svolali XIII. sjezd, jenž měl deklarovat převahu marxistické frakce a vytlačit „reformisty“ z jejich pozic. Sjezd (označován jako vzdorosjezd) se uskutečnil ve dnech 25.–28. 9. 1920 a zúčastnilo se jej 70 % delegátů.¹¹⁹ Zde se marxistická levice definitivně ustavila jako samostatný subjekt pod názvem Československá sociálně demokratická strana-levice a B. Šmeral deklaroval snahu rychle provést socialistickou revoluci, ovšem dlužno dodat, že ještě starým, „reformistickým“ způsobem („nechceme stát rozvrátit, ale dobýt“). Marxistická levice se rozhodla záhy jednat a obsadila ústřední sekretariát sociálně demokratické strany Lidový dům, kde začala záhy tisknout oficiální list strany *Rudé právo*.¹²⁰

V kontextu s vyhrocením revolučních nálad a pozvolnou stabilizací politické situace v okolních „rizikových“ regionech reagovala vláda demisí Tusarova kabinetu a jmenováním úřednické vlády dosavadního zemského prezidenta v Brně a zkušeného rakousko-uherského byrokrata Jana Černého.¹²¹ Černého vláda zakročila energicky proti „levici“ a 9. 12. 1920 policie a četnictvo obsadily Lidový dům a zatkly hlavní představitele „levice“.¹²² Nato reagoval výkonný výbor „levice“ pokynem k zahájení generální stávky, která byla svolána na 10. 12. 1920.¹²³ Iniciátoři stávky od ní očekávali mohutnou podporu v zemi a zahájení přípravy na „zúčtování s buržoazií“, místo toho však stávka skončila krachem, v tomto případě zejména politickým. V podstatě pátý den

¹¹⁷ Programové prohlášení marxistické levice Československé sociálně demokratické strany dělnické ze 7. 12. 1919 viz **Mervart, Jan – Musilová, Dana:** Dokumenty k dějinám Komunistické strany Československa. Hradec Králové 2006, s. 10 – 14.

¹¹⁸ Vznikla v roce 1919.

¹¹⁹ **Pávová, Jana:** Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého. Praha 2008, s. 13; **Kárník, Zdeněk:** České země v éře první republiky (1918 - 1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929). Praha 2003, s. 138; srov. **Tomeš, Jiří:** Průkopníci a pokračovatelé, s. 8. Tomeš uvádí, že sjezdu se zúčastnilo 64% z 527 oprávněných delegátů, platný mandát byl přiznán pouze necelým 61% (321 delegátů).

¹²⁰ Z hlášení policejního ředitele ze 7. 12. 1920 vyplývá, že se k němu dostavili tento den zástupci sociální demokracie F. Hummelhans, A. Němec a Aster, kteří prohlásili, že „používajíce svého práva, odeprou 8. 12. 1920 tiskárnu v Lidovém domě a odeprou další tisk Rudého práva.“ Archiv kanceláře prezidenta republiky (AKPR), i. č. 302, sign. 1290.

¹²¹ Tusarova vláda podala demisi 14. 9. 1920 a následující den nastoupil do čela úřednické vlády Jan Černý.

¹²² **Gajan, Koloman:** Příspěvek ke vzniku KSČ. Od prosincové generální stávky ke slučovacímu sjezdu KSČ. Praha 1954, s. 46; **Čapka, František:** Dějiny země koruny české v datech. Praha 1999, s. 640.

¹²³ K tomu viz **Bárta, Drahomír:** Prosincová generální stávka roku 1920. Praha 1953. Po listopadu 1989 nevyšla obsáhlejší monografie o prosincové stávce, čtenář je odkázán pouze na marxistické práce poplatné době komunistické diktatury.

po zahájení stávky ji její iniciátoři odvolali. I když stávka nebyla zamýšlena jako bitva o moc ve státě, na některých místech dělníci zabírali továrny, úřady a tvořili dělnické rady.¹²⁴ Vyhlášení a provedení stávky však mělo jednu citelnou slabinu. Dělníci totiž byli výhradně pod vlivem sociálně demokratické strany a až na ojedinělá místa, jako např. v Kladně, Oslavanech nebo Hodoníně, kde vznikaly zmíněné revoluční výbory, se „levici“ nepodařilo masově strhnout dělnictvo na svou stranu.¹²⁵ Osnovatelé stávky – A. Zápotocký a další, kteří se účastnili obsazování sídla strany – byli potom odsouzeni zemským soudem v Praze k několikaletému odnětí svobody.¹²⁶ Řádný XIII. sjezd stávajícího vedení se potom uskutečnil 27.–29. 11. 1920 a jednání marxistické frakce, jež měla stranu rozštěpit, odsoudil.¹²⁷ Sjezd si rovněž stanovil za cíl konsolidovat vnitrostranícké pozice a potříit pokud možno v zárodku jakékoliv snahy o rozštěpení či likvidaci strany.

Krach prosincové stávky předznamenal další vývoj a názorové vyhraňování v řadách marxistické levice. Rozhodnutí představitelů „levice“, jak postupovat dál po událostech v letech 1918–1920, tak vedla k myšlence vytvoření tzv. nové strany marxisticko-leninského typu v ČSR, jejíž jádro měla tvořit právě marxistická levice, tedy asi třetina bývalých sociálních demokratů. Podmínky k bezprostřední přípravě na vznik nové strany, ideově oddělené od sociální demokracie, zavdala celostátní konference marxistické levice, jež se konala 1. 1. a 2. 1. 1921. Účastníci konference oficiálně projevíli souhlas s 21 body vytyčenými Kominternou, které opravňovaly přijetí strany do Kominterny.¹²⁸ Oficiálně pak vznikla Komunistická strana Československa (jako sekce Třetí Internacionály)¹²⁹ na ustavujícím sjezdu (resp. XIV. sjezdu marxistické levice), konaném 14. 5.–16. 5. 1921 za účasti 569 delegátů. Ti se vyslovili pro přijetí 21 bodů stanovených Kominternou, po jejichž splnění mohla být nová strana do Kominterny přijata.¹³⁰ Strana měla po svém ustavení asi 350 000 členů¹³¹, kteří přešli v procesu secese v letech 1919–1921 do marxistické levice, a KSČ se stala nejpočetnější stranou v ČSR.¹³² B. Šmeral koncipoval budování strany jako masového subjektu, což se mu sice posléze podařilo, ale tento požadavek musel probojovat v Kominterně. Obě socialistické strany se začaly od této doby vyvíjet zcela autonomně.

¹²⁴ AKPR, i. č. 302, sign. 1290. I marxistická historiografie tento fakt obvykle nezamlčuje. Např. K. Gajan píše: „*Na tento podlý čin [obsazení Lidového domu - pozn. aut.] odpověděla levice vyhlášením generální stávky, která se rychle rozšířila po celé republice a které se účastnilo na milion dělníků. Obrovský rozsah i prudkost bojů dokazovaly, že se nebojuje již jen o Lidový dům, ale že jde o zásadní rozhodnutí, jaký bude směr budoucího vývoj republiky.*“ **Gajan, Koloman:** Příspěvek k dějinám KSČ, s. 46.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ K řádnému XIII. sjezdu viz Protokol XIII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha 1921.

¹²⁸ Kominterna rozhodla o přijetí 21 bodů (tedy podmínek) na svém II. kongresu, který se konal od 19. 7. do 7. 8. 1920.

¹²⁹ O Třetí Internacionále blíže viz **Hájek, Miloš – Mejdrová, Hana:** Vznik třetí Internacionály. Praha 2000; AKPR, i. č. 493, sign. 7 964.

¹³⁰ Stalo se tak na III. kongresu Internacionály, jenž se konal od 22. 6. do 12. 7. 1921.

¹³¹ **Reiman Pavel a kol.:** Dějiny KSČ. Praha 1961, s. 170. Hana Mejdrová s Milošem Hájkem uvádějí zhruba 300 000 členů. **Mejdrová, Hana – Hájek, Miloš:** Vznik Třetí Internacionály, s. 452.

¹³² Z evropských komunistických stran byla vůbec nejsilnější co do počtu členů.

I když se „původní“ sociálně demokratická strana otřásla v základech (mj. musela znovu budovat místní síť svých organizací, když zhruba polovinu ztratila secesí platformy marxistické levice), v polovině dvacátých let se konsolidovala a získala zpět svůj politický kredit. Proces konsolidace začal pod vedením A. Hampla, který byl po A. Němcovi zvolen na XIV. ostravském sjezdu v roce 1924 předsedou strany.¹³³ Do strany se vrátily postupně ty frakce, které ji v průběhu války opustily; v roce 1923 se začlenili do strany zpět příslušníci Modráčkovy skupiny, roku 1924 část Socialistického sjednocení¹³⁴ a konečně v roce 1930 část sympatizantů marxistické levice. Strana překonala definitivně předchozí otřes v témže roce, kdy představila s podporou T. G. Masaryka na XVI. sjezdu v roce 1930¹³⁵ svůj nový program, vypracovaný J. Stivínem¹³⁶ (tzv. Stivínův program)¹³⁷. V posledních volbách, které se za první republiky konaly 19. 5. 1935, sociální demokraté obsadili třetí příčku s 38 mandáty i díky tomuto programu, který byl pro sociální demokracii velice potřebným. To už se ale blížila zářijová krize roku 1938, jež vyvrcholila mnichovskými událostmi.

Dne 30. 9. 1938 podepsali zástupci čtyř velmocí – Německa, Itálie, Velké Británie a Francie – v Mnichově diktát¹³⁸, podle něhož ČSR mělo odevzdat své pohraniční oblasti, které měly více než 50 % německého obyvatelstva, Německu.¹³⁹ Sociální demokracie přijala Mnichovský diktát jako *fait accompli* a důsledkem toho se počala připravovat na zjednodušené stranickopolitické poměry ve druhé republice, neboť si uvědomovala, že její další činnost by byla nadále nežádoucí.¹⁴⁰ Nejprve 9. 10. 1938 vystoupila na protest proti pasivitě mezinárodního socialistického hnutí (zvláště francouzské socialistické

¹³³ Sjezd se konal 19. – 22. 4. 1924 v Ostravě.

¹³⁴ Socialistické sjednocení bylo politické uskupení Neodvislé sociálně demokratické strany (B. Vrbenský, L. Landová – Štychová) a Nezávislé socialistické strany (V. Brodecký, V. Charvát). Tyto strany měly společný poslanecký klub. Socialistické sjednocení bylo založeno v roce 1923 a bylo marginálním politickým sdružením. Proto také existovalo pouze jeden rok.

¹³⁵ Sjezd se konal 27. – 29. 9. 1930.

¹³⁶ Josef Stivín (1879 – 1941), politik, novinář, spisovatel, vyučen typografem. Od roku 1898 byl činný v Dělnické akademii a sociálně demokratické straně, 1904 – 1907 redaktor *Dělnických listů*, dlouhou dobu (1911 – 1938) zastával funkci šéfredaktora *Práva lidu*, 1918 – 1938 člen představenstva sociální demokracie. V letech 1920 – 1939 byl poslancem Národního shromáždění, 1925 – 1935 místopředseda poslanecké sněmovny. Autor sbírky satirických veršů *Vlčí máky* a povídek *Nezvětežíš*, *Galilejský*.

¹³⁷ Srov. tzv. Benešův program, který pozdější prezident koncipoval pro národně socialistickou stranu. Jednalo se ve své době o dva nejvýznamnější politické programy.

¹³⁸ O problematice Mnichova s jejími důsledky viz **Tesař, Jan**: Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky. Praha 2000; **Čelovský, Bořivoj**: Mnichovská dohoda. Šenov u Ostravy; **Cesar, Jaroslav**: Mnichov 1938. Praha 1978; **Lvová, Míla**: Mnichov a Edvard Beneš. Praha 1968. O problematice pohraničních oblastí odstoupené Německu viz **Bartoš, Josef**: Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938 – 1945. Praha 1986; **Němeček, Jan (ed.)**: Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě. Praha 2004. Název Mnichovská dohoda je eufemismem, ve skutečnosti to byl diktát, a to ještě k tomu nezákonný, který byl shora nadiktován čtyřmi velmocemi bez účasti strany, jíž se týkala. Z mezinárodně právního hlediska byla tedy neplatná, jakož i z vnitropolitického, neboť nebyla ratifikována parlamentem. Zde se nabízí paralela s o třicet let přijatým moskevským diktátem, který byl rovněž nadiktován (navíc v ruském jazyce) a formálně tedy nemohl nabýt platnosti.

¹³⁹ Mělo se tak stát v termínu 1. 10. 1938 do 10. 10. 1938, v opačném případě by Hitler napadl vojensky ČSR.

¹⁴⁰ O druhé republice nejlépe viz **Gebhart, Jan – Kuklík, Jan**: Druhá republika. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha – Litomyšl 2004; **Rataj, Jan**: O autoritativní stát. Ideologické proměny české politiky ve druhé politice. Praha 1997.

strany) ze Socialistické internacionály. Strana sama potom likvidovala na mimořádném sjezdu 18. 12. 1938 (na Slovensku byla luďáckým režimem zakázána již 22. 11. 1938, protože se odmítla spolu s komunisty sloučit s HSĽS) a její jádro přešlo do Národní strany práce (NSP), jednu z povolených stran druhorepublikového politického systému. Do Národní strany práce přešla rovněž část legionářského křídla národně socialistické strany (Moudrý, Patejdl, Richter) a část komunistů. V této době se již začala připravovat likvidace Československa, které po Mnichovu Hitler nazýval hanlivě „Rest – Tschechei“¹⁴¹. Ministr zahraničí F. Chvalkovský byl na rokování s Hitlerem v lednu 1939 seznámen s jeho úmyslem zřídit z českých zemí německý protektorát a připojit jej jako integrální součást k Říši. Dne 15. 3. 1939 se tak skutečně stalo¹⁴² a Československo jako státní útvar zaniklo.¹⁴³ Ještě v březnu roku 1939 NSP spolu se Stranou národní jednoty zanikla a část jejího členstva přešla do kvaziparlamentu Národního souručenství. Sociální demokracie tak *de facto* přestala existovat a strana byla nucena přejít do ilegality. Na počátku roku 1939 emigrovali významní představitelé sociální demokracie do zahraničí – V. Bernard, V. Majer, V. Petránková-Koušová¹⁴⁴, B. Laušman, J. Nečas, V. Beneš, F. Němec a další.

V odboji se organizovali významní představitelé strany v ilegálním podzemí a aktivně bojovali proti nacistickému okupačnímu režimu. Spolu s komunisty se stali příslušníci sociálně demokratické strany největšími oběťmi nacistické perzekuce. Největší razie proti nim proběhly 1. 9. 1939 (akce Albrecht I.)¹⁴⁵, 9. 6. 1939¹⁴⁶, 6. 5. 1941¹⁴⁷ a 28. 8. 1944 (Akce Gitter II.), kdy bylo mnoho sociálních demokratů zatčeno a posláno do koncentračních táborů.¹⁴⁸ Bývalí sociální demokraté tvořili základy odbojové skupiny Petičního výboru Věrní zůstaneme (PVVZ)¹⁴⁹, ve které se sešli vynikající pracovníci jako např. J. Grňa¹⁵⁰, J. Císař, A. Pollertová, V. Petránková-Koušová nebo doc. J. Fišer a jež vypracovala významný dokument „Za svobodu, do nového Československa“, anticipující rozsáhlé společenské a sociální změny v osvobozené republice. Potom, co bylo PVVZ a jeho garnitury na jaře 1942 prakticky zlikvidován, podstatná část bývalých sociálních demokratů se začala intenzivně podílet na vzniku významné odbojové organizace Radě

¹⁴¹ Již v říjnu 1938, tedy měsíc po signování Mnichovského diktátu, vydal Hitler směrnici, v níž byl rozhodnut vojensky obsadit Československo.

¹⁴² Protektorát byl vyhlášen jako výnos č. 75/1939 Sb.

¹⁴³ K vnitřní struktuře a vývoji Protektorátu viz nejlépe **Maršálek, Pavel**: Protektorát Čechy a Morava. Praha 2002.

¹⁴⁴ Koušová odjela 23. 2. 1939 do Kalifornie, kde pracovala na univerzitě v Berkeley a napsala zde několik studií.

¹⁴⁵ V rámci této akce byli zatýkáni i komunisté, kulturní pracovníci a další veřejní představitelé.

¹⁴⁶ První velké zatýkání sociálních demokratů proběhlo na Kladensku a okolí.

¹⁴⁷ Při tomto zatýkání bylo zajištěno na 50 sociálních demokratů. NA, f. 1083/2, k. 8, a. j. 111.

¹⁴⁸ Srpnové zatýkání probíhalo také ve větších městech – Plzni, Mladé Boleslavi, Turnově a dalších. NA, f. 1083/2, k. 8, a. j. 111.

¹⁴⁹ K tomu viz např. **Veselý, Štainer, Karel**: Cestou národního odboje. Praha 1947. **Vrabec, Václav**: Antifašistický odboj. Zmařené naděje. Praha 1992.

¹⁵⁰ Josef Grňa (1897 - 1967), právník, politický činitel. 1938 byl jmenován profesorem správního práva na Vysokém učení technickém v Brně, zabýval se zejména procesním právem. Spolu s K. Veselým – Štainerem se stali zakladateli odbojové organizace Rady tří. V letech 1945 – 1948 předseda Svazu národní revoluce. V roce 1951 byl zatčen a odsouzen ke dvěma a půl roku žaláře, v roce 1965 rehabilitován.

tří (R – 3)¹⁵¹, jež působila převážně na Moravě (zejména Českomoravské vrchovině, kde bylo také silné partyzánské zázemí) a stala se iniciátorkou vzniku České národní rady (ČNR), později organizátorky Pražského povstání.¹⁵²

Sociální demokraté působili také v exilu, ve Státní radě československé¹⁵³, jež byla součástí Prozatímního zřízení československého v Londýně¹⁵⁴. Předsedou strany byl do roku 1941 sociální demokrat R. Bechyně¹⁵⁵, v londýnském exilu působili např. B. Laušman (stal se později předsedou branného výboru), V. Majer (ministr obchodu, průmyslu a živností s platností od 3. 8. 1944), Jaromír Nečas (státní ministr, od 27. 10. 1941 ministr pro hospodářskou obnovu), J. Bečko (státní tajemník na ministerstvu sociální péče), F. Němec (ministr sociální péče) atd. Sociálně demokratická emigrace však byla v exilu roztržštěná a nevystupovala jednotně. Převahu měla Fierlingrova skupina „levých“, sdružená kolem časopisu *Nová Svoboda*, a jež vystupovala jménem sociálních demokratů v exilu.¹⁵⁶ Méně významnou roli potom hrála skupina kolem V. Majera, V. Bernarda, V. Holuba a dalších, kteří Fierlingrovi oponovali. Sám Fierlinger tuto nejednotu později přiznal a to byl také jeden z hlavních důvodů, proč sociální demokraté nevytvořili až do roku 1944 oficiální stranickou platformu – do té doby totiž vystupovali jako jednotlivci, resp. jako příslušníci té či oné skupiny.

V londýnském exilu vynikal zvláště B. Laušman, který často promlouval do československého vysílání BBC a aktivně se účastnil schůzek Státní rady, a také J. Nečas z titulu ministra hospodářské obnovy, který pracoval na plánu hospodářské obnovy ČSR.¹⁵⁷ V roce 1941 se ustavuje Československý socialistický klub¹⁵⁸, jehož první schůze předsednictva se konala 25. 8. 1941 a v únoru 1944 po jednáních s dr. E. Benešem se etabloje tzv. zahraniční skupina sociálních demokratů již jako autentická sociálně demokratická platforma,¹⁵⁹ kde probíhaly pravidelné schůze vedení. Jejím nejvyšším orgánem byly konference¹⁶⁰, kde se rokovalo o důležitých tématech, která sociální demokraté měli zájem v exilu prosadit. Skupina sociálních demokratů v zahraničí vydala

¹⁵¹ Dříve nesla název Jaro a poté Přípravný revoluční výbor.

¹⁵² Sociální demokraté byli v ČNR zastoupeni J. Kotrlým, který byl nakloněn (či spíše poplatný) komunistům. O ČNR viz **A. Pražák**: *Politika a revoluce. Paměti*. Praha 2004.

¹⁵³ Státní rada byl čtyřicetičlenným orgánem, jakýmsi kvaziparlamentem, kde se hlasovalo. Zástupci komunistické strany byly *ex post* jmenováni do druhého funkčního období SR dekretem z 1. 11. 1941. Vedle SR existovala ještě Právní rada jako poradní orgán, zřízená podle polského vzoru. O Právní radě viz např. AKPR, i. č. 3, č. k. 4.

¹⁵⁴ Ke vzniku Prozatímního zřízení v Londýně viz **Kuklík, Jan**: *Londýnský exil o obnova československého státu 1938 – 1945*. Praha 1998.

¹⁵⁵ Po něm byl předsedou Státní rady diplomat P. Maxa.

¹⁵⁶ Do této skupiny patřila taková jména jako R. Bechyně, V. Patzak, V. Čaplovič a další.

¹⁵⁷ K tomu viz AKPR, i. č. 7, č. k. 10.

¹⁵⁸ V něm působili např. R. Bechyně, J. Čaplovič, J. Nečas, B. Laušman.

¹⁵⁹ K tomu viz **Němeček, Jan – Kuklík, Jan**: *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939 – 1945*. Praha 2001, s; **Kuklík, Jan**: *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1940*. Praha 2002, s. 137 – 139. Podobně jako sociálně demokratická skupina se ustavila v únoru 1945 také národně socialistická skupina, která se 1. 2. 1945 vrátila k historickému názvu českoslovenští socialisté. **Bouček – Miroslav, Klimeš, Miloš – Vartíková, Marta**: *Program revoluce*. Praha 1975, s. 107.

¹⁶⁰ Organizační strukturu konference a vedení skupiny viz NA, f. 1153, k. 35.

první programový dokument Akční program z 18. 2. 1945¹⁶¹, což byl na svou dobu velmi radikální, antikapitalisticky zaměřený program, kde byly nastíněny základní politické a ekonomické postuláty strany; mj. zde bylo ještě požadováno sloučení všech tří socialistických stran po válce.

Marxistická historiografie zdůrazňovala především ztráty členů KSČ v odboji¹⁶², ovšem i sociální demokraté zaznamenali těžké ztráty, především funkcionářů. Odhaduje se, že padlo na 3 000 sociálních demokratů, podle některých písemných záznamů či zmínek až 10 000, což je však podle mého názoru značně nadsazené číslo. Jen pro přehled uvedme, že z dvacetipěti- členného předsednictva byl jeden sociální demokrat popraven, ze sedmi tajemníků ústředních sekretariátů byly čtyři zatčeni, z čtyřiceti župních (krajských) a obvodních tajemníků strany bylo zatčeno 36, 13 sociálně demokratických činovníků zahynulo v koncentračním táboře.¹⁶³ Ve válce zahynuli nebo v koncentračním táboře zemřeli A. Hampl, předválečný předseda strany¹⁶⁴ a uznávaná stranická autorita, dále B. Karpíšková, O. Berger, otec stejnomenného syna a funkcionáře poválečné sociální demokracie, odborový pracovník R. Tayerle, F. Andršt, odbojový pracovník a manžel ing. L. Jankovcové V. Jankovec¹⁶⁵, H. Vávra, redaktor Práva lidu, matka V. Majera zahynula v koncentračním táboře, stejně jako matka a bratr B. Laušmana, ze slovenských funkcionářů položili životy F. Zimák nebo J. Pocisk a mnozí další. Další významní funkcionáři prošli nacistickými koncentračními tábory nebo žaláři (J. Jeřábek, B. Vilím, dr. O. John, L. Vaverka, S. Pošusta, V. Goerner, J. Hladký)¹⁶⁶.

Na konci roku 1943 proběhly detailnější diskuse o nejdůležitějších politických a hospodářských tématech mezi prezidentem Benešem a moskevským vedením KSČ.¹⁶⁷ Na pořad dne přišly konkrétní politické otázky, jež byly oběma stranami dále precizovány.¹⁶⁸ Beneš po absolvování cesty do Kanady a USA v létě 1943 navštívil v prosinci 1943 i přes prvotní nesouhlas Velké Británie Moskvu, aby zde konzultoval tato témata, která by v souhrnu tvořila obrysy příštího poválečného programu.¹⁶⁹ Účastníci debat navázali na rozkolné body nadhozené v červenci 1943 a dále o nich jednali. Komunisté navíc doporučovali tzv. přechodná opatření ústavněprávního charakteru – souhrn nařízení, které

¹⁶¹ **Kuklík, Jan:** Mýty a realita..., s. 141; Archiv Národního muzea (ANM), f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1431, srov. např. tzv. Ripkův program z července 1945, kde toto sloučení odmítá.

¹⁶² Všeobecně se odhaduje, že ve druhé světové válce zahynulo kolem 25 000 komunistů.

¹⁶³ NA, f. 1083/2, k. 8, a. j. 111.

¹⁶⁴ A. Hampl nebyl popraven, jak se někdy v odborné literatuře uvádí, ale spáchal sebevraždu v obávané německé věznici Moabit.

¹⁶⁵ Wolfgang (Volfgang) Jankovec (1896 - 1944), učitel, předseda Dělnické akademie, význačný odbojový pracovník, popravený v roce 1944.

¹⁶⁶ Seznam všech padlých sociálních demokratů viz Padlým hrdinům. Památník obětí Československé sociální demokracie v osvobozeneckém boji 1939 – 1945. Praha 1945, s. 14 – 15.

¹⁶⁷ Komunisté se od roku 1943 řídili novými směrnicemi Kominterny, které přijala 5. 1. 1943 a které komunisty instruovaly v hlavních aspektech odbojové práce.

¹⁶⁸ K tomu viz **Brod, Toman:** Osudný omyl Edvarda Beneše 1939 – 1948. Československá cesta do sovětského područí. Praha 2002, s. 191 – 254; **Kuklík, Jan:** Mýty a realita..., s. 134 – 137; NA, f. 115, a. j. 12.

¹⁶⁹ Původně plánoval Beneš cestu do SSSR v březnu či dubnu 1943. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 36, i. j. 1349. V této souvislosti zaslal E. Beneš již 7. 5. 1942 velvyslanci Fierlingrovi telegram, v němž píše, „že stále uvažují o tom, že ve vhodnou dobu bude nutné, abych Rusko i osobně navštívil. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 36. i. j. 1346.

měly vstoupit v platnost ve třetí republice. Mezi ně patřily: 1. dekret prezidenta republiky, kterým by byla vyhlášena suverenita ČSR na celém předmnichovském území; 2. až do ustavení nově zvoleného Národního shromáždění vstupuje v platnost stará ústava (únorová ústava z roku 1920) se změnami, které vyžaduje přechodné období; 3. zákony a nařízení vydané na území ČSR v době Mnichova se prohlašují za neplatné; 4. v platnost vstupují čs. zákony a nařízení předmnichovská, pokud nebudou změněny zákony a nařízeními přechodného období.¹⁷⁰ Debatovalo se též o počtu politických stran v osvobozené republice. Benešovo stanovisko bylo takové, že počet stran neměl překročit tři (zpočátku počítal pouze se dvěma), přičemž počítal se sjednocenou socialistickou stranou, do které měly být inkorporovány národně socialistická strana, sociálně demokratická strana a strana komunistická. Tímto krokem chtěl Beneš výrazně oslabit komunistický element v nové republice, byl si totiž vědom, že komunisté by představovali nejsilnější složku NF. Takové předpoklady se však později ukázaly mylnými a nereálnými, neboť komunisté sjednocení na takovém podkladě odmítli.¹⁷¹ O všech těchto jednáních byl podrobně zpraven i Z. Fierlinger, jehož komunisté o jednáních detailně informovali.¹⁷² Fierlinger rovněž spěšně informoval sociální demokraty o těchto rokováních a jejich výsledcích.

Kromě jiných výsledků se stala stěžejním bodem vzájemných jednání smlouva o přátelství, vzájemné hospodářské a vojenské pomoci s platností na 20 let, kterou podepsal čs. vyslanec Z. Fierlinger za asistence Stalinovy, generála Vorošilova, prezidenta Nejvyššího sovětu Kalinina a ministra zahraničí V. Molotova v Moskvě.¹⁷³ Smlouva se měla stát základním stavebním kamenem čs. zahraniční politiky po osvobození ČSR.¹⁷⁴ Komplementem této smlouvy se potom stala dohoda o poměru mezi československou správou a sovětským vrchním velitelem po vstupu sovětských vojsk na československé území z 8. 5. 1944, kterou však Sověti v praxi porušovali.¹⁷⁵

Pozoruhodné je to, že Fierlinger se v rozhovoru s náměstkem ministra zahraničních věcí A. Kornejčukem 7. 7. 1943, tedy téměř půl roku před signací smlouvy, zmínil, že „Beneš pochopí, že bez takové smlouvy by se nemohl vrátit do vlasti.“¹⁷⁶

¹⁷⁰ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 36, i. j. 1346; viz též **Kaplan, Karel**: Nekrvavá revoluce, s. 18 – 19.

¹⁷¹ Dne 8. 5. 1942 došlo k setkání dr. Beneše s H. Ripkou, kdy prezident hovořil o jednotné „sociální straně“, v níž by byli zahrnuti také komunisté, vládla by strana středu a levými „buržoatickými“ elementy. Když Beneš o tom mluvil s pozdějším ministrem vnitra V. Noskem, ten prezidentovi řekl, že by to znamenalo likvidaci komunistické strany. NA, f. 1261/0/34, sv. 171, a. j. 1521.

¹⁷² ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 16, i. j. 308; **Páková, Jana**: Demagog ve službách strany, s. 50.

¹⁷³ Zároveň došlo k potvrzení uznání londýnské exilové vlády *de iure* z roku 1942, podpory čs. snahy o obnovu státu v předmnichovských hranicích. Beneš dostal souhlas, že Sověti budou podporovat čs. stanovisko v otázce poválečného odsunu Sudetských Němců.

¹⁷⁴ Text československo – sovětské smlouvy viz **Gronský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945 - 1968). Praha 1999, s. 173– 176;

¹⁷⁵ Znění této smlouvy viz **Hanzlík, František – Pospíšil, Jaroslav**: Soumrak demokracie. Reicinovo obranné zpravodajství na cestě KSČ k moci. Vizovice 2000, s. 18–19. Smlouva však nebyla v praxi dodržena, protože sovětské orgány nedovolily delegaci v čele s F. Němcem, která měla podle dikce smlouvy převzít osvobozené území na Zakarpatské Ukrajině, vykonávat svou pravomoc.

¹⁷⁶ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 36, i. j. 1346. 4. 1. 1944 Beneš v rozhovoru s generálem de Gaullem v Alžíru prohlásil, že spojenectví se SSSR je pro ČSR „kategorickým imperativem“. **Klimek, Antonín**: Plán Edvarda Beneše na poválečný vývoj Československa (Od návratu z Moskvy v lednu 1944 do povstání na Slovensku). In: Střední Evropa, č. 30/ 1993, s. 25.

Ve dnech 22. 3.–29. 3. 1945 potom proběhla klíčová jednání o novém politickomocenském uspořádání Československa v Moskvě s cílem přijmout závazný program hlubokých strukturálních a společenských změn.¹⁷⁷ Tento program vešel do dějin jako Košický program¹⁷⁸ a političtí reprezentanti komunistické strany, sociálně demokratické strany, národně socialistické a lidové strany kromě něho rokovali i o složení první vlády Národní fronty Čechů a Slováků.¹⁷⁹ Sociální demokracii reprezentovali na jednání Z. Fierlinger, B. Laušman, V. Majer, V. Patzak.

Sociální demokraté sice původně měli připravený svůj Akční program z února 1945, který chtěli na moskevská jednání vzít, nakonec se však základem jednání stal Košický program. Dílem názorové a personální diferenciaci i neshod (jak víme, sociální demokraté nevystupovali v londýnském exilu jednotně) nebyl Akční program jako protiváha komunistickému programu předložen, protože protichůdné skupiny se na tom prostě nebyli schopny dohodnout. Je tedy faktem, že sociálně demokratičtí zástupci nepůsobili v Moskvě na rozdíl od národních socialistů jako názorově celistvá skupina, což jistě sehrálo důležitou roli.

V této souvislosti jen upozorníme, že není pravda, že by neexistovaly alternativní programy či nástiny poválečného společenskopolitického a hospodářského vývoje nekomunistických stran, jak to někteří historikové uvádějí.¹⁸⁰ Svůj nehotový koncept měli i národní socialisté, jež s sebou na jednání do Moskvy nevzali, neboť podcenili připravenost a důslednost KSČ na rokování.¹⁸¹ Fierlinger v kooperaci s K. Gottwaldem a dalšími koordinovali spolupráci v roce 1944 na tzv. Hospodářském programu na přechodnou dobu, který měl obsahovat podkladové materiály pro Košický program. Tento poměrně obsáhlý nástin vycházel z teze, že tato opatření neměla predikovat změny trvalého charakteru, neboť ta měla stvrdit veřejnost doma ve svobodných volbách.¹⁸² V programu je pak možno nalézt řadu zajímavých pasáží, např. na zřízení Nejvyšší hospodářské rady, jejímž usnesením měla podléhat rozhodnutí vlády. Je zde patrný příklon k budoucím etatizačním a znárodnovacím zásahům, i když stejně jako v Košickém programu se zde nehovoří přímo o znárodnění jako takovém.¹⁸³ Mluvílo se zde též o celostátním plánu, jakož i centrálně plánované ekonomice v osvobozeném státě. Všechna zmíněná opatření podle představ Fierlingera a Gottwalda měla být součástí první

¹⁷⁷ K tomu viz např. AKPR, i. č. 7, č. k. 10. **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje. Praha 2008, s. 499.

¹⁷⁸ K vzniku a procesu přijetí Košického programu viz např. **Kovač, Andrej:** Košický vládní program. Bratislava 1977.

¹⁷⁹ Za slovenskou stranu byla přítomna ještě na delegaci Slovenské národní rady (SNR), jednající odděleně. Tato delegace rokovala v Londýně s prezidentem Benešem o slovenské otázce již v říjnu 1944 a její průběh byl velmi dramatický.

¹⁸⁰ Např. Jiřina Dvořáková uvádí, že „představitelům komunistické strany se tak podařilo, v důsledku neexistence návrhů jiných politických stran, prosadit do vládního programu všechny pro ně zásadní požadavky, všechny bezprostřední úkoly, hlavní principy a směry nového lidově demokratického státu podle představ vedení KSČ.“ **Dvořáková, Jiřina:** Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek). Praha 2007, s. 16.

¹⁸¹ Byl hotov k 31. 1. 1945.

¹⁸² ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 36, i. j. 1331.

¹⁸³ V programu byl používán termín „veřejná správa“.

etapy lidové demokracie – navazující opatření se měla uskutečnit za součinnosti všech politických stran NF doma.¹⁸⁴

Stejně jako ostatní politické subjekty i sami sociální demokraté si uvědomovali fakt, že nová republika již nemůže být pouhou kopií politických a společenských pořádků první republiky. Měla být orientována výrazně doleva, se silným etatizačním akcentem, s perspektivou jeho dalšího prohlubování směrem k socialistickému uspořádání společnosti. Jádrem NF se v praxi stal tzv. Národní blok pracujícího lidu měst i venkova.¹⁸⁵ Toto uskupení mělo převzít záštitu nad nejdůležitějšími politickými a hospodářskými opatřeními (zásahy) v osvobozené republice, které měly vlády NF realizovat. Myšlenka utvoření bloku vznikala v údobí let 1941–1943 a na moskevských jednáních bylo o ní dále diskutováno mezi příslušnými představiteli. V roce 1944 se začala společná stanoviska tří socialistických stran precizovat, aktivní úlohu na definitivním zformování bloku hrál B. Laušman, který podal zprávu o přípravách ustavení bloku na prvé schůzi vedení skupiny sociálních demokratů dne 3. 3. 1944. Laušman také v dopise Fierlingrovi ze dne 26. 1. 1944 píše, že jádrem budoucí NF má být právě Blok, ztělesněný sociálními demokraty a komunisty.¹⁸⁶ Podle jeho představ měl být blok dvanáctičlenný, každá strana měla mít paritní zastoupení po čtyřech zástupcích. Původní plán předpokládal delegovat do bloku tyto zástupce: za sociální demokraty R. Bechyně, J. Bečka, F. Němce, B. Laušmana, za národní socialisty F. Uhlíře, J. Davida, H. Ripku, J. Stránského, za KSČ J. Valo, B. Laštovičku, V. Noska a G. Spurného. Společně s personálním obsazením měly též vzniknout příslušné pracovní komise bloku: ústavněprávní, národohospodářská, sociálně-zdravotní a komise pro věci pro kulturní záležitosti. Blok měl spolupracovat i s dalšími politickými složkami – např. lidovci či, což není bez zajímavosti, s blíže nespecifikovanou stranou zemědělců, která měla vlastně suplovat někdejší agrární stranu.

Sociální demokraté nakonec dosáhli na moskevských jednáních těchto výsledků: získali tři vládní křesla – ministerstvo průmyslu (B. Laušman), ministerstvo výživy (V. Majer), post předsedy vlády, jímž se stal Z. Fierlinger jako kompromisní kandidát. Sami sociální demokraté považovali toto zastoupení jako svůj úspěch, zvláště zisk křesla ministerského předsedy považovali za prestižní. Nová vláda byla jmenována 4. 4. 1945 v Košicích jako první vláda Čechů a Slováků.¹⁸⁷ V první vládě osvobozené republiky měli nejsilnější zastoupení komunisté, i když každá strana obsadila rovný počet křesel.¹⁸⁸ Celkem měla vláda 26 členů, z toho 16 Čechů, 9 Slováků a 5 nestraníků¹⁸⁹, nově byl navíc zřízen

¹⁸⁴ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 36, i. j. 1331.

¹⁸⁵ Program bloku viz např. NA, f. 1153, Pozůstalost Bohumila Laušmana; **Bouček – Miroslav, Klimeš, Miloš – Vartíková, Marta:** Program revoluce, s. 108 – 113.

¹⁸⁶ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 16, i. j. 313.

¹⁸⁷ **Kovač, Andrej:** Košický vládní program, s. 32.

¹⁸⁸ Lidovecký ministr zdravotnictví A. Procházka ve své studii „Moje úteky“ vyjadřoval skeptický postoj k první vládě NF, neboť „první housle hráli komunisté“, což znamená, že v ní měli nejsilnější postavení a zastoupení demokratických stran nebylo tak silné. Archiv Ústavu pro soudobé dějiny (AÚSD), pozůstalost A. Procházky, k. 2.

¹⁸⁹ **Kovač, Andrej:** Košický vládní program, s. 35. Případ „nestraníka“ L. Svobody byl již v odborné literatuře dostatečně objasněn. Svoboda byl tajným členem KSČ, formálně však nebyl veden jako straník. Svoboda si až po únoru 1948 podal i se svou ženou oficiální přihlášku do KSČ. Stalo se tak 15. 10. 1948. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 16, i. j. 334.

přidružený orgán vlády, předsednictvo vlády, které se skládalo z předsedy vlády a jeho náměstků (v první vládě NF bylo jejich zastoupení paritní, pět za každou stranu), a institut státních tajemníků v konkrétních resortech, přičemž platila zásada, že v českých ministerstvech byl státním tajemníkem vždy Slovák, a naopak.¹⁹⁰

Politické strany se staly oporou „lidově demokratického“ režimu, na nějž se převedla váha politického rozhodování a tvorby státní politiky. Všechny strany v NF byly rovněž stranami vládními, takže po volbách, při kterých občané volili stále stejné strany, mělo docházet pouze k mocenskému posílení konkrétní strany a k personálním přesunům uvnitř vlády, nikoli k jejímu vyřazení z politického rozhodování a odchodu do opozice, pokud by se k tomu sama nerozhodla. Po debatách KSČ s nekomunistickými stranami bylo rozhodnuto, že NF se zredukuje na tyto politické subjekty: Komunistickou stranu Československa, Komunistickou stranu Slovenska, Československou stranu národně socialistickou, Československou stranu lidovou, Československou stranu sociálně demokratickou a slovenskou Demokratickou stranu. Právě sociálně demokratická strana se měla stát jedním z mocenskopolitických pilířů nového poválečného uspořádání osvobozené republiky.

¹⁹⁰ První (košická) vláda NF vypadala takto: předseda vlády – Z. Fierlinger (ČSSD), náměstkové – J. Ursíny. (DS), V. Široký (KSS), J. David (NS), msgre J. Šrámek (L), K. Gottwald (KSČ), ministr národní obrany – L. Svoboda (nestr.), státní tajemník v MNO – M. Ferjenčík (nestr.), ministr zahraničních věcí – J. Masaryk (nestr.), státní tajemník v MZV – V. Clementis (KSS), ministr zahraničního obchodu . H. Ripka (NS), státní tajemník MZO – J. Lichner (DS), ministr vnitra – V. Nosek (KSČ), ministr spravedlnosti – J. Stránský (NS), ministr informací – V. Kopecký (KSČ), ministr financí – V. Šrobár (DS), ministr průmyslu – B. Laušman (ČSSD), ministr vnitřního obchodu – I. Pietor (DS), ministr zemědělství – J. Ďuriš (KSS), ministr výživy – V. Majer (ČSSD), ministr dopravy – gen. A. Hasal (nestr.), ministr pošt – F. Hála (L), ministr ochrany práce a sociální péče – J. Šoltész (KSS), ministr školství a osvěty – Z. Nejedlý (nestr.), ministr zdravotnictví – A. Procházka (L), **Bouček – Miroslav, Klimeš, Miloš – Vartíková, Marta:** Program revoluce, s. 271 – 272; Ursíny, Jan: Z mojho života, s. 67 - 68.

II.

Poválečná obnova a organizace strany

Jak už víme z předchozího výkladu, sociální demokracie byla součástí nově utvořeného mocenskopolitického systému Národní fronty a jako jedna z politických složek tohoto systému také nesla politickou a vládní zodpovědnost za přijatý vládní program. Košický program se stal pro všechny strany, které jej signovaly, společnou platformou, která měla jednak překonat šestiletý politický a hospodářský marasmus, a jednak měla být akcelerátorem hlubokých společenských a sociálních změn. Na konci tohoto „přechodného“ období potom stálo v ideálním případě socialistické uspořádání společnosti, jehož konkrétní představa však zůstávala mlhavá, neboť kromě KSČ ani sociální demokracie, ani národní socialisté neměli zcela jasno v tom, jak tato společnost bude v blíže nespecifikované budoucnosti vypadat.¹⁹¹

Samá obnova poválečné strany se ukázala být značně problematická, neboť část někdejších sociálně demokratických funkcionářů nabyла již během války přesvědčení, že nebude po jejím skončení vhodné stranu vůbec obnovovat. Tento pocit byl silný zejména

¹⁹¹ Např. v dokumentech národně socialistické strany se hovoří o tzv. československém socialismu, k němuž se mělo dojít evoluční cestou.

u domácího odboje¹⁹², konkrétně u PVVZ (Petičního výboru Věrní zůstaneme)¹⁹³, který se zpočátku stavěl k možné poválečné obnově strany skepticky. V roce 1945 totiž mnoho politiků počítalo se sloučením všech třech socialistických stran ve stranu jednotnou, stejně tak široká veřejnost.¹⁹⁴ Všeobecné nadšení z osvobození a výrazný posun doleva takovému vývoji zpočátku nahrávaly. Z těchto úvah též pramenily poměrně odmítavé reakce na obnovu sociální demokracie jejími předními činiteli.¹⁹⁵

Negativní signály v tomto smyslu rovněž přicházely z nejvyšších špiček zahraničního odboje, na kterém participovali sociálně demokratičtí představitelé; např. od B. Laušmana, jenž se na konci války ukázal být velmi horlivým a radikálním socialistou, stojícím ideově blízko skupiny kolem Z. Fierlingra. B. Laušman¹⁹⁶ patřil k těm, kteří po válce nejprve nepočítali s obnovou sociálně demokratické strany, či spíše nevěřili v její obnovu.¹⁹⁷ Dokonce v počáteční fázi počítal Laušman, podobně jako Fierlinger, se sloučením všech tří socialistických stran, což jen potvrzovalo jeho radikálně levicové smýšlení po osvobození.¹⁹⁸

V tomto směru podpořil i „sloučení“ KSS a sociální demokracie na banskobystřickém sjezdu v září 1944. V *Právu lidu* napsal, že v první fázi by se měly tři socialistické strany sblížit, aby ve druhé fázi mohly organizačně splynout v jednu stranu.¹⁹⁹

Stejný názor jako Laušman měli v té době i V. Erban, E. Erban a R. Bechyně, který na první schůzi vedení skupiny sociálních demokratů vážně pochyboval, zda je účelné sociálně demokratickou stranu obnovovat („nepředstavoval jsem si, že by se kdy obnovovala sociální demokracie“).²⁰⁰ Zajímavé je svědectví E. Erbana, který na rokování o obnově strany se členy ilegálních odborů vzpomíná takto: „*Když totiž přišla Košická vláda, volal si nás Fierlinger s tím, že obnovíme sociální demokracii. Já jsem se ho ptal, s kým to obnovíte?... protože všichni sociální demokraté mi řekli, že obnovení nepodepíší*

¹⁹² O představách zahraničního a domácího odboje o poválečném vývoji o Československu blíže viz

Kalinová, Lenka: Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945 – 1948. Praha 2004, s. 25 – 40.

¹⁹³ PVVZ vznikla jako jedna z prvních odbojových organizací po 15. 3. 1939 a byla výrazně levicově zaměřená. Z významných představitelů jmenujme např. doc. J. Fischera, prof. V. Čížka, dr. J. Fukátku, dr. K. Bondyho, V. Jankovce. Od října 1941 do jara 1942 byly význační členové organizace pozatýkáni gestapem, což posléze vedlo k praktickému rozpadu PVVZ. dr. K. Bondy a doc. J. Fischer byli na počátku roku 1945 popraveni.

¹⁹⁴ Z tohoto pohledu je zajímavý názor, který zazněl na 1. partyzánském sjezdu pro zahraniční delegáty, svolaný na 23. 4. 1946, kde se přítomní delegáti ptali, jak je možné, že se KSČ a ČSD nesloučili, když mají tak blízký program. AKPR, sign. T 49/45.

¹⁹⁵ To potvrzuje i ve svých pamětech dr. J. Hájek, který napsal, že „z toho, co jsem mohl pozorovat, se mi zdálo, že sociální demokraté jsou pro toto sjednocení buď hned, nebo v brzké budoucnosti daleko rozhodněji než komunisté.“ **Hájek, Jiří:** Paměti, s. 127. Sám Fierlinger řekl na aktivu sociálně demokratických funkcionářů dne 14. 5. 1945, že vznikne jednotné politické hnutí pracujícího lidu, což je cíl sociální demokracie. **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou v roce 1948. Praha 1968, s. 38.

¹⁹⁶ K osobnosti B. Laušmana nejlépe viz **Šolc, Jiří:** Útěky a návraty. Osud českého politika. Praha 2008.

¹⁹⁷ Ještě v červenci 1945 Laušman prohlásil: „*Naše strana se však nevzdala a nikdy nevzdá myšlenky socialistické jednoty nejenom v měřítku národním, nýbrž i státním.*“ *Právo lidu*, 10. 7. 1945, s. 1.

¹⁹⁸ Nutno dodat, že tyto snahy byly živeny zhruba do voleb v roce 1946 a poté pozvolna ustaly.

¹⁹⁹ *Právo lidu*, 12. 5. 1945, s. 1; **Kaplan, Karel:** Das verhängnisvolle Bündnis, 1984, s. 39.

²⁰⁰ NA, f. 1261/0/32, sv. 18, a. j. 110.

a šli jsme domů. Na druhý den mě pak zavolal generální tajemník KSČ a uváděl, že je to nutné... Říkal, že to nebude mít nic společného s předválečnou politikou.“²⁰¹

Pokud hovoříme o Bechyně, je velmi těžké jej v této době zařadit do nějakého ideového proudu v sociálně demokratické emigraci, protože se vymezil jak proti „fierlingrovcům“, tak proti skupině kolem Majera. Sám Bechyně v memorandu zaslaném Stalinovi v roce 1944 podrobil londýnský exil tvrdé kritice a sám sebe označil jako člověka, který má ambici být vůdčím představitelem nových poválečných politických poměrů. Bechyně však do nových poměrů aktivně nezasahoval, stejně jako předválečný odborář sociální demokracie J. Bělina²⁰² či F. Němec.²⁰³

Laušmana, jak již víme, významně ovlivnila jeho cesta do Sovětského svazu, již absolvoval v roce 1942²⁰⁴ a která formovala jeho ideové nasměrování silně doleva.²⁰⁵ O této cestě referoval potom 6. 4. 1943 v Londýně, kde mj. řekl, že „SSSR je zemí budoucnosti.“²⁰⁶ Pro ilustraci Laušmanových postojů si vezmeme jeho postoj k československo-sovětské smlouvě, signované 12. 12. 1943. Na páté plenární schůzi ve čtvrtém zasedání Státní rady 22. 12. 1943 prohlásil: „...Radost z této smlouvy, která je prvním krokem k trvalému spojení a v duchu naší tradice k věčnému spojení na život a na smrt. Tato radost má za následek, že dnes odpadají rekriminace, že se leccos dobrovolně zapomíná a že se velmi málo odpouští.“²⁰⁷

Navíc komunisté v emigraci k Laušmanovi chovali plnou důvěru, zejména v závěru války, kdy se účastnil v partyzánském štábu J. Švermy a R. Slánského Slovenského národního povstání. To ostatně vyplývá z dopisu J. Švermy V. Kopeckému a K. Gottwaldovi z 14. 10. 1944, kde píše, že „Laušman se chová velmi dobře, dal se nám k dispozici a posíláme ho na schůze.“²⁰⁸

Laušmanovy politické postoje se potom dále tříbily a vyvíjely. V jeho vystoupeních v československém vysílání BBC (Special Late Night Czechoslovak News) z let 1941–1942 můžeme spatřit jasnou tendenci směřující k řízenému poválečnému hospodářství, jak o tom sám Laušman referoval. Z jeho podnětu vydala ještě v londýnském exilu (27. 2. 1944) zahraniční skupina sociálních demokratů šestibodovou rezoluci, jež mimo jiné obsahuje sentenci, že „stará politika koaliční a reformistická náleží minulosti.“²⁰⁹ Laušmana museli dokonce „přemlouvat“ jeho straniční kolegové V. Majer a Z. Fierlinger, aby souhlasil s obnovou strany, že jeho skepse není na místě, neboť sociální demokraté dali najevo, že se chtějí podílet na obnově státu. Laušman se tedy po těchto rozhovorech

²⁰¹ Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie..., s. 137, pozn. 127.

²⁰² J. Bělina nesouhlasil v politickou situaci tak, jak se vytvořila po skončení války, proto zůstal v zahraničí.

²⁰³ V marxistické historiografii byli označováni jako příslušníci „pravice“.

²⁰⁴ Nedvěd, Jaroslav: Cesta ke sloučení..., s. 17 – 18. Cesta trvala od května do září 1942.

²⁰⁵ Zajímavým faktem je to, že Laušmanův stranický kolega V. Bernard též pobýval během let 1939 – 1945 opakovaně v SSSR, avšak jeho pohledy na tuto zemi, resp. jeho hodnocení politických reálií jsou o poznání kritičtější než Laušmanovy.

²⁰⁶ Laušman, Bohumil: Co jsem viděl v Sovětském svazu. Londýn 1942, s. 16.

²⁰⁷ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 16, i. j. 313; Laušmanovy další prosovětské postoje viz např. *Nová Svoboda*, duben 1943, číslo 4., s. 66 – 70, článek „Tragédie ČSR a politika SSSR.“

²⁰⁸ NA, f. 115, sign. 23.

²⁰⁹ Tamtéž.

rozhodl vést separovaně vlastní jednání o obnově strany s někdejšími redaktory *Práva lidu*, ale jeho úsilí se nakonec ukázalo jako marné.²¹⁰

Dalším sociálně demokratickým funkcionářem, který vedl rokování o možné obnově strany, byl V. Majer. Ten si pozval (10. 5. 1945) do hotelu Alcron²¹¹ bývalého dlouholetého ústředního tajemníka V. Dundra a A. Říhu, aby tam prodebatoval možnosti, jakým způsobem dojde k obnovení strany. Mluvílo se o různých politických otázkách, mj. také o tom, jaké úsilí dalo Majerovi spolu s Fierlingem, aby přesvědčili Laušmana, že je správné stranu vůbec obnovit, jak jsme výše uvedli.²¹² V této souvislosti je zajímavé uvést, že A. Říha později vypověděl, že Majer byl po válce nakloněn jednání s bývalými činiteli agrární strany.²¹³ Dokonce J. Nebeský se s Majerem v létě 1945 několikrát setkal a chtěl znát jeho názor na agrární stranu.²¹⁴

Počáteční snahy po válce obnovit sociální demokracii tak nebyly jednotné ani transparentní, navíc nevycházely programově z určitého centra, nýbrž je vedly jednotlivé osobnosti někdejší sociálně demokratické strany. Těsně po osvobození ČSR již však bylo jasné, že vůle po obnově tradiční a silné předválečné sociální demokracie převládne. Záhy po osvobození (12. 5. 1945) vyšlo první číslo *Práva lidu*, které obsahovalo svolání vlády ke všem Čechům a Slovákům („Českému lidu“)²¹⁵ spolu s prohlášením Ústředního akčního výboru (ÚAV) strany, jež započalo novou poválečnou éru strany.²¹⁶ Dne 10. 5. 1945 bylo z iniciativy J. Kneborta a A. Veselého otevřeno ústřední sídlo strany, Lidový dům. J. Knebort také ihned převzal po skončení války hospodářské podniky strany, aby se mohlo co nejdříve začít s procesem vlastní obnovy ČSD. Důležitými postavami při obnově strany byli především předseda strany Z. Fierlinger, generální tajemník B. Vilím a B. Laušman, jenž se spolu se škpt. V. Erbanem vrátil 11. 5. 1945 do vlasti a velmi se zasloužil o to, aby sociální demokracie mohla získat Lidový dům zpět do svých rukou.

Obnova strany postupovala velmi pomalu, vlastně nejpomaleji ze všech stran NF.²¹⁷ Zvláště začátky obnovy byly krušné, protože strana postrádala zázemí, která válkou ztratila. Do řádné obnovy strany řídil stranu Ústřední přípravný výbor strany. V polovině května (15. 5. 1945) byl posléze v Praze vytvořen Ústřední akční výbor české sociální demokracie, který tvořili výhradně pražští funkcionáři. 14. 5. 1945 se konala v Lidovém domě, sídle straně, první schůze funkcionářů ČSSD. Přítomni byli např. Z. Fierlinger, B.

²¹⁰ Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.): *Dusivé objetí*, s. 145 – 146.

²¹¹ Do hotelu Alcron se přemístila první poválečná vláda z Košic dne 10. 5. 1945, kde se také konaly první schůze vlády.

²¹² ABS, objektový svazek 2231, díl 6.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Podobné svolání vydala v dubnu 1945 i KSČ s názvem „Svolání Komunistické strany Československa“ Lide český! Pracující měst i venkova! Jeho znění viz *Dokumenty nové doby*, s. 459 – 468. Podobné svolání vydala i ČSNS pod názvem *Lidé Československý! Bratři a sestry!*, kteří podepsali předseda strany P. Zenkl, F. Zemínová, J. David, P. Drtina a další. Toto svolání obsahoval i třináctibodový akční program bezprostředních úkolů v nové republice. Archiv Československé strany národně socialistické, (AČSNS), k. 75; Archiv T.G.M. (ATGM), f. EB III., i. č. 538, sign. P 86/Varia 155, k. 86. Lidovci vydali své svolání 16. 5. 1946, v němž se přihlásili k znovuvybudování osvobozené republiky. *Lidová demokracie*, 16. 5. 1946, s. 1.

²¹⁶ *Právo lidu*, 12. 5. 1945, s. 1.

²¹⁷ Nedvěd, Jaroslav: *Cesta ke sloučení...*, s. 41.

Laušman nebo V. Goerner²¹⁸, jenž schůzi řídil. 26. 5. 1945 potom strana vydala manifest „Českému lidu“, který veřejnost upozorňoval, že sociální demokraté zahájili svou politickou činnost a přihlásili se k znovuvybudování republiky. ÚAV rovněž zvolil (potvrdil) Z. Fierlingra za předsedu strany a zvolil prozatímní vedení v tomto složení: první místopředseda B. Laušman, druhý místopředseda A. Jungwirthová, třetí místopředseda B. Vilím. Rovněž bylo zvoleno prozatímní představenstvo strany, které mělo mandát do konání XX. manifestačního sjezdu v říjnu 1945. Prozatímní představenstvo tohoto tzv. provizoria tvořili tito sociální demokraté: Z. Fierlinger, B. Laušman, F. Tymeš, A. Jungwirthová, V. Bernard, L. Cígler, J. Dudek, E. Erban, V. Erban, V. Holub, V. Majer, J. Metál, J. Pavlán, J. Vaněk a B. Vilím. Počáteční práci strany potom řídil tzv. Přípravný ústřední výkonný výbor (PÚVV) v čele se Z. Fierlingrem a B. Vilímem. Později představenstvo rozhodlo zřídit Ústředí hospodářských podniků, které mělo podléhat Ústřední kontrolní komisi strany, zvolené později na XX. sjezdu v říjnu 1945. Ve správní radě podniků zasedli např. B. Laušman, hospodářský pracovník strany J. Knebort nebo A. Smutek.²¹⁹

Pokud se týká obsazení nejvyšších stranických postů (předseda, generální tajemník), v případě volby předsedy byla situace jasnější než u volby generálního tajemníka. Na uvolněný předsednický post po A. Hamplovi, který spáchal sebevraždu v koncentračním táboře, byl *de facto* jeden seriózní kandidát, Z. Fierlinger, formálně potvrzený 26. 5. 1945, definitivně až na manifestačním sjezdu v říjnu 1945. Tento fakt se odvíjel od několika faktorů a organicky souvisel s volbou, resp. jmenováním prvního ministerského předsedy po válce, jímž se stal právě Fierlinger. Je tedy nutné chápat designování nového předsedy vlády v tomto rámci, v korelaci s následnou volbou předsedy strany. Proč se právě Fierlinger stal prvním předsedou vlády a záhy i předsedou strany?

Předně musíme říci, že Fierlinger byl poměrně známým diplomatem, tedy exponovanou postavou, který požíval důvěru sovětských nejvyšších míst. Fierlinger byl v podstatě v politice *homo novus* bez předchozí politické zkušenosti, významná však zůstává jeho diplomatická a publicistická činnost za první republiky. To, že se Fierlinger stane předsedou vlády, bylo věcí dohody politických stran již těsně před osvobozením republiky. Fierlinger v zájmu upevnění své pozice rovněž sondoval situaci již na moskevských jednáních v březnu 1945. Důležitou roli při rozhodování hráli komunisté, pro něž nebyla akceptovatelná jiná osoba než ta, která by byla komunistům ideově nakloněna. Protože komunisté z mezinárodních důvodů (a doporučoval jim to též Stalin, který ve svých úvahách navrhoval dokonce nekomunistu)²²⁰ nechtěli nominovat svého zástupce, shodli se na tom, že nejlepší volbou bude prokomunistický sociální demokrat, přičemž právě Fierlinger tyto požadavky splňoval. Na druhou stranu není pravdou, jak se také někdy v odborné literatuře vykládá, že jej Sověti do funkce „dosadili“. Zvolení Fierlingra do funkce předsedy vlády bylo především věcí politických stran, resp. jejich reprezentací. Komunisté a sociální demokraté v součinnosti s dr. E. Benešem, který sice

²¹⁸ V. Goerner stál v čele pražského vedení strany.

²¹⁹ NA, f. 115, sign. 111.

²²⁰ Vedoucí špičky komunistů, kteří strávili navíc válku v moskevském exilu, neměli představu, jak země po nacistické okupaci bude vypadat, a tudíž nebyli schopni odhadnout, jak obtížné by bylo zemi za těchto podmínek spravovat. I z tohoto důvodu se rozhodli nestavět svého kandidáta na obsazení postu předsedy vlády.

nebyl Fierlingrem nijak nadšen, se dohodli tak, že předsedou vlády se stane právě Fierlinger. Beneš tento konsensus respektoval a ve své podstatě akceptoval. Nutno ještě dodat, že dr. Beneš zpočátku považoval Fierlingra za svého přítele, s nímž ho pojily již od dvacátých let přátelské styky, později však svůj názor přehodnotil, poněvadž se ukázalo, že Fierlinger jednal nejméně od roku 1941 zcela v intencích Moskvy, a proto uvažoval dvakrát o Fierlingrově odvolání z postu velvyslance, což se však nepodařilo.²²¹ Do Prahy z Košic 10. 5. 1945 se tedy vrátila Fierlingrova vláda, jako první vláda Národní fronty Čechů a Slováků.²²²

Z tohoto předpokladu také musíme vycházet, pokud hovoříme o instalaci Fierlingra do čela sociálně demokratické strany. Fierlinger si navíc vytvořil předpolí pro obsazení tohoto postu právě tím, že se stal předsedou vlády. Tím je tak zodpovězena otázka, jestli měl Fierlinger na manifestačním sjezdu v říjnu 1945, kdy se volil nový předseda po A. Hamplovi, nějaké protikandidáty. Takový se na sjezdu oficiálně nenašel, i když potenciálních zájemců by se zajisté našlo více (např. B. Laušman byl uznáván jako autorita, též B. Vilím, který se však s Fierlingrem nesnášel), avšak ti zatím nechtěli vystoupit do popředí. Ve zjitřené atmosféře doznívající války a nastupující svobody si vedoucí představitelé sociální demokracie teprve „mapovali terén“, neboť jednak se mnozí ani neznali, jednak nikdo nemohl s určitostí říci, jakým směrem se bude politická situace dále vyvíjet.

Obsazení postu generálního tajemníka se ukázalo jako podstatně složitější záležitost, neboť V. Holub, který byl pouze dočasným generálním tajemníkem, uvolnil tento post již červnu 1945²²³, i když měl podporu V. Majera, aby nadále setrval. Aktivní roli při výběru generálního tajemníka hrál B. Laušman, který hledal na tento post vhodný typ. O této otázce vedl debaty s B. Vilímem a po jednání s ním se dohodli, že tuto funkci by měl zastávat právě Vilím, i když ve hře byl i J. Šnýdr, který po válce stál blízko Laušmanovi. Sám Šnýdr měl zájem se o tuto pozici ucházet, nenašel však dostatečnou podporu.²²⁴ Předseda Z. Fierlinger s Laušmanovým názorem souhlasil, ostrý nesouhlas však vyjádřil E. Erban, který upozorňoval na „trockistickou“ minulost Vilíma, jenž byl dříve členem KSČ. Naopak Erban přijal s uspokojením fakt, že Vilímovými protikandidáty byli V. Patzak z Dělnické akademie a J. Šnýdr, a proto Fierlinger, který zpočátku podporoval Vilíma, se v této věci poradil s vedoucími představiteli KSČ, již ovšem považovali volbu sociálně demokratického generálního tajemníka za vnitřní věc sociální demokracie.²²⁵

²²¹ Zejména se jednalo o Fierlingrovy protesty proti snahám londýnské vlády o podepsání tzv. československo – polské konfederace, dále jeho tlak na odevzdání Podkarpatské Rusi nebo blahopřejný telegram, který poslal představitelům prosovětského lublinského výboru. Za tyto i jiné kroky upadl Fierlinger v londýnských kruzích v nemilost a stal se vlastně *personou non grata*.

²²² Vláda Čechů a Slováků byl dobový termín. Měl zdůraznit národní jednotu a pospolitost a společnou touhu obou národů vybudovat jednotné a silné Československo, v němž Češi a Slováci měli požívat rovnoprávných práv. Tento předpoklad „rovnoprávnosti“ se však záhy ukázal jako iluzorní, což dokazují zejména tři tzv. pražské dohody, které slovenským mocenským orgánům upíraly jejich exekutivní a zákonodárné pravomoci.

²²³ Generálním tajemníkem byl pouze dva měsíce, od dubna do června 1945.

²²⁴ ABS, objektový svazek 2231, díl 5.

²²⁵ ABS, objektový svazek 2231, díl 6. Nepravdivé je tvrzení J. Hájka ve své publikaci „Zhoubná úloha pravicových socialistů v ČSR“, že k dosazení Vilíma do funkce pomohl právě Slánský. Slánský podle archivních dokumentů do této otázky aktivně nezasahoval. **Hájek, Jiří:** Zhoubná úloha pravicových

Zde můžeme vidět symptomatické Fierlingrovo jednání, který se téměř v každé vážnější otázce radil s představiteli KSČ. Vilím i přes určité protesty V. Holuba nakonec post generálního tajemníka získal i s „tichou“ podporou svého tchána A. Pánka²²⁶ a O. Bergra, syna O. Bergra, zahynuvšího v koncentračním táboře.

Důležitou roli v každé politické straně hraje její organizační zázemí, na které do jisté míry závisí i volební úspěch.²²⁷ Organizační síť sociální demokracie byla budována pozvolna a postupně. Jednalo ve své podstatě o členitou a složitou strukturu, jež byla dále doplňována příslušnými směrnici ÚVV a dalšími orgány.²²⁸ Strana nedisponovala jako komunisté takovou hustotou svých organizací, leč to bylo dáno objektivními faktory, zejména pak tím, že sociální demokraté začali v důsledku poválečných peripetií s výstavbou organizací nejpozději.²²⁹ Co se týče samotného organizačního schématu, základní územní jednotkou se stejně jako za první republiky staly místní organizace (MO). Místní organizace vznikala podle organizačního řádu strany v případě, „kde se sejde přiměřený počet členů“, poté se konala plenární schůze organizace, která byla současně schůzí ustavující. Nad MO potom stály okresní a krajské organizace. Zemské organizace byly zakládány podle potřeby, sociální demokraté totiž, jak už víme, kladli akcent primárně na místní organizace. V čele MO stál obvykle pěti až osmičlenný výkonný výbor, v němž byli zahrnuti důvěrník, místodůvěrník, zapisovatel, pokladník a tři revizoři ke kontrole finančního hospodaření organizace. MO měla sídlo zpravidla v obci, případně obvodu nebo městské čtvrti, pro něž byla zřízena, a MO řídila všechny práce v obvodu své působnosti.

K listopadu 1947 měla strana celkem 7 480 MO²³⁰, zbývalo však ještě kolem 2 500 obcí²³¹, kde sociální demokraté neměli své organizace. O. Felcman resumuje, že nekomunistické strany měly své organizace pouze v 60–70 % obcí, což zhruba odpovídá dobové realitě, neboť představitelé stran si na nedostatečné organizační zastoupení na vrcholných stranických akcích stěžovali.²³² Navíc sociálně demokratická strana měla před parlamentními volbami 1946 své organizace jen v 55 % všech obcí. Pokud se týče okresních organizací, ty spravoval zpravidla 12–16členný výbor s okresním důvěrníkem v čele. Okresní konference se měla potom konat jednou za rok, svolával ji

socialistů v ČSR. Praha 1953, s. 154.

²²⁶ Antonín Pánek (1873 - 1952), novinář, básník. Působil před první světovou válkou jako redaktor sociálně demokratického tisku, v letech 1919 – 1920 byl stoupenec marxistické levice v sociálně demokratické straně, 1922 – 1925 ředitel mladoboleslavského družstva Důvěra, 1927 – 1935 šéfredaktor listu *Severočeský dělník* v Teplicích.

²²⁷ Zajímavé je, jak se vyjádřil o předválečném organizačním řádu ČSD komunista J. Veselý: „*Sociálně demokratický organizační řád neznal ani tuhé kázně, ani zásady demokratického centralismu. Krajské a zejména zemské orgány osobovaly si velikou míru samostatnosti a nezdravé nezávislosti na centrálním stranickém orgánu. Existence frakcí byla trpěna rovněž tak jako právo „na vlastní názor.“ Stranický aparát vynikal byrokratismem a samoučelností.*“ NA, f. 583, jednotka 34/3.

²²⁸ Srov. např. organizaci národně socialistické strany, která byla stanovena zářijovou směrnicí „*Jak pracovat?*“ Prozatímní organizační řád Československé strany národně socialistické. AČSNS, k. 75.

²²⁹ Komunista J. Šverma napsal 14. 10. 1944 dopis V. Kopeckému a K. Gottwaldovi, kde říkal, „že KSČ je jediná strana, která má vybudované organizace, je ale slabá ideologicky.“ NA, f. 115, sign. 23.

²³⁰ Srov. např. s KSČ, která měla v červenci 1947 13 108 organizací. **Felcman, Ondřej**: Český proletariát v boji za vítězství socialistické revoluce 1945 – 1948. Praha 1948, s. 208.

²³¹ Sociálně demokratické straně chybělo ve srovnání KSČ organizační zastoupení v 1120 obcích.

²³² **Felcman, Ondřej**: Český proletariát v boji..., s. 208.

okresní výkonný výbor. Krajské (župní) konference řídily župní krajské výkonné výbory, jimž v organizační hierarchii podléhaly MO a okresní organizace. Župní (krajská) konference se konala jednou za dva roky. O tomto základním organizačním schématu rozhodl Přípravný ústřední výkonný výbor, jenž vydal těsně po osvobození potřebné směrnice.

Okresní předsedové a členové KVV potom tvořily zastupitelstvo kraje, která konala pravidelné schůze podle vlastní potřeby a naléhavosti. Zastupitelstvo kraje schvalovalo kandidátní listiny do Národního shromáždění, rovněž předkládalo schválené návrhy ÚVV. Vedle těchto organizací existovaly tzv. výkonné výbory, zřizované v okresech a krajích (župách).

Závodní (politické) organizace (ZPO) měly vzniknout tam, kde bylo nejméně šest členů strany. ZPO vedl volený výbor v čele s předsedou, místopředsedou a jednatelem.²³³ V podnicích, kde byl velký počet příslušníků strany, pracujících na různých pracovištích téhož podniku, mohlo být utvořeno několik ZPO, v tomto případě byl utvořen ke koordinaci jejich činnosti společný výbor ZPO. ZPO konala členské schůze zpravidla jednou za měsíc. Každý člen ZPO musel být členem příslušné místní organizace v místě svého bydliště. Sjezd závodních politických organizací, který se konal 26.–28. 4. 1946, dal první přesnější směrnice k zakládání ZPO²³⁴. Celostátní konference závodních politických organizací zasedala 15. 9. 1946 a zabývala se praktickými zkušenostmi při zakládání ZPO a současně vydala organizační směrnice pro zakládání a činnost ZPO. Na konci roku 1946 končí tzv. první období závodních politických organizací – strana měla v této době 1 554 ZPO s 80 760 členy, v červnu 902 ZPO se 33 719 členy.²³⁵

Zde je nutno se zmínit také o faktu, že sociální demokraté až do roku 1946 odmítali budování závodních politických organizací v podnicích a v úřadech, neboť to podle nich vedlo ke stranickopolitickému soupeření a ohrožovalo jednotu odborového hnutí. Generální tajemník B. Vilím prohlásil před volbami do závodních rad v roce 1946, že se neprovádí tolerantní politika v podnicích a závodech ze strany komunistů, a je proto nezbytné tento stav změnit. Sociální demokraté také odmítali poměrný systém voleb do závodních rad, neboť by to podle nich tříštilo odborové hnutí a příprava voleb do ZR se musí dít na půdě odborů.²³⁶ Teprve na jaře (dubnu) 1946 představitelé sociální

²³³ Závodní organizace existovaly u za první republiky, jejich zřizování však bylo pouze fakultativní a ZO pozbývaly větší autority na závodech.

²³⁴ Celkem se ho zúčastnilo 2 900 delegátů. Pokud se týká nejdůležitějších směrnic, bylo rozhodnuto, že je nutno, aby ZPO za 1) sdružovaly příslušníky strany, pracující v témže závodě za účelem jednotného postupu v politických, hospodářských, sociálních a jiných otázkách, 2) aby propagovaly zásady a program strany, 3) aby pečovaly o politickou výchovu svých členů, 4) aby bděly nad pořádkem na závodě, nad demokracií a nad jednotou ROH, 5) zúčastňovaly se koordinačních jednání se závodními organizacemi ostatních politických stran v závodech, podnicích atp., 6) dbaly na to, aby záležitosti závodů, podniků a úřadů byly projednávány jen na půdě jednotné odborové organizace v závodních radách, výrobních či pracovních výborech. Tyto a další zásady byly projednány organizační komisí ÚVV 28. 8. 1946. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

²³⁵ Srov. početní stav ZO v KSČ, jichž měla v první polovině roku 1947 4 093 s 307 051 členy. NA, f. 1261/2/24, sv. 5, a.j. 113.

²³⁶ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

demokracie konstatovali, že „situace nezbytně vyžaduje, aby naše strana organizovala své příslušníky v závodech“, a bylo tedy přistoupeno k systematickému zakládání ZPO.²³⁷

Na vrcholu organizační pyramidy ČSD potom stál sjezd strany. Konal se jednou za dva roky a rozlišoval se řádný a mimořádný sjezd. Mimořádný sjezd byl svolán tehdy, požádala-li o něj nejméně polovina krajských organizací strany. Sjezd volil nové vedení (Ústřední výkonný výbor – ÚVV o 60 členech a 60 náhradnících), volil předsedy a členy odborových komisí a sekcí, schvaloval organizační řád, vyhlašoval či měnil politickou linii strany apod. Tvořili jej volení delegáti okresních organizací, členové ÚVV, členové kontrolní komise strany. V říjnu 1945 měl ÚVV celkem 117 členů včetně tzv. odměnářů, kteří měli ve svém původním zaměstnání trvalou dovolenou a za práci ve stranickém sekretariátu byli pouze odměňováni.²³⁸ Každá okresní organizace čítající do 1000 členů vysílala na sjezd jednoho delegáta a na dalších tisíc členů dalšího delegáta, přičemž ke zlomkům menším než 500 členů se nepřihlíželo. Sjezdu se účastnili s hlasem poradním poslanci parlamentu, členové Zemských národních výborů (ZNV)²³⁹, tajemníci krajů a okresů a odpovědní redaktoři všech časopisů strany.

Své zvláštní orgány měla sociální demokracie v krajských výkonných výborech (KVV). Každý KVV měl svou strukturu výkonné moci, která se skládala zpravidla z předsednictva KVV, představenstva KVV, pléna, příslušných komisí KVV, krajského sekretariátu výkonného výboru. V čele každého KVV stál předseda, doplněný třemi místopředsedy, tajemníky a revizory, kteří spravovali finance. K nejvýznamnějším KVV se řadily KVV v obvodu Praha-město a Praha-město, KVV Praha-venkov, kde měla strana silné personální zázemí. V čele významného KVV Praha-město stál pražský funkcionář V. Goerner, prvním místopředsedou byl V. Holub.²⁴⁰ V čele KVV Praha-venkov byl národohospodářský pracovník strany, prokomunisticky orientovaný škpt. dr. V. Erban.

ÚVV byl mezi sjezdy nejvyšším stranickým orgánem. Měl 68 členů a scházel se na své plenární schůzi zpravidla jednou za měsíc.²⁴¹ V ustavující schůzi zvolil užší výbor (představenstvo), jehož členy tvořilo předsednictvo, sedm členů ÚVV, předseda kontrolní komise, ústřední tajemník a šéfredaktor *Práva lidu*. Usnesení ÚVV mohla být anulována sjezdem. Dalším stranickým orgánem vedle ÚVV bylo zastupitelstvo, které tvořili členové ÚVV, krajští předsedové a představenstvo. Zastupitelstvo tvořili členové ÚVV, krajští důvěrníci, delegáti zvolení krajskými sjezdy. Schůzi zastupitelstva řídilo předsednictvo ÚVV a zasedání zastupitelstva bylo svoláváno podle aktuální potřeby funkcionářů. K důležitým orgánům strany patřila též kontrolní komise, tvořená předsedou, místopředsedou a zapisovatelem, která prováděla kontrolu všech stranických organizací, dohlížela na hospodaření strany a tiskových podniků a rozpočtu strany. Volena byla na řádném sjezdu.

Ještě se zmiňme o institutu tzv. smírčí komise, jež projednávala vnitrostranické spory mezi členy ČSD. Zpravidla se skládala ze sedmi členů a jednotlivé smírčí komise fungovaly v místech a krajích. Došlo-li ke sporu mezi příslušníky MO, jmenovala každá

²³⁷ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

²³⁸ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

²³⁹ Zemské národní výbory (ZNV) v Praze a v Brně vznikly 15. 5. 1945 usnesením první vlády NF.

²⁴⁰ Tento stav platil do roku 1946, kdy došlo k personální reorganizaci KVV.

²⁴¹ ABS, objektový svazek 2231, část 2.

strana po třech členech smírčí komise z příslušníků téže organizace. Předsedu smírčí komise jmenoval výkonný výbor MO.

Imanentní součástí strany byly také odborné komise, kterým sociální demokraté věnovali velkou pozornost, protože komise byly jakýmsi „mozkovým trustem“ strany.²⁴² Strana měla tyto hlavní či přidružené komise: organizační, propagační, zemědělskou, živnostenskou, družstevní, odborovou, komisi žen, mládeže, hospodářsko-politickou, kulturně-politickou, zahraničněpolitickou, bezpečnostní a další. Řádné obsazení těchto komisí, jak o tom ještě budeme hovořit, bylo zajištěno na XX. sjezdu strany, jež se konal v říjnu 1945. Komise měla obvykle 20 členů, členy odborných komisí volil vždy sjezd strany, přičemž volil i jejího předsedu, místopředsedu a jednatele.²⁴³ Každá komise měla za úkol rozpracovávat specifický úkol, na kterém pracoval expertní tým, složený z předních stranických odborníků na danou problematiku.²⁴⁴ Vedle komise existovaly ještě komplementární orgány – odbory, které kopírovaly *de facto* strukturu komisí a podléhaly též jako komise pevně danému schématu. Profilovými odbory byly sociálně-politický, kulturně-politický či hospodářsko-politický odbor, zvláštní péče byla přisouzena potom hospodářsko-politickému. Každý odbor se dále dělil na sekce a podsekce, tedy vlastní konkrétní obory činnosti, takže např. zmíněný hospodářsko-politický odbor měl celkem osm sekcí.²⁴⁵ Přičlenění pracovníci k jednotlivým odborům byli tzv. odboroví referenti.

Zvláštní důraz byl kladen především na komisi žen, mládeže a živnostenskou. Živnostenskou komisi vedl odborník na tuto problematiku P. Sajal²⁴⁶, který byl předsedou Ústředního svazu řemesel.²⁴⁷ Strana pořádala 6.–7. 4. 1946 první sjezd živnostenstva za účasti 900 delegátů, kde byl přijat nový živnostenský program sociální demokracie. Bylo stanoveno, že živnostenstvo se má povinně sdružovat ve čtyřech zájmových svazech – Svazu řemesel, Svazu obchodu, Svazu cizineckého ruchu a Svazu dopravy.²⁴⁸ Sajal přednesl svou vizi také na XX. sjezdu strany v říjnu 1945, která byla transformována do základního nástinu živnostenského programu strany. Obecně řečeno však sociálně demokratická politika vůči živnostníkům neměla valný úspěch, což také dobře dokumentuje fakt, že strana měla ve svých řadách pouze 7 % živnostníků.

Sociální demokraté věnovali zvláštní péči mládeži a mládežnické organizaci. Měli svou komisi mládeže, kterou vedl přední sociálnědemokratický mládežnický činitel dr. J. Havelka, který předsedal v letech 1945–1948 Ústřední mládežnické komisi sociální

²⁴² Směrnice k odborným komisím viz ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1439.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Profilovými komisemi ČSD byly hospodářsko – politická komise (měla 140 členů), zahraničně - politická komise, bezpečnostní komise.

²⁴⁵ ABS, objektový svazek 2231, díl 1.

²⁴⁶ Pavel Sajal (1898 - 1956), živnostník, odborový pracovník, publicista a politik. 1921 – 1926 člen KSČ, v roce 1926 ze strany vystoupil a vrátil se do sociálně demokratické strany. Působil v odborovém hnutí a Jednotném svazu sociálně demokratických živnostníků. Za německé okupace se podílel na odbojové činnosti. 1945 – 1948 člen ÚVV strany a představenstva, 1945 – 1954 poslanec Národního shromáždění.

²⁴⁷ Více o živnostenské politice ČSSD viz **Marek, Pavel:** České živnostenstvo 1945 – 1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích. Brno 2006, s. 30 – 41.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 34 – 35.

demokracie.²⁴⁹ Dále potom byly ustaveny okresní a krajské komise mládeže.²⁵⁰ Zvláštním orgánem pak byla tzv. užší Ústřední komise mládeže (ÚKM), složená z nejvyšších a nejvýznamnějších mládežnických funkcionářů. Sociálně demokratická mládež se angažovala při významných událostech strany i politických událostech (XX. sjezd, parlamentní volby 1946) a výrazným dílem se podílela na organizování a propagační činnosti při těchto akcích. Funkcionáři mládežnického hnutí pořádali v úzké kooperaci s mateřskou stranou své vlastní sjezdy, na kterých reflektovali nejvýznamnější politické události v zemi a předkládali vlastní návrhy řešení nejrůznějších témat.

Sociální demokraté byli vždy hrdi na to, že v ústředí strany pracují ženy. Ženský element byl ve straně hojně rozšířen (i když to zdaleka nebyl ideální stav), a proto mu budeme věnovat pozornost.²⁵¹ Již před válkou pracovaly v sociální demokracii ženy, které se aktivně podílely na vnitrostranickém i politickém životě. Po osvobození republiky strana věnovala ženám značnou pozornost a její snahou bylo zavést příslušné kvóty na obsazení žen do stranického aparátu a jednotlivých komisí. V sociální demokracii existovala komise žen, jejíž čelnými reprezentantkami byly např. A. Jungwirthová, ing. L. Jankovcová, B. Pažoutová²⁵² nebo V. Petránková-Koušová.²⁵³ V ÚVV pracovaly např. V. Jesenská, B. Proplová, B. Velínová, v kontrolní komisi strany M. Hornová, v zemědělské A. Krausová, M. Šťouračová, v živnostenské O. Veblová, A. Horáčková, v kulturně-politické M. Votavová. Pro ženy také vycházel informační bulletin *Pracovnice*, informující o aktuálním vnitrostranickém dění a různých akcích.²⁵⁴

Stejně jako u mládeže měly i ženy své sjezdy, jež byly v životě strany vždy významnou událostí. Ženy v sociální demokracii si své „výsadní“ postavení uvědomovaly, a proto v roce 1946²⁵⁵ na prvním celostátním sjezdu žen navrhly, aby se u každé místní organizace ustavila místní komise žen, dále aby byly zřizovány obvodní, okresní a krajské komise žen. V čele místní, obvodní či okresní organizace měla stát předsedkyně, dvě místopředsedkyně, jejichž volbu potvrzovala místní, obvodní či okresní konference. Ustavující schůze se měla konat do osmi dnů po volbách komise, zvolena měla být jednatelka, zapisovatelka, pokladní, dvě revizorky, přičemž funkční období trvalo jeden rok.²⁵⁶ Sociálně demokratické ženy také požadovaly, aby při přístích volbách do zastupitelských sborů bylo postaveno více žen než doposud, aby to odpovídalo poměrnému počtu organizací žen (S. Patzaková: „Stavíme se za pracovní mobilizaci žen“).²⁵⁷ Sociálně demokratické ženy se též podílely na přípravě významných či

²⁴⁹ K dalším mládežnickým funkcionářům patřili např. K. Schne (předseda krajské komise mládeže v Opavě), B. Fleming (předseda krajské komise mládeže v Praze), F. Outrata (mísopředseda krajské komise mládeže v Olomouci) či P. Janýr (předseda krajské komise mládeže v Českých Budějovicích).

²⁵⁰ Okresní a krajské komise mládeže byly též vybaveny vlastním časopisem, např. okresní komise mládeže ČSD v Praze IX. vydávala časopis *Mladá devítka*. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1439.

²⁵¹ Např. V pražském kraji bylo zastoupeno na 15 000 politicky organizovaných žen. NA, f. 125, jednotka 8.

²⁵² Běla Pažoutová byla poslankyní za brněnský kraj a ředitelkou Učňovského domova v Brně.

²⁵³ V. Petránková – Koušová ve straně reprezentovala „levé“ a byla předsedkyní I. pražského kraje za Prahu XI.

²⁵⁴ NA, f. 580, a. j. 5.

²⁵⁵ Sjezd se konal 25. – 28. 10. 1946.

²⁵⁶ NA, f. 1083/2, k. 15, a. j. 157.

²⁵⁷ Tamtéž.

mimořádných stranických akcí²⁵⁸ a jejich silné postavení dokazuje i fakt, že jako jediná strana měla ve třetí vládě NF svou ministryni, kterou byl ing. L. Jankovcová, spravující od listopadu 1947 ministerstvo průmyslu.

Sociální demokraté měli jako ostatní strany svůj poslanecký klub.²⁵⁹ Předsedou byl J. Hladký²⁶⁰, tajemníkem J. Klapka. Agenda klubu byla obstarávána tajemníkem klubu a třemi úřednickými silami. Klub připravoval návrhy, vznášel svým jménem dotazy, interpelace, staral se o běžnou korespondenci apod. Klub tvořil sekretariát a výkonnou složkou bylo předsednictvo. Od 28. 9. 1945 do 15. 4. 1946 konal celkem sedmnáct plenárních schůzí a třináct schůzí předsednictva.²⁶¹ V PNS měli sociální demokraté předsedy branného výboru

(V. Erban), zemědělského (J. Kafka) a inkompatibilního (K. Hlaváček), klub neměl zastoupení v imunitním, zdravotnickém, obchodním a informačním výboru. Personální obsazení klubu ČSD vypadalo v PNS takto: kromě předsedy J. Hladkého²⁶² místopředsedové B. Kratochvíl, A. Běliková, F. Kaplan, jednatelem byl V. Bernard, pokladníkem J. Kubát, revizory účtů byli P. Nosek, V. Holub, hospodářem klubu J. Šabršula.²⁶³

Ještě se krátce zmíníme o tradiční přidružené organizaci strany, jíž byla Dělnická akademie (DA), teoreticko-politické pracoviště, existující již od roku 1896, které úzce spolupracovalo s vedením strany.²⁶⁴ Prvním poválečným starostou se stal V. Patzak²⁶⁵, který byl řádně zvolen do čela DA na valném shromáždění, které se konalo 26.–28. 10. 1946, jeho náměstky se stali Z. Kojecký, J. Mrázek, ing. L. Jankovcová.²⁶⁶ DA hrála důležitou roli ve stranickém životě, protože vypracovávala teoreticko-politické analýzy k rozmanitým tématům stranického, politického či mimopolitického dění.²⁶⁷

Další přidruženou a dobrovolnou organizací, v němž se setkávali sociální demokraté či lidé jim naklonění, byl Klub přátel Jacka Londona s podtitulem „Myslit, učit se a bojovat!“, vybavený vlastním časopisem *Zpravodaj*. Tato organizace, určená sociálním demokratům či jejím sympatizantům, vznikla v roce 1932 a její činnost byla oficiálně povolena nařízením ministerstva vnitra z 21. 1. 1946.²⁶⁸ Její obsah tvořila rozmanitá

²⁵⁸ Např. sociálně demokratické ženy se výrazně podílely na akci „Květinový den“, který se konal 12. 11. 1946.

²⁵⁹ Jménem klubu sociální demokraté též vznášeli své připomínky a protesty týkající se stranického zneužívání bezpečnostních otázek a personálních záležitostí komunistickou stranou.

²⁶⁰ Předseda poslaneckého klubu byl zároveň členem představenstva.

²⁶¹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1434.

²⁶² Jaroslav Hladký (1893 - 1981), učitel, publicista, politik. V roce 1910 vstoupil do sociálně demokratické strany, 1933 – 1938 člen ÚVV strany, zároveň člen představenstva, 1935 – 1939 poslanec NS. Za nacistické okupace byl aktivním odbojovým pracovníkem, do konce války byl za tuto činnost vězněn. 1945 – 1954 poslanec NS, 1947 – 1948 místopředseda ÚNS, 1945 – 1948 předseda sociálně demokratického klubu.

²⁶³ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1434.

²⁶⁴ Dnešní terminologii bychom mohli označit DA jako „think – thank“.

²⁶⁵ V roce 1936 byl zvolen starostou DA senátor F. Tomášek.

²⁶⁶ ABS, objektový svazek 2231, díl 4.

²⁶⁷ O tradici DA svědčí i fakt, že existuje i dodnes jako přidružená organizace současné sociálně demokratické strany.

²⁶⁸ ABS, objektový svazek 2231, 1 MV.

témata, od politických, kulturních či jiných událostí, v nichž se aktivně angažovala sociálně demokratická strana.²⁶⁹

Do sociálně demokratické strany mohl být přijat člen, který dovršil nejméně 16 let²⁷⁰ a o jeho přijetí rozhodoval výkonný výbor strany, který měl oznámit své usnesení na nejbližší členské schůzi MO, která měla o přijetí člena definitivně rozhodnout. Členovi mohla být v případě kázeňského prohřešku udělena důtka či mohl být v závažnějších případech zbaven svých funkcí, v krajním případě vyloučen ze strany. O těchto případech jednala vždy plenární schůze MO, proti jejímuž rozhodnutí se mohl dotčený člen odvolat k OVV, jehož usnesení bylo konečné a bez možnosti se odvolat k jiné instanci. Výše členského příspěvku se pak odvíjela od měsíčního příjmu člena. V praxi to znamenalo, že člen bez samostatného příjmu platil 5 Kčs členského příspěvku ročně, člen s příjmem od 2 500 do 3 000 Kčs platil 20 Kč, od 3 000–4 000 30 Kčs, od 4 000–5 000 50 Kčs, od 5000 výše potom 100 Kčs.²⁷¹ Ústřední orgány strany mohly vybírat ještě k řádnému příspěvku mimořádné příspěvky, vždy záleželo na rozsahu takové mimořádné situace.

Po stručném nástinu organizačního schématu se nyní zmiňme o stranickém tisku. Sociální demokracie vždy disponovala kvalitním tiskovým zázemím. Po skončení války však byl její tisk ve velmi špatném stavu, protože chyběly jednak finanční prostředky i kvalitní tiskárny, a ty, které vlastnila, se ukázaly být technicky zastaralé, zcela nevyhovující době. Významné byly v tomto ohledu snad jen brněnské tiskové závody „Zář“²⁷², karlovarský „Cíl“ a plzeňská „Grafika“.²⁷³ Celkem měla strana 37 tiskařských závodů, z toho 5 vlastních. Největší tiskárnou, co se týče obrátu, byla plzeňská Grafika²⁷⁴, druhou nejvýznamnější potom tiskové závody v Liberci. Úhrnně strana disponovala jedním ústředním deníkem, pěti krajskými deníky, čtyřmi ústředními týdeníky (celkem týdeníků měla 17)²⁷⁵, dvěma dvoutýdeníky, vydávala rovněž tři měsíčníky a jeden čtvrtletník, krajskými výkonnými výbory bylo navíc vydáváno 13 krajských týdeníků.²⁷⁶ I zde však existovaly rezervy, vlastní krajský tisk neměly zpočátku kraje Opava, Liberec, Praha-venkov, Plzeň, Ostrava, Praha-město.²⁷⁷

Sociálně demokratická strana vydávala ještě věstník pro své funkcionáře, jenž nesl název *Organizátor*²⁷⁸, který byl odesílán prostřednictvím okresních sekretariátů funkcionářům místních politických organizací, později již přímo. Po *Budoucnosti a Dělnických listech*, což byla periodika, která bychom mohli označit jako pionýrská,

²⁶⁹ Jeho členy byli např. sociální demokraté JUDr. L. Pičman či V. Holub, ale i A. Pražák nebo J. Jina.

²⁷⁰ Stejná věková hranice byla např. i u KSČ již za první republiky. Např. A. Novotný vstoupil do KSČ v roce 1921 ve věku 17 let.

²⁷¹ Z členských příspěvků stanovených sjezdem strany náleželo MO 10%, okresní organizaci 10%, krajské organizaci 10% a ÚVV 70%.

²⁷² Národní socialisté vlastnili tiskový koncern Melantrich, lidovci Československou akciovou tiskárnu (ČAT), reprezentovanou J. Hatlákem atp.

²⁷³ Grafika měla měsíční obrát 5 milionů Kč, NA, f. 1083/2, k. 13, a. j. 134.

²⁷⁴ Měsíční obrát 5 milionů Kč.

²⁷⁵ Náklad týdeníků byl celkem 286 600 výtisků.

²⁷⁶ Srov. náklad tisku s KSČ, který dosahoval úhrnem 1 300 000 výtisků. Náklad *Rudého práva* se pohyboval od 650 000 do 750 000 výtisků, brněnská *Rovnost* měla náklad 160 000 výtisků, olomoucká *Stráž lidu* 54 000 výtisků, ostravská *Nová Svoboda* 100 000 výtisků. NA, f. 1261/0/34, sv. 33, a. j. 784.

²⁷⁷ Tamtéž.

²⁷⁸ První číslo vyšlo 5. 2. 1946.

začala od roku 1893 (od roku 1897 vycházel jako deník) vydávat *Právo lidu* (šéfredaktor J. Vaněk²⁷⁹), ústřední stranický tiskový orgán.²⁸⁰ Jak již bylo uvedeno, dalším významným stranickým periodikem byl plzeňský *Nový den* (šéfredaktor J. Jirout)²⁸¹, brněnský *Čin*, zaměřený antifierlingrovsky²⁸², v Liberci vycházela *Stráž severu*, podporující „majerovské křídlo“, v Ostravě *Československá demokracie* (šéfredaktor R. Prorok).

Významnou roli v sociálně demokratickém tisku měly týdeníky, z nichž jmenujme např. *Svět práce* (šéfredaktor F. Hliněnský)²⁸³, *Právo zemědělců* (šéfredaktor J. Vaněk), *Cíl* (odpovědní redaktori V. Bernard a K. Šomek). V Kladně vycházely *Nové proudy*, v Mladé Boleslavi *Hlas lidu*, v Karlových Varech *Budovatel*, v Liberci *Stráž severu*. Ve východních Čechách, konkrétně v Pardubicích, vycházel významný týdeník *Budujeme*, v Táboře potom *Jiskra*, v Jihlavě byl tištěna *Stráž Vysočiny*, v Olomouci *Hlas práce*. Na Slovensku vydávala sesterská Strana práce deník *Hlas práce* (šéfredaktor J. Čaplovič²⁸⁴), který však byl ztrátový,²⁸⁵ významným týdeníkem byl zde košický *Československý východ*.²⁸⁶

Celková rentabilita sociálně demokratického tisku byla zpočátku nízká, pozitivní změna přichází až po volbách 1946, kdy vedení konstatovalo, že náklady sociálně demokratického tisku jsou konečně rentabilní.²⁸⁷

Sociální demokraté a ostatní strany se mohly sice oficiálně svobodně vyjadřovat, protože po válce nebyla zavedena cenzura, ale tisková svoboda měla své meze.²⁸⁸ Především se musela držet mantinelů daných Košickým vládním programem. Nesmělo se

²⁷⁹ Jan Vaněk (1895 - 1968), novinář, právník a překladatel. Od roku 1918 člen sociálně demokratické strany, 1921 – 1938 zahraničně politický redaktor *Práva lidu*. Za druhé světové války se aktivně podílel na odbojové činnosti. 1945 – 1946 poslanec PNS, od roku 1948 byl činný v tiskovém odboru ministerstva zahraničních věcí.

²⁸⁰ Náklad 162 000 výtisků.

²⁸¹ Náklad 30 350 výtisků.

²⁸² Náklad měl 76 000 výtisků.

²⁸³ Náklad 105 000 výtisků

²⁸⁴ Jan Čaplovič (1904 - 1976), evangelický kněz, novinář a politik. 1922 – 1927 vystudoval evangelickou bohosloveckou fakultu a Filozofickou fakultu university Komenského v Bratislavě, 1927 – 1933 evangelický farář pro slovenskou menšinu v chorvatské Kovačiči. Od roku 1933 byl činný ve slovenské sociální demokracii, 1933 – 1938 redaktor *Robotnických novin*, 1940 – 1940 člen, 1942 – 1945 místopředseda Státní rady v Londýně. 1945 – 1946 přednosta slovenského odboru Úřadu předsednictva vlády v Praze, 1946 – 1948 významný politický činitel Strany práce na Slovensku, 1948 – 1952 ředitel Univerzitní knihovny v Bratislavě.

²⁸⁵ Vycházel v nákladu 5 700 výtisků. V listopadu 1947 byl ve ztrátě 4 mil. korun. ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

²⁸⁶ Pro srovnání: celkový náklad národně socialistických deníků *Svobodné slovo*, brněnské *České slovo*, ostravské *Nové slovo*, olomoucké *Volné slovo*, plzeňský *Svobodný směr* činil 500 000 výtisků, celkový náklad lidoveckých deníků *Lidová demokracie*, brněnská *Národní obroda*, ostravský *Hlas*, olomoucký *Osvobozený našinec* činil zhruba 320 000 výtisků. **Drápala, Milan:** Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky 1945 - 1948. Praha 2000, s. 51.

²⁸⁷ Srov. komunistický tisk, jehož náklad byl zdaleka největší. Komunistům v tomto ohledu nahrávala skutečnost, že ministr informací rozhodoval o přidělech papíru jednotlivým tiskovinám. Komunistické *Rudé právo* vycházelo zhruba v půlmilionovém nákladu. **Drápala, Milan:** Na ztracené vartě Západu..., s. 51. Dalšími významnými deníky byly brněnská *Rovnost*, ostravská *Nová Svoboda*, olomoucká *Stráž lidu*, plzeňská *Pravda*, na Slovensku vycházel jako hlavní deník KSS deník *Pravda*. Z týdeníků, které vycházely pod hlavičkou KSČ a které komentovaly politické dění, jmenujme např. *Tvorbu*, o jejímž vydávání rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ 3. 7. 1945 nebo *Nedělní noviny*.

tedy útočit na něj samý, na SSSR a jeho spojence, proti československo-sovětské smlouvě z prosince 1943 atp. Musíme si také uvědomit, že po válce byl obecný nedostatek papíru, a protože jiná než tištěná média (kromě rozhlasu) neexistovala, stalo se jeho přidělování velmi důležitým. Agendu ohledně tisku a rozhlasu spravovalo ministerstvo informací²⁸⁹, jež řídil radikální komunista a ideolog V. Kopecký.²⁹⁰ Ministerstvo informací před válkou neexistovalo, vzniklo rozhodnutím vlády a postupem času začalo hrát čím dál podstatnější úlohu v souvislosti se zostřením politické scény v druhé polovině roku 1947.

Nejvýznamnější spojnicí mezi stranou a voličem (či příznivcem) byly deníky politických stran. Vycházely v ranním a dopoledním vydání šest dní v týdnu a čtenáři v nich našli to nejpodstatnější z politiky, kultury a sportu. Kromě námi zmíněného *Práva lidu* můžeme mezi významné deníky zařadit národněsocialistické *Svobodné slovo*, lidoveckou *Lidovou demokracii*, komunistické *Rudé právo* či týdeník *Tvorba*.²⁹¹ Deníky denně oslovovaly své příznivce, tvořily mezi sebou jakési vzájemné pouto, udržovaly se čtenáři trvalé spojení. Nám se to může zdát v dnešní době, kdy se informační toky neuvěřitelným způsobem díky televizi a internetu zrychlily, podivné, ale právě proto je nutno posuzovat poválečný čas optikou doby, kdy žádné z těchto médií neexistovalo. Vedení všech stran si uvědomovalo, jakou roli ať již v agitační či propagační sféře bude tisk hrát.

Sociálně demokratická strana disponovala po válce zhruba 300 000 členy²⁹² a na jaře 1946 asi 350 tisíce členy²⁹³. Údaje jsou pouze orientační, protože strana do voleb nevedla (stejně jako lidovci) přesnou statistiku.²⁹⁴ K 30. 6. 1947 to bylo 352 840, o 150 000 členů více než v roce 1937. K tomuto datu pak měla sociální demokracie 7 140 místních

²⁸⁸ K poválečné cenzuře blíže viz **Kaplan, Karel – Tomášek, Dušan**: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956, Praha 1994. Jako příklad můžeme uvést pátou schůzi předsednictva vlády z 19. 12. 1945, jejíž jeden bod se týkal svobody tisku. Předsednictvi vlády se usneslo vydat komuniké, jehož prostřednictvím byla upozorněna vydavatelství časopisů, že svoboda tisku „nevyklučuje možnost zakročení podle platných zákonných předpisů v těch případech, kde způsob psaní tisku překračuje meze oprávněné kritiky.“ ATGM, f. EB III., i. č. 90, sign. P 31/8, k. 31.

²⁸⁹ O tomto ministerstvu blíže viz **Pávová, Jana**: Demagog ve službách strany, s. 59 – 66.

²⁹⁰ Např. na podzim 1945 V. Kopecký pohrozil lidoveckému týdeníku *Obzory*, že je zakáže expedovat, protože prý obsahují „štvavé“ protisovětské články a piší v „reakčním a fašistickém duchu“. Nutno podotknout, že *Obzory* patřily k jedním zmála výjimek, jež připouštěly kritickou diskusi k tehdejšímu československému spojenci. K tomu viz **Kaplan, Karel – Tomášek, Dušan**: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha 1994, s. 8; **Pehr, Michal**: Československá strana lidová 1945 – 1946, s. 28.

²⁹¹ První číslo vyšlo 26. 7. 1945. Redakční kruh tvořili: S. K. Neumann, G. Bareš, L. Čivrný, K. Konrád, M. Pujmanová, J. Rybák, L. Štoll.

²⁹² Srov. např. Socialistickou stranu Rakouska, která měla v listopadu 1946 asi 460 000 členů. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1439.

²⁹³ Podle materiálů sociálně demokratické strany bylo v Čechách 224 743 členů, na Moravě 130 642 členů, celkem tedy 355 387. NA, f. 1083/2, k. 13, a. j. 134; **Kaplan, Karel**: Das verhandnisvolle Bündnis, s. 39.

²⁹⁴ Např. v roce 1924 měla strana necelých 190 000 řádných členů a 2260 MO. Zpráva ku sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické konaného ve dnech 19. až 21. dubna 1924 v Moravské Ostravě. Praha 1924.

organizací²⁹⁵ (v květnu 1946 měla ČSSD MO v 6 458 obcích), 809 akčních výborů.²⁹⁶ 31. 12. 1947, kdy generální tajemník B. Vilím zhodnotil organizační stav strany za rok 1947, měla ČSD již téměř 400 tisíc členů (370 000) a 8 080 MO.²⁹⁷ Pokud se týká zastoupení žen ve straně, ve druhém čtvrtletí roku 1947 jich bylo organizováno v ČSD 99 363, což bylo 27,32 % (tedy zhruba čtvrtina) z celkového počtu členstva.²⁹⁸ ÚVV rozhodl zřídit v každém politickém okrese sekretariát strany. V říjnu 1945, v době konání XX. Sjezdu, měla strana jen 4 200 místních organizací.

Nejvíce členů ČSD se rekrutovalo z řad dělníků (34 % – 121 734 členů)²⁹⁹ a rolníků (11 %), živnostníků (7 %).³⁰⁰ Nejvíce dělníků bylo organizováno v kraji ostravském (46 %) a brněnském (45,6 %).³⁰¹ Jako důležitý fakt lze označit přesun dělnického elektorátu jako celku ke KSČ, jež v první republice měla na dělnictvo znatelně slabší vliv než předválečná sociální demokracie.³⁰²

Hustota členstva počítána v průměru na jednu organizaci byla největší v Praze a na Ostravsku (průměr 136, resp. 91 členů na organizaci). V úhrnu připadal v českých zemích na jednu organizaci 49 členů a na každou obec v Praze a Ostravsku připadala průměrně jedna organizace, na 100 obcí v českých zemích připadalo asi 64 organizací. Na Moravě a Slezsku pak na 100 obcí připadalo zhruba 80 stranických organizací, takže vidíme, že hustota organizací nebyla úplně dokonalá.³⁰³ Podstatnou skutečností bylo po volbách 1946 to, že došlo k celkovému růstu stranických organizací na všech stupních. Těsně po volbách měla strana ve všech 175 politických okresech zřízeny okresní výbory, z 175 okresů nebylo tajemníky obsazeno 31 okresů. Krajské sekretariáty byly zřízeny ve všech 19 krajích, 15 krajských sekretariátů bylo vedených krajskými tajemníky.

Pokud si tato čísla srovnáme např. s KSČ, zjistíme, že sociální demokracie znatelně pokulhávala. U této strany totiž rostla členská základna zhruba od léta 1945 skokově³⁰⁴.

²⁹⁵ Srov. 7 392 organizací s 352 961 členy v lednu 1947. 1. 7. 1947 měla strana 7 461 organizací s 364 198 členy. ABS, objektový svazek 2231, díl 2; srov. např. s ČSNS, která měla v září 1945 256 636 členů, v dubnu 1946 397 646 členů. AČSNS, k. 74.

²⁹⁶ Srov. KSČ, která měla v březnu 1946 v závodech s více než 50 zaměstnanci 3459 svých organizací.

Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.: Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany II. 1938 - 2004. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. Brno 2005, s. 1134.

²⁹⁷ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

²⁹⁸ Zpráva o činnosti Československé sociální demokracie k XXI. sjezdu v Brně 14. – 16. 11. 1947. Praha 1947, s. 149.

²⁹⁹ Srov. např. s národně socialistickou stranou, ve které tvořili dělníci přibližně pětinu strany – 20%. Po válce měla ČSNS 35 682 dělníků, 47 935 úředníků, 28 431 živnostníků, 44 515 zemědělců, 46 281 tvořila jiná povolání. AČSNS, k. 74; srov. NA, f. 1261/0/32, sv. 23, a. j. 152.

³⁰⁰ Srov. Vošahlíková, která resumuje, že v meziválečném období bylo v sociální demokracii téměř 60% dělnictva, po válce již jen něco málo přes 30%. **Vošahlíková, Pavla:** Československá sociální demokracie..., s. 46; **Kaplan, Karel:** Das verhandnisvolle Bündnis, s. 39.

³⁰¹ Srov. sociální strukturu např. s DS: rolníci – 52, 4%, dělníci – 16, 2%, živnostníci – 13, 4%, inteligence – 12%, ostatní – 6%. **Malíř, Jiří – Marek, Pavel:** Politické strany II., s. 1193.

³⁰² J. Hájek resumuje, že v roce 1936 měla sociální demokracie přes 80% z řad dělníků, zatímco poválečná strana v téměř stejném početném složení pouze jednu třetinu členstva z dělnictva. AÚSD, pozůstalost J. Hájka, k. 15.

³⁰³ Zpráva..., s. 105.

³⁰⁴ Růst členů KSČ v poválečné republice: 3. 7. 1945 – 475 304, 6. 8. 1945 – 653 471, 4. 9. 1945 – 712 776, 1. 11. 1945 – 793 140, 15. 3. 1946 – 1 007 834. **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr:** Československá společnost..., s. 71; Pro srovnání zde uvedeme vývoj členské základny KSČ v letech 1924 – 1929 při

Zatímco počet předválečných členů KSČ můžeme odhadnout zhruba na 40 000³⁰⁵, již 3. 7. 1945 registrovala komunistická strana kolem půl milionů členů³⁰⁶ a k 4. září 1945 712 776 členů, v březnu 1946 potom zhruba milion členů,³⁰⁷ většinou ty, kteří předtím nebyli politicky angažováni.³⁰⁸ KSS měla po osvobození necelých 200 000 členů. Též sociální struktura se od sociální demokracie odlišovala.³⁰⁹

Strana též zaostávala za KSČ v účasti svých reprezentantů v nových politických orgánech, jež se po válce konstituovaly, národních výborech.³¹⁰ Vznik a působení NV³¹¹ po osvobození upravovala vyhláška z 5. 5. 1945 o volbě a pravomoci národních výborů³¹², dále vládní nařízení ze 7. 8. 1945³¹³ a vyhláška ministerstva vnitra z 3. 8. 1945.³¹⁴ Bylo zajímavé, že i když národní výbory byly spravovány na principu parity, jak zněla dohoda stran NF, komunistický vliv v nich jasně převažoval, proto také komunisté trvali na jejich bezpodmínečném zapojení do politickomocenského systému a jejich ústavním zakotvení.³¹⁵ Těsně po válce nastal problém (či spíše chaos) v majetkovém zázemí strany, který byl postupně překonáván. Již bylo řečeno, že velkým

prosazování bolševické linie: 1924 - 138 996, 1925 - 93 220, 1926 - 92 818, 1927 - 138 000, 1928 - 150 000, 1929 - 81 000, 1930 - 25 000. **Rupnik, Jacques:** Dějiny Komunistické strany..., s. 85. Srov. např. **Maňák, Jiří:** Vývoj početního stavu a sociálního složení KSČ v letech 1948 - 1968. In: Soudobé dějiny č. 4/1999, s. 461.

³⁰⁵ Vladimír Adámek uvádí číslo 50 000 členů. **Adámek, Vladimír:** Boj KSČ Boj KSČ za přerůstání národně demokratické revoluce v socialistickou v letech 1945-1948. Praha 1974, s. 14, Jaroslav Kladiva 40 000 členů. **Kladiva, Jaroslav:** Kultura a politika (1945 - 1948). Praha 1968, s. 36. Komunistická strana Slovenska (KSS) měla okolo 200 000 členů. Před VIII. sjezdem KSČ proběhly v KSS malé čistky, které měly za následek zredukování stavu členstva o 45 000, zatímco v českých zemích stoupl počet členstva o 200 000.

³⁰⁶ **Kladiva, Jaroslav:** Kultura a politika..., s. 36.

³⁰⁷ Bruno Hříbek uvádí číslo 1 007 834 členů v 11 332 organizacích. **Hříbek, Bruno:** Vítězný únor 1948. Praha 1988, s. 17.

³⁰⁸ **Malíř, Jiří - Marek, Pavel:** Politické strany..., s. 1138; srov. **Felcman, Ondřej a kol.:** K dějinám socialistického Československa. Praha 1986, s. 31.

³⁰⁹ KSČ tvořilo 58 % dělníků, 12, 8 % rolníků, 4, 1 % živnostníků 9, 2 % inteligence. Nejvyšší zastoupení dělníků mezi komunisty vykazovala krajská organizace v ostravském kraji - 85, 7%, nejnižší potom v karlovarském kraji - 31,1%. **Kárník, Zdeněk - Kopěček, Michal (eds.):** Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Praha 2003, s. 161.

³¹⁰ Z celkového počtu 6 381 předsedů NV bylo 2 975 míst, t. j. 46 %, obsazeno komunisty a 847 míst členy sociálně demokratické strany. NA, f. 1261/0/34, sv. 2., a. j. 9, zasedání ÚV KSČ ze 4. 2. 1946.

³¹¹ Blíže k NV, jejich funkci, složení a působnosti se zvláštním zřetelem na MNV viz **Fusek, Josef:** Organizace a působnost místních národních výborů. Praha 1947.

³¹² Vládní vyhláška č. 4/1945 Sb.

³¹³ Vládní vyhláška č. 44/1945 Sb. a č. 46/1945 Sb; vládním nařízením o volbě a pravomoci národních výborů č. 49/1945 z 25. 8. 1945 bylo zavedeno aktivní volební právo do NV počínaje osmnáctým rokem věku. Znění této vyhlášky viz Dokumenty nové doby..., s. 506 - 509.

³¹⁴ Vyhláška ministerstva vnitra č. 46/1945 Sb.

³¹⁵ Analogicky se vyvíjela situace na Slovensku, kdy NV ovládla KSS a nebyla zpočátku ochotna do nich použít zástupce DS. Slovenský historik R. Letz uvádí, že na začátku dubna 1945 bylo ve 14 okresech východního Slovenska ve 413 obcích ze 4655 členů národních výborů 1765 komunistů, 1404 slovenských demokratů a 863 nestraníků. **Letz, Robert:** Slovensko v letech 1945 - 1948. Na cestě ku komunistickému totalitě. Bratislava 1994, s. 19. G. Husák o situaci v národních výborech referoval 4. 2. 1945 takto: „*Národní výbory a Okresné národní výbory nemali byť a ani neboli skládané paritne s DS [Demokratickou stranou - pozn. aut.], ale istou voľnou hrou lokálnych síl.*“ **Letz, Robert:** Slovensko v letech 1945 - 1948, s. 14.

úspěchem pro stranu byl získání Lidového zpět do vlastnictví strany, o což se mj. zasloužil po válce agilní B. Laušman. Rovněž významným úspěchem se stalo převzetí 39 budov v hodnotě 11 110 000 Kč po bývalých německých sociálních demokratech, v zemi moravskoslezské to bylo celkem 8 budov v hodnotě 362 00000 Kčs, z konfiskátů připadlo do užívání straně 78 objektů (celková hodnota 50 630000 Kčs). Celkem měla sociálně demokratická strana v českých zemích celkem 46 Lidových domů, 6 na Moravě. Pro sociální demokracii bylo rovněž klíčové, že disponovala vlastním hospodářským zázemím strany – Ústředím hospodářských podniků v Praze, zřízené představenstvem, jak už jsme poznamenali na jiném místě. J. Knebort v tomto ohledu vyvinul velkou aktivitu.³¹⁶ Hospodářské podniky strany měly zajistit příjem straně v hodnotě 7 milionů korun, což dokládá, jak podstatnou úlohu hrály.³¹⁷ I když strana na tom bezprostředně po válce nebyla finančně nejlépe, hospodařila s ročním rozpočtem ve výši 46 milionů korun.³¹⁸

Pokud bychom měli tuto pasáž shrnout, můžeme konstatovat, že obnova sociální demokracie do XX. sjezdu probíhala pomaleji než u ostatních stran, ale bylo to dáno řadou objektivních faktorů – poválečné nejistoty, chaosu; sociální demokraté stejně jako národně socialistická strana bezprostředně s koncem války nevěděla, jestli jejich strany budou vůbec obnoveny. Jak konstatuje historik M. Pehr, byla to „doba vymknutá z kloubů“³¹⁹, a podle toho na ni musíme nahlížet.

Každá politická strana je svébytným organismem, který žije svým specificky „politickým“ životem a kde se každodenně střetávají různé názory a stanoviska na rozličná témata. Politická strana ani nemůže být názorovým či ideovým monolitem, neboť potom by nemohla být subjektem demokratickým a ve své podstatě by ztrácela smysl své existence. Názorové diferenciace a posuny se samozřejmě týkaly i sociálně demokratické strany, v jejímž případě bychom spíše mohli mluvit o ideovém boji frakcí, jež se po válce ve straně utvořily.³²⁰ V současné, ale i marxistické historiografii se obecně uvádí, že sociální demokracie měla po válce tři frakce či ideové platformy - „pravicovou“ (antikomunistickou), centristickou a levou („levicovou“).

Pro marxistické dějepisectví bylo toto vymezení striktně politické, reflektovalo vždy vztah jednotlivých frakcí ke KSČ, proto také „pravicové“ křídlo označovali komunisté jako antikomunistické a „levé“ (fierlingrovské) jako „autentické“, které mělo vytyčenou

³¹⁶ Ředitelem hospodářských podniků byl A. Veselý.

³¹⁷ NA, f. 1261/0/32, sv. 19, a. j. 112.

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ **Pehr, Michal:** Československá strana lidová 1945 – 1946, s. 81.

³²⁰ V ostatních stranách existovalo přirozeně též více názorových proudů. V komunistické straně můžeme identifikovat tři základní proudy, které se podílely na formování politické linie, jež procházela postupem času dalším vývojem a různicemi. První proud byl v zásadě umírněný, přijal politiku NF za svou a prezentoval se svoji ochotou ke kompromisům ve vztahu ke koaličním partnerům v orgánech moci. K hlavním osobnostem tohoto proudu patřili předseda KSČ Klement Gottwald nebo generální (ústřední) tajemník Rudolf Slánský. Další ideový směr představovali radikálové seskupení kolem ministra informací V. Kopeckého, ministra zemědělství J. Ďuriše, a předsedy ÚRO A. Zápotockého a pražského komunisty J. Krosnáře. Konečně třetí, nejradikálnější a nejnesmířlivější proud byl reprezentován komunisty v Bezpečnosti, bezpečnostních složkách státu. V národně socialistické straně existovalo křídlo vedené jejím předsedou P. Zenklem, levou frakci představovali potom J. David, A. Neumann, E. Šlechta, odborář O. Wuensch a další, Ve slovenské Demokratické straně existovalo vedle oficiálního vedení „levá“ skupina skupina kolem pplk. M. Poláka, J. Lukačoviče, J. Kyselého, jež mezi sebou soupeřily.

správnou politickou linii a bylo nakloněno nejužší spolupráci s komunisty. V současné době je zmíněné vymezení přejímáno z marxistické historiografie, není však úplně přesné, protože „názorové fluktuace“ byly v případě sociální demokracie zvláště zřetelné a několikrát se měnily v souvislosti s vnitrostranickými krizemi. Základní vymezení na „pravicový“ a „levicový“ je značně schematické, zjednodušující a neodpovídá skutečnosti.

Označení Majerova křídla z hlediska marxistické historiografie jako „pravicového“ je tedy sofismatem, protože Majer stejně jako celá strana stála již od svého založení na levém křídle politického spektra.³²¹ Jistě, můžeme v této souvislosti namítnout, že Majer měl blízko k nekomunistickým stranám, to však na věci nic nemění, poněvadž Majer podporoval po válce všechna nejdůležitější hospodářsko - etatizační opatření prvních svou Fierlingrových vlád. My proto budeme dále používat v této práci přesnějšího termínu antikomunistické křídlo pro odlišení od ostatních frakcí, aniž bychom mu přisvojovali pejorativní význam, jako to činili komunisté.

Pokud hovoříme o jakémsi „středu“, je to označení nepřesné a do určité míry zavádějící. Centristou je obvykle ten, kdo lavíruje mezi „pravým“ a „levým“ křídlem, má vágní stanoviska a podle aktuální politické potřeby se kloní k tomu či onomu názoru. Centrista totiž nemá ve své podstatě ideovou orientaci ujasněnou, a proto jeho názory *de facto* oscilují mezi ostatními frakcemi. Proto sice můžeme v sociální demokracii nalézt jakousi centristickou platformu, nicméně determinovat ji jako pevnou názorovou bázi je obtížné. U B. Laušmana byla jeho výchozí situace ještě složitější. Jak jsme již na jiném místě konstatovali, vracel se Laušman do osvobozené vlasti jako radikálně levicový sociální demokrat, stojící pevně po boku Z. Fierlingra a dalších.³²² Po volebním fiasku v roce 1946 a společné dohodě strany s KSČ z 12. 9. 1947 u něho došlo k ideovému přerodu směrem ke středu. Z těchto pozic potom i hodnotil nadcházející vývoj strany v kontextu se zhoršující se politickou situací. Centristé v sociální demokracii měli silné své pozice zejména v jednotlivých průmyslových a hospodářských odvětvích.

Již bylo hovořeno o Z. Fierlingrovi³²³ jako ústřední postavě tzv. levého či přesněji prokomunistického křídla³²⁴, které požadovalo bezvýhradnou spolupráci s KSČ. Podle deníkových záznamů H. Svozilové – Johnové charakterizoval v době konání brněnského sjezdu dr. O. John Fierlingra takto: „*politicky jasný socialista značného formátu,*

³²¹ Někdy odborná literatura označuje antikomunistické křídlo jako autentické v tom smyslu, že jeho příslušníci byli skutečnými reprezentanty suverénní strany.

³²² Laušmana nazývá J. Krejčí, dosud žijící bývalý sociální demokrat, který předsedal vysokoškolské sekci Ústřední komise mládeže ČSD, autentickým sociálním demokratem. **Doubek, Vratislav – Pehr, Michal – Tomeš, Josef (eds.):** Na pozvání Masarykova ústavu 2. Praha 2005.

³²³ Zdeněk Fierlinger (1891 - 1976), diplomat a politik. Od roku 1924 člen sociálně demokratické strany. V letech 1917 – 1918 činitel čs. zahraničního odboje v USA a ve Francii, patřil k blízkým spolupracovníkům dr. E. Beneše, 1921 – 1924 vyslanec v Holandsku, 1924 – 1925 v Rumunsku, 1925 – 1928 v USA, 1925 – 1932 ve Švýcarsku, 1932 – 1936 v Rakousku, 1937 – 1939 vyslanec a 1942 – 1945 velvyslanec v SSR. V průběhu války navázal úzké kontakty se sovětskými politickými činiteli. Od dubna 1945 do července 1946 předseda vlády a současně předseda sociálně demokratické strany. V listopadu 1947 nahrazen v čele strany B. Laušmanem. Po pohlcení sociální demokracie v červnu 1948 byl kooptován do ÚV KSČ a předsednictva ÚV KSČ, 1953 – 1964 předseda Národního shromáždění. V srpnu protestoval proti sovětské okupaci. Zemřel v roce 1976.

³²⁴ V literatuře se někdy objevují názvy komunizující křídlo či tzv. kryptokomunistická agentura.

*v koncepci rozevlátý, bez instinktu pro výběr lidí a bez schopností organizovat práci. Osobně snad dobrý člověk, bez citového sepětí s nejintimnějšími spolupracovníky, s nimiž jde zpravidla jen, pokud je to nutné. Tak snadno ovladatelný zleva, že to není příjemné, ale především to není užitečné pro společnou věc.*³²⁵

Osobitý pohled na Fierlingra podává též V. Bernard prostřednictvím R. Volínové Bernardové: *„Okamžitě po svém příchodu ze Sovětského svazu se mi Vilém svěřil, že se musí distancovat od Z. Fierlingra, kterého považoval za komunistickou loutku. Byli jsme často zváni k Fierlingerovi, jeho francouzská manželka byla milá, ale my jsme se nesnažili učinit náš vztah bližším. Fierlingrova závislost a oddanost vůči komunistům se stávala stále zřejmější a v sociální demokracii se tiše připravovaly plány na jeho odstranění z funkce předsedy strany.*³²⁶

Čestmír Císař ve svých pamětech píše, že „Zdeněk Fierlinger, který trpěl traumatem konvertity od masarykovského demokratismu k prosovětskému komunismu, věnoval se na půdě nově přijatého členství pronášení složitých řečnických floskulí, zatímco konkrétní práci s jistou odpovědností se vyhýbal.“³²⁷

Zajímavou charakteristiku v tomto směru podávají i zprávy komunistických informátorů, kteří vypracovali na přední sociálně demokratické funkcionáře důvěrné informace. O Fierlingrovi napsali: *„Zdeněk Fierlinger je orientován na SSSR a spolupracuje s KSČ. Při tom však v letech 1946 až 1947 prováděl také volební politiku sociálně demokratické strany, osobně se jí zúčastnil a v některém směru byl i jejím iniciátorem. Dále pak jako předseda strany téměř vždycky plně souhlasil se vším, co představenstvo a ÚV za jeho předsednictví usnesly. Není také pochyby, že si přál, aby sociálně demokratická strana byla silná a dosáhla úspěchu ve volbách v roce 1948.*³²⁸

Sám Fierlinger v dlouhodobém horizontu nepočítal s další existencí sociálně demokratické strany, jež měla ve vhodnou dobu splynout s komunistickou stranou. Dokonce chtěl již v roce 1945 dosáhnout sloučení KSČ se sociální demokracií, což sám uznal na schůzi zastupitelstva 24. 6. 1948, které potvrdilo sloučení obou socialistických stran³²⁹: *„Neskrývali jsme, že musí dojít k organizačnímu sloučení...Nesnažil jsem se, aby k tomu došlo předčasně, dokud pro to nebude členstvo, aby nebyl porušen klidný vývoj.*³³⁰ A jinde: *„...Později ve vlasti bychom mohli připravovati splnutí socialistů a komunistů, neboť nebude více důvodů pro nějakou zásadní rozdílnost programů.*³³¹ Fierlinger v dopise K. Gottwaldovi z 20. 3. 1947 potom psal, že „komunisté nesmějí budít zdání, že považují naši stranu za zjev přechodný nebo nějakou méněcennou složku dělnického hnutí.“³³²

Fierlinger rovněž poznamenal v materiálu nazvaném „K historii boje za jednotu dělnického tábora, napsaném po červnu 1948, tedy po likvidaci ČSD komunisty, že

³²⁵ Johnová – Svozilová, Herma: Hanácká sága, s. 435 – 436.

³²⁶ Bernardová – Volínová, Růžena: Pohled zpět, s. 68 – 69.

³²⁷ Císař, Čestmír: Paměti, Praha 2005, s. 295.

³²⁸ ABS, objektový svazek 2231, díl 5, část 4.

³²⁹ Podrobněji k tomu viz sedmá, závěrečná kapitola této práce.

³³⁰ ABS, objektový svazek 2231, díl 2. Na téže schůzi Fierlingra v tomto smyslu doplnil poúnorový generální tajemník ČSD J. Lindauer, když řekl, „že v roce 1945 byla situace zralá pro sjednocení.“

³³¹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 16, i. j. 308.

³³² Tamtéž, k. 16, i. j. 332.

v květnu 1945 po vzájemné dohodě s KSČ bylo teprve přistoupeno k obnovení strany.³³³ Zajímavé je upozornit na fakt, že KSČ v emigraci nepočítala se sjednocením obou stran, k této otázce měli komunisté rezervovaný vztah, i když po válce sloučení obou socialistických stran nevyloučili. Tvrdili doslova, že „v emigraci nelze toto sloučení provést.“³³⁴ To komunisté potvrdili i v červnu 1945.³³⁵

V odborné literatuře se dost často uvádí, že Fierlinger požíval až bezmeznou důvěru komunistických funkcionářů, což není pravda. Komunisté si vedli na přední sociálně demokratické funkcionáře složky či kartotéky ve zvláštních odborech, z nichž vyplývá, že Fierlinger je sice člověk, na kterého se komunisté mohou spolehnout, což jsme ukázali výše, nicméně nežádka podléhá tlakům svého okolí a v rozhodujících situacích „kolísá“.³³⁶ Proto jej i kritizovali, jako např. po neúspěšném XXI. sjezdu, kdy odešel z předsednické volby poražen. Neplatilo to však *vice versa*, protože naopak Fierlinger až na výjimky bezvýhradně komunistům důvěřoval, nechal si od komunistických špiček radit a konzultoval s nimi všechny důležité události, ať již vnitropolitického, tak vnitrostranického rázu. V tomto ohledu se nabízí falší otázka, jestli ve Fierlingrově postoji ke komunistům nehrála roli (podobně jako u gen. L. Svobody, jenž byl dříve „benešovcem“) jeho náklonnost či loajalita k SSSR, skrze níž začal pozitivně vnímat i československé komunisty. Domnívám se, že jde o podstatný faktor, nicméně si musíme uvědomit, že Fierlinger byl zvolen předsedou sociálně demokratické a nemálo kroků, které v průběhu této funkce činil bylo s tímto faktem v rozporu.

Aby mohly být naplňovány předpoklady úspěšné spolupráce s komunisty, byla Fierlingrova představa o sociální demokracii taková, že neměla být v zásadě konkurenceschopná KSČ, viděl ji spíše jako slabší politický subjekt, plnící roli hlavního spojence komunistické strany, plnící hlavní socializační cíle; její stín však sociální demokracie neměla překročit. Stejně jako Fierlinger, tak i komunisté viděli v jakékoliv snaze o osamostatnění a nezávislý postup strany hrozbu pro další politický vývoj, protože komunisté by jednak ztratili ve vládě a parlamentě většinu a svého hlavního spojence, což kvalifikovali vždy (podle ideologického schématu tzv. notoriety³³⁷) jako nástup „pravcového“ křídla v sociální demokracii a její příklon k nekomunistickému bloku.³³⁸

³³³ Tamtéž, k. 40, i. j. 1438.

³³⁴ NA, f. 115, sign. 12. Podobně se k problematice stavěla i ČSNS ve směrnici „Jak pracovat?“ ze září 1945, kde se píše, „že účelem koordinačních výborů [Národního bloku – pozn. aut.] nebylo a není připravit a provést sloučení stran, nýbrž docílit, aby strany mezi sebou zbytečně nebojovaly a spolupracovaly.“ AČSNS, k. 75. *Svobodné slovo* psalo, že „Československá strana národně socialistická zůstává a zůstane stranou samostatnou.“ *Svobodné slovo*, 15. 7. 1945, s. 1.

³³⁵ KSČ posuzovala problematiku sloučení v červnu 1945 takto: „Pokud jde o sloučení naší strany se sociálně demokratickou stranou, resp. i národně socialistickou stranou, říkáme, že dosud tuto otázku nestavíme na denní pořádek, že se musí nejprve vykrystalizovat politická proudění uvnitř těchto stran, že nejprve musí dojít k vyjasnění programových otázek.“ NA, f. 1261/0/34, sv. 33, a. j. 784.

³³⁶ NA, f. 1261/0/32, sv. 46, a. j. 354.

³³⁷ Notorieta v komunistickém slovníku znamená ideologicky pevně dané dogma či tvrzení, které se objektivně nezkoumá, ale je platné *ipso facto*.

³³⁸ V červnu 1945 byla sociální demokracie hodnocena KSČ takto: „Představitelé levého křídla postupují společně s námi ve vládě, prohlašují, že jsou pro brzké sloučení s komunistickou stranou, jsou pro důslednou politiku bloku [Socialistického bloku – pozn. aut.], pro znárodnění průmyslu. Opírají se hlavně o levé funkcionáře sociálně demokratické v odborech, na závodech, o levou inteligenci. V jejich řadách jsou mnozí odboráři se syndikalistickými úchylkami, intelektuálové s ultralevými tendencemi socializačními,

Fierlingrovo křídlo, podporované komunisty, v údobí od osvobození republiky do voleb 1946 bylo dominantní silou v sociální demokracii. Podle mého názoru byla postava Fierlingra, který již během války zastával prosovětské a prokomunistické názory, hlavní brzdicí silou, jež straně významnou měrou v očích veřejnosti uškodily. Ta v sociální demokracii totiž viděla, jak výstižně uvádí K. Kaplan, jakousi „filiálku KSČ“, jež nemá transparentní a jasný program a ideově se od ní neoddělila.

K hlavním oporám prokomunistického křídla patřili dále dr. O. John³³⁹, ing. L. Jankovcová³⁴⁰, J. Hájek, V. Cipro, V. Štička³⁴¹, J. Havelka³⁴², E. Erban³⁴³, A. Jungwirthová³⁴⁴, V. Koušová – Petránková, S. Pošusta³⁴⁵, A. Hrubá³⁴⁶ a další. Někdy k nim bývá i V. Patzak, starosta Dělnické akademie, což ve svých pamětech potvrzuje V. Holub³⁴⁷, a škpt. V. Erban³⁴⁸. To však podle mého názoru není úplně pravda, protože V. Erban upadl v dočasnou nemilost komunistů při XXI. sjezdu, kdy podporoval zvolení

národohospodářští odborníci přicházejí s nereálnými návrhy na plánovité hospodářství. Ale zdrcující většina sociálně demokratického členstva z řad dělníků, zřizenců a drobné intelligence je velmi blízká nám, upřímně chce brzké sjednocení, soudružsky spolupracuje s našimi organizacemi, společně s námi postupuje na závodech, v odborech, v družstvech, v národních výborech. NA, f. 1261/0/34, sv. 33, a. j. 784.

³³⁹ Oldřich John (1907 - 1961), právník a politik, byl vnukem novináře a politika J. Svozila, vystudoval práva na Masarykově univerzitě, od roku 1930 člen a funkcionář sociální demokracie., 1937 – 1939 starosta Prostějova., 1945 – 1948 – člen předsednictva sociálně demokratické strany, od března do června 1948 místopředseda ÚNS, v červnu 1948 se podílel na pohlcení strany KSČ. V září 1953 odstaven ze svých funkcí.

³⁴⁰ Ludmila Jankovcová (1897 - 1990), ekonomka a politička. Od roku 1922 členka sociální demokracie, 1945 – 1948 členka ÚVV strany, od listopadu 1947 do února 1948 ministryně průmyslu, 1948 – 1954 ministryně výživy, 1948 – 1969 členka ÚV KSČ. V roce 1970 byla v rámci čistek vyloučena z KSČ, v roce 1977 podepsala Chartu 77.

³⁴¹ Štička s J. Melicharem plnili důležitou úlohu informátorů (spojek) komunistické strany, zvláště na XXI. sjezdu.

³⁴² Jaroslav Havelka (1917), právník a politik. Byl činný v mládežnickém hnutí sociální demokracie, 1945 – 1947 pracovník Ústřední rady odborů (ÚRO), 1945 – 1948 předseda ústřední komise mládeže strany. Po červnu 1948 přešel do KSČ, 1948 – 1954 poslanec NS, 1953 – 1956 předseda Státního úřadu pro věci církevní, 1951 – 1953 ministr pracovních sil, v roce 1968 náměstek ministra školství.

³⁴³ Evžen (Eugen) Erban (1912 - 1994), právník a politik. V roce 1935 absolvoval studium práv na Karlově univerzitě, byl činný v mládežnickém hnutí, 1940 – 1945 tajemník Národní odborové ústředny zaměstnanecké (NOÚZ), v květnu 1945 byl členem ČNR, 1945 – 1950 generální tajemník ÚRO, úzce spolupracoval s A. Zápotockým. Od roku 1948 do roku 1951 člen předsednictva ÚV KSČ, 1969 – 1981 předseda ČNR, věnoval se aktivně publicistické činnosti.

³⁴⁴ Anna Jungwirthová (1900 - 1954), pedagožka a politička. Od roku 1920 politicky činná v řadách sociálně demokratického vysokoškolského studentstva, 1938 – 1939 místopředsdkyně Národní strany práce. Od roku 1945 do roku 1954 poslankyně NS, 1948 – 1949 členka ÚV KSČ.

³⁴⁵ Stanislav Pošusta (1920) novinář a politik. Od roku 1936 funkcionář DTJ, redaktor jejich časopisů, 1941 – 1942 vězněn v koncentračním táboře, 1945 – 1948 ústřední tajemník Svazu české mládeže, 1948 – 1952 náhradník ÚV KSČ, 1948 – 1954 poslanec NS. V roce 1970 byl vyloučen ze strany. Byl blízkým přítelem dr. J. Hájka.

³⁴⁶ A. Hrubá byla vedoucí oddělení žen v ústředí ČSD.

³⁴⁷ **Holub, Václav:** Vítězství i prohry, s. 149.

³⁴⁸ Vojtěch (Vojta) Erban (vl. jm. Adalbert Eckstein) (1913 - 1981), politik, publicista a právník. V roce 1942 vstoupil do čs. vojenské jednotky, posléze se stal náčelníkem její rozvědky a spolupracovníkem sovětské zpravodajské služby. 1945 – 1948 zástupce generálního tajemníka sociální demokracie a poslanec NS. V červnu 1948 odešel z politického života, začátkem padesátých let byl vězněn.

Laušmana na předsednický post. Nicméně zastával významnou funkci předsedy národohospodářské komise ČSD, a proto byl vnímán straníky jako význačný funkcionář. Okruh pracovníků, ke kterým choval Fierlinger důvěru byl však ve skutečnosti užší, patřili k nim *de facto* pouze tři - E. Erban, dr. O. John a ing. L. Jankovcová, tedy „nejlevější“ političtí představitelé. Někteří z nich byli tajní členové KSČ³⁴⁹, jako např. J. Hájek, který požíval od KSČ velké důvěry.³⁵⁰

Pokud hovoříme o E. Erbanovi, byl „pravou rukou“ Z. Fierlingra. Jako generální tajemník ÚRO měl přímé spojení s A. Zápotockým, s nímž konzultoval všechny politické a odborové záležitosti. Erban nikdy nesestoupil ze své cesty přímé podpory prokomunistického kurzu.

Další vnitrostranickou frakci reprezentoval tzv. střed. Už jsme uvedli, že pojmoslovné vymezení je problematické, přesto tzv. centristé hráli jakousi moderační úlohu „jazýčku na vahách“ a lavírovali mezi antikomunistickým a „levým“ křídlem. F. Tymeš a B. Laušman (od roku 1947) byli nejvýznamnějšími představiteli této ideové platformy. Tymeš byl osobou s nepříliš transparentními názory, přiklonil se vždy na tu stranu, skrze níž mu plynul prospěch. Tymeš byl také osobou, která tvořila součást vyjednávacích týmů za ČSD (volby 1946, uzavření tzv. zářijové dohody s KSČ z roku 1947) a figuroval zde právě jako zástupce středu.

Konečně antikomunistické křídlo se soustředilo na zcela samostatný a nezávislý postup sociálně demokratické strany na komunistické straně, aniž se zříkalo spolupráce s ní ve významných hospodářských otázkách. Vyhraněná a konzistentní stanoviska této frakce, jež se vyhrazovala proti fierlingrovské linii stranu orientovala na blízkou spolupráci s občanskými stranami. Reprezentanti antikomunistické frakce navazovali na odkaz a práci A. Hampla, jejichž byl také vzorem. Ústředními postavami tohoto křídla se stali ministr výživy V. Majer a B. Vilím³⁵¹, dále zde jmenujme ještě V. Holuba³⁵², V. Bernarda³⁵³, J.

³⁴⁹ Tajní členové KSČ plnili významnou úlohu informátorů a spojek uvnitř vlastní strany. Komunisté si je nějakým způsobem zavázali nebo jim pomohli, pokud neměli „čistý štít“ z doby okupace. Tajným členem KSČ byl např. gen. L. Svoboda. Např. národní socialista ing. E. Šlechta chtěl vstoupit do KSČ již těsně po osvobození republiky, bylo mu však doporučeno, aby plnil roli informátora v národně socialistické straně.

³⁵⁰ Z charakteristiky J. Hájka dodané informátorem KSČ Šťastným: „Jeho politický profil je vedoucím soudruhům dostatečně znám hlavně jako marxistický teoretik, jeden z nejlepších soc. dem. funkcionářů, velice skromný, pilný, disciplinovaný, starý tajný člen KSČ, bývalý politický vězeň.“ NA, f. 1261/0/32, sv. 46, a. j. 354.

³⁵¹ Blažej Vilím (1909 - 1976), politik a novinář. Od roku 1931 činovník sociálně demokratické mládeže, 1938 – 1940 jeden z hlavních představitelů mládežnické organizace Národní hnutí pracující mládeže, v únoru 1940 zatčen a do konce války vězněn v nacistické káznici. 1945 – 1948 generální tajemník sociálně demokratické strany a poslanec NS, po únoru 1948 se stal generálním tajemníkem exilové ČSSD (do roku 1950).

³⁵² Václav Holub (1909), politik. Od roku 1923 člen sociálně demokratické strany, 1934 – 1938 místopředseda Ústředí sociálně demokratické mládeže, 1939 – 1940 generální tajemník mládeže Národního souručenství. Holub se aktivně zúčastnil protinacistického odboje, v březnu 1940 utekl do zahraničí. Od dubna do června 1945 generální tajemník ČSSD a poslanec, po únoru 1948 vyloučen ze strany a v březnu 1948 emigroval do Velké Británie. Od roku 1950 do roku 1970 generální tajemník exilové ČSSD.

³⁵³ Je zajímavé, že o Bernardovi se dr. John podle deníkových záznamů H. Svozilové – Johnové vyjadřuje jako o levičákovi, který později přešel na pravicové pozice, což ovšem není pravda. Bernard hned od osvobození ČSR silně tíhnul k Majerově skupině, spojoval je důsledný antikomunismus. **Johnová – Svozilová, Herma:** Hanácká sága, s. 437.

Kubáta³⁵⁴, L. Pičmana³⁵⁵, L. Vaverku³⁵⁶, V. Goerner³⁵⁷, O. Bergra³⁵⁸, F. Kebrleho³⁵⁹, L. Kraidla³⁶⁰ a další.

Nejvýraznější osobností antikomunistického křídla strany byl bezesporu V. Majer. Majerovi se nedostalo hlubšího vzdělání, avšak tento nedostatek kompenzoval přirozenou inteligencí, politickou rozhodností a bystrým úsudkem. Byl i schopným organizátorem a snažil se sjednotit postup strany tak, aby postupovalo důsledně protikomunisticky a nezávisle na KSČ. V. Holub, jeho osobní přítel (společně emigrovali po roce 1939), o něm poznamenává: „*Pílí a houževnatostí se vypracoval do nejvyšších funkcí. Vynikající řečník, pohotový a vtipný debatér, spolehlivý spojenec. Muž minimálního školního vzdělání vynikal značnou přirozenou inteligencí, osobní statečností a zcela mimořádnou politickou soudností – tedy všemi nezbytnými atributy úspěšného veřejného pracovníka.*“³⁶¹ I když byl Majer bezesporu zkušený a schopný politik, v jeho osobnostním profilu hrály důležitou roli jeho osobní vlastnosti. O Majerovi bylo známo, že nemálo sociálních demokratů jej kvůli často přehnaným politickým ambicím nemělo v oblibě, i když na druhou stranu respektovali jeho stranickou autoritu. Majer tak na jedné straně působil jako tmel protikomunistických sil v sociální demokracii, na druhé straně byl jistě rozpornou osobností, což mu nejednou bylo k osobní škodě.

Další osobností protikomunistické frakce byl J. Kubát, který působil v odborech, kde se snažil aktivně předkládat nejrůznější návrhy na řešení důležitých otázek. Měl i velmi dobré organizační schopnosti. J. Kubáta označil později předseda strany Z. Fierlinger jako člověka stojící na krajní levici, který však později „obrátil“ a přidal se k pravici.³⁶² U generálního tajemníka B. Vilíma byla situace komplikovanější, nebyl totiž „klasickým“ představitelem protikomunistické části a v jistých ohledech tendoval ke středu. B. Vilím se vyučil cizelérem a za první republiky se angažoval v mládežnickém hnutí. Profiloval

³⁵⁴ Josef Kubát (1904 - 1961), odborový pracovník a politik. V roce 1920 vstoupil do ČSSD, od roku 1929 pracoval v sociálně demokratických odborech, od roku 1943 člen ilegálního presidia ÚRO, 1944 – 1945 žil v ilegaltě. 1945 generální tajemník ČNR, od května 1945 do října 1945 první místopředseda ZNV v Čechách, 1945 – 1948 člen presidia ÚRO, 1950 – 1953 vězněn.

³⁵⁵ JUDr. Ladislav Pičman (1910 - 1977), právník a politik. 1929 – 1938 funkcionář sociálně demokratické mládeže, 1945 – 1948 člen ÚVV strany a náměstek primátora hl. m. Prahy. V roce 1954 byl odsouzen k 25 letům vězení, v roce 1960 propuštěn.

³⁵⁶ Leopold Vaverka (1894 - ?) tělovýchovný pracovník, novinář a politik. 1918 se stal vedoucím redaktorem ústředního listu Svazu DTJ *Tělocvičný ruch*, 1935 – 1939 poslanec NS, 1939 zatčen a vězněn v koncentračním táboře Sachsenhausen. V roce 1945 se znovu ujal funkce starosty Svazu DTJ, 1945 – 1948 člen ÚVV strany, 1945 – 1946 poslanec PNS. Po únoru 1948 odešel z politického života.

³⁵⁷ Vladimír Goerner (1904 - 1972) právník a politik. Od roku 1920 člen ČSSD, 1922 funkcionář Sdružení sociálně demokratického studentstva., 1938 – 1939 organizátor vzniku Národní strany práce, 1944 – 1945 vězněn. V letech 1945 – 1948 člen ÚVV strany, předseda její pražské organizace, po únoru 1948 zbaven všech funkcí, v roce 1954 zatčen a odsouzen k doživotnímu žaláři. V roce 1963 propuštěn.

³⁵⁸ O. Bergera Fierlinger lidsky nesnášel, označoval jej za „trockistu“. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

³⁵⁹ F. Kebrle byl jeden z prvních perzekvovaných sociálních demokratů po únoru 1948. V letech 1949 – 1959 byl vězněn v Leopoldově a Jáchymově. Jeho dosud žijící syn Georg Kebrle byl aktivním činovníkem v exilové sociální demokracii.

³⁶⁰ Kraidel byl předsedou okresního výboru ČSD v Praze 14. Po únorovém převratu 1948 byl komunistickým režimem perzekvován.

³⁶¹ **Hrubý, Karel (ed.):** Léta mimo domov, s. 29.

³⁶² ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

se jako člověk nesporného politického talentu, organizačně zdatný, leč lidsky velmi ambiciózní, který se snažil vždy prosadit svou vizi a koncepci, nezřídka za použití nevybíravých prostředků. Z. Fierlinger B. Vilíma nesnášel, ve svých nepublikovaných pamětech „Porážky a vítězství“ se o něm vyjádřil jako o „člověku nanejvýš neupřímném“, který po válce začal aktivně budovat svou vnitrostranickou frakci.

Vnitřní rozpornost a názorová diferenciací bylo pro poválečnou sociální demokracii symptomatická a působila na její vývoj negativně. Svého vrcholu pak dostoupila na XXI. sjezdu strany v roce 1947, který stranu skoro rozštěpil.³⁶³ To, že všechny frakce spolu bojovaly ve vnitrostranickém boji o vedoucí pozice, bylo pro její další osudy klíčové, stejně jako pro vnitropolitický vývoj v ČSR.

Zajímavý byl také vztah sociálních demokratů k ostatním politickým stranám NF. Na I. politické škole Československé sociální demokracie XIII. kraje, která se konala v říjnu 1946, vystoupil V. Bernard, který postupně charakterizoval ostatní strany. Nejprve prezentoval obecný pohled na strany socialistického bloku a jeho další možnosti spolupráce. Co se týče KSČ, Bernard charakterizoval spolupráci s ní jako dobově podmíněnou, nutnou, neboť obě strany tvoří skutečné socialistické jádro vlády. Vztah k národně socialistické straně charakterizoval jako výraznější chladnější. V době konání I. politické školy již proběhly volby a tam se vztah ČSSD a národních socialistů vyhroutil. Zde proběhla kritika národně socialistického vedení, které údajně porušilo předvolební dohody politických stran a vymezilo se proti ostatním stranám. Oproti národním socialistům se sociální demokraté pozitivně stavěli ke spolupráci lidové strany, i když poukázali na fakt, že jde o nesocialistickou stranu. Lidová strana byla označena jako strana, s níž lze nalézt cesty k pozitivní spolupráci a bližší kooperaci.

V poválečné republice se jako významná mocenskopolitická síla vyprofilovaly tzv. masové organizace.³⁶⁴ Zdaleka největší a nejmasovější z nich byly odbory, v poválečné republice nazývané jako Revoluční odborové hnutí - ROH (jeho výkonným orgánem byla Ústřední rada odborů (ÚRO))³⁶⁵, které úzce spolupracovalo s vládou, konzultovalo s ní klíčové sociálně – ekonomické návrhy, předkládalo vlastní řešení a nárokovalo si rovnocenné partnerství s vládou. ÚRO řídilo představenstvo, v čele s prezidiem³⁶⁶, svou působnost vykonávalo ÚRO prostřednictvím Ústředního sekretariátu, který se dělil na oddělení a jednotlivé referáty.³⁶⁷ Předsedou ÚRO se stal A. Zápotocký³⁶⁸, generálním

³⁶³ O XXI. sjezdu a jeho důsledcích bude pojednáno blíže v páté kapitole této práce.

³⁶⁴ V dobové terminologii všennárodní zájmové organizace.

³⁶⁵ V létě 1947 sdružoval ÚRO přibližně 2 000 000 členů, což znamenalo, že v českých zemích bylo asi 70% námezdně pracujících odborově organizováno. **Felcman, Ondřej:** Český proletariát v boji..., s. 218.

³⁶⁶ Personální struktura Představenstva ÚRO vypadalo takto: předseda - A. Zápotocký, místopředseda – F. Zupka, generální tajemník – E. Erban, náměstek generálního tajemníka – J. Šen a 42 členů představenstva: V. Cipro, F. Jungmann, F. Koktán, J. Kolský, B. Hampejs, R. Volínová, O. Wuensch, E. Vojanec, J. Sova, B. Kalkus, F. Malík, J. Jura, A. Kliment, R. Brázda, F. Stupka, V. Macura, J. Špic, F. Papež, J. Vycpávek, F. Holý, E. Ackermann, A. Babulík, J. Peřina, K. Volbracht, V. Karlík, J. Pixa, A. Běhávka, A. Prokop, B. Kujal, Š. Kušík, J. Forint, F. Dvorín, K. Strání, M. Gregorová, J. Winter, J. Benedikt, A. Vandrovec, J. Hlaváček, M. Netušilová, F. Vavříčka, K. Červinka, V. Šplíchalová.

³⁶⁷ Všeodborový archiv Praha (VOA), f. Organizační oddělení, k. 5, i. j. 3. Organizační směrnice ROH viz tamtéž, k. 1, i. j. 8.

³⁶⁸ Zápotocký byl zvolen do čela ÚRO 7. 6. 1945, jen pár dní, co se vrátil z koncentračního tábora v Oranienburgu. Do Prahy se vrátil 30. 5. 1946. K osobě A. Zápotockého viz např. **Šumberová, Ludmila:** Antonín Zápotocký 1884 – 1957. Praha 1984.

tajemníkem sociální demokrat E. Erban. ÚRO konala svou první plenární schůzi 1. 5. 1945 a výnosem ministra vnitra z 19. 5. 1945³⁶⁹ bylo ÚRO pověřeno likvidací Národní odborové ústředny zaměstnanecké (NOÚZ) a Ústředí veřejných zaměstnanců.³⁷⁰

A. Zápotocký prohlásil 18. 8. 1945, „že jednotné odbory jsou od politických stran neodvislé, ale nejsou politicky neutrální.“³⁷¹, nicméně od začátku bylo jasné, že odbory ovládala KSČ a exponenti z dalších stran.³⁷² Sami komunisté to potvrzovali v hesle z července 1945 „z odborářů udělat straníky a ze straníků odboráře.“³⁷³ V odborech, které se po válce sjednotily do jedné masové organizace, však sociálně demokratický vliv znatelně poklesl, což bylo jednak dáno tím, že došlo ke sloučení všech stranických odborových centrál do jedné, a jednak tím, že ihned po válce do vedení odborů zasedli představitelé KSČ či její exponenti. I když si sociální demokraté tuto skutečnost dobře uvědomovali, nadále se domnívali, že si v odborech uchovají poměrně silný vliv, což také vyplývalo z faktu, že měli poměrně dobře organizovanou stranickou odborovou komisi.³⁷⁴ Sociální demokracie těsně po osvobození dokonce neměla svého zástupce v předsednictvu ÚRO, což se změnilo až 13. 5. 1945 na schůzi presidia, kdy bylo dohodnuto, že zástupci sociálně demokratické strany budou přijati do předsednictva ÚRO pod dvěma hlavními podmínkami: 1) nebudou patřit k „starým partajníkům“ 2) nebudou to antikomunisté nebo socialisté „protimarxistického ražení.“³⁷⁵

K nejvýznamnějším zástupcům sociální demokracie v ÚRO patřili J. Kubát³⁷⁶, V. Cipro³⁷⁷, A. Hais³⁷⁸, J. Peřina a generální tajemník E. Erban, který v odborové centrále úzce spolupracoval s A. Zápotockým a dalšími.³⁷⁹ J. Bělina, předválečný sociálně demokratický funkcionář, se do osvobozené republiky nevrátil a nevyvíjel politickou činnost, jak už jsme poznamenali na jiném místě.

Další masovou organizací, ve které měli velký vliv sociální demokraté, byla Dělnická tělocvičná jednota (DTJ), existující od roku 1897.³⁸⁰ K nejvýznamnějším předválečným

³⁶⁹ Stalo se tak výnosem č. IV. 3111-19/5-45-1.

³⁷⁰ NA, f. 1083/2, k. 32, a. j. 273.

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² Karel Kaplan uvádí, že v odborovém aparátě bylo kolem 30% komunistů; **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, s. 54. V Představenstvu ÚRO působilo osm funkcionářů bývalých Rudých odborů a pět bývalých tajemníků sociálně demokratických a národně socialistických odborů. Významná rozhodnutí činil též dr. Feldstein, komunistický odborář, který byl ústředním tajemníkem ústřední kulturní komise. V. Veber dodává, že ze 120 členného sboru ÚRO bylo 94 komunistů, 18 sociálních demokratů, 6 národních socialistů a 2 lidovci. **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 220.

³⁷³ NA, f. 1261/2/24, sv. 1, a. j. 9.

³⁷⁴ Odborovou komisi tvořili: V. Cipro, J. Dvořák, E. Erban, F. Janata, S. Kobylka, V. Němeček, A. Nový, J. Peřina, J. Pixa, V. Slach, R. Sosnovský, F. Stupka, K. Viktora, J. Žilka, O. Mrázek, A. Matoušková, F. Rychtařík, J. Dobrovolný, J. Janda, J. Bubák, R. Pytlík, J. Halada, V. Valchař, F. Šlapák, K. Tajtrlík, J. Dreiseitl, A. Běliková, R. Noha. NA, f. 1083/2, k. 10, a. j. 118.

³⁷⁵ VOA, f. presidium ÚRO, k. 1, i. j. 1, schůze presidia 13. 5. 1945.

³⁷⁶ J. Kubát byl předsedou dozorčí rady ROH a zároveň člen předsednictva ÚRO.

³⁷⁷ V. Cipro byl prvním místopředsedou ÚRO.

³⁷⁸ Arno (Arnošt) Hais byl předválečný sociálně demokratický odborový činitel, který byl nařčen za války z kolaborace s okupačním režimem. Po válce se toto obvinění neprokázalo a Hais byl soudem očištěn.

³⁷⁹ Není jisté bez zajímavosti, že v odborech působila též i žena V. Bernarda R. Volínová – Bernardová, ovšem ne za sociální demokracii, ale za KSČ.

³⁸⁰ Srov. např. jiné tělocvičné organizace – národně socialistický Sokol, čítající na milion členů nebo lidovecký Orel.

představitelům DTJ patřili F. Hummelhans³⁸¹ a publicisticky činný L. Vaverka. Po válce vyvstala otázka, zda má smysl nadále zachovávat jednotu DTJ, nebo je sloučit s ostatními masovými tělocvičnými organizacemi. Převládl názor, že tradice DTJ je taková, že prozatím se nemá slučovat. Toto rozhodnutí potvrdil XII. valný sjezd svazu DTJ, jenž se konal 27. – 28. 9. 1946 a který souhlasil s tím, že DTJ zůstanou až do odvolání samostatnou organizací.

V říjnu 1945, kdy probíhala v sociální demokracii fáze konsolidace, se konala významná vnitrostranická událost, již byl XX. manifestační sjezd.³⁸² Sociálnědemokratický sjezd byl prvním sjezdem politické strany po skončení války.³⁸³ Sociálním demokratům šlo především o to, aby jejich sjezd vyzněl manifestačně, jako slavnostní příležitost, při které strana hlásí ke svému národu a k budování nové, socialistické republiky, k níž se mělo dojít výhradně demokratickými prostředky. Ostatně vlastenecká a „budovatelská“ rétorika zněla sjezdem prakticky od začátku, tak jako na jiných sjezdech politických stran. Sociální demokraté na sjezdu chtěli jednak vyzdvihnout nadstranickost tohoto vrcholného shromáždění, jednak měl tento sjezd uzavřít prvotní období již zmiňované provizorní stranické výstavby a měl nastartovat celkový poválečný růst strany.³⁸⁴ Optimismus vedoucích osobností a nadšená atmosféra, jež vládla na sjezdu, byla odůvodněná, neboť republika stála před podpisem znárodňovacích dekretů prezidentem dr. E. Benešem³⁸⁵ a sociální demokraté při každé významnější příležitosti vyzdvihovali svůj podíl na provedení nacionalizace.

Poslední sociálně demokratický sjezd, jak známo likvidační, proběhl před sedmi lety, 18. 12. 1938, necelé tři měsíce po mnichovských událostech.³⁸⁶ Ten poválečný se již konal v podstatně změněném prostředí, a proto měl samozřejmě i jiné priority. První poválečný sjezd měl zlikvidovat Ústřední akční výbor jako prozatímní orgán strany, zvolit (resp. potvrdit) vedení strany a všech příslušných stranických orgánů, měl však také za úkol skoncovat s obdobím jakési poválečné nejistoty a komplexně nastartovat aktivitu jak uvnitř strany samé, tak v kontextu celého politického života.³⁸⁷ Sjezd měl za úkol vytyčit politickou linii strany a přijmout závazný program, protože předchozí

³⁸¹ František Hummelhans (1873 - 1942), tělovýchovný pracovník, politik, spoluzakladatel DTJ. 1918 – 1920 člen Revolučního národního shromáždění, 1920 – 1925, 1929 – 1935 poslanec NS, člen výboru Čs. červeného kříže.

³⁸² Konal se ve dnech 18. – 21. 10. 1945 v Praze v Obecním domě.

³⁸³ Z. Fierlinger napsal v článku pro Právo lidu: „*Naše strana je první politickou stranou, která v osvobozeném státě koná svůj řádný sjezd. Ukazuje to zajisté její životaschopnost, její elán, její organizační pohotovost, s nimiž se dává do nové politické práce, a vyvrací tím nejlépe všechna podezření a pomluvy, že se chce z politického života vyřadit.*“ Právo lidu, 19. 10. 1945, s. 1.

³⁸⁴ Na sjezdu byli přítomni i představitelé ostatních stran, např. R. Slánský (KSČ), P. Zenkl, V. Krajina (ČSNS), F. Hála (ČSL). Ze zahraničních účastníků např. J. Cyrankiewicz, dr. Szálaj, Dobrowolski a další.

³⁸⁵ Stalo se tak 24. 10. 1945.

³⁸⁶ K XX. sjezdu podrobněji viz NA, f. 1083/2, k. 9, a. j. 111.

³⁸⁷ Program sjezdu vypadal tímto způsobem: 1) zahájení sjezdu, 2) projevy hostů, 3) referát „Československá sociální demokracie v boji proti nacismu za osvobození Československé republiky“, 4) Prohlášení zásad Československé sociální demokracie, 5) debata k bodu 3 a 4, 6) „Výstavba a úkoly strany“, 7) „Československá sociální demokracie a dělnictvo“, 8) „Zemědělské a socialistické hnutí“, 9) „Sociální demokracie a živnostnictvo“, 10) „Strana a inteligence“, 11) „Ženy a sociální demokracie“, 12) debata k 6 – 11, 13) „Výstavba osvobozené československé republiky“, 14) zprávy komisí, 15) Volba ÚVV, kontrolní komise a komisí při ÚVV strany, 16) slavnostní zakončení. NA, f. 1083/2, k. 9, a. j. 111.

program, přijatý ještě v londýnském exilu, zcela neodpovídal poválečným představám sociálně demokratických funkcionářů, a proto musel doznat významných korekcí.³⁸⁸ Třetí, poslední den sjezdu, bylo zvoleno nové vedení: předseda – Z. Fierlinger, potvrzen ve funkci byl generální tajemník B. Vilím. Sjezd zvolil rovněž nový padesátičlenný ÚVV.³⁸⁹

Těsně po skončení XX. sjezdu došlo k ustavení zákonodárného tělesa Prozatímního národního shromáždění (PNS)³⁹⁰, protože jiný zákonodárný sbor do to doby neexistoval. Dekrety prezidenta republiky, které dočasně suplovaly zákonodárnou složku v osvobozené ČSR, měla vláda později dodatečně (retroaktivně, *ex tunc*) schválit (ratihabovat) a prohlásit dekrety jako zákony a ústavní dekrety za ústavní zákony, což se skutečně stalo na jaře 1946.³⁹¹ Specifikum PNS bylo to, že nebylo volené³⁹², resp. o jeho složení nerozhodli voliči v parlamentních volbách, takže jeho existence mohla budít zdání neústavně utvořeného tělesa.³⁹³ Politické strany se shodly na konsensu, že PNS bude mít 300 poslanců, „zvolených“ delegačními volbami³⁹⁴ a každá strana obdrží paritní počet křesel. Nebyla to však docela pravda což však v praxi ukazuje fakt, že sociální demokraté získali 50 křesel³⁹⁵, KSČ 51 mandátů, lidovci 49 křesel, slovenští komunisté

³⁸⁸ Sociální demokraté též museli přizpůsobit osnovu, resp. jednotlivé články poválečným náladám obyvatelstva, které (stejně jako ostatní politické strany) neznali.

³⁸⁹ Nový ÚVV vypadal takto: O. Berger, A. Černý, F. Čoupek, J. Dudek, V. Erban, E. Erban, Š. Hatlánková, J. Hládky, V. Holub, J. Horák, V. Goerner, A. Jungwirthová, L. Jankovcová, O. John, V. Jáša, J. Jeřábek, J. Kafka, B. Kratochvíl, F. Kraus, J. Krkoška, Kácovský, J. Kundera, F. Klaban, J. Kubát, B. Laušman, V. Majer, J. Metál, K. Marek, K. Maiwald, M. Michálková, F. Němec, F. Nový, A. Němec, V. Patzak, J. Pavlán, L. Pičman, R. Reimann, P. Sajal, Skládál, M. Sedlák, F. Strnadel, F. Stupka, J. Šenk, S. Šulc, B. Velínová, F. Tymeš, pplk. Winterstein, R. Videtič, A. Zelenka. Protokol XX. sjezdu sociální demokracie, s. 280.

³⁹⁰ V dobovém tisku můžeme najít též označení „zatímní Národní shromáždění“. Ústavní dekret o PNS viz ATGM, f. EB III, i. č. 83, sign. P 31/1, k. 31.

³⁹¹ Zákonem č. 57/ 1946 Sb. z 28.3. 1946 byla ratihabována dekretální normotvorba. V prvním článku zákona se píše: „Prozatímní národní shromáždění schvaluje a prohlašuje za zákon ústavní dekrety a dekrety prezidenta republiky ze dne 15. 10. 1945, č. 2 Úř. věst. čs. (č. 20/1945 Sb.) o prozatímním výkonu moci zákonodárné, a to včetně právě uvedeného ústavního dekretu, pokud se tak již nestalo.“ Celé znění zákona viz **Gronský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 108 – 109.

³⁹², **Bouček, Miroslav – Šibrava, Karel**: Komunisté v boji za novou socialistickou Prahu. Praha 1982, s. 59 – 65.

³⁹³ V tomto případě se nabízí paralela v Revolučním národním shromáždění (RNS), které vzniklo přetvořením Národního výboru a jež nebylo též volené, ale delegované podle tzv. Švehlova klíče, tzn. Výsledků voleb do říšské rady z roku 1911.

³⁹⁴ Volba poslanců PNS potom proběhla na schůzích (sjezdech) delegátů NV v Praze a Brně dne 14. 10. 1945, na Slovensku 28. 10. 1945 v Banské Bystrici a 7. 10. 1945 v Prešově. AKPR, i. č. 1396, sign. 14924, č. k. 251.; **Záděra, Vladimír**: Deset let parlamentní retrospektivy. Praha 1947, s. 48.

³⁹⁵ Za sociálně demokratickou stranu do PNS kandidovali: Z. Fierlinger, B. Laušman, V. Majer, F. Tymeš, a. Jungwirthová, B. Vilím, O. John, Straňák, Z. Peška, F. Hatina, J. Pavlán, O. Smejkal, J. Vaněk, J. Červ, V. Goerner, J. Veverka, J. Hladký, A. Bělíková, V. Erban, Č. Vašek, K. Maiwald, M. Sedlák, J. Novotný, S. Maleček, J. Jodas, V. Příbylová, B. Kratochvíl, A. Gottwald, Z. Slamic, V. Bernard, L. Cígler, F. Kopka, P. Nosek, F. Vetř, J. Hlaváček, F. Holub, A. Trubecký, V. Podborský, V. Konopa, A. Machát. Do Ústřední rady družstev kandidoval J. Lindauer, Svaz české mládeže J. Hájek, Jednotného svazu českých zemědělců J. Mička a J. Kafka, Ústředního svazu řemesel P. Sajal. Do PNS do ZNV kandidovali tyto zástupci ČSD: J. Jeřábek, J. Pixa, F. Kostkuj, L. Barger, J. Hodys, F. Zvilánek, J. Horák, A. Hromádka, Z. Mullerová, F. Macháček, B. Plic, M. Jelínek, H. Rauš, J. Šnýdr, V. Šebek, F. Hanzal, J. Tomandl, V. Dlouhý, L. Tichý, J. Pospíšil, J. Mašín, J. Marek, F. Tupý, E. Bartošová. ATGM, f. EB III, i. č. 84, sign. P 31/2, k. 31, ABS,

47 a slovenští demokraté pouze 46. Dva poslanci PNS byli bezpartijní (nezařazení) – J. Baláž a MVDr. gen. M. Ferjenčík.³⁹⁶

Na schůzi presidia ÚRO dne 17. 9. 1945 bylo dohodnuto, že za sociální demokraty budou kandidovat do PNS E. Erban, V. Cipro a J. Kubát.³⁹⁷ Na předchozí schůzi presidia ÚRO bylo rozhodnuto, že zástupcům ÚRO bude přiděleno v PNS celkem devět mandátů³⁹⁸ (E. Erban předtím navrhoval osm mandátů). Do PNS kandidovaly též všennárodní a zájmové organizace, jako např. Jednotný svaz českých zemědělců, Ústřední svaz obchodu, Ústřední svaz řemesel, Ústřední rada družstev, Ústřední svaz průmyslu³⁹⁹, Svaz české mládeže atd.⁴⁰⁰ PNS též jednomyslně zvolilo prezidentem republiky dr. Beneše jako jediného kandidáta na tuto pozici.⁴⁰¹

PNS bylo oficiálně ustaveno 28. 10. 1945, v den výročí založení československého státu.⁴⁰² Dne 30. 10. 1945 předseda vlády Fierlinger složil PNS účty za dosavadní plnění vládního programu⁴⁰³, kdy konstatoval, že nejkřivější období máme za sebou, avšak je potřeba nadále pracovat, protože problémy se stále vyskytovaly především v nedostatečném zásobování lidu, výživě, po skončení druhé světové války navíc došlo ke zdražení cen⁴⁰⁴ a trvala inflace měny, což bylo dědictví nacistické okupace. První Fierlingrova vláda podala dne 6. 11. 1945 demisi a ve stejný den byla jmenována prezidentem Benešem druhá Fierlingrova vláda⁴⁰⁵ s drobnými změnami, protože dosavadní náměstek J. David⁴⁰⁶ se stal předsedou PNS⁴⁰⁷ a na jeho post byl zvolen dosavadní ministr spravedlnosti, národní socialista J. Stránský⁴⁰⁸, kterého na ministerstvu

objektový svazek 2231, A – 12 -5; Právo lidu, 14. 10. 1945, s. 3. Kandidátka ostatních stran viz Národní osvobození, 14. 10. 1945, s. 3 - 4. Kandidátní listina NF slovenských stran do PNS a SNR viz AKPR, i. č. 1976.

³⁹⁶ NA, f. 1261/0/34, sv. 172, a. j. 1532; **Pehr, Michal:** Československá strana lidová 1945 – 1946, s. 50;

Dejmek, Jiří: Edvard Beneš, s. 563.

³⁹⁷ VOA, f. Presidium ÚRO, k. 1, i. j. 1, schůze presidia 17. 9. 1945.

³⁹⁸ Tamtéž, k. 1, i. j. 30, schůze presidia 14. 9. 1945.

³⁹⁹ Předsedou byl nejprve M. Reimann, po něm doc. J. Fukátko.

⁴⁰⁰ AKPR, i. č. 1396, sign. 14924.

⁴⁰¹ Archiv Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky (APSP), 2. schůze PNS ze dne 28. 10. 1945. Dr. Beneš byl zvolen hlasy 296 poslanců.

⁴⁰² Prezident Beneš dopisem předsedovi vlády Fierlingerovi z 20. 10. 1945 mu oznámil, že svolává PNS na 28. 10. 1945. NA, f. 1261/0/37, sv. 1, a. j. 8.

⁴⁰³ PNS schválila Fierlingrovo vládní prohlášení na své druhé schůzi. Fierlingrovu řeč viz Národní shromáždění zahajuje. Sv. 1. Praha 1945, s. 43 – 62.

⁴⁰⁴ S platností od 1. 12. 1945 byly současně zvýšeny ceny zboží, mzdy a důchody. Jak řekl Fierlinger, vláda byla nucena zvýšit index cen a platů na trojnásobek předválečné úrovně.

⁴⁰⁵ Právo lidu, 7. 11. 1945, s. 1.

⁴⁰⁶ Josef (Joža) David (1884 - 1968), legionář, politik. Za války bojoval na ruské frontě, 1915 padl do zajetí a počal organizovat čs. legie. V první republice byl členem Čs. obce legionářské, v letech 1921 – 1931 jejím tajemníkem, zároveň byl poslancem za národně socialistickou stranu. Po březnu 1939 odešel do exilu, od roku 1941 pracoval vs Státní radě. Od roku 1945 do roku 1948 předsedou PNS a ÚNS a poslancem za ČSNS.

⁴⁰⁷ J. David byl z přítomných 293 poslanců zvolen 255 hlasy, 1 hlas zněl na jméno J. Lettrich, prázdných lístků bylo 37. Právo lidu, 29. 10. 1945, s. 3.

⁴⁰⁸ Jaroslav Stránský (1884 - 1973) československý politik, právník a novinář, syn zakladatele *Lidových novin* A. Stránského. Původně stál u zrodu národně demokratické strany, poté představitel Národní strany práce, která se potom sloučila s národně socialistickou stranou. Od roku 1934 byl profesorem právní vědy na Masarykově univerzitě. Za války se stal členem exilové vlády, po válce ve funkci ministra spravedlnosti

spravedlnosti vystřídal stranický kolega P. Drtina.⁴⁰⁹ Sociální demokraté uhájili v této vládě tři křesla stejně jako v první Fierlingrově vládě. Fierlinger potom 9. 11. 1945 přednesl v PNS programové prohlášení vlády s tím, že jeho druhá vláda měla provést tyto klíčové úkoly: dokončit druhou etapu Košického programu, obnovit měnu, řešit odsun sudetských Němců⁴¹⁰, kolaborantů a zrádců, jakož i jejich pomahačů, a připravit první svobodné parlamentní volby, proponované na příští rok. Program druhé vlády Z. Fierlingra byl 21. 11. 1945 jednomyslně schválen parlamentem.⁴¹¹

Když bychom měli shrnout tuto kapitolu, dojdeme k závěru, že obnova sociálně demokratické strana probíhala sice nejpomaleji ze všech politických stran, to však bylo dáno objektivními faktory, poněvadž ještě na počátku roku nebylo vůbec jisté, zda strana vstoupí na politické kolbiště.⁴¹² O to více působilo na sociální demokraty všeobecné nadšení ze znovunabyté svobody a úspěšné, byť problematické obnovy strany. Postupná obnova ČSD, jejího zázemí se děla na pozadí hospodářských a ekonomických změn republiky, jež stála v květnových dnech 1945 rozbitá a její ekonomický potenciál byl exploatován nacistickými okupanty. I z tohoto hlediska můžeme považovat za úspěch, že již v říjnu 1945, v době provizoria, se půl roku od osvobození konal první poválečný sjezd politické strany, a tou byl sociálně demokratický. Na něm hodlali sociální demokraté veřejně deklarovat, že strana je pevnou součástí vládních struktur, že se nechce ohlížet zpět a je připravena sloužit republice.

III.

Parlamentní volby 1946

připravoval poválečné retribuční zákony. Zastával i funkce náměstka předsedy vlády a ministra školství po Z. Nejedlém. Po únoru 1948 odešel do exilu, kde působil v Radě svobodného Československa. Zemřel v roce 1973 v Londýně.

⁴⁰⁹ **Dejmek, Jiří:** Edvard Beneš, s. 563.

⁴¹⁰ K odsunu Němců nejlépe viz **Staněk, Tomáš:** Odsun Němců z Československa 1945 – 1947. Praha 1991.

⁴¹¹ Právo lidu, 22. 11. 1945, s. 1.

⁴¹² Již v 2. 8. 1945 na schůzi představenstva ČSD bylo konstatováno, že základní výstavba strany již byla dokončena. Právo lidu, 3. 8. 1945, s. 1.

Květnové parlamentní volby v roce 1946 se staly významnou politickou událostí v osvobozené republice. Poslední volby se konaly před jedenácti lety, v roce 1935⁴¹³ ve zcela jiných politických vnitropolitických a mezinárodních podmínkách. Květnové volby 1946 byly zároveň prvními a posledními svobodnými volbami před komunistickým státním převratem v roce 1948, protože se jich mohlo zúčastnit více stran a svobodně prezentovat svůj program.⁴¹⁴ Již proto se k volbám od začátku roku 1946 upínala pozornost politiků i veřejnosti. Výsledky voleb podstatným způsobem ovlivnily dosavadní složení orgánů moci, spravované do té doby na principu parity, což na druhou stranu mohlo skýtat i určité nebezpečí v tom smyslu, že pokud by nějaká strana dosáhla výrazného volebního úspěchu, mohla teoreticky majorizovat své koaliční partnery v NF.

V parlamentních volbách mělo být zvoleno řádné zákonodárné těleso Ústavodárné národní shromáždění (ÚNS), které rušilo princip parity z delegovaného Prozatímního národního shromáždění (PNS) a podle zásady poměrného zastoupení, převzatého z první republiky, rozdělovalo moc ve státě podle výsledků voleb. Zákon o ÚNS⁴¹⁵ parlament přijal 11. 4. 1946 a navazoval na dohodu politických stran NF z ledna 1946.⁴¹⁶ ÚNS bylo na rozdíl od prvorepublikového Národního shromáždění jednokomorové a mělo mít 300 poslanců.⁴¹⁷ Mandát ÚNS trval od jeho ustavující schůze 18. 6. 1946 do 30. 5. 1948⁴¹⁸, tedy dva roky, a jeho stěžejním úkolem bylo podle článku 1 dát zemi novou ústavu, jež by odrážela poválečné a sociálně – ekonomické reálie, protože původní, stále platná

⁴¹³ V těchto volbách, které se konaly 19. 5. 1935, získala KSČ 10,3% a získala 30 poslaneckých a 16 senátních mandátů a stala se čtvrtou nejsilnější stranou. **Kárník, Zdeněk:** České země v éře první republiky (1918 - 1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930 - 1935). Praha 2000, s. 496.

⁴¹⁴ K problematice květnových voleb 1946 viz např. **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, s. 57 - 64.; **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru. Praha 1997, s. 167 – 188; **Pehr, Michal:** Československá strana lidová 1945 - 1946, s. 75 – 80; **Reiman, Pavel a kol.:** Dějiny KSČ, s. 504 – 505; Tři roky. Přehledy a dokumenty k československé politice v letech 1945 – 1948. Brno, rok vydání neuveden, s. 482 – 498; **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (eds.):** Bolševismus..., s. 177 – 193; **Krejčí, Oskar:** Kniha o volbách. Praha 1996, s. 231 – 24; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr:** Československá společnost..., s. 75 – 77; o volbách na Slovensku podrobně viz **Barnovský, Michal:** Na cestě k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v letech 1945 – 1948. Bratislava 1993, s. 85 – 99.

⁴¹⁵ Zákon č. 65/1946 Sb. a zákon č. 67/1946 Sb. o volbě Ústavodárného národního shromáždění. Na zákon č. 65/1946 Sb. navazovaly další prováděcí předpisy, zejména směrnice ministerstva vnitra č. 1064/1946 Úř. l. I z 18. 4. 1946, o provádění zákona o volbě Ústavodárného národního shromáždění (účinnost od 20. 4., zrušeno 8. 6. 1948). Prezidentovi byly oba zákony předloženy k podpisu 15. 4. 1946. Celé znění tohoto zákona viz **Flegl, Vladimír:** Dokumenty k vývoji..., s. 99 – 102; Důvodová zpráva k zákonu viz AKPR, i. č. 1976.

⁴¹⁶ Na zákonech o ÚNS a o volbě ÚNS, resp. jeho osnovách, měli zájem spolupracovat i někteří známí pracovníci politické a kulturní sféry. Dne 18. 1. 1946 byl vydán Pamětní spis, který byl adresován PNS, vládě, politickým stranám a poslaneckým klubům, v němž V. Beneš, J. Kopta, J. Kvapil, dr. A. Pražák a další se přimlouvali za to, aby jejich připomínky byly vzaty v potaz. Například navrhovali, aby byla v proponovaných zákonech dána voličstvu možnost svobodného výběru kandidátů nebo, aby bylo upuštěno od vázaných kandidátních listin. V pamětním listu navrhovali jeho signatáři různé modely volebních zákonů (většinový, poměrný), přičemž hodnotili jejich klady a zápory. ATGM, f. EB III., i. č. 191, sign. P 42/1, k. 42.

⁴¹⁷ Předválečné NS mělo 300 členů, senát 150.

⁴¹⁸ Dne 25. 5. 1946 prezident republiky rozpustil stávající PNS.

ústava z února 1920, již tomuto stavu fakticky neodpovídala.⁴¹⁹ Nová ústava se později stala jablkem mocenského sváru KSČ s nekomunisty o její jednotlivé články, a proto se ji až do února 1948 nepodařilo přijmout, neboť se na její podobě strany nebyly schopny kvůli vzájemným rozporům dohodnout.⁴²⁰ Zákon dále rozdělil území Československa do 28 volebních krajů – 13 v českých zemích, 6 v zemi moravskoslezské, 9 na Slovensku.⁴²¹ Na jednotlivé územní celky připadl určitý počet mandátů: pro české země 150, zemi moravskoslezskou 81, Slovensko 69; celkem tedy 300 mandátů.⁴²² Na podkladě zákona o ÚNS potom proběhly *de facto* samotné parlamentní volby.

Další zákonem, který parlament před volbami přijal a který se bezprostředně vztahoval k volbám, se stal zákon o úpravě stálých seznamů voličských ze dne 21. 2. 1946.⁴²³ Přebíral mnohé předpisy z první republiky, současně zaváděl do té doby některé novinky, jež ovlivnily průběh a výsledek hlasování. Nařizoval povinnou voličskou účast, jež v předválečné republice rovněž existovala, k volbám nemusely jít a exempci (vynětí) z voličského seznamu podléhaly pouze osoby starší sedmdesáti let a vážně nemocné osoby.⁴²⁴ Každý občan, který se mohl voleb zúčastnit, ale neučinil tak, se vystavoval finančnímu postihu. K volbám nemohli být samozřejmě připuštěni lidé zkompromitovaní, státně nespolehliví, kolaboranti, zrádci; tyto záležitosti podrobně upravovaly příslušné paragrafy. Platila zásada, že k výkonu volebního práva jsou připuštěni ti občané, kteří splňovali podmínky pro zápis do stálých voličských seznamů. Právo být volen však takovou podmínku neukládalo a zvolen mohl být i ten, kdo nebyl zapsán ve voličských seznamech.⁴²⁵

Vláda se na své 36. schůzi 1. 3. 1946 potom usnesla, že nebudou do voličských seznamů zahrnuty 1) osoby, proti kterým bylo zahájeno soudní řízení podle retribučního dekretu a obdobných nařízení na Slovensku, jež byly vzaty do vyšetřovací vazby, za 2) osoby právoplatně odsunuty dle dekretu o národní cti a obdobných ustanovení slovenských nařízení. Do voličských seznamů se zapíší, ale k výkonu volby nebudou připuštěni, uzná – li to volební komise ONV dvoutřetinovou většinou za 1) osoby, proti nimž bylo do 15. 2. 1946 učiněno trestní oznámení nebo zahájeno trestní řízení pro některý trestný podle příslušných předpisů, vyžaduje – li to veřejný zájem, 2) osoby, jež byly členy nebo funkcionáři organizací či skupin, které mají být určeny vládními nařízeními.⁴²⁶

Další novinku představovalo snížení hranice aktivního volebního práva na 18 let dříve (21 let), pasivní volební právo měl občan po dosažení 21 let⁴²⁷, čímž přibýlo asi 500 000

⁴¹⁹ Zákon č. 65/1946 Sb, čl. 1. Dle příslušného usnesení z 27. 8. 1946 pro přípravu ústavy se zřizoval jako poradní orgán pro vládu poradní politický sbor a právnícký poradní sbor. AKPR, i. č. 1536.

⁴²⁰ K tomu viz **Kaplan, Karel**: Příprava ústavy v ČSR v letech 1946 – 1948. Soubor dokumentů. Praha 1993.

⁴²¹ V první republice se volilo ve 23 krajích. Přehled volebních krajů do ÚNS viz AKPR, i. č. 1976.

⁴²² Ročenka Ústavodárného shromáždění. Praha 1946, s. 6.

⁴²³ Zákon č. 28/1946 Sb. Jeho osnova byla předložena v parlamentu 31. 1. 1946. APSP, 27. schůze PNS z 31. 1. 1946.

⁴²⁴ Zákon č. 28/1946 Sb., par. 11.

⁴²⁵ NA, f. 1261/0/32, sv. 44, a. j. 332.

⁴²⁶ NA, f. 1261/0/34, sv. 140, a. j. 1494, zápis 36. schůze vlády ze dne 1. 3. 1946.

⁴²⁷ **Pehr, Michal**: Československá strana lidová 1945 - 1946, s. 75. Aktivní a pasivní volební právo bylo stanoveno stejně i u PNS, resp. v ústavním dekretu o PNS. ATGM, f. EB III, i. č. 83, sign. P 31/1, k. 31.

nových voličů z celkového počtu 7 milionů⁴²⁸ a přiznání aktivního volebního práva příslušníkům branné moci a SNB.⁴²⁹ O snížení hranice aktivního volebního práva hovořil ministr vnitra V. Nosek již 31. 1. 1946 na 27. schůzi PNS.⁴³⁰ Sociální demokraté navrhovali, jak vyplývá z pamětního spisu ústavně právní komise z 9. 5. 1945, aktivní volební právo zvýšit na 21 let, pasivní nechat na 21 letech, přičemž připouštěli možné korekce v oblasti aktivního volebního práva. Kontroverznost zmíněného zákona se projevila v ustanovení § 2, odst. 1, kde umožňovalo výkon volebního práva jediné občanům české, slovenské nebo „jiné slovanské národnosti.“⁴³¹, což v praxi znamenalo, že německým antifašistům, jimž stát přiznal československé občanství, bylo odňato volební právo. Zákon projednávala vláda na své 31. a 36. schůzi 15. 2. a 1. 3. 1946, kde bylo schváleno jeho původní znění.⁴³² Zákon o stálých voličských seznamech se rozpracovával v pohnuté době, plně vyhroceného nacionalismu, a stal se tak výrazem dobové reality, proto je nutné jej vnímat v tomto rámci, na druhou stranu je neoddiskutovatelné, že obsahoval prvky zcela demokratickým principům cizí.

Důležitá diskuse se vedla o termínu konání voleb. Prezident Beneš původně počítal s tím, že volby se uskuteční brzy, snad někdy na počátku roku 1946, nicméně jednat o datu voleb byli povinni vedoucí političtí činitelé NF a vlády. Sociální demokraté si počínali v této věci iniciativně, když nejprve se klonili k tomu, aby byly volby vypsány co nejdříve, aby bylo odstraněno poválečné provizorium. Potom ÚVV schválilo 7. 1. 1946 návrh, které počítal s jarním termínem, posléze navrhli pevný termín 5. 5. 1946, který později hájili.⁴³³ Argumentovali tím, že první fáze hospodářské rekonstrukce země je již skončena a může být tedy přistoupeno k provedení všeobecného hlasování. Naproti tomu se v diskusi sešlo více alternativních návrhů – národní socialisté se prakticky shodovali s prezidentem Benešem a plédovali již pro únor 1946. Komunistům se zdála nejschůdnější variantou buď poslední neděle v květnu, tedy 26. 5. 1946, nebo případně první neděle v červnu.⁴³⁴ Komunisté však nejprve zaujali vyčkávací postoj, protože, jak známo, chtěli z taktických důvodů volby oddálit, aby získali více času pro rozvinutí své agitačně – politické práce. Proto zpočátku odmítali národně socialistický návrh jako předčasný a na úplném počátku navrhovali až podzimní termín, který se ale ukázal být nereálným, a tak komunisté souhlasili s vypsáním voleb na konec května 1946.

Všechny strany zastoupené v NF došly nakonec ke společnému konsensu, když se shodly na datu 26. 5. 1946.⁴³⁵ Na tom se političtí činitelé dohodli v lednu 1946.⁴³⁶ I tak se

⁴²⁸ Ke dni 16. 3. 1946 bylo zapsáno celkem 7 345 107 oprávněných voličů. Právo lidu, 26. 4., s. 1.

⁴²⁹ V první republice nemohly tyto osoby volit z důvodu své nepolitčnosti. Zbaveny volebního práva byly zákonem č. 56 z roku 1926. Zákon se týkal všech příslušníků branné moci včetně četnictva.

⁴³⁰ APSP, 27. schůze PNS z 31. 1. 1946.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² NA, f. 1261/0/34, sv. 140, a. j. 1494, zápis 31. a 36. schůze vlády ze dnů 15. 2. 1946 a 1. 3. 1946.

⁴³³ Zpráva..., s. 23.

⁴³⁴ NA, f. 1261/0/34, sv. 2, a. j. 9, zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946.

⁴³⁵ Právo lidu, 17. 1. 1946, s. 1.

⁴³⁶ **Pehr, Michal – Vašek, Richard (eds.):** Na pozvání..., s. 16. Menší kontroverze se ještě odehrála mezi sociálními demokraty a komunisty v územním členění volebních krajů. Komunisté totiž původně počítali se zřízením pouze tří volebních krajů, podle kterého by každá země by byla volebním krajem, s čímž ČSD nesouhlasila. Její ústavně – právní komise vyjádřilo názor, že volební kraje mají být pokud možno co nejmenší, aby měli poslanci co nejbližší svým voličům.

volby v ČSR konaly v porovnání s ostatními evropskými zeměmi poměrně pozdě, což bylo zapříčiněno zejména objektivními činiteli.⁴³⁷ Provedením volby byly pověřeny místní volební výbory (MVV), krajské volební výbory (KVV) a na vrcholu pomyslné pyramidy potom stál Ústřední volební výbor (ÚVV)⁴³⁸. Pro každý volební kraj byla ještě ustavena příslušná volební komise, rozhodující kolegiálně. V procedurální rovině bylo rozhodnuto, že předsednictva jednotlivých stran musí předložit volební kandidátky nejpozději do 10. 5. 1946 předsedovi krajského volebního výboru. O dva dny později se měl sejít ÚVV k úpravě kandidátních listin, které v poválečném politickém systému byly vázané.⁴³⁹ V úzké kooperaci měly potom národní výbory, které se staly ústředním článkem ve volebním procesu, oznámit definitivní údaje o počtu zapsaných voličů do 15. 5. 1946.⁴⁴⁰ Samotné volby měly být provedeny obvodními a krajskými výbory a již zmíněným ÚVV.

O parlamentních volbách se jednalo ve vládě a NF, kde se rokování soustředila konkrétně na předvolební kampaň a její průběh. Vláda jednala o volbách na své 43. schůzi vlády 19. 3. 1946, kdy proklamovala slušné vedení předvolebního boje a doporučila, aby o tom všechny strany vydaly společné komuniké.⁴⁴¹ Návrh přednesl národně socialistický náměstek předsedy vlády J. Stránský a byl jednomyslně přijat. Zasedání vlády na závěr uložilo předsednictvu vlády, aby svolalo NF, kde se mělo o volbách dále jednat.⁴⁴² NF rozhodla na svých schůzích ve dnech 16. 1. a 25. 3. 1946 o tom, že předvolební kampaň proběhne slušně⁴⁴³, bez osočování a vzájemných útoků politických stran.⁴⁴⁴ Kromě toho sociální demokraté si přáli, aby do předvolebního boje nebyl zatahován prezident Beneš a zneužita jeho autorita. Zároveň se strany zavázaly, že po volbách znovu utvoří NF a budou pokračovat v dosavadní spolupráci.⁴⁴⁵ Představenstvo 1. 3. 1946 na své schůzi a konstatovalo, že je nutné dále spolupracovat

⁴³⁷ Výjimku tvořilo např. Polsko, kde se volby konaly v lednu 1947, v Itálii proběhly 2. 6. 1946, tedy těsně po československých volbách, naopak ve Francii volby proběhly již 21. 10. 1945, v době, kdy ještě v ČSR nebylo ustaveno řádné zákonodárné těleso.

⁴³⁸ ÚVV měl kromě předsedy a jeho zástupce ještě 16 členů a 16 náhradníků. Z těchto členů a náhradníků měli být alespoň čtyři způsobilí k výkonu soudcovského povolání nebo vyšší správní služby. Předsedu ÚVV jmenoval ministr vnitra. NA, f. 1261/0/32, sv. 44, aj. 332. Za sociální demokracii byli delegováni do ÚVV J. Jeřábek, J. Vichita, náhradníky J. Pixa a L. Tůma.

⁴³⁹ NA, f. 506/0/44, MZV – VA – I.

⁴⁴⁰ Tamtéž.

⁴⁴¹ NA, f. 1261/0/34, sv. 140, a. j. 1494, zápis 43. schůze vlády z 19. 3. 1946.

⁴⁴² Tamtéž.

⁴⁴³ I když se strany dohodly na „slušném“ vedení předvolební kampaně, skutečná praxe k tomu měla daleko. Např. na Slovensku zastřelil komunista J. Kresák v Dolnom Kubíne studenta A. Hlavatého, který agitoval pro Demokratickou stranu, komunistického předsedu místní organizace KSS v Čároch zavraždil J. Kollár. Tyto excesy byly sice ojedinělé, ale mají jistou vypovídací hodnotu o celkové napjaté atmosféře před volbami.

⁴⁴⁴ NA, f. 1261/0/34, zápisy schůzí NF ze dnů 17. 1. a 25. 3. 1946; **Kaplan, Karel**: Nekrvavá revoluce, s. 59; **Pehr, Michal**: Československá strana lidová 1945 - 1946, s. 76; **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 57; **Kocian, Jiří**: Československá národně socialistická v letech 1945 - 1948. Organizace, program, politika. Brno 2002, s. 100; **Kladiva, Jaroslav**: Kultura a politika..., s. 118; **Đurica, S. Milan**: Dějiny Slovenska..., s. 211; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr**: Československá společnost..., s. 75.

⁴⁴⁵ V tuto dobu ani jiná možnost nebyla. V stávající mezinárodní situaci, v níž zatím přetrvávala spolupráce států protifašistické koalice, se žádné straně nechtělo odejít do opozice a ztratit mocenské pozice.

mezi stranami NF.⁴⁴⁶ O tom, že sociální demokracie povede předvolební kampaň ve slušném duchu bez jakýkoliv útoků, rozhodl již Zemský sjezd ve dnech 12. - 13. 1. 1946 v Brně.⁴⁴⁷

Oficiálně vypukla předvolební kampaň 25. 4. 1946, avšak deklarované pravidlo o slušném vedení předvolební kampaně se ukázalo spíše jako přání než skutečnost, neboť nastávající předvolební boj o voliče se byl velice ostrý, místy přecházel až v lacinou demagogickou a populistickou „frašku“, zvláště pak na Slovensku.⁴⁴⁸ Ministr pošt F. Hála⁴⁴⁹ prozíravě v lednu 1946 předpověděl, že „volby, které se připravují, budou velmi těžké a mnohdy konány teroristicky.“⁴⁵⁰ Musíme si však uvědomit, že jakmile jde o rozdělení moci, politikové používají všechny dostupné prostředky k tomu, aby získali co nejvíce politickomocenského vlivu v zemi, a to i za cenu pokleslého vedení předvolební kampaně před voliči. Kampaň se nejenom nevedla mnohdy slušně a korektně, ale politické strany ve snaze zaujmout voliče používaly i vyloženě nečisté praktiky; jako příklad zde můžeme uvést snahu komunistů o politickou diskreditaci předsedy národních socialistů P. Zenkla⁴⁵¹, jehož se pokusili vylicít jako „prominentního vězně“ koncentračního tábora, který se choval k ostatním vězňům povýšeně. Podobně se zachovali i vůči generálnímu tajemníkovi V. Krajinovi, kterého neprokazatelně obvinili z úmyslných denunciací svých přátel Gestapu apod, a proti němuž vytvořili i obžalovací spis.⁴⁵² Tato obvinění se později ukázala jako neprůkazná a snaha o politickou diskreditaci V. Krajiny se minula účinkem.

Na 49. schůzi vlády 9. 4. 1946 si naopak K. Gottwald stěžoval na národně socialistický a lidovecký tisk, že 7. 4. 1946 přinesly články, které údajně hovořily o možném provedení puče komunisty, když by ve volbách neuspěli.⁴⁵³ Nato J. Stránský oponoval, že v komunistickém tisku se též najdou takové články, s čímž V. Široký a Gottwald nesouhlasili. Spory ohledně psaní „štvavých“ článků se měly poté vyřídit v předsednictvu vlády.⁴⁵⁴ Nutno podotknout, že vzájemné osočování v tisku plných rekriminací a nařčení

⁴⁴⁶ Právo lidu, 2. 3. 1946, s. 1.

⁴⁴⁷ Právo lidu, 15. 1. 1946, s. 3.

⁴⁴⁸ **Pehr, Michal – Vašek, Richard (eds.):** Na pozvání..., s. 15. Z tohoto pohledu se může jevit pozdější prohlášení ÚVV z 3. 6. 1946 poněkud nepřiměřené: „*V neméně míře byl obdivován klidný průběh voleb zejména v zemích českých, kde tyto nebyly kaleny ani nejmenším incidentem.*“ NA, f. 60, a. j. 6.

⁴⁴⁹ F. Hála (1893 - 1952), československý lidovecký politik, od roku 1928 člen ústředního výkonného výboru a předsednictva strany. Za války zastupoval ČSL v odbojové organizaci Politické ústředí, v letech 1940 – 1945 členem Státní rady, po válce jmenován ministrem pošt. Po únoru 1948 byl po nezdařeném pokusu o útěk internován v klášteře, kde v roce 1952 zemřel.

⁴⁵⁰ **Pehr, Michal:** Československá strana lidová 1945 – 1946, s. 78.

⁴⁵¹ Petr Zenkl (1884 - 1975), český politik. Vystudoval češtinu na FF UK a v letech 1906 – 1918 působil jako profesor češtiny na pražských obchodních akademiích. Zároveň byl politicky činný (od roku 1913) v národně socialistické straně. V letech 1926 – 1939 vykonával funkci ředitele Ústřední sociální pojišťovny, od roku 1937 do nacistické okupace byl primátorem hl. M. Prahy. Ve vládě gen. Surového (22. 9. – 4. 10. 1938) se stal ministrem bez portfeje. Potom byl šest let vězněn v nacistických koncentračních táborech Dachau a Buchenwald. V letech 1945 – 1948 vykonával funkci předsedy národně socialistické strany a zároveň poslance PNS a ÚNS. Od roku 1945 byl též jeden rok znovu pražským primátorem, když jej vystřídal komunist V. Vacek. Po únoru 1948 emigroval do Západního Německa a odtud přes Londýn do USA, kde se angažoval v Radě svobodného Československa. Zemřel ve věku 91 let.

⁴⁵² Srov. **Veber, Václav:** Osudové únorové dny 1948. Praha 2008, s. 207.

⁴⁵³ NA, f. 1261/0/34, sv. 140, a. j. 1494, zápis ze 49. schůze vlády z 9. 4. 1946.

⁴⁵⁴ Tamtéž.

z provedení „pučů“, byla pouze zrcadlem velmi ostré probíhající kampaně a ustala až po volbách.⁴⁵⁵ Např. ministr informací V. Kopecký prohlásil v této souvislosti o volbách: „*Kdysi to v Národní frontě vypadalo jako na začátku manželství, v době líbánek, milovali jsme se a nemohli jsme od sebe. Dnes to vypadá jako v manželství po roce. Mrzutosti jsou velké, házíme po sobě hrncem...Národně socialistická partaj nám během roku chodila na zálety k jiné straně a páchala nevěru s jinak velmi zbožnou a cudnou partají lidovou... Oni chtějí Zenkla a Šrámka a my chceme Gottwalda a Fierlingra.*“⁴⁵⁶

V době, kdy se rozhodovalo o volbách a předvolební kampani, probíhal prudký boj o tzv. bílé lístky.⁴⁵⁷ Oficiálně měl volič právo bílým lístkem vyjádřit svůj nesouhlas s novými „lidově demokratickými“ poměry, který by použil u voleb namísto řádného hlasovacího lístku. S tímto nápadem, ukazující přednosti „nové demokracie“, přišli komunisté, kteří se obávali, že by voliči zakázaných stran, a nebylo jich málo, mohli podpořit nějakou z nekomunistických stran, zvláště národně socialistickou a lidovou.⁴⁵⁸ Tímto opatřením, koncipovaným jako taktický předvolební tah, doufali, že voliči zakázaných stran svoji nespokojenost se zákazem „svých“ stran vyjádří právě vhozením bílého lístku a nebudou volit nekomunistické strany. Komunistům šlo získat hlasy zakázaných stran na úkor národních socialistů a lidovců, nikoliv na úkor sociální demokracie, aby nebyla oslabena levice jako celek. P. Drtina⁴⁵⁹ správně vystihl ve svých pamětech otázku bílých lístků takto: „*Jim [komunistům – pozn. aut.] šlo o to, aby hlavně*

⁴⁵⁵ O předvolební kampani 1946 viz **Pehr, Michal**: Československá strana lidová 1945 - 1946, s. 78 – 79; **Pehr, Michal – Vašek, Richard (eds.)**: Na pozvání Masarykova ústavu..., s. 15 – 20.

⁴⁵⁶ **Pehr, Michal – Vašek, Richard (eds.)**: Na pozvání Masarykova ústavu..., s. 15.

⁴⁵⁷ **Cesar, Jaroslav – Snítíl, Zdeněk**: Československá revoluce..., s. 284; **Kocian, Jiří**: Československá strana národně socialistická..., s. 100 – 101.

⁴⁵⁸ Zakázané strany sice nemohly vyvíjet žádnou politickou činnost, avšak jejich jednotliví funkcionáři hledali cestu do povolených stran NF. Např. komunisté vždy prohlašovali, že ve svých řadách nesdružují bývalé členy zakázaných stran. Na své volební kandidátce však měli prokazatelně např. bývalou členku agrární strany A. Mrskošovou. Bývalí funkcionáři agrární strany, kterým se v jednáních s dr. E. Benešem v únoru 1945 a následných poradách NF nepodařilo obnovit svou činnost, stáli před otázkou, která z povolených stran by nejlépe reprezentovala jejich politické zájmy. Zvažovali více alternativ, jednou z nich byl kolektivní vstup do lidové strany v roce 1945, který se ovšem nezdařil, protože nedošlo k jednomyslné dohodě. Další možnost představovala národně socialistická strana, jež projevila zájem o vybrané funkcionáře; byli jimi L. Feierabend, ing. L. Kameníček, S. Novák, L. Slíva, Č. Torn, J. Ševčík, M. Rechci. S některými jmény, jako např. L. Feierabend, počítala i na svoji volební kandidátku. Tato část bývalé agrární garnitury nakonec přešla do této strany, jež si slibovali od bývalých agrárníků, že jim pomůžou proniknout na venkov a získat nemalou část hlasů rolnictva. Tento pokus však ztroskotál a sami agrárníci (Feierabend) byli výsledkem voleb na vesnici frustrováni a později si stěžovali na neprozíravé cíle, se kterými do národně socialistické strany přišli.

⁴⁵⁹ P. Drtina (1900 - 1980), národně socialistický politik. Syn známého filozofa F. Drtiny vystudoval právnickou fakultu v Praze, od roku 1929 úředník Kanceláře prezidenta republiky, od roku 1936 osobní tajmeník prezidenta Beneše. V období okupace pracoval v českém vysílání BBC pod pseudonymem Pavel Svatý (Po válce vyšla sbírka jeho rozhlasových projevů „A nyní promluví Pavel Svatý“), spolu s prezidentem Benešem hájil koncepci tzv. nepřerušené právní kontinuity Československa. Po válce zastával funkci ministra spravedlnosti v Gottwaldově vládě, v orgánech moci a zvláště v parlamentě ostře odsuzoval komunistické politické praktiky, zejména v Bezpečnosti. Po demisi dvanácti ministrů v únoru 1948 se neúspěšně pokusil o sebevraždu. V roce 1953 odsouzen na 15 let vězení, v rámci prezidentské amnestie v roce 1960 propuštěn, o devět let později rehabilitován. Rehabilitaci zrušil v roce 1971 normalizační režim. P. Drtina zemřel v roce 1980.

oslabili bílými lístky své odpůrce.”⁴⁶⁰ O bílé lístky se vzápětí rozhořel boj nejen v parlamentě, ale i NF, když se proti bílým lístkům postavili národní socialisté⁴⁶¹, slovenští demokraté, po delším váhání i lidovci, pro se vyslovili komunisté a sociální demokraté. NF přijala na své schůzi 21. 2. 1946 usnesení, které přesouvalo hlasování o existenci bílých lístků na půdu parlamentu, kde se mělo bojovým hlasováním (prvním v osvobozené republice) definitivně rozhodnout. Při hlasování v parlamentě 11. 4. 1946 byli občanské strany přehlasovány poměrem 155: 131 a bílé lístky tak prošly, což zejména národním socialistům a slovenským demokratům přineslo velké zklamání.⁴⁶² Zmíněný P. Drtina označil bílé lístky „za skvrnu na naší demokracii.“⁴⁶³ Jak se později ukázalo, bílé lístky neměly ani v českých zemích, ani na Slovensku významnější vliv na výsledek voleb.

Vláda rozhodla, že ve volbách mají právo kandidovat ty subjekty, které prokazatelně vyvíjejí k 30. 4. 1946 politickou činnost⁴⁶⁴. K tomuto datu se stihly zaregistrovat ještě dvě menší politické strany - Strana práce, jakožto odnož sociální demokracie na Slovensku, resp. její územní organizace, a slovenská Strana slobody (dřívejší název křesťansko – republikánská strana nebyl NF povolen z důvodů reminiscence na ideologii politického katolicismu), sdružující různé ideové proudy. Stranu práce NF zaregistrovala 20. 1. 1946 a Stranu slobody potom 1. 4. 1946⁴⁶⁵; jejich politický vliv byl ale nepatrný, marginální. Nenaplnily se ani předpoklady komunistů, že by tyto strany mohly odčerpat část voličských hlasů silné, leč ideově nesourodé Demokratické strany.⁴⁶⁶ Gottwald se ostatně při hodnocení politické situace též vyjádřil též k vzniku Strany práce⁴⁶⁷, s jejímž vznikem nesouhlasil, protože, jak řekl, vzešla z renegátských živlů a její ustavení by znamenalo tříštění levice⁴⁶⁸. Marxistická historiografie obecně označovala Stranu práce jako pravicovou, hlavně její čelné představitele (J. Bečka, I. Frličku a další). O Straně práce jako sesterské straně české sociální demokracii zde potom pojednejme zevrubněji.⁴⁶⁹

O tom, že ČSD podnikne pokusy o ustavení slovenské strany sociálnědemokratického typu, bylo rozhodnuto již na XX. sjezdu strany, kdy byl 22. 11. 1945 pověřen představenstvem generální tajemník B. Vilím, aby provedl na Slovensku sondáže, za jakých okolností by byl možný vznik této strany.⁴⁷⁰ Na XX. sjezdu se utvořil akční výbor pro ustavení nové strany, a který měl začít s aktivním nábojem nového členstva.⁴⁷¹ Tato snaha se však v raných počátcích setkala s nepochopením jak KSS, tak KSČ, jež shodně tvrdily, že nová strana může destabilizovat již etablovaný bipartajní režim dvou stran na

⁴⁶⁰ **Drtina, Prokop:** Československo, můj osud..., s. 157.

⁴⁶¹ Za národní socialisty se jmenovitě postavil proti bílým lístkům např. poslanec Burian.

⁴⁶² ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1437; **Barnovský, Michal:** Na cestě k monopolu moci, s. 90.

⁴⁶³ **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (eds.):** Bolševismus..., s. 180.

⁴⁶⁴ Právo lidu, 26.4. 1946, s. 1; AKPR, i. č. 1976.

⁴⁶⁵ **Buchvaldek, Miroslav a kol.:** Československé dějiny v datech, s. 465 a 467.

⁴⁶⁶ NA, f. 1261/0/34, sv. 2., a. j. 7, zasedání ÚV KSČ z 4. 2. 1946.

⁴⁶⁷ Vznikla v březnu 1946.

⁴⁶⁸ NA, f. 1261/0/34, sv. 2, a. j. 9, zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946.

⁴⁶⁹ O Straně práce viz NA, f. 1083/2, k. 22, a. j. 213; **Šutaj, Štefan:** Občianské politické strany na Slovensku v rokoch 1944 - 1948. Bratislava 1993, s. 87 – 104.

⁴⁷⁰ NA, f. 1083/2, k. 9, a. j. 112; **Malíř, Jiří – Marek, Pavel:** Politické strany..., s. 1216.

⁴⁷¹ Předsedou akčního výboru se stal A. Bahurinský.

Slovensku.⁴⁷² Proto předseda ČSD Z. Fierlinger se snažil tlačit na šéfa KSČ Gottwalda, aby nečinili sociálním demokratům problémy s rozšířením jejich činnosti na Slovensku, jinak podle jeho názoru by to znamenalo oslabení levicové fronty.⁴⁷³

Ve skutečnosti se obě komunistické strany obávaly faktu, že nově se rodící politický subjekt může odčerpat nemalou část hlasů KSS, čímž by slovenští komunisté mohli prohrát volby. Komunisté nakonec souhlasili s ustavením strany za podmínky, že strana nebude formálně součástí české sociální demokracie, ale samostatnou stranou.⁴⁷⁴ Svou činnost tak mohl rozvinout Akční výbor Československé sociální demokracie na Slovensku, který iniciativně svolal na 20. 1. 1946 konferenci, jež přijala usnesení, že nová strana ponese název Strana práce. Konference též zvolila prozatimní ÚVV a vydala prohlášení veřejnosti. Předsedou strany se stal I. Frlička⁴⁷⁵, místopředsedou A. Bahurinský⁴⁷⁶, jako čestný předseda byl zvolen I. Dérer.⁴⁷⁷ Byli to tedy vesměs lidé, kteří nesouhlasili s pohlcením slovenské sociální demokracie, které proběhlo na banskobystričském sjezdu 17. 9. 1944.⁴⁷⁸ Zajímavý byl v tomto směru postoj Z. Fierlingra, který v telegramu V. Čaplovičovi z 21. 9. 1944 (tedy čtyři dny po sloučení) píše toto: „Byli jsme tím [sloučením – pozn. aut.] překvapeni, rovněž zdejší komunističtí přátelé nepovažují to za vhodné. Proto jsme společně s nimi poslali vzkaz v tom smyslu, aby sjednocení bylo připravováno, ale aby bylo provedeno později na druhé konferenci celého Slovenska v rámci sjednocovací akce v republice.“⁴⁷⁹

Strana práce podala 25. 1. 1946 přihlášku do NF, Slovenská Národní fronta ji posoudila 25. 2. 1946 a 13. 3. 1946 souhlasila se vznikem strany za podmínek, že přijme za svůj

⁴⁷² Snahy sociálně demokratických činitelů rozšířit svou činnost na Slovensku nebyla ojedinělé. Např. Demokratická strana chtěla rozšířit své působení ze Slovenska do českých zemí. 21. 10. 1945 tuto snahu potvrdilo její vedení. Proti se však ostře postavili lidovci a zejména národní socialisté, kteří také chtěli na Slovensku působit, přičemž sesterská strana se měla jmenovat „Strana štátnej jednoty“. Stejně jako DS, tak i národní socialisté se svým pokusem neuspěli, když záporné stanovisko vyjádřila Slovenská národní fronta (SNF). Můžeme tak konstatovat, že jedinou celostátní stranou tak zůstávala KSČ (KSČ a KSS) a na jaře 1946 prakticky i sociální demokracie, jejíž sesterská strana však byla o poznání slabší než KSS, která se již mezitím na politickém poli etablovala.

⁴⁷³ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262.

⁴⁷⁴ **Malíř, Jiří – Marek, Pavel:** Politické strany..., s. 1216.

⁴⁷⁵ Ivan Frlička (1893 - 1977), politik a odborář, původní profesí zámečnick. V letech 1922 – 1933 redaktor časopisu Únia, v letech 1939 – 1940 byl vězněn. V letech 1945 – 1946 byl členem Slovenské národní rady a od roku 1946 do roku 1948 zasedal i v ÚNS. Po únoru 1948 pracoval do roku 1955 jako bankovní úředník.

⁴⁷⁶ Alexander Bahurinský (1900 - 1984), představitel sociálně demokratické strany na Slovensku a učitel. Od roku 1922 byl organizovaný v sociální demokracii, od roku 1939 organizoval ilegální sociálně demokratickou skupinu na Slovensku a spolupracoval s předními slovenskými odbojovými organizacemi Demec a Flóra. V roce 1941 byl zatčen a odsouzen na pět let odnětí svobody za svou činnost. Po únoru 1948 byl propuštěn ze státních služeb. Zemřel v roce 1984.

⁴⁷⁷ Ivan Dérer (1884 - 1973), advokát, politik a žurnalista. Od roku 1912 do roku 1914 redaktor týdeníku *Národný hlasník*, byl poslancem RNS, v letech 1930 – 1938 poslanec za sociálně demokratickou stranu. Zastával různé ministerské posty – ministr s plnou mocí pro správu Slovenska, školství a spravedlnosti. 1944 – 1945 byl vězněn na Pankráci a v Terezíně. 1946 – 1948 byl předsedou Nejvyššího soudu, v letech 1954 – 1955 vězněn, v roce 1968 rehabilitován.

⁴⁷⁸ Tento akt se uskutečnil 17. 9. 1944 za účasti 700 delegátů ze 46 okresů, 57 závodů. Sjednocovací proces potom dokončily okresní konference KSS, jež probíhaly od 1. 10. do 8. 10. 1944.

⁴⁷⁹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 16, i. j. 299.

Košický vládní program a bude se řídit jeho zásadami.⁴⁸⁰ Stejně jako česká sociální demokracie vycházela i SP ze zásad vědeckého socialismu, socialistickém uspořádání společnosti, které mělo proběhnout zákonnými a demokratickými prostředky bez diktatury proletariátu. Pokud bychom srovnali vliv české a slovenské sociální demokracie, tak rozdíl zde byl propastný. Zatímco česká sociální demokracie navazovala na svou bohatou tradici z dřívějších let, její sesterská strana vyrostla „na zeleném drnu“ *de facto* těsně před parlamentními volbami, kdy již předvolební kampaně byly v plném proudu. 8. 3. 1946 vystoupil J. Šabršula v parlamentu s programovým prohlášením, které mělo stranu představit veřejnosti.

Také organizační zázemí SP bylo o poznání slabší. V březnu 1946 měla 414 místních organizací a 12 440 členů, k 31. 12. 1947 pak 667 MO s 18 594 řádnými členy.⁴⁸¹ Organizační schéma SP kopírovalo schéma české sociální demokracie, které jsme si nastínili ve druhé kapitole.⁴⁸² Členem strany se mohl stát bezúhonný československý občan, který dosáhl šestnácti let, o přijetí každého člena rozhodoval výkonný výbor, který svůj verdikt o přijetí či nepřijetí oznámil nejbližší členské schůzi místní organizace, jež vynesla definitivní resumé.

Z výše uvedeného výkladu tedy nepřekvapí, že ve volbách získala pouze 3, 11% hlasů (celostátně 0, 71%) a stala se tak nejslabší stranou na Slovensku a celostátně vůbec. Měla tak pouze 2 mandáty v ÚNS (I. Frlička a J. Šabršula⁴⁸³), jedno křeslo ve Sboru pověřenců (J. Bečko, pověřenec zdravotnictví) a tři mandáty v SNR (J. Bečko, M. Hommer a E. Rusko). V průběhu roku 1946 začali mít funkcionáři pochybnosti o smyslu a poslání SP. Cesta ke zviditelnění měla jít přes změnu názvu strany. 28. 9. 1946 ÚVV rozhodl o přejmenování SP na Sociální demokracii na Slovensku (Sociálna demokracia na Slovensku), což vzala Slovenská národní fronta na vědomí 24. 1. 1947.⁴⁸⁴ Na manifestačním sjezdu SP, konajícím se 17. 10. – 19. 10. 1947, potom padlo rozhodnutí o sloučení strany s českou sociální demokracií.⁴⁸⁵ O něm, jakož i o politických a organizačních předpokladech, rokovalo 16. 10. 1947 představenstvo strany za předsednictví Z. Fierlingra. Definitivně došlo ke splynutí obou stran na XXI. sjezdu ČSD v roce 1947, kdy došlo k několika organizačním přesunům. I. Frlička se stal prvním místopředsedou ČSD, přičemž si podržel funkci předsedy zemského výboru strany na Slovensku. SP potom nesla název Zemská organizace Československé sociální demokracie na Slovensku (Krajinská organizácia Československej sociálnej demokracie na Slovensku). V novém šedesátičtyřčlenném ÚVV měla devítičlenné zastoupení.⁴⁸⁶

Sociální demokracie začala s přípravou předvolební kampaně zakrátko po skončení manifestačního XX. sjezdu v říjnu 1945 a vstupovala do ní s velkým optimismem a odhodláním ve volbách uspět. J. Kubát 8. 3. 1946 v *Budovateli* prohlásil: „*Pojďte s námi,*

⁴⁸⁰ V únoru a březnu 1946 proběhly ještě oblastní konference a celoslovenská konference zastupitelstva v Žilině 30. – 31. 1946. O konferenci (sjezdu) v Žilině viz NA, f. 1083/2, k. 22, a. j. 213.

⁴⁸¹ **Malíř, Jiří – Marek, Pavel:** Politické strany..., s. 1219; **Šutaj, Štefan:** Občianské politické strany..., s. 104.

⁴⁸² K tomu viz Organizačný poriadok Sociálnej demokracie na Slovensku. Bratislava 1946.

⁴⁸³ J. Šabršula byl původně členem DS, záhy po ustavení SP z ní vystoupil.

⁴⁸⁴ NA, f. 1083/2, k. 22, a. j. 213.

⁴⁸⁵ Sloučení se objevilo jako první bod celého sjezdu. Zprávu o sloučení přednesl generální tajemník J. Bečko.

⁴⁸⁶ **Malíř, Jiří – Marek, Pavel:** Politické strany..., s. 1219.

*jdeme mezi český lid a předkládáme mu nevtíravě, avšak nesmlouvavě svůj program.*⁴⁸⁷ Samotná příprava se projevila zintenzivním organizačním a propagačním prací všech nižších složek směrem nahoru. Zvláště důležitou roli hrály oběžníky ÚVV nižším organizacím s přesnými instrukcemi pro funkcionáře, kteří měli rozvinout v okresech a krajích předvolební kampaň. ÚVV rovněž svým usnesením uložil, aby se zvýšila náborová kampaň, jež kulminovala v prvním čtvrtletí roku 1946. Sociální demokracie začala s předvolební kampaní pozvolna, na rozdíl od komunistů, kteří připravovali svou kampaň na přelomu let 1945/1946, zhruba začátkem jara 1946. Na manifestačním sjezdu proběhnuvším v říjnu 1945 nepadlo o volbách téměř ani slovo, sociální demokraté se naopak na sjezdu soustředili na jeho samotný průběh a nechtěli se myšlenkami na volby rozptylovat.

Jako každá strana, i sociální demokracie věřila v posílení své mocenskopolitického pozice ve vládě i NF. Stranická špička vyzdvihovala své zásluhy o obnovu republiky, první fází znárodnění v říjnu 1945 a další významná opatření, na nichž participovali sociální demokraté. Optimismus sociální demokratů byl patrný, na veřejných schůzích se hovořilo o tom, že 50 mandátů, které strana získala v PNS, bude překonáno. Reálné odhady však hovořily o zisku 45 – 50 mandátů.⁴⁸⁸

Sociální demokracie stejně jako KSČ se snažila v první řadě soustředit na agitačně – propagační stránku kampaně, pro tento účel byly prostřednictvím ústřední kanceláře strany vytištěno 269 druhů plakátů. Co se týče brožur, letáků a vlastních tiskovin, strana jich zhotovila přes 17 milionů exemplářů.⁴⁸⁹ Významnou roli sehrála v předvolební kampani sociálně demokratická mládež. Na jejím sjezdu, který probíhal v únoru 1946⁴⁹⁰, byla vydána rezoluce, jež ukládala získat do tří měsíců 50 000 nových mládežnických členů. Speciálně pro předvolební kampaň ústředí vydalo dva náborové letáky pro mládež. Do května 1946 se tento cíl podařilo splnit, když sociální demokracie získala 52 526 nových členů z mládežnických vrstev.

Jakýmsi vrcholným „orgánem“ kampaně byla Ústřední kancelář strany, která emitovala pět druhů volebních letáků, dvě speciální brožurky, významnou roli spojovacího článku hrály nástěnné noviny, tzv. stěngazety. V úzké kooperaci z propagačním oddělením strany potom strana zahájila masivní agitačně – propagační kampaň, jež sice svou intenzitou nepřevyšovala KSČ, nicméně je třeba říci, že se neminula účinkem. Ústředí dostávalo z krajů zprávy, že agitačně – propagační práce v koordinaci s nábořem nového členstva probíhá s všeobecným nadšením. Na rozdíl od ostatních stran neměla sociální demokracie ústřední předvolební heslo jako lidovci⁴⁹¹ či KSČ⁴⁹², vlastních hesel měla několik, např. „Chcete úspěšnou vládu“ „Za socialistickou republiku“ nebo „Kolik klasů, tolik hlasů.“, „Volby! Volby! Volby!“ atp.⁴⁹³ Sociální demokraté se ve své předvolební

⁴⁸⁷ NA, f. 1083/2, k. 32, a. j. 273.

⁴⁸⁸ NA, f. 1153, k. 34.

⁴⁸⁹ NA, f. 1083/2, k. 11, a. j. 125.

⁴⁹⁰ Konal se ve dnech 22. – 24. 2. 1946 v Praze.

⁴⁹¹ Lidová strana měla jako jedno z hlavních předvolebních hesel „Totalita bude bita“ či „Pryč s totalitou všech barev“. ČSL. Volební traktáty. Praha 1946, s. 19.

⁴⁹² KSČ vytyčila jako své ústřední předvolební heslo slogan „Republice více práce, to je naše agitace.“ NA, f. 1261/0/34, sv. 2., a. j. 10, zasedání ÚV KSČ 3. 5. 1946.

⁴⁹³ Lidovci měli např. volební proklamaci „K lepším zítřkům buduj spojkou, demokrat jsi, volíš dvojku.“, národní socialisté „Každé dítě dnes už ví, tahle čtyřka zvítězí. Pehr, Michal – Vašek, Richard (eds.): Na

kampani zaměřili také na venkov, kde podstoupili boj zejména s komunistickou stranou. Na venkově se ovšem sociální demokraté stejně jako národní socialisté neprosadili, neboť ideově je podchytila právě KSČ prostřednictvím ministerstva zemědělství. Neschopnost sociální demokracie pevně zakotvit na venkově se po volbách stala předmětem kritiky ÚVV, jež na tuto skutečnost poukazovalo.

ÚVV vydal směrnice, které pověřovaly okresní a místní organizace a další organizace, aby zjistily politické myšlení v obci, jak smýšlí lidé o založení místní organizace, a jaký je charakter obce, resp. jak je sociálně stratifikována.⁴⁹⁴ Pokud v obci byla politická vůle k založení MO, měl být vydán apel k jejímu urychlenému založení.⁴⁹⁵ Tomuto aspektu volební kampaně byl přisuzován velký význam, protože sociální demokraté měli ve výstavbě svého organizačního zázemí ještě značné rezervy, jak vyplývá ze stranických materiálů.

Na schůzce sociálně demokratických funkcionářů 13. 2. 1946 bylo řečeno, že sociální demokracie dělá jako jediná „slušnou politiku“, když se vymezila proti ostatním stranám. Na této schůzce byl též precizovány některé priority předvolební kampaně. Bylo rozhodnuto, že prvořadá péče bude věnována příslušníkům mladé generace v rozmezí 18 – 21 let, kterou sociální demokraté chtěli ideově podchytit právě v předvolební kampani. Za druhé se funkcionáři usnesli, že každý člen ČSD získal do voleb nejméně jednoho člena tak, aby zmohutněla členská základna.⁴⁹⁶

Sociální demokracie sice měla připraven propracovaný volební program, vycházející z Prohlášení zásad, přijatém na XX. sjezdu, nicméně se bezprostředně v průběhu předvolební kampaně musela vyrovnat se třemi problémy. Prvním byl nedostatek zkušených pracovníků (pracovníků - agitátorů) v nižších složkách strany (okresní a krajské organizace), což po volbách vedení strany označilo jako jednu z příčin její porážky. Tento fakt byl ještě umocněn celkovým finančním stavem ČSD. Strana po válce rozhodně nemohla disponovat tak vysokými hmotnými prostředky jako např. KSČ, v tomto kontextu musíme potom chápat i špatný stav technického zázemí. Jako další závažný problém bychom mohli označit samotnou existenci strany a její postavení v politickém systému. Po válce byly živeny takové hlasy, které hlásaly, že ČSD brzy splyne s KSČ, že její existence tudíž není opodstatněná. Není proto náhodou, že ÚVV strany často upozorňoval na fakt, že existenci samostatné sociálně demokratické strany není možno zpochybňovat, protože tvoří nedílnou součást NF a politické scény. Třetím problémem, který přímo souvisí s druhým, byly vyhrocené vztahy s národně socialistickou stranou, jež eskalovaly na jaře 1946. Na důvěrné schůzce sociálně demokratických funkcionářů 13. 2. 1946 V. Erban charakterizoval národní socialisty jako „reakcionáře“ mající „dvojí tvář“ a vyzval k boji proti nim. Naproti tomu, což možná překvapí, Erban pochválil spolupráci s lidovci. Poměr ČSD k nim označil jako „velmi spokojený.“⁴⁹⁷ Právě národní socialisté (ale i komunisté) zpochybňovali podle sociálních demokratů samostatnou existenci sociální demokracie, měli rovněž poukazovat na fakt, že se v brzké

pozvání..., s. 16.

⁴⁹⁴ Ve stranických materiálech se hovoří o zemědělském, dělnickém, převážně zemědělském nebo smíšeném charakteru.

⁴⁹⁵ NA, f. 1083/2, k. 32, a. j. 270.

⁴⁹⁶ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁴⁹⁷ Tamtéž, objektový svazek 2231, díl 2.

době sloučí s KSČ a že je jejím pouhým stínem, jakousi filiálkou.⁴⁹⁸ Po květnových parlamentních volbách tak nemohlo překvapit, že vztahy mezi sociální demokracií a národními socialisty oběma znatelně ochladly a tento trend pokračoval *de facto* až do února 1948.⁴⁹⁹

Sociální demokraté byli přesvědčeni o tom, že se po volbách musí znovu sejít NF a pokračovat ve společné vládě. I když existovalo již před volbami mnoho třecích ploch, což Gottwald komentoval tím, „že to v NF skřípe“, převládalo ve vedení jednotlivých stran, že se spolupráce osvědčila. Jak konstatoval V. Majer v projevu 23. 4. 1946 na Vinohradech, „musí spolupráce všech stran NF pokračovat a za politiku, jež byla realizována prvními dvěma vládami NF nese zodpovědnost celá NF.“⁵⁰⁰

Veřejnost očekávala výsledky voleb s napětím a možno říci, že politicky prozřetelnější voliči je chápali jako konfrontaci totalitního principu (KSČ) s demokratickým (občanské strany) s ohledem na další politický vývoj země. Všeobecně se předpokládalo, že hlavní souboj spolu svedou komunisté s národními socialisty, kteří si předpovídali vítězství s nepřipouštěli si svoji porážku. Naopak komunisté usilovali o to, aby se stali nejsilnější stranou ve státě, která by spolu se sociálními demokraty disponovaly parlamentní většinou.⁵⁰¹ V opačném případě, kdyby komunisté ve volbách neuspěli, však strana rozhodně nepropadala panice, což vyjádřil lakonicky Gottwald, když na zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946 prohlásil: „...*bude i tak ještě mít dělnická třída, naše strana, pracující lid v rukou dostatečné prostředky, zbraně a způsob, jak korigovati prosté mechanické hlasování, při kterém by jaksi rozhodovaly živly reakční a sabotérské.*“⁵⁰²

Nutno zde zmínit, že ani prezident Beneš, ani nekomunistické strany nevěřily (či možná věřit nechtěly) v komunistické vítězství.⁵⁰³ To samé platí i o představitelích západních diplomatických misích a ambasád, které optimisticky předpovídaly vítězství nekomunistických stran.⁵⁰⁴

Zajímavá byla z tohoto pohledu volební prognóza amerického velvyslance v Praze L. Steinhardta z 16. 5. 1946, jež předpovídala těsné volební vítězství komunistům: KSČ měla získat celkem 23% a 88 mandátů, národně socialistická strana 21 % a 65 mandátů, lidovci 19 % a 55 mandátů, sociální demokraté 18 % a 32 mandátů, slovenští demokraté

⁴⁹⁸ Sociální demokracie několikrát v průběhu předvolební kampaně v tisku zopakovala prohlášení, že se v žádném případě nebude slučovat s KSČ. V Právu lidu vyšlo svolání „Všemu pracujícímu lidu“, kde se veřejnosti oznamuje, že sociální demokracie se „nebude s nikým slučovat.“ Právo lidu, 16. 5. 1946, s. 1.

⁴⁹⁹ Např. při májových oslavách 1946 napsal krajský sekretariát v Mladé Boleslavi dopis ústředí datovaný 4. 5. 1946, v němž se píše, že „všechny jejich projevy [sociálních demokratů – pozn. aut.] se vyznačovaly velkým štváním proti naší straně, a velmi malou účastí na projevech.“ AČSNS, k. 116.

⁵⁰⁰ NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 129.

⁵⁰¹ Komunist a pozdější šéf StB J. Veselý si v rukopisných poznámkách o tom poznamenal: „*Osobně je G. [Gottwald – pozn. aut.] mínění, že z voleb musí KSČ + soc. dem. vyjít tak, že budeme mít dohromady absolutní většinu. Naše strana pak musí být největší stranou.*“ NA, f. 110, jednotka 35/3.

⁵⁰² NA, f. 1261/0/34, sv. 2., a. j. 9, zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946. J. Veselý si poznačil v rukopisných poznámkách, že „máme jiné prostředky ke korekci případných reakčních usnešení.“ NA, f. 110, jednotka 39.

⁵⁰³ **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš, s. 576.

⁵⁰⁴ Např. francouzský velvyslanec v ČSR M. Déjean nevěřil v komunistické vítězství. **Marés, Antoine:** Francouzsko – československé vztahy v letech 1944 – 1948 neboli mnichovský syndrom. In: Soudobě dějiny č. 4/1999, s. 195.

50 mandátů, Strana slobody se Stranou práce po dvou mandátech.⁵⁰⁵ Další průzkum zpracoval odborový rada dr. Vasilij Vilinský na ministerstvu vnitřního obchodu⁵⁰⁶, v němž předpověděl komunistům 23 %, národním socialistům 21 %, sociálním demokratům 18 % a lidovcům 19 %.⁵⁰⁷ Správně usuzoval, že nejvíce posílí komunisté, a to v pohraničí, naopak mýlil se ve faktu, že sociální demokraté získají nové pozice mezi inteligencí a úřednickým stavem, a národní socialisté zaznamenají „prudký vzestup voličů ČSNS“.⁵⁰⁸ Předvolební prognózu provedli národní socialisté prostřednictvím svého předsedy Petra Zenkla, který 26. 4. 1946, tedy přesně měsíc před konáním voleb, odhadoval volební výsledky pro jednotlivé strany. Zenkl prohlásil: „*Strana NS [národních socialistů – pozn. aut.], lidová, slovenská strana slobody a strana slovenských sociálních demokratů určitě na sebe soustředí, když velmi strážlivě se počítá asi 600 000...Tímto dosáhne vláda národní fronty bez komunistů a jejich pomocníků soc. dem. naprosté většiny a nikdy nedopustí složení vlády jako je dnešní.*”⁵⁰⁹ Volební předpověď bychom mohli zaznamenat i u prezidenta Beneše, který sociálním demokratům nevěřil a usoudil, že se stanou nejslabší stranou se ziskem 15, 5% hlasů, v čemž se prakticky nemýlil.⁵¹⁰

Svoji předvolební předpověď též provedl nově konstituovaný Československý ústav pro výzkum veřejného mínění⁵¹¹, který provedl 24. 5. 1946 anketu mezi lidmi a ve které přisoudil sociální demokracii 16% hlasů, což byla, jak záhy uvidíme, téměř přesná prognóza. Za vítěze pokládal ústav s velkým odstupem KSČ, již předpověděl 39, 6%, potom následovala ČSNS se ziskem 22, 5 % a lidovci s 19, 2%. Nutno poznamenat, že odhady provedené ústavem se shodovaly se skutečným výsledkem takřka na sto procent.⁵¹² Zajímavé výsledky přinesla i další anketní otázka, která byla adresována jednotlivým straníkům. Otázka zněla „Která strana bude nejslabší?“ a výsledky byly následující: lidovci 2, 4%, národní socialisté 4, 4%, KSČ 0, 6% a sociální demokracie 16, 7%, tedy zdaleka nejvíce.⁵¹³ Jak je patrné, členové sociálně demokratické strany byli znatelně pesimističtější než vedení, které k výsledkům voleb hledělo se značným optimismem.

Poslední zajímavý výzkum provedla americká agentura United Press (UP), jejíž odhad byl nejkvalifikovanější a nejpřesnější, když odhadla volební výsledky takto: KSČ 40, 31%, sociální demokracie 15, 64%, národně socialistická strana 23, 74%, lidovci 21, 30%; na Slovensku podle agenturní prognózy měla zvítězit DS s 61, 92%, KSS dostala 30, 72%, Strana práce 3, 13% a Strana slobody 4, 23%.⁵¹⁴

⁵⁰⁵ **Pehr, Michal:** Československá strana lidová v letech 1945 – 1946, s. 77.

⁵⁰⁶ Elaborát byl zveřejněn 10. 4. 1946.

⁵⁰⁷ AKPR, i. č. 1396, sign. 14924, č. k. 25; NA, f. 60, a. j. 6.

⁵⁰⁸ AKPR, i. č. 1396, sign. 14924, č. k. 251.

⁵⁰⁹ **Pehr, Michal, Vašek, Richard (eds.):** Na pozvání..., s. 51.

⁵¹⁰ **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš, s. 575.

⁵¹¹ Tento ústav po únoru 1948 přestal vyhovovat záměrům nové komunistické moci, která tuto instituci zlikvidovala.

⁵¹² ATGM, f. EB III., i. č. 268, sign. P 61/1, k. 61. Odchylka odhadu ústavu se pohybovala maximálně do 1, 2% (u národně socialistické strany).

⁵¹³ ATGM, f. EB III., i. č. 268, sign. P 61/1, k. 61.

⁵¹⁴ NA, f. Monitory 1945 – 1954, monitor z 26. 5. 1946, č. p. 120.

Na Slovensku dle hodnocení situačních zpráv⁵¹⁵ bylo odhadováno, že KSS získá 16 – 18%, demokraté 30 – 32%, Strana práce 5 – 6% a Strana slobody 2 – 4%. Další situační zpráva z května 1946 potom uvádí poněkud jiná čísla. KSS se odhadoval zisk 25% hlasů, což se rovnalo zhruba 22 mandátům a DS získá 36 – 42 mandátů.⁵¹⁶

Dosud jsme hovořili o situaci v českých zemích, na Slovensku však byla odlišná. Historikové se vesměs shodují, že šlo o jakési referendum buď pro komunismus, či nikoliv; nešlo tedy o deklaraci programových postulátů v pravém slova smyslu, ale o střet totalitního (či totalitárního) a demokratického principu. Toto tvrzení však není úplně přesné, neboť i v českých zemích šlo o totéž „referendum“, signalizující jasný politický posun obyvatelstva po válce. Na rozdíl od českých zemí byl na Slovensku po válce do jara 1946 utvořen bipartajní systém dvou politických subjektů - DS a KSS, které spolu měly svést hlavní boj o voliče. Odlišný charakter a průběh voleb můžeme jasně pozorovat na jejich celkových výsledcích na Slovensku, kdy DS zvítězila nad KSS pronikavým výsledkem. Slovenští komunisté jednak přecenili své možnosti, protože počítali s volebním vítězstvím, jednak přecenili roli nově vzniknuvší Strany slobody, která měla podle nich odčerpat hlasy DS.

Důvod komunistické porážky na Slovensku, jak ještě o tom budeme hovořit, je ovšem prostší – „komunismus“ zde nezakotvil tak jako v českých zemích, nepronikl na venkov a nedokázal si zde najít svoji oporu v podobě pevného elektorátu. Na Slovensku totiž nebyla tak početná dělnická třída jako v západní části republiky, převažovalo spíše rolnictvo, které vesměs ideově podchytila DS. Navíc na rozdíl od KSČ neudržela KSS resort zemědělství (to obsadil M. Kvetko z DS)⁵¹⁷ a nemohla proto jako čeští komunisté rozdělovat půdu, neboť ji ani neměla, tento fakt si však představitelé KSS dostatečně neuvědomovali či jej nedocenili. Na Slovensku působil též jako významný a specifický činitel politický katolicismus, který, jak říká Karel Kaplan, „zdědila“ DS a silné pozice kléru, podporujícího při předvolební kampani právě tuto stranu, i když zpočátku vůbec nebylo jisté ke komu se přikloní⁵¹⁸ Dlužno zde podotknout, že i KSS se snažila navázat spolupráci s některými jí nakloněnými biskupy a koordinovat s nimi volební kampaň. Tento pokus však selhal.

ÚVV sociálně demokratické strany vydal 1. 5. 1946 ÚVV prohlášení, v němž se obracel ke všemu voličstvu a ve kterém byl shrnut význam sociální demokracie v politickém životě.⁵¹⁹ Ten den konala sociální demokracie samostatně májové oslavy⁵²⁰, o čemž bylo rozhodnuto na schůzi představenstva ČSD 28. 3. 1946⁵²¹ a potom 9. 4. 1946

⁵¹⁵ V ATGM nejsou tyto situační zprávy přesně specifikovány, lze se však domnívat, že pocházejí z bezpečnostních orgánů či je zpracoval pověřenec vnitřní gen. M. Ferjenčík.

⁵¹⁶ ATGM, f. EB III., i. č. 265, sign. P 60/3, k. 60.

⁵¹⁷ Slovenští komunisté se tento stav pokusili změnit při tzv. slovenské krizi na podzim 1947, kdy po demisi Sboru pověřenců (31. 10. 1947) požadovali pro sebe právě pověřenectvo zemědělství.

⁵¹⁸ K problematice tzv. politického katolicismu viz nejlépe **Kaplan, Karel**: Pravda o Československu 1945 - 1948, s. 159 – 170.

⁵¹⁹ Dne 5. 4. 1946 se konala schůze zástupců NF v krajském sekretariátu ČSD za účelem dohody, která by se zabývala konáním 1. máje jakožto slavnostního shromáždění. Za ČSD podepsal prohlášení T. Pešta. AČSNS, k. 116.

⁵²⁰ Májové oslavy byly uskutečněny v 350 místech a zúčastnilo se jich 300 000 účastníků. Zpráva..., s. 27.

⁵²¹ Právo lidu, 29. 3. 1946, s. 1.

prohlášením čtyř generálních tajemníků stran NF.⁵²² Sociální demokraté rozvinuli na oslavách taková hesla jako „Věrní Národní frontě, „Věrní vládnímu programu, „Ať žije nová republika“ „Majetek národa patří národu“ a mnohé další.⁵²³ Předtím, dne 21. 4. 1946, schválilo zastupitelstvo ČSD kandidátní listiny do voleb⁵²⁴ a 28. 4. 1946 *Právo lidu* otisklo provolání „Českému voličstvu!“⁵²⁵, v němž se strana obracela na voliče (ženy, mládež a další), aby ve volbách straně projevíly přízeň.⁵²⁶ Toto provolání bylo projednáno a přijato den předtím, 27. 4. 1946. Dne 12. 5. 1946 potom obdržela každá strana své volební číslo od ústředního volebního výboru; komunisté měli jedničku, dvojku lidovci, sociální demokraté trojku; na Slovensku dostala Strana práce jedničku, DS dvojku, KSS trojku a Strana Slobody čtyřku. Že se volby staly celonárodní manifestací, dokumentovalo i prohlášení ÚRO ze dne 17. 5. 1946, ve kterém vyzývá „ke klidným a důstojným volbám“ a které podepsali za sociální demokraty V. Cipro a E. Erban.⁵²⁷

Předvolební kampaň sociálních demokratů kulminovala v průběhu května 1946. Dne 12. 5. vydala prohlášení „stará garda“⁵²⁸ sociálních demokratů (A. Meissner, R. Bechyně, V. Dundr), jež vyjádřila svůj kladný postoj ke straně a vůli ji morálně ve volbách podpořit.⁵²⁹ Dne 24. 5. 1946 řekl potom Fierlinger k volbám: „*J sme stranou slušných lidí a poctivých vlastenců, jsme stranou ne hřímavých frází, nýbrž stranou tvrdě, poctivě a důsledně práce.*“⁵³⁰ Předvolební kampaň ČSD vyvrcholila na předvolební schůzi v pražské Lucerně 23. 5. 1946, kde Z. Fierlinger za nadšených ovací prohlásil, že strana půjde vlastní československou cestou, cestou sociální demokracie.⁵³¹ To vše dokumentovalo seběvědomé odhodlání strany jít do voleb se vztyčenou hlavou a optimismem a rezonovalo s nadšením sociální demokracie ve volbách uspět.⁵³²

⁵²² NA, f. 1083/2, k. 21, a. j. 203.

⁵²³ AČSNS, k. 116.

⁵²⁴ *Právo lidu* z 25. 4. 1946, s. 1. Kandidátku za pražský kraj vedl Z. Fierlinger, za kladenský V. Majer, mladoboleslavský B. Vilím, Prahu – venkov V. Erban, plzeňský V. Beneš, karlovarský V. Kluzák, ústecký J. Hladký, liberecký J. Veverka, královehradecký J. Novotný, pardubický B. Laušman, havlíčkobrodský M. Jelínek, tábořský J. Lindauer, českobudějovický M. Sedlák, jihlavský F. Bláha, brněnský F. Tymeš, olomoucký O. John, zlínský E. Erban, ostravský J. Pavlán, opavský S. Doležal. NA, f. 506/0/44, MZV – VA – I. U národních socialistů vypadala volební kandidátka takto: Praha – P. Zenkl, Kladno – K. Kácl, Mladá Boleslav – J. David, Prahu – venkov – F. Zemínová, Plzeň – A. Šíp. Karlovy Vary – F. Klátil, Ústí nad Labem – V. Bolen, Liberec – E. Weiland, Hradec Králové – H. Ripka, Pardubice – F. Přeučil, Havlíčkův Brod – O. Hora, Tábor – G. Burián, České Budějovice – A. Neuman, Jihlava – J. Uhlířová, Brno – J. Stránský, Olomouc – V. Krajina, Zlín – A. Bartoš, Moravská Ostrava – F. Uhlíř, Opava – A. Šulín. AČSNS, k. 78.

⁵²⁵ *Právo lidu*, 28. 4. 1946, s. 1. Celé znění provolání bylo „Provolání českému voličstvu! Mužům, ženám, mládeži!“ KSČ uveřejnila své volební provolání těsně před zahájením voleb 26. 5. 1946 a její heslo znělo „Všichni s komunisty za šťastnou a silnou republiku Československou.“

⁵²⁶ NA, f. 506/0/44, MZV – VA – I.; ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262.

⁵²⁷ NA, f. 506/0/44, MZV – VA – I.

⁵²⁸ Tak byli označováni stranickým tiskem.

⁵²⁹ *Právo lidu*, 25. 5. 1946, s. 1.

⁵³⁰ NA, f. 506/0/44, MZV – VA – I.

⁵³¹ *Právo lidu*, 24. 5. 1946, s. 1.

⁵³² Představenstvo strany, které se sešlo ke schůzi 16. 5. 1946 konstatovalo, že za poslední měsíc se zvýšil počet členů o 55 tisíc. *Právo lidu*, 17. 5. 1946, s. 1.

Samotné volby vypukly v neděli 26. 5. 1946, kdy volič měl možnost od 8 do 16 hodin možnost vyjádřit svůj politický postoj vhozením lístku konkrétní straně. Jak volby dopadly, vidíme názorně na dvou tabulkách⁵³³:

Výsledky parlamentních voleb 1946 v českých zemích

Strana	% hlasů v českých zemích	% hlasů celostátně	Počet mandátů
KSČ	40, 2	31, 05	93
ČSNS	23, 6	18, 29	55
ČSL	20, 2	15, 64	46
ČSD	15, 5	12, 05	37

Zdroj: Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, Praha 1993, s. 60.

Výsledky parlamentních voleb na Slovensku

Strana	% hlasů na Slovensku	% hlasů celostátně	Počet mandátů
DS	62, 00	14, 07	43
KSS	30, 37	6, 89	21
Strana slobody	3, 73	0, 85	3
Strana práce	3, 11	0, 71	2

Zdroj: Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, Praha 1993, s. 60.

Celkově volilo 93% voličů⁵³⁴, což je vysoké číslo, avšak na druhou stranu ne až tak překvapivé, protože třetí republika se vyznačovala vysokou politickou organizovaností lidu.⁵³⁵ Hlasování se zdrželo 6, 39% lidí, tedy zanedbatelná část.⁵³⁶ Z tabulky můžeme vidět, že se KSČ stala celostátně nejsilnější stranou, v českých zemích potom daleko nejsilnější⁵³⁷, až za ní se umístili národní socialisté, třetí skončili lidovci, až poslední se

⁵³³ Předběžné výsledky voleb podle krajů a správních okresů viz ATGM, f. EB III., i. č. 191, sign. P 42/1, k. 42. O prozatímních výsledcích zprávil ministr vnitra Nosek prezidenta republiky dopisem z 27. 5. 1946. AKPR, i. č. 1976.

⁵³⁴ Přepočteno na čísla volilo celkem 7 130 766 ze 7 596 947 zapsaných ve voličských seznamech. 39 479 voličů bylo vyškrtáno z voličských seznamů a neměli proto právo volit. **Michal Pehr, Vašek, Richard (eds.):** Na pozvání Masarykova ústavu 5, Praha 2007, s. 20.

⁵³⁵ **Adámek, Vladimír:** Boj KSČ..., s. 63. Ministr vnitra V. Nosek pak oficiálně (4. 6. 1946) poslal prezidentovi dopis, v němž mu oznamuje, že volby proběhly na celém území republiky a že došlo k rozdělení mandátů v prvním a druhém skrutiniu. ATGM, f. EB III., i. č. 85, sign. P 31/3, k. 31.

⁵³⁶ **Adámek, Vladimír:** Boj KSČ..., s. 63.

⁵³⁷ Největší volební zisky strana zaznamenala ve volebních krajích Kladno (58,6%), Ústí nad Labem (56,5%), Karlovy Vary (52, 2%), Liberci (48, 3%), Praha –venkov (47%), první stranou byla i v Praze se ziskem celkem 229 000 hlasů. Naopak ne tak úspěšný byl Zlín, od kterého si komunisté slibovali vyšší volební zisk (31%), Opava (33, 1%) a Olomouc (32, 4%). Komunistický vliv byl silnější na západě, tedy v českých zemích, kde komunisté získali 43% a slábl směrem na východ, na Slovensku získala KSS 30%. Nejsilnější byla KSČ v Ústí nad Labem, kde z každých 100 voličů hlasovalo v průměru 56,72 pro KSČ. Bližší analýzu viz **Rupnik, Jacques:** Dějiny komunistické strany..., s. 202.

umístili sociální demokraté.⁵³⁸ KSČ počítala s volebním vítězstvím, i když ne tak výrazným.⁵³⁹ Čeští komunisté v regionu střední a jihovýchodní Evropy tak zvítězili ze sesterských komunistických stran nejpřesvědčivěji.⁵⁴⁰ Jak píše bývalý představitel lidové strany a poučovací emigrant Pavel Tigrid ve svých pamětech, i komunisté „nečekali tak přesvědčivé skóre.“⁵⁴¹

J. Nedvěd resumuje, že levicové strany získaly v českých zemích 58, 31% voličů, na Moravě pak 51, 20%, na Slovensku 33, 28%.⁵⁴² Právě na Slovensku byla situace odlišná, tam se vítězem stala Demokratická strana s celkovým ziskem 62%⁵⁴³, KSS získala 30%, zisky ostatních dvou menších stran byly nepatrné.⁵⁴⁴ Na Slovensku měli v SNR⁵⁴⁵ převahu zástupci DS, když obsadili 63 křesel ze 100, komunisté pouze 31, po třech křeslech získali zástupci Strany slobody a Strany práce, ve Sboru pověřenců, upraveném podle výsledku voleb 16. 8. 1946, dostala DS potom 9 křesel z 15, KSS obdržela 6.⁵⁴⁶ Určitým ústupkem od DS byl přepuštění funkce předsedy Sboru pověřenců, který do voleb spravoval slovenský komunista K. Šmidke⁵⁴⁷, když jej vystřídal G. Husák, i když na tuto funkci měla vzhledem k výsledkům voleb právo DS.⁵⁴⁸ Stejně jako v českých zemích i na

⁵³⁸ Počítáno se Slovenskem získali sociální demokraté v prvním volebním skrutiniu 27 mandátů, v druhém pak 12 mandátů.

⁵³⁹ Úspěch KSČ snese srovnání snad jen s komunistickou stranou Francie (KSF), která nejprve v srpnu 1945 a potom v listopadu 1946 volby vyhrála. Po druhých volbách se stal předseda KSF M. Thorez místopředsedou vlády.

⁵⁴⁰ Robert Service resumuje, že „v přiměřené svobodných volbách se žádné komunistické straně v regionu lépe nevedlo“. **Service, Robert:** Soudruzi. Světové dějiny komunismu. Praha 2009, s. 205.

⁵⁴¹ **Tigrid, Pavel:** Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu. Praha 1990, s. 221.

⁵⁴² **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení..., s. 49.

⁵⁴³ DS získala celkem 999 622 hlasů z 1 612 216 oprávněných voličů. **Šutaj, Štefan:** Občianské politické strany..., s. 148.

⁵⁴⁴ K tomu viz **Kováč, Dušan:** Dějiny Slovenska. Praha 1999, s. 249 – 250. Na Slovensku psal tisk DS o tom, že „Slováci volili demokraciu, Česi komunizmus.“ **Barnovský, Michal:** Na ceste k monopolu moci, s. 97. K analýze volebního vítězství DS viz např. **Pehr, Michal – Vašek, Richard (eds.):** Na pozvání..., s. 84 – 85.

⁵⁴⁵ SNR byla reorganizována podle výsledů voleb až v září 1946.

⁵⁴⁶ Předsedou SNR, ustavené 3. 9. 1946, byl J. Lettrich (DS), funkci místopředsedů zastávali: M. Polák (DS), A. Cvinček (DS), K. Šmidke (KSS), I. Horváth (KSS). Sbor pověřenců, rekonstruovaný 14. 8. 1946, vypadal následovně: předseda: G. Husák (KSS), místopředseda: R. Fraštacký (DS), pověřenec vnitra: Mikuláš Ferjenčík (nestr.), pověřenec zemědělství: M. Kvetko (DS), výživy a zásobování: K. Filo (DS), financí: M. Josko (DS), informací: S. Belluš (DS), spravedlnosti: I. Štefánik (DS), pošt: J. Lukačovič (DS), zdravotnictví: E. Boehm: (DS), techniky: J. Styk: (DS), průmyslu: J. Púll (KSS), školství a osvěty: L. Novomeský (KSS), dopravy a veřejných prací: K. Bezek (KSS), soc. zabezpečení: J. Šoltész (KSS). **Bouček, Miroslav – Klimeš, Miloslav:** Dramatické dny února 1948. Praha 1973, s. 367.; **Đurica, S. Milan:** Dějiny Slovenska..., s. 215.

⁵⁴⁷ Karol Šmidke (1897 - 1952), slovenský komunistický funkcionář. V roce 1943 byl vyslán na Slovensko, kde spolu s G. Husákem a L. Novomeským vytvořil V. ilegální ústřední vedení KSS, v roce 1944 zvolen předsedou KSS. V letech 1945 -1946 byl Šmidke předsedou sboru pověřenců, po parlamentních volbách v roce 1946 jejím místopředsedou. Roku 1950 obžalován z „buržoazního nacionalismu“ a po provedení sebekritiky odstraněn z funkcí, avšak nebyl uvězněn. Zemřel v roce 1952 jako ředitel Tesly Bratislava.

⁵⁴⁸ Otázka, proč G. Husák obsadil post předsedy SP, zůstává v naší i slovenské historiografii dosud nejasná. DS chtěla tuto funkci, která byla analogická s postem předsedy vlády v českých zemích, jako vítěz voleb přirozeně obsadit, zřejmě se však domnívala, že by jejich snaha narazila na odpor českých i slovenských komunistů, a byla by proto neprůchodná. V této době obě komunistické strany začaly organizovat kampaň proti DS spojenou s podmínkami, za jakých by mohla tato strana být vůbec ve vládě, proto demokraté

Slovensku došlo k novému složení všech národních výborů podle volebních výsledků, což znamenalo naprostou většinu DS v těchto orgánech.⁵⁴⁹

V rámci objektivitu zde musíme konstatovat, že DS k volebnímu vítězství pomohla tzv. (dubnová) aprílová dohoda, kdy došlo ke změně ve vrcholných stranických orgánech strany a aparátu, kdy se katolíci dostali do vedení strany (kanovník A. Cvinček⁵⁵⁰, M. Bugár, J. Kempný, A. Harčár⁵⁵¹) v poměru 7 : 3 k evangelické skupině⁵⁵². Aprílová dohoda⁵⁵³ se rovněž vztahovala i na jednotlivé kandidátky.⁵⁵⁴ Vítězné DS rovněž pomohl i exponovaný politický katolicismus, jehož představitelé DS podpořili.⁵⁵⁵ Dodejme, že ihned po vyhlášení volebních výsledků zahájili komunisté úsilí o revizi výsledků zákonných voleb s cílem zbavit DS většiny ve slovenských mocenských orgánech.⁵⁵⁶

Na druhé schůzi ÚVV z 3. 6. 1946 bylo rozhodnuto o přidělení mandátů pro sociální demokracii a dalším stranám ve druhém skrutiniu.⁵⁵⁷ V tomto skrutiniu bylo přiděleno sociálním demokratům celkem deset poslaneckých mandátů: A. Jungwirthová, O. Smejkal, J. Lindauer, J. Kubát, V. Holub, L. Bezděk, L. Cígler, dr. Bernard, ing. L. Jankovcová, J. Sluka.⁵⁵⁸

zvolili z tohoto pohledu opatrnější postup a spokojili se s většinou ve SP. Dlužno dodat, že komunisté ve skutečnosti zřejmě neusilovali o vyloučení DS z vlády, protože bez ní by nemohla být při platnosti zákona o zákazu majorizace schválena nová ústava. M. Barnovský míní, že DS se o zisk předsedy SP ani nepokusila, musela napřed prosadit, aby slovenští komunisté přistoupili k poměrnému zastoupení politických stran ve slovenských orgánech. Došlo také k jistému uspokojení DS, že disponují většinou, a proto akceptovali fakt, že místopředsdou SP se stal R. Fraštacký. **Barnovský, Michal:** K profilu a činnosti Demokratické strany (1944 - 1948), In: Soudobé dějiny, č. 2-3/1999, s. 238 – 239.

⁵⁴⁹ Na Slovensku byly národní výbory reorganizovány nařízením SNR z 16. 7. 1946. DS měla v NV většinu, někde absolutní, např. z 79 předsedů ONV na Slovensku měli po reorganizaci NV pouze šest zástupců. Z celkového počtu 40 415 členů NV měla DS 65, 3% všech členů, KSS 31, 6%. **Šutaj, Štefan:** Občianske politické strany..., s. 171; **Kokošková, Zdeňka – Kocian, Jiří – Kokoška, Stanislav (eds.):** Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. Praha 2005, s. 190.

⁵⁵⁰ Andrej Cvinček (1880 - 1949), kanovník, kněz a politický činitel. Studoval v Nitře, Ostřihomi a univerzitu v Budapešti. Byl členem předsednictva Československé strany lidové na Slovensku. V letech 1945 – 1946 místopředseda SNR.

⁵⁵¹ Poslední dva zmínění se stali generálními tajemníky strany, k nim je ještě nutno zařadit F. Hodžu, takže DS vedli *de facto* tři generální tajemníci, přičemž každý měl vymezený okruh vlastní kompetence.

⁵⁵² **Pávová, Jana:** Demagog ve službách strany, s. 71.

⁵⁵³ Dohodu nakonec bylo nuceno vedení DS revokovat po podzimní krizi na Slovensku. Dne 22. 11. 1947 Výkonný výbor strany označilo dohodu za „překonanou“. **Barnovský, Michal:** K profilu a činnosti Demokratické strany..., In: Soudobé dějiny, č. 2-3/1996, s. 244.

⁵⁵⁴ K aprílové (dubnové) dohodě viz např. **Šutaj, Štefan:** Občianske strany na Slovensku v rokoch 1944 – 1948. Bratislava 1999, s. 125 – 134; **Medvecký, Matej (ed.):** Posledné a prvé svobodné (?) voľby 1946, 1990. Bratislava 2006, s. 11 – 30.

⁵⁵⁵ K problematice tzv. politického katolicismu viz nejlépe **Kaplan, Karel:** Pravda o Československu..., s. 159 – 170.

⁵⁵⁶ První opatření, které bylo předzvěstí následných kroků podniknutých proti nejsilnější slovenské straně, bylo ustavení sedmičlenné komise (působila ve dnech 29. 5.- 1. 6. 1946), iniciované ministrem vnitra Noskem. Komise měla prošetřit předvolební kampaň vedenou Demokratickou stranou, stížnosti a excesy, jichž se měla údajně dopustit. Ministr vnitra 6. 6. 1946 potom poslal obsáhlý materiál s výsledky vyšetřování prezidentu Benešovi. ATGM, f. EB III., i. č. 265, sign. P 60/3, k. 60.

⁵⁵⁷ ATGM, f. EB III., i. č. 85, sign. P 31/3, k. 31.

⁵⁵⁸ NA, f. 60, a. j. 6.

Důležitým výsledkem voleb rovněž bylo, že komunisté se sociálními demokraty, tedy levice jako celek, měla v parlamentu většinu 151, resp. 153 křesel se dvěma mandáty Strany práce.⁵⁵⁹ Naplnila se tak slova J. Kubáta, který prohlásil, že „v prvních volbách Národní blok jistě získá naprostou většinu.“⁵⁶⁰ Z. Fierlinger a jeho frakce tak mohli pokračovat v rozvíjení nastavené politické linie, jež měla být dále upevněna a prohloubena, což naopak vyvolalo v sociální demokracii bouři neklidu, jak ještě o tom bude řeč.

ČSD se umístila ve volebním klání jako poslední s celostátním ziskem 12%. Přepočteno na hlasy to znamenalo 855 538 hlasů, a se ziskem 50 079 hlasů, které získala sesterská strana Strana práce na Slovensku, činil volební zisk celkem 905 617, což zdaleka nesplnilo očekávání sociálně demokratických funkcionářů.⁵⁶¹ Největší zisky strana zaznamenala v Praze, kde se však umístila poslední⁵⁶², za komunisty, národními socialisty⁵⁶³, dále sociální demokraté získali slušný zisk v ostravském kraji, Plzni, na Moravě (Brno, Olomouc), naopak strana zaostala v očekávání v krajích Karlovy Vary, Táboře.⁵⁶⁴

Pokud tedy máme obecně hodnotit, ČSD utrpěla ve volbách citelnou porážku. Ztratila navíc oproti PNS 13 mandátů. V NV všech stupňů ztratila sociální demokracie navíc velmi výrazně.⁵⁶⁵ V Moravskoslezském zemském národním výboru měli sociální demokraté pouze 13 mandátů⁵⁶⁶, v Zemském národním výboru 18 členů⁵⁶⁷, v radě Zemského národního výboru v Brně jen tři místa⁵⁶⁸. V ZNV pak strana měla ze 120 členného pléna pouze 18 členů (15%), v plénu ONV měla po volbách 437 členů (14, 68%) , v MNV potom 12 985 členů (12, 01%) ze 103 068.

⁵⁵⁹ Pro srovnání: komunisté se sociálními demokraty proti bloku národním socialistům s lidovci stáli v tomto poměru – ve 110 českých okresech 98:12, ve 44 moravských okresech 23:21, v českých zemích byl celkem poměr v okresech 121:33. **Adámek, Vladimír:** Boj KSČ..., s. 63.

⁵⁶⁰ VOA, f. Prezidium ÚRO, schůze ze 13. 5. 1946, k. 1, i. j. 1.

⁵⁶¹ Volební výsledky podrobně podle okresů s příslušnými údaji viz ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1434.

⁵⁶² ČSD získala 96 900 a zaostala za KSČ o téměř 150 000 hlasů (KSČ získala 240 117 hlasů). Zemědělské noviny z 27. 5. 1946, s. 1.

⁵⁶³ Komunisté v Praze získali 239 059 hlasů, těsně za nimi národní socialisté 221 099, lidovci 105 252.

Pehr, Michal: Československá strana lidová 1945 - 1946, s. 102.

⁵⁶⁴ Srov. volební výsledky např. s ČSNS – přehled jejích volebních výsledků podle volebních krajů: Praha – město – 221 099, Kladno – 54 378, Mladá Boleslav – 63 231, Praha – venkov – 76 405, Plzeň – 78 747, Karlovy Vary – 19 455, Ústí nad Labem – 48 002, Liberec – 52 293, Hradec Králové – 81 255, Pardubice – 57 692, Havlíčkův Brod – 46 897, Tábor – 42 005, České Budějovice – 56 349, Jihlava – 37 382, Brno – 127 243 (zde vyšla strana vítězně), Olomouc – 83 525, Zlín – 50 616, Moravská Ostrava – 78 968, Opava – 22 818.

AČSNS, k. 74.

⁵⁶⁵ NV se totiž stejně jako na Slovensku obnovily vládním nařízením o obnově národních výborů podle výsledků voleb do ÚNS na základě volebních výsledků. Vládní nařízení viz ATGM, f. EB III., i. č. 194, sign. P 42/4, k. 42.

⁵⁶⁶ Komunisté zde měli 28 mandátů, lidovci 22, národní socialisté 17. J. Topinka a S. Šulc se stali náměstky předsedy MZNV, kterým byl zvolen komunista F. Pišek. **Pehr, Michal - Vašek, Richard (eds.):** Na pozvání..., s. 66.

⁵⁶⁷ **Kříženecká, Růžena - Šel, Zdeněk - Zeman, Zdeněk:** Československo 1945 - 1948, s. 39.

⁵⁶⁸ V Radě ZNV v Brně byli za ČSD zastoupeni S. Šulc, A. Kekus a Krupička.

Volby v květnu 1946 uzavřely první rok existence a budování poválečné České sociální demokracie. Strana, ač si jistě přála dobrý volební výsledek, v nich neuspěla, když se umístila na posledním místě.⁵⁶⁹ Sociální demokracie se každopádně nedokázala vypořádat se svou vnitřní ideologickou orientací a názorovou rozpolceností. Z toho samozřejmě také pramenil špatný volební výsledek, což, jak se ukázalo, vzbudilo odpor těch sil, které usilovaly o ideové oddělení strany od KSČ a politické osamostatnění. Sociální demokracii se nepodařilo získat nerozhodnuté voliče, kteří sice nechtěli volit komunisty, ale souhlasili se socialistickou přeměnou společnosti. Tyto hlasy si z velké části rozdělili národní socialisté a lidovci. Přesto, i když strana skončila poslední, se ukázalo, že za daného stavu může být pozice sociální demokracie důležitá z hlediska dalšího politického vývoje, což dalo vzniknout teorii o tzv. jazýčku na vahách v klíčových vnitropolitických zápasech.⁵⁷⁰

Už jsme hovořili o tom, že po volbách obě socialistické strany měly v parlamentě těsnou většinu, což jak KSČ, tak sociálním demokratům (fierlingrovskému křídlu) mocensky vyhovovalo. Nicméně, jak správně tvrdí Karel Kaplan, volební fiasko sociálním demokratům uškodilo. Ještě více narušilo její vlastní identitu a spustilo další lavinu nespokojenosti sociálně demokratického členstva, které volalo po rychlé nápravě vnitrostranických poměrů. I když se straně podařilo povolební krizi překonat, neznamenalo to do budoucna, že se další nebudou opakovat, vypuknutí dalších vážných problémů vyvěraly ze samotné existence více ideových proudů ve straně. Je patrné, že i když strana ve volbách prohrála, snažila se co možná překonat povolební smutek a marasmus, což členská základna strany kvitovala pozitivně. Jak se však záhy ukázalo, „překotný“ optimismus odčinit volební porážku narážel na existenci fierlingrovské frakce ve straně, jež mocenský růst ČSD považovala za nebezpečný pro další rozvíjení spolupráce s komunistickou stranou.

I když volby skýtalý šanci, jak vystoupit ze stínu KSČ a zhodnotit svůj potenciál, který rozhodně nebyl malý, tyto šance nakonec nezůstaly využity. Jak se záhy ukázalo, volební neúspěch byl skutečným počátkem štěpení strany. Samo štěpení stranu v očích veřejnosti poškozovalo, činilo ji nečitelnou, netransparentní a nejednotnou. Ideová nejednota a frakční vnitrostranický boj přecházel postupně v otevřené střetnutí prokomunistického a antikomunistického, křídla, jež vyvrcholilo nejprve po podepsání zářijové dohody strany s KSČ v roce 1947, a poté na brněnském sjezdu v listopadu 1947.

O samotných příčinách a důsledcích prohraných volbech budeme podrobně hovořit v následující kapitole, kde se zaměříme na analýzu a vyhodnocení voleb ústředím strany, jakož i dalších stranických složek, které měly vliv na tvorbu oficiální politické linie sociálně demokratické strany.

⁵⁶⁹ Svobodné slovo z 28. 5. 1946 psalo, že „bude nyní věcí sociálně demokratických straníků, aby prosadili, co je příčinou tohoto nezdaru a překvapivého nezdaru.“ Svobodné slovo, 28. 5. 1946, s. 1.

⁵⁷⁰ Svobodné noviny z 28. 5. 1946 psaly: „Pro další politický postup znamenají tyto výsledky nepochybně železnou nutnost zachovat Národní frontu. Je přitom jasné, že se jí nebude pracovat tak snadno, jako tam bylo převážně dosud. Vnitřní napětí mezi jejími složkami bude nyní větší a zejména velká bude odpovědnost sociálních demokratů, kteří dopadli v českých zemích nad očekávání dobře a stali se opravdu rozhodujícím jazýčkem na váze. Není jistě upřílišněná naděje, opírající se o dosavadní postup této strany, že budou jazýčkem dobrým, vyrovnávajícím a uklidňujícím, kdyby snad bylo třeba.“ Svobodné noviny, 28. 5. 1946, s. 1.

IV.

Sociální demokracie po parlamentních volbách 1946

Tato kapitola se zabývá důsledky volebního neúspěchu sociálně demokratické strany a jejich přímého odrazu na vnitrostranické poměry. Budeme zde hovořit o náladách uvnitř strany, které následovaly těsně po volbách, a i o tom, jakým způsobem byl povolební defetismus překonán. Prohrané volby totiž brali někteří funkcionáři jako promarněnou šanci na silnější zakotvení strany v mocenskopolitickém ústrojí státu a NF a vinili z toho dosavadní vedení. Volby tak měly rozsáhlé důsledky na samotnou sociální demokracii a její další směřování.

Jak jsme na jiném místě konstatovali, prohrané parlamentní volby v květnu 1946 znamenaly pro stranu první velký otřes, s nímž se dlouho vyrovnávala.⁵⁷¹ Na první pohled

⁵⁷¹ Nejen sociálně demokratická strana zažívala po volbách krizi. Také v lidové straně se objevily nespokojené hlasy žádající změny ve vedení strany a výměnu jejího předsedy msgre. J. Šrámka.

se to nezdálo, ale výsledky voleb způsobil velké překvapení zejména u nižších funkcionářů, kteří očekávali výrazně lepší umístění. Nespokojenost s volebními výsledky se tedy logicky přenesla na vedení, konkrétně předsedu strany Z. Fierlingra, který ztělesňoval bezvýhradnou spolupráci s KSČ. Vnitrostranické srážky, kterými strana měla projít, se týkaly výhradně vztahu ke komunistické straně, resp. spolupráci s touto stranou na zásadních politických krocích vlády, jakož i přizpůsobení politické linie sociálních demokratů komunistické straně. Tento postoj, který ve svém důsledku přímo ohrožoval smysl a podstatu existence sociální demokracie v politickém životě, zastávala fierlingrovská frakce, jak jsme již poznamenali jinde. Fierlinger a jeho skupina po volbách naopak ještě více prosazovali těsnější sepětí obou socialistických stran a společný postup v klíčových programových bodech vlády. Fierlingrovi pozici však ještě více oslabovaly jeho nejednoznačné a zastřené výroky o příčinách porážky ČSD, malá sebereflexe a neschopnost vyvodit personální důsledky z volební prohry. Jako příklad uveďme např. Fierlingrův článek v *Právu lidu*, otištěný 27. 5. 1946, který nesl název „Velké vítězství demokracie a Národní fronty“, v němž mj. píše, že „naše strana se vyrovnává v celku dobře s druhými stranami napravo od nás, které se těšily, že budou sklízeti v těchto volbách velké vavříny.“⁵⁷² Zde Fierlinger vyvozuje, že to byly zejména objektivní faktory, které umožnily vítězství KSČ, o subjektivní povaze porážky ČSD se však Fierlinger nezmiňuje, což je logické, neboť by to podkopávalo jeho pozici v čele strany.

Fierlinger, který si byl dobře vědom toho, že jeho pozice bezprostředně po skončení parlamentních voleb nebyla zdaleka tak pevná jako po skončení války, se proto snažil své postavení upevnit právě úzkou koordinací mezi sociální demokracií a KSČ. Ostatně Fierlinger vždy říkal, že jiná politika ani není možná, protože programový průnik obou socialistických stran je v ideologické oblasti téměř totožný, a proto je tato kooperace žádoucí.

Sociální demokracie se tedy od parlamentních voleb 1946 až do XXI. brněnského sjezdu v roce 1947 držela té linie, kterou rozvinula těsně při své poválečné obnově s tím rozdílem, že Fierlingrova pozice a jeho soukmenovců ve stranickém aparátu byla volebními a bezprostředně povolebními událostmi notně otřesena. Fierlinger sám eufemizoval kritiku jeho odpůrců a snažil se volební porážku v očích členstva zmírnit. Z tohoto pohledu působilo pozoruhodně jeho prohlášení ze schůze ÚVV ze 14. 4. 1947, kdy Fierlinger prohlásil, „že jsme provedli tlustou demarkační čáru vůči komunistům, musíme dělat politiku samostatnou, opravdu socialistickou.“⁵⁷³ Toto prohlášení však Fierlinger do budoucna rozhodným způsobem nenaplnil, o čemž se ještě přesvědčíme.

Fierlingrovo postavení na předsednickém postu však nebylo zdaleka tak silné, jak se sám domníval. Již jsme říkali, že po volbách se počala se zvedat vlna nespokojenosti z jednotlivých krajů, jež hrozila přerůst v rozkol mezi krajskými organizacemi a ÚVV. Krajské organizace se vyjadřovaly ve svých rezolucích ostře proti ÚVV a vedení strany a

Nejhlasitější hlasy zazněly od poslankyně H. Koželuhové, manželky ministra zdravotnictví A. Procházky, která veřejně kritizovala vedení strany za přílišný ústup komunistické straně. Za toto chování byla Koželuhová exemplárně potrestána, když vedení strany rozhodlo 8. 6. 1946 o jejím vyloučení a pozbytí poslaneckého mandátu. Tuto skutečnost vzal na vědomí 18. 6. 1946 také poslanecký klub lidové strany.

⁵⁷² *Právo lidu*, 27. 5. 1946, s. 1.

⁵⁷³ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

poukazovaly na fakt, že právě ony jsou viníkem prohraných voleb. Není proto divu, že některé „odbojné“ kraje požadovaly odstranění Fierlingra z postu předsedy strany a jeho nahrazení někým, kdo by usiloval o prosazení „autentické“ politické linie, jež by stranu orientovala na samostatný a nezávislý postup. Prudká vlna nesouhlasu vycházela především z krajských organizací ze západních a severních Čech (Karlovy Vary, Plzeň, Liberec, Hradec Králové)⁵⁷⁴, kde měli pevné pozice představitelé antikomunistické části strany. Vybrané sociálně demokratické organizace postupovaly velmi radikálně a nevylučovaly ani svolání mimořádného sjezdu, který měl jednat o výměně předsedy.

Příčiny porážky se snažilo osvětlit zasedání ÚVV sociální demokracie 30. 5. 1946.⁵⁷⁵ Zde strana nejprve vyjmenovala úspěchy, které za prvních dvou vlád NF pod vedením Z. Fierlingra dosáhla; především zdůrazňovala své zásluhy na znárodňovacím procesu, v němž si přisoudila vůdčí úlohu, a „sebeobětování“ při hospodářském nastartování republiky. Strana tak počítala, že lid jí za toto počínání dá ve volbách svou důvěru, což se však nestalo vinou zejména objektivních faktorů. ÚVV označil hlavní důvody porážky, které bychom mohli shrnout do jednotlivých bodů – 1. problém s obnovou strany, 2.

⁵⁷⁴ Z Hradce Králové vzešla vůbec největší kritika, která byla slyšet i po zářijové krizi v sociální demokracii v roce 1947.

⁵⁷⁵ Pro srovnání se podívejme, jak hodnotily volby i ostatní soupeři ČSD. KSČ projednávala výsledky voleb na zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1946 a konstatovala, že je s nimi celkově spokojena. komunisté nebyli příliš z výsledků překvapeni, protože očekávali téměř totožný volební zisk s jejich původní prognózou, vypracovanou již dříve. KSČ počítala, že získá ve volbách 41% hlasů (2 300 000 voličů), ve skutečnosti dostali 37% (2 200 000 voličů). Národním socialistům předpovídali komunisté 22%, lidovcům 21%, sociálním demokratům 15 – 16%. Gottwald naopak nebyl spokojen s volebním výsledkem na Slovensku, které již dříve označil jako „slabý článek“ a doporučoval v nejbližší době „slovenskou věc“ projednat ve vládě a NF. Konstatoval, že výsledek na Slovensku není uspokojivý, že „zde měli soudruzi velké oči. a nepředvídali správně.“ Gottwald spoléhal na to, že dvě malé slovenské strany odčerpají významnou část hlasů DS, to se ovšem nepotvrdilo, proto předseda KSČ konstatoval, že se na Slovensku „neprosadil lidově demokratický režim.“ Mocenská převaha KSČ, dána volebním vítězstvím, byla zvláště zřetelná nejenom v exekutivě a jejích přidružených orgánech, ale zejména v nižších člancích moci, v národních výborech všech stupňů. Zhruba v 38% MNV měli komunisté absolutní většinu, v 78% potom v ONV, když z 163 předsedů ONV bylo 127 komunistů.

V lidově straně se diskuse ohledně výsledků voleb stala příčinou vážné stranické krize. H. Koželuhová, kandidátka na poslankyni, přišla s otevřenou kritikou předsedy strany msgre. dr. Šrámka, kterého označila jako hlavního viníka voleb, protože prý razantněji nevystupoval proti komunistům. Požadovala, aby se sešel mimořádný sjezd, jenž by zvolil jiného předsedu strany a věc rázně řešil. Za Koželuhovou stálo nemálo krajských organizací strany, které se postavilo za svolání mimořádného sjezdu. Než však mohla skupina kolem Koželuhové svůj požadavek oficiálně přednést, byla Koželuhová ze strany vyloučena s tím, že porušila stranickou disciplínu. Ve skutečnosti se předseda lidové strany msgre. dr. Šrámek obával toho, že by mohl ve straně vzniknout rozkol a raději se Koželuhové a dalších tímto způsobem zbavil, čímž reálnou možnost rozštěpení strany zažehnal. Důvody volebního neúspěchu vidí historik M. Pehr v nedostatečné agitaci strany směrem k voličům, opožděné předvolební kampani a podcenění síly KSČ. Národně socialistická strana sice skončila jako druhá nejsilnější strana, to ji však nemohlo uspokojit, protože propad za komunisty činil téměř milion hlasů. Národní socialisté získali nejvíce hlasů v Praze (33, 3%, 223 000 hlasů), v mladoboleslavském kraji (29, 4%) a v královohradeckém kraji (25, 8%), nejméně potom na Českomoravské vrchovině (jihlavský kraj 17, 1%) a zlínském kraji (18, 1%). Vedení strany hodnotilo výsledky voleb na schůzi ÚVV 6. 6. 1946. Předseda národních socialistů zde apeloval na to, aby se strana vnitřně semkla a pokračovala v dosavadní práci, kterou označil za úspěšnou; rovněž souhlasil s tím, že strana musí být voličům čitelná, s jasnými a zřetelnými programovými zásadami, jež by voliče zaujaly. Prohlásil, že výsledek, kterého strana dosáhla, je „svrchovaně čestný.“ AČSNS, k. 78.

nedostatečná organizační práce od ústředí směrem k nižším složkám, 3. dělnická třída přešla po válce ve své většině ke KSČ. Sociální demokraté si na rozdíl od KSČ i ČSNS rozhodně nedělali nárok na to, aby se stali první stranou ve státě, přáli si však dobrý volební výsledek vzhledem k vykonané práci pro republiku. Tento fakt zdůraznili na zasedání B. Vilím a další.

Zároveň funkcionáři zařadili mezi hlavní příčiny volební porážky „nestoudnou agitaci“ národních socialistů, kteří ve své předvolební kampani zdůrazňovali, že po volbách dojde ke sloučení KSČ a sociální demokracie. Zvláště Vilím se ostře proti takovému přístupu ohradil. Mimo jiné prohlásil: „*Propaganda našich protivníků operovala nedostatečnou nezávislostí soc. dem. strany a rozšiřováním opakovaných nepravdivých zpráv o příštím sloučení soc. dem. strany s komunisty po volbách. Tím bylo dosaženo ovlivnění velké části voličů a je zvláště vinou těchto okolností, že se strana soc. dem. stala nejslabší českou stranou.*“⁵⁷⁶

Na druhou stranu je s podivem, že i když strana skončila poslední, Fierlinger označil výsledky voleb pro stranu jako „čestný úspěch.“⁵⁷⁷ Předseda strany přišel i s argumentem, že oproti posledním volbám v roce 1935 ztratila sociální demokracie pouze jeden mandát, takže se vlastně nedá hovořit o volebním fiasku.⁵⁷⁸ Fierlinger zde komparoval nesrovnatelné, protože poslední volby se konaly za zcela jiných vnitropolitických a mezinárodních podmínek, takže jeho příměr vyzněl nesouměřitelně. ÚVV proto napříště rozhodl, že taktika strany „bude výraznější“, měla za cíl odčerpat část nedělnického voličstva od KSČ a vymezit se „nalevo i napravo. Rovněž sociálně demokratická strana měla oslovit indiferentní vrstvy a pokud možno je přivést do strany. Zasedání ÚVV však zatím nevyvodilo patřičné závěry, které by odpovídaly reálné povolební politické situaci, s čímž také někteří funkcionáři nesouhlasili. Jakousi „bezstarostnost“ dokresluje i schůze představenstva ze dne 6. 6. 1946, které místo vyvození objektivních příčin volební porážky nadneseně konstatovalo, že nastal „mimořádný příliv“ tisíců nových členů.⁵⁷⁹ I zde se tedy ukázala, že mezi vrcholnými („levými“) stranickými funkcionáři znatelně chyběla vůle a ochota postavit se problému čelem, na což voliči strany a její členové čekali.

Zde se dostáváme k meritu věci, vlastním příčinám porážky strany, jež jsou především dvě. Jako první příčinu bych viděl v samotné existenci silné KSČ a jejího programu, kterým se oficiálně stal Košický vládní program, stranou rozvíjený a popularizovaný, a jehož se stala strana garantem. Za druhé, a to je podstatné *ipso facto*, si musíme uvědomit, že od osvobození stáli v čele sociální demokracie prokomunističtí funkcionáři kolem Z. Fierlingra, jenž s KSČ naopak prosazoval téměř nekritickou a bezvýhradnou

⁵⁷⁶ NA, f. 1261/0/32, sv. 19, a. j. 112.

⁵⁷⁷ Z. Fierlinger těsně po volbách prohlásil, že české země „jen taktak“ zachránily početní převahu poslanců ČSD a KSČ. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262. Jeden z mála sociálních demokratů, kteří označili veřejně volební porážku jako neúspěch, byl F. Němec, který 5. 6. 1946 na schůzi pražských funkcionářů strany řekl, že „my jsme rovněž utrpěli ve volbách neúspěch, který nás dokonce postavil až na poslední místo v řadě.“ NA, f. 125, jednotka 26.

⁵⁷⁸ Fierlinger prohlásil: „*Nicméně výsledek voleb z roku 1946, který postavil stranu na místo páté, ačkoliv dal straně 39 mandátů proti 38 předválečným (volby z roku 1935) poskytl pravici záminku k tomu, aby dokazovalo náš domnělý neúspěch závislosti sociální demokracie na straně komunistické, ačkoliv dokazovat podobný neúspěch bylo absurdní.*“ NA, f. 60, a. j. 5.

⁵⁷⁹ Právo lidu, 7. 6. 1946, s. 1.

spolupráci. Veřejnost pak vlastně nerozlišovala samostatný program sociální demokracie, který jí splýval s komunistickým a sociální demokracie se jevila pouze jakási „filiálka“ KSČ nebo „podnájemník“ KSČ. Za druhé to byla nedostatečná hustota organizační sítě, hlavně místních a základních organizací. Jinde jsme poznamenali, že znovuvybudování stranických organizací trvalo sociální demokracii nejdéle ze všech stran NF. To se také plně projevilo ve volbách, kdy v obcích, kde sociální demokraté neměli své organizace, chyběli zkušení agitátoři. Nedostatečné zvládnutí organizačního aspektu parlamentních voleb vedla sociálně demokratické funkcionáře ke snaze tento stav do příštích voleb bezpodmínečně změnit.

Po volbách se, jak jsme již předeslali, vzedmula vlna kritika proti předsedovi strany Fierlingrovi, který sice uznal „formálně“ připustil některé chyby, jichž se sociální demokraté dopustili, nicméně potvrdil správnost stávající politické linie. Z krajských organizací, jakou byla právě v Hradci Králové⁵⁸⁰ a Kladna a jiných vyšly prvotní impulzy k tomu, aby byl svolán mimořádný sjezd a jednal o výměně předsedy strany. V případě KVV Kladna se mělo stát co nejdříve.⁵⁸¹ Sociální demokrat V. Kluzák⁵⁸², který se počítal k Fierlingrovým odpůrcům, napsal 14. 6. 1946 B. Laušmanovi, v němž se zabývá důvody volební porážky. V dopise Kluzák píše mj. toto: „*KSČ ukradla sociální demokracii program a snaží se provádět to, co má provádět sociální demokracie. Kdyby se měly takto poměry ustálit, znamenalo by to, že v politickém středu by se usadili komunisté, sociální demokraté by byli vytlačeni na levici, protože už dnes jsme v mnohém levicovější než komunisté.*“⁵⁸³ Kluzák⁵⁸⁴ se v dopise rovněž zmiňuje o tom, že „jsme nejlepší a nejcharakternější socialisté v republice, proto jsme povinni při provádění socialismu být hlavní a vedoucí silou. Nejtvrdší výtku ÚVV adresoval KVV v Plzni, který zdůrazňoval, že strana musí bezpodmínečně zvolit nezávislý a samostatný postup, neboť jinak v příštích volbách nemá šanci uspět. KVV Plzně v rezoluci prohlásil: „*Pro československou sociální demokracii znamenají květnové volby závažný neúspěch. Z čestného a politicky významného druhého místa jsme klesli na páté, místo poslední. Nehledíme – li k slovenské frakci Šrobárově, stali jsme se nejmenší stranou republiky.*“⁵⁸⁵ Plzeňská organizace navrhovala několikabodovou rezoluci, v níž vynikly zejména tyto hlavní body – doplnění ústředního vedení strany a zapojení všech složek strany do práce,

⁵⁸⁰ Krajská organizace v Hradci Králové patřila k těm, která nejostřeji vystupovali proti Fierlingrovi a jeho stoupencům, za což byla na několika schůzích ÚVV napomenuta. Zde působil otec S. Klabana (*1922), mládežnický pracovník strany F. Klaban jako předseda krajské organizace. Na Hradecku se Fierlingrovým odpůrcům říkalo „klabanovci.“

⁵⁸¹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1434.

⁵⁸² Václav Kluzák (1908 - ?), sociálně demokratický politik, učitel. Maturitu složil v roce 1928, v letech 1928 – 1930 učil na obecné škole ve Svatém Janu, v okrese Sedlčany. Do sociálně demokratické strany vstoupil v roce 1933 a o rok později zvolen okresním důvěrníkem v okrese Sedlčany. V červnu 1945 byl jmenován místopředsedou okresní správní komise v Kadani. Od července 1947 zastával funkci personálního referenta Československého úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu. Kluzák byl důsledným stopouncem V. Majera a jeho křídla, v únoru 1948 byl proto zbaven funkce. Více o osobnosti V. Kluzáka viz **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.): Dusivé objetí...**, s. 173 – 180.

⁵⁸³ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1433; **Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie...**, s. 62.

⁵⁸⁴ V. Kluzák byl v roce 1947 spolu s M. Křížovou – Dostálovou kvůli stranické nedisciplinovanosti vyloučen ze sociálně demokratické strany.

⁵⁸⁵ NA, f. 1083/2, k. 15, a. j. 165.

přebudovat ústřední tisk strany a ideově jej sjednotit, znovuvybudovat a usměrnit organizační aparát strany, osamostatnit politický postup strany. Nejpodstatnějším bodem bylo však svolání mimořádného sjezdu strany do července 1946, který měl řešit personální výměny.⁵⁸⁶ Podle Organizačního řádu strany z října 1945 však mohlo být k přistoupení ke svolání mimořádného sjezdu jen tehdy, požádá – li o to nejméně polovina krajských organizací; taková podmínka splněna nebyla. Nutno podotknout, že kdyby se to podařilo, tak by to znamenalo další ořes ve straně a ještě větší názorové štěpení a vyhraňování.

ÚVV tuto závažnou rezoluci však odmítl s tím, že tato rezoluce směřovala všem KVV a ne přímo jemu. Proto se usnesl, že takový postup se již do budoucna nesmí opakovat.⁵⁸⁷ Pokud se týče „krádeže programu“, tak tento názor Kluzák zdaleka nezastával sám. Okresní výbor ČSD v Jílovém z 1. 6. 1946, v oběžníku č. 12 ostře kritizoval komunistickou stranu za její politiku a předvolební chování V dopise se mj. píše: *„Komunistická strana šla do voleb s programem sociálně demokratickým a zabalila se do československé vlajky tak, že nebylo vůbec viděti pěticipou hvězdu. Ona je pro demokracii, parlamentarismus, soukromé vlastnictví a v národovectví předstihla i národní socialisty. Jiná je však ta pravá tvář. Jsme přesvědčeni o jednom. Kdyby bylo vítězství tak veliké, že by nebylo třeba ještě druhých stran ke vládě většiny, můžeme tvrditi, že by se již po druhé k volbám nedošlo, bylo by po demokracii.“*⁵⁸⁸

V krajích se, jak vidíme, soustřeďovala největší nespokojenost s volbami, a proto se také snažily vyvíjet v tomto směru tlak na ÚVV, nepřekvapuje proto, že se kraje dostaly s ÚVV bezprostředně po skončení voleb do sporu.⁵⁸⁹ Společným bodem „opozičních krajů“ pak byla jednoznačně nejasná politická linie strany, podléhání KSČ i nedostatečná popularizace sociálně demokratického tisku. Např. KVV Prahy XII. tyto výše zmíněné výtky shrnul do rezoluce ÚVV strany a otevřeně se v ní hovoří, že výsledek je pro stranu nepříznivý.⁵⁹⁰ KVV v Žatci viděl též volební neúspěch v nejasné (dvojjaké) politice strany, navíc připojil výtku, že některá rozhodnutí strany odporují samému programu, což byl též důležitý bod kritiky ÚVV. Okresní konference ČSD římského okresu 9. 6. 1948 v Uhřetěvsi schválila rezoluci, v níž žádá, „aby taktika našeho politického vedení byla vždy jasná a určitá a odpovídala naší sociálně demokratické tradici.“⁵⁹¹ Rezoluce dále akcentovala skutečnost, že sociální demokracie je a zůstane samostatnou stranou a aby byly vyvozeny z volební porážky důsledky.⁵⁹²

Kritika ÚVV nebyla směřována pouze od krajských organizací. Ke slovu se přihlásily též vlivné komise sociálně demokratické strany. Nejzásadnější rozbor volební porážky a plán, jak odstranit její příčiny podala Ústřední organizační komise strany (ÚOK), jež za hlavní příčinu volebního neúspěchu strany označila organizační nezvládnutí voleb. Na

⁵⁸⁶ Tamtéž.

⁵⁸⁷ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1434.

⁵⁸⁸ NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 129.

⁵⁸⁹ Z dalších požadavků krajských organizací: Praha XIX. – požadovala, aby linie strany, zejména v taktice, se lišila od taktiky KSČ, Jablonec – kladla důraz na samostatný a nezávislý postup strany, Žatec – viděla příčiny volební porážky v tom, že měla nejasnou politickou linii strany, navíc podle této krajské organizace některá rozhodnutí přímo odporovaly samotnému programu. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1434.

⁵⁹⁰ Tamtéž.

⁵⁹¹ NA, f. 1083/2. k. 15, a. j. 165.

⁵⁹² Tamtéž.

své schůzi 29. 5. 1946 podrobně probrala volební výsledky a usnesla se učinit ÚVV připomínky. K nejdůležitějším patřily tyto: 1. nedostatek organizační práce, 2. absence řádného vybudování sítě místních a závodních politických organizací, 3. nedostatečně kvalifikovaný aparát tajemníků s důrazem na okresy, 4. velké nedostatky stranického tisku včetně krajského tisku. Kritizováno bylo též *Právo lidu* jako ústřední tiskový orgán, 5. selhání náborového plánu, který byl navržený organizační komisí strany v prosinci 1945 a zahájený v březnu 1946. Podle ÚOK byl prováděn nedostatečně, přičemž vytkla zvláště nedostatečnou kontrolu v průběhu provádění náborového plánu, 6. nedostatečné respektování organizační komise strany v organizačních otázkách, 7. neuspokojivá práce poslanců a funkcionářů po stránce organizační, 8. nedostatečný kádr schopných referentů a funkcionářů strany i v nižších složkách strany.⁵⁹³ Na základě těchto výtek strana navrhla následující řešení, které rovněž lze shrnout do bodů: 1. úplné respektování organizační komise ve všech jejích návrzích., 2. svolávání krajských konferencí, kde by byly na pořad jednání dány organizační otázky, na těchto konferencích měl být napříště přítomen jeden člen organizační komise, 3. mělo dojít k reorganizaci ústředního sekretariátu podle dělby práce tak, aby byla zajištěna větší pohyblivost a pružnost i větší odpovědnost jednotlivých vedoucích a aby byla práce jednotlivých oddělení koordinována a plně využita, 4. důsledná kontrola aparátu strany v ústředí strany v ústředí i sekretariátech, 5. důsledné školení všech tajemníků, 6. tisk měl napříště lépe vyhovovat organizačním potřebám strany, 7. musí být úzká a efektivní spolupráce všech komisí strany.⁵⁹⁴ Komise se rovněž ztotožnila s kritikou krajů a zasazovala se též o samostatný a nezávislý postup strany, „protože máme klíčové postavení ve státě.“⁵⁹⁵

Jako velký nedostatek vidělo vedení strany v nedostatečné náborové akci, která před volbami neproběhla uspokojivě. Tento nedostatek zmiňuje i zpráva organizačního oddělení, zpracovaná po parlamentních volbách. V tomto bodě se měla náborová kampaň soustředit na velká města. Současně organizační oddělení rozhodlo, aby byly zaslány pokyny na okresní sekretariáty, aby bylo přikročeno k důkladnému zpracování větších měst⁵⁹⁶. Mělo též dojít k rozdělení velkých organizací a rozdělení jedné organizace ve velkých městech, což bylo pozitivně kvitováno místními a okresními funkcionáři.⁵⁹⁷ Pro organizační záležitosti určený oběžník potom okresním a krajským výborům sděloval, že napříště v obvodě jednoho politického okresu má být uznáván pouze jeden okresní výkonný výbor, a to v sídle politického obvodu (dřív měli sociální demokraté v obvodech politických okresů několik výkonných výborů). Urychleně také mělo proběhnout zakládání MO v těch obcích, kde ještě nebyly.

ÚOK dále referovala o nedostatečné kvalifikaci okresních tajemníků, což byl další závažný problém ČSD, který ji dlouhou dobu trápil. ÚOK navrhla v nejkratší době uskutečnit školení okresních i dalších tajemníků, které mělo proběhnout v srpnu 1946, celkem bylo vybráno 100 okresních tajemníků, kteří měli tímto školením projít.⁵⁹⁸

⁵⁹³ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1434.

⁵⁹⁴ Tamtéž.

⁵⁹⁵ NA, f. 1083/2, k. 10, a. j. 122.

⁵⁹⁶ Zpracováním se zde rozumí vytvoření stranické organizace.

⁵⁹⁷ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1439.

⁵⁹⁸ Tamtéž.

Organizační plán jeho tvůrci brali pouze jako prozatímní a počítalo se s tím, že bude doplněn příslušnými údaji podle jednotlivých krajů. Rovněž měl být předložen členům strany k diskusi. Neuspokojivá organizační práce se promítla i do schůze organizační komise dne 5. 6. 1946.⁵⁹⁹ Člen komise Procházka zde referoval o organizačních nedostacích a nedostatečné personální zázemí nižších funkcionářů a neproškolených referentů, jež byly jednou z hlavních příčin volební porážky sociální demokracie, jak se shodly členové i stranické orgány. Procházka zmínil nutnost proškolení krajských a okresních tajemníků, reorganizaci krajských a okresních výborů a jejich funkcionářů, protože právě tam strana měla výraznou slabinu. J. Šnýdr⁶⁰⁰, který na schůzi vystoupil po Procházce, referoval o náborové akci, jež měla být směřována do větších měst a vypuknout v létě 1946. Doporučoval, aby se této akce zúčastnil sociálně demokratický funkcionář.⁶⁰¹ Nábor nových členů, jak jsme o tom hovořili jinde, byla oblastí, kde sociální demokraté ve srovnání s komunistickou stranou ztráceli. S tím souvisí výše uvedená skutečnost s „personálním deficitem“ sociálních demokratů, strana totiž nevěnovala personálním otázkám nižších funkcionářů patřičnou pozornost.

Dalším komplexem problémů, které vyvstaly bezprostředně po volbách, byly stížnosti různých „zájmových skupin“ uvnitř sociální demokracie (ženy, mládež, živnostníci apod), které *en bloc* vytýkaly vedení, že na volebních kandidátkách měli nedostatečné či slabé zastoupení a že mělo ústředí uvolnit pro tyto skupiny větší prostor na kandidátce. Např. předseda Ústřední komise mládeže dr. J. Havelka a jeho tajemník M. Znamenáček⁶⁰² napsali 5. 6. 1946 dopis předsednictvu sociální demokracie, v němž dávají najevo své rozhořčení nad tím, že do ÚNS nebyl zvolen žádný reprezentant mládeže.⁶⁰³ V dopise to bylo výslovně označeno „za vážnou politickou chybu“.⁶⁰⁴ Havelka se Znamenáčkem tak požadovali, aby zástupci sekce mládeže byli delegováni do zemských a ostatních NV a do Ústředního národního výboru v Praze. Sociálně demokratické ženy žádaly též větší zastoupení v ÚNS, jak o tom svědčí dopis představenstvu ČSD z 28. 5. 1946, který obsahoval žádost, aby ve druhém skrutiniu voleb vzalo vedení ohled na silnější zastoupení žen. Do ÚNS tak měly být kandidovány především A. Jungwirthová, V. Lísková⁶⁰⁵, V. Koušová, A. Patzaková⁶⁰⁶ a L. Jankovcová.⁶⁰⁷ Porážku sociální demokracie ve volbách se snažily sociálně demokratické ženy brát jako poučení a zároveň nový impuls do voleb nových.⁶⁰⁸

Podobně to bylo i s dalšími složkami uvnitř sociální demokracie, kteří ještě před konáním parlamentních voleb požadovali větší zastoupení svých odborných pracovníků, avšak nedostalo se jim ani po volbách adekvátní kompenzace.

⁵⁹⁹ NA, f. 1083/2, k. 15, a. j. 168.

⁶⁰⁰ J. Šnýdr byl tajemníkem organizačního oddělení.

⁶⁰¹ NA, f. 1083/2, k. 15, a. j. 168.

⁶⁰² M. Znamenáček patřil k „levému“ křídlu v sociální demokracii a spojencům Z. Fierlingra.

⁶⁰³ NA, 1083/2, k. 11, a. j. 123.

⁶⁰⁴ Tamtéž.

⁶⁰⁵ V. Lísková byla pedagogickou pracovnící z Kladenska.

⁶⁰⁶ A. Patzaková byla předsedkyní zahraniční komise Rady československých žen.

⁶⁰⁷ NA, f. 1083/2, k. 11, a. j. 123.

⁶⁰⁸ V oběžníku z 4. 6. 1946 adresovaný krajským, okresním a místním komisím žen stálo: „*Jestliže strana nedosáhla výsledků, které bychom si přály, netrapte se, ale přehlédněte svoji práci, zjistěte nedostatky a pusťte se s nadšením do nové práce.*“ NA, f. 1153, k. 34.

Fierlingerovi se nakonec podařilo počínající krizi ve straně i za podpory KSČ ustát, a tak nadále zůstal předsedou strany. Vůbec to však neznamenal to, že by se vzdal v nějakém ohledu úzké spolupráce s KSČ. Jak vyplývá např. z jeho dopisu Gottwaldovi 20. 3. 1947, předseda sociální demokracie zde navrhoval společnou kandidátku s KSČ do závodních rad a konstatoval, že ve všech zásadních věcech je nutno postupovat společně a vzájemně se informovat.⁶⁰⁹ Události bezprostředně po volbách však opakování vnitrostranické krize nevyklučovaly, naopak svými možnými důsledky mohly hrozit přerůst ve velký otřes, až rozkol. Výsledek květnových voleb tak poznamenal vnitřní život strany více, než se mohlo na první pohled zdát.

Můžeme konstatovat, že i když ČSD ve volbách výsledkově propadla, nadále zůstávala pevnou součástí NF a vlády. Její vliv se ovšem znatelně zmenšil, výrazněji to bylo zřetelné v parlamentním zastoupení, ve vládě si na druhou stranu udržela své tři rezorty, což generální tajemník B. Vilím označil za úspěch.

Další hodnocení voleb připadlo na schůzi zastupitelstva, konané 14. 9. 1946.⁶¹⁰ Na tomto zasedání bylo patrné, že povolební depresi z porážky přestála poměrně rychle, již zde můžeme vidět, že strana se chystá na nový růst strany. Bylo uloženo, aby strana získala 100 000 nových členů a nábor pokračoval dále.⁶¹¹ Zejména se strana soustřeďovala nadále na střední vrstvy, ženy a mládež, jak již bylo poznamenáno na jiném místě. Usnesení se též týkalo sociálních demokratů z řad mládeže, kterých mělo být získáno 50 tisíc, stejně jako žen.⁶¹² Zastupitelstvo rozhodlo, že pro mladé členy bude vydáván specializovaný časopis *Mladý socialista*. Bylo konstatováno, že pokračuje plynulý růst nových MO a rozmnožování členstva ČSD. Na schůzi zastupitelstva se její účastníci usnesli, aby byl prováděn důsledný nábor v řadách průmyslového a jiného dělnictva, čili složky, které těsně po válce *de facto* přešly do KSČ. Na jednání sice bylo konstatováno, že agitačně – propagační činnost je uspokojivá, ale okresům a krajům bylo uloženo zvýšit a zintenzivnit tuto aktivitu. J. Kufner konstatoval, že strana v březnu 1946 dosáhla ČSD nejvyššího přírůstku členů, 50 000 řádných straníků a zmínil se též o tom, že náborová kampaň, provedená v prvním čtvrtletí roku 1946 splnila svůj účel.⁶¹³ Do příštích voleb měli sociální demokraté popularizovat a rozvíjet vlastní program.

Zastupitelstvo schválilo šestibodovou politickou rezoluci, kterou bychom mohli shrnout do těchto bodů: 1) všechny síly měly být nasměrovány ke splnění dvouletého plánu, 2) mělo se přikročit neprodleně k vypracování ústavy, 3) měla být provedena důkladná očista ve všech veřejných orgánech, 4) odmítnuto stranické zneužívání veřejných orgánů, 5) měl se vybudovat systém účinné kontroly činnosti veřejných orgánů, 6) zabránit neoprávněným zásahům bezpečnostních orgánů do osobních a občanských práv.⁶¹⁴

Tyto „mobilizační“ požadavky, vytyčené zastupitelstvem, byly podpořeny schůzí ÚVV, který jednal o programových otázkách. ÚVV zasedal 3. 2. 1947 a rozhodl o zřízení programové komise⁶¹⁵, které bylo uloženo podrobit Prohlášení zásad i akční program revizi a nové redakci za součinnosti odborných komisí a výsledek své práce potom

⁶⁰⁹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 16, i. j. 332.

⁶¹⁰ Srov. např. **Vošahlíková, Pavla**: Československá sociální demokracie..., s. 53 – 54.

⁶¹¹ NA, f. 1083/2, k. 11, a. j. 125.

⁶¹² Tamtéž.

⁶¹³ Tamtéž..

⁶¹⁴ Zpráva..., s. 38 – 39.

předložit XXI. brněnskému sjezdu v listopadu 1947. Předtím se ještě představenstvo na své schůzi 27. 2. 1947 usneslo, aby byla rozvinuta široká rozprava o programu strany (Prohlášení zásad). Programová komise sociální demokracie na své ustavující schůzi 18. 2. 1947 debatovala o úkolech strany na programovém úseku.⁶¹⁶ Komise se usnesla doporučit představenstvu strany, aby své směrnice o programu a diskuse o něm doplnilo o tyto body: 1) rozvine se široká debata o programu, která bude iniciována výzvou představenstva strany ke všem organizacím. Tyto organizace potom měly dát k dispozici dosavadní redakci programu těm pracovníkům ČSD, kteří se zabývají programovými otázkami. Do konce března 1947 měli poslat své připomínky či náměty programové komisi, 2) tyto připomínky a propozice budou dále zpracovány programovou komisí do konce června 1947, 3) bylo uloženo odborným komisím pracovat na připomínkách k dosavadním programovým formulacím a na návrzích nové formulace druhé části programu – Budování státu.⁶¹⁷

To, proč sociální demokracie skončila jako poslední, si všiml i Čs. ústav pro výzkum veřejného mínění, který se zabýval v anketních otázkách, proč sociální demokracie ve volbách selhala. Ústav položil respondentům otázku „Jak si vysvětlujete, že sociální demokracie vyšla z posledních voleb jako nejslabší strana? Otázka byla potom položena 1000 respondentům, starším 18 let a odpovědělo celkem 28% dotázaných. Nejpočetnější skupina lidí se vyjádřila, že sociální demokracie stála „ve stínu KSČ“, a proto nemohla dostatečně popularizovat svůj program a své vize. Druhá skupina, která byla druhou nejpočetnější, odpověděla, že sociální demokracie měla nejasný poměr ke KSČ, její stranická propagace byla slabá, sociálně demokratický program splýval s komunistickým, z čehož ovšem těžila výhradně KSČ. Další kategorií byla nedostatečná propagace strany, která podle respondentů „nebyla na výši“. V otázce programu a praktické politiky se vyjádřili oslovení tak, že jim přijde programová linie sociálních demokratů nejasná a nečitelná, navíc se ČSD dostala z levicových pozic do středu, což prý pro ni bylo v „revoluční době“ nevýhodné. Málo početná skupina potom tvrdila, že strana v minulosti nedosáhla toho, čeho dosáhnout mohla a měla, a proto z toho nemohla po osvobození těžit. Další kategorií potom byli vůdčí osobnosti strany, o kterých se respondenti domnívali, že jsou noví a širší veřejnosti neznámí.⁶¹⁸ Poslední kategorii můžeme nazvat „všeobecnou, kde se mísily různé názory, od nedostatečného organizačního zázemí, slabých pozic na venkově přes spolupráci či nespoleupráci s KSČ, resp. jestli spolupráce (nespolupráce) byla pro stranu přínosná či nikoliv.“⁶¹⁹ Tento výzkum sice nemusíme brát jako reprezentativní, avšak současně reflektoval politickou realitu a smýšlení obyvatelstva, takže výsledek voleb pouze tyto nálady *de facto* potvrdil.

Ač sociální demokracie optimisticky deklarovala, že do budoucna se hodlá stát „rovnocennou“ stranou s ostatními, toto odhodlání se ukázalo jako liché. Funkcionáři

⁶¹⁵ Předsedou komise byl zvolen Z. Kojecský, který se aktivně angažoval v programových otázkách na obou poválečných sjezdech ČSD.

⁶¹⁶ NA, f. 1083/2, k. 13, a. j. 131.

⁶¹⁷ Tamtéž.

⁶¹⁸ To ve skutečnosti nebyla pravda, poněvadž Z. Fierlinger byl v té době podle průzkumu třetí nejpoblárnější politickou osobností po E. Benešovi a K. Gottwaldovi. Za hlasem lidu. Rok výzkumu veřejného mínění v ČSR. Praha 1947, s. 15.

⁶¹⁹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1436.

ČSD nebrali v potaz jeden zásadní fakt – sociální demokracie ztratila „vstupní“ politické výhody z prvního poválečného roku, kterými disponovala, kdy měla post předsedy vlády, podílela se na hlubokých etatizačních zásazích, jakož i dalších hospodářských opatřeních vlády, kde spolu s KSČ hrály nejaktivnější roli. Sociální demokracie jako celek si tedy neuvědomovala, že prohrané volby znamenají jakýsi předěl, kdy se její úloha a význam v NF i ve státě znatelně oslabily. Vnitřní spory, které probíhaly a dále kvasily, dávaly signál, že kontinuální rozpory v sociální demokracii ve skutečnosti neutichly, naopak vzájemné odlučování všech ideových platform zavdávalo příčinu hlubším vnitrostranickým rozporům a hrozilo přerůst z latentního vnitrostranického souboje do otevřené srážky se všemi důsledky nejen pro stranu samotnou, ale i pro NF.

Volby, jak víme, vyhrála KSČ⁶²⁰, a její předseda K. Gottwald byl pověřen prezidentem republiky 31. 5. 1946 sestavením nové vlády.⁶²¹ Komunisté se stali autory i nového vládního programustejně, tzv. Budovatelského programu, který koncipovali stejně jako v případě Košického programu jako plausibilní programovou platformu, jež by byla přijatelná pro všechny strany NF. Základním stavebním kamenem Gottwaldovy vlády byl tedy program,⁶²² organicky navazující na Košický program. Jeho klíčové pasáže vycházely vlastně z tezí, jež byly prezentovány na jejich VIII. sjezdu, a které komunisté dále v jednotlivých oddílech koncepčně rozvedli.⁶²³ Program⁶²⁴ se zaměřoval na dva okruhy problémů – 1. vypracování nové „lidově demokratické“ ústavy, nahrazující starou únorovou ústavu z roku 1920, neodpovídající stávajícím politickým poměrům, 2. vypracování dvouletého plánu (dvouletky), prvního centrálně plánovaného hospodářského projektu.⁶²⁵ Pro dvouletku vznikl těsně po volbách koordinační výbor složený z hospodářských expertů jednotlivých stran, ÚRO a dalších odborníků.⁶²⁶ Dvouletka měla být celostátně propagována, na pracovištích, závodech, školách, úřadech

⁶²⁰ K. Gottwald po volbách prohlásil: „*Nemáme ještě vyhráno, boj půjde dál. My máme v tomto boji jenom výhodnější pozice, ale s tím se spokojiti nesmíme, ale musíme se starati o to, aby příští volby dopadly tak, abychom to mohli vyprat v jedné vodě a načisto. Víte co myslím?*“ NA, f. 1481/0/6, sv. 1, a. j. 7.

⁶²¹ Rudé právo, 1. 6. 1946, s. 1.

⁶²² Viz Budovatelský program vlády. Praha 1946; **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 70 – 85.

⁶²³ **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 70 – 85.

⁶²⁴ Sociální demokraté se zabývali Budovatelským programem v červnu 1946 na schůzi představenstva.

⁶²⁵ Přijat byl jako zákon č. 192/1946 Sb 25. října 1946. Dvouletý plán požadoval, aby se zvýšila do roku 1948 výroba: hovězího masa o 35%, vepřového masa o 100%, vepřového sádla o 100%, másla o 100%, mléka o 75%, vajec o 50%, těžba kamenného uhlí o 17%, hnědého uhlí o 21%, výroby surového železa o 36%, výroby oceli o 38%, výroby elektřiny o 35%, výroby domácích pohonných látek o 69%, výroby vagónů o 150%, výroby lokomotiv o 100%, traktorů o 550%, výroby nákladních aut o 370%. K dvouletce viz První československý plán. Praha 1946. Sbírka projevů a dokumentů o dvouletém hospodářském plánu; **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 76 – 82; podrobně též AKPR, i. č. 1540; připomínky sociálních demokratů viz NA, f. 1083/2, k. 11, a. j. 127. Znění zákona č. 192/1946 Sb. viz Dokumenty moderní doby. Praha 1978, s. 574 – 579.

⁶²⁶ VOA, f. Představenstvo ÚRO, schůze Představenstva ze dne 22. 8. 1946, k. 2, i. j. 17/1.

atd.⁶²⁷ a znamenala *de facto* rozchod s klasickým liberálním pojetím kapitalismu.⁶²⁸ O závažnosti dvouletky svědčí i schůze generálních tajemníků NF 12. 8. 1946, kde se rokovalo o tomto plánu a usnesení NF z 27. 9. 1946, kde se političtí představitelé shodli na tom, že je třeba soustředit síly na provádění dvouletky a zdržet se invektiv na rezortní ministry.⁶²⁹

Z dalších požadavků Budovatelského programu můžeme ještě zmínit urychlení organizace znárodněného hospodářství, bank, peněžnictví, prosazení župního, resp. krajského zřízení⁶³⁰, uskutečnění národního pojištění, daňové úlevy zemědělcům⁶³¹ a další.

Po volbách se rozbředla diskuse o složení příští vlády, která nebyla vůbec jednoduchá. Pro jednání o nové vládě byla zvolena za ČSD delegace ve složení Z. Fierlinger, F. Tymeš a B. Vilím.⁶³² Strana každopádně trvala na požadavku nominovat stávající ministry na posty, které dosud spravovali sociální demokraté.⁶³³ Delegace požadovala ihned po volbách jménem B. Vilíma pro sebe ministerstvo vnitra, což však bylo komunisty rezolutně zamítnuto, neboť toto ministerstvo považovali za klíčové.⁶³⁴ Potom, co ČSD s tímto požadavkem narazila, dělala si nárok na ministerstvo zemědělství, spravované do té doby komunistou J. Ďurišem, vůči kterému měli také námitky. To však Gottwald také zamítl a nabídl sociálním demokratům jakožto nejslabší straně ministerstvo dopravy a vnitřního obchodu, tedy z mocenského hlediska nedůležité rezorty, ovšem potom by sociální demokraté ztratili jedno či dvě stávající ministerstva, jimiž byly ministerstvo výživy a průmyslu, tedy rezorty, jichž se strana nemínila

⁶²⁷ ÚRO předpokládala, že propagace dvouletky si vyžádá značné finanční prostředky, tak zažádalo ministerstvo informací o finanční podporu. VOA, f. Představenstvo ÚRO, schůze Představenstva ze dne 22. 8. 1946, k. 2, i. j. 17/1. Propagace měla být rovněž doprovázena rozmanitými soutěžemi, např. Ústřední kulturní komise ÚRO se na své plenární schůzi 29. 7. 1946 usnesla na vypsání interní soutěže o nejlepší přednášku o dvouletém plánu pouze pro zaměstnance. VOA, f. Korespondence Evžena Erbana, k. 3, i. j. 28.

⁶²⁸ Zajímavé bylo usnesení NF vypracované generálními tajemníky NF ze dne 17. 3. 1947, kde stálo, že po dobu plnění dvouletky nebudou předkládány ÚNS žádné návrhy na další znárodnění. KSČ však toto usnesení 9. 2. 1948 porušila, když se předsednictvo strany usneslo, že požaduje znárodnění zahraničního obchodu, stavebnictví a dalších odvětví.

⁶²⁹ NA, f. 1083/2, k. 21, a. j. 203. Na schůzkách koordinační komise NF pro dvouletku reprezentoval ČSD J. Vyskočil. Rezoluce z krajů a okresů na podporu dvouletky sociálně demokratických organizací viz ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1439.

⁶³⁰ Prosadit krajské zřízení se komunistům podařilo po únorovém státním převratu v roce 1948. Zákon č. 280/1949 Sb. vešel v platnost v lednu 1949 a rušil zemské zřízení, přičemž zavedl 19 krajů, 13 v českých zemích a 6 slovenských.

⁶³¹ Tento požadavek již obsahoval tzv. Hradecký program z dubna 1947, do něhož byly včleněno šest kontroverzních zemědělských zákonů ministra zemědělství J. Ďuriše.

⁶³² Zajímavé bylo, že každá osobnost v této delegaci reprezentovala určitou stranickou frakci, Fierlinger „levici“, Tymeš „střed“ a Vilím antikomunistické křídlo.

⁶³³ Tento požadavek pak odsouhlasila mimořádná schůze pražských funkcionářů strany, která se konala 24. 6. 1946. Právo lidu, 25. 6. 1946, s. 1.

⁶³⁴ Situace v povolebním vyjednávání se zkomplikovala ještě více, když národní socialisté požadovali ministerstvo obrany, školství, informací a zemědělství (národně socialistický poslanec Mikuláš vyžadoval výměnu na tomto postu), k čemuž byli zmocněni předsednictvem strany ze dne 15. 6. 1946. Později ještě požadovali podržet ministerstvo zahraničního obchodu, spravedlnosti, náměstka předsedy vlády a jeden z tzv. klíčových rezortů. AČSNS, k. 78.

v žádném případě vzdát. Proti tomuto „obchodu“ vystoupilo vedení ČSD a nehodlalo na Gottwaldův požadavek přistoupit. Nakonec sociální demokraté akceptovali Gottwaldovu nabídku, že strana podrží ministerstvo průmyslu a výživy, i když o ně měli komunisté též zájem, zejména o ministerstvo průmyslu.⁶³⁵

Komunisté po horečných debatách ztratili školství a osvěty, získali dvě nová: ministerstvo vnitřního obchodu a financí, národní socialisté získali rezort spravedlnosti a školství a osvěty⁶³⁶, lidovci obsadili ministerstvo pošt, zdravotnictví a nově zřízený rezort techniky, slovenští demokraté nakonec získali ministerstvo dopravy a ministerstvo pro sjednocení zákonů (ministerstvo unifikací)⁶³⁷, které existovalo i za první republiky.⁶³⁸ Původně Gottwald nabízel DS pouze jedno ministerské křeslo, dva státní tajemníky a místopředsedu vlády, aby snížil její mocenský vliv. Na tyto požadavky však DS odmítla přistoupit.⁶³⁹

Stávající vláda Z. Fierlingera formálně podala 19. 6. 1946 demisi do rukou prezidenta⁶⁴⁰, a ve stejný den byl dr. Beneš zvolen jednomyslně prezidentem republiky.⁶⁴¹ Na třetí schůzi ÚNS 8. 7. 1946 potom Gottwald předstoupil před parlament s Budovatelským programem třetí vlády NF a ucházel se o důvěru.⁶⁴² Na páté, resp. šesté schůzi ÚNS (10. a 11. 7. 1946), byla zahájena rozprava o vládním programu a poslanci jednomyslně vyslovili vládnímu programu a tím i Gottwaldově vládě důvěru.⁶⁴³

Připomínky sociálních demokratů k Budovatelskému programu byly poměrně obsáhlé, měly však spíše doplňkový či korektivní charakter.⁶⁴⁴ Co se týče vypracování nové ústavy, jednoho z pilířů tohoto programu, navrhovali sociální demokraté formulaci, že „ČSR je demokratickou, socialistickou a parlamentní republikou Čechů a Slováků.“ Státu potom mělo příslušet vlastnictví klíčového průmyslu a všem občanům ústavně zaručeno právo na práci. Parlament měl mít podle sociálně demokratické propozice jednu komoru. V zahraniční politice se vyslovovali jednoznačně pro orientaci na SSSR, smluvně zakotvenou v roce 1943, byli pro přátelské styky se západními mocnostmi. Z hlavních hospodářských a správních úkolů měly být splněny především tyto: měl být soustavně budován a organizován znárodněný průmysl, usnadněna mechanizace průmyslu a zemědělství, zákonem zakotveno národní pojištění, měla být decentralizována veřejná správa, zavedeno krajské zřízení. V zemědělství požadovala sociálně demokratická strana

⁶³⁵ To samé platilo u ministerstva obrany, jež požadovala národně socialistická strana, rovněž bez úspěchu, Gottwald striktně prohlásil, že MO obsadí buď nestraník, arm. gen. L. Svoboda nebo komunista. Národně socialistická strana požadovala též rezort školství, spravedlnosti, lidovci zdravotnictví a financí.

⁶³⁶ Na získání postu ministerstva školství komunisté netrvali. Jak řekl Slánský v červenci 1946, „pro nás ministerstvo školství není nejdůležitější.“ NA, f. 1481/0/6, sv. 1, a. j. 7.

⁶³⁷ Toto ministerstvo bylo zrušeno v roce 1950.

⁶³⁸ Zaniklo v roce 1928.

⁶³⁹ **Barnovský, Michal:** K profilu a činnosti Demokratickej strany..., In: Soudobé dějiny, č. 2-3/1999, s. 238.

⁶⁴⁰ Dne 3. 7. 1946 se na Pražském hradě druhá Fierlingrova vláda rozloučila s prezidentem republiky.

⁶⁴¹ Celkově bylo pro něho odevzdáno 298 hlasů přítomných poslanců. APSP, 2. schůze ÚNS z 19. 6. 146; AKPR, i. č. 1820; Práce, 20. 6. 1946, s. 1.

⁶⁴² APSP, 3. schůze ÚNS z 8. 7. 1946.

⁶⁴³ Ročenka Ústavodárného národního shromáždění republiky československé 1946 – 1947, s. 13 – 15;

Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, s. 64; APSP, 5., 6. schůze ÚNS z 10., resp. 11. 7. 1946.

⁶⁴⁴ Podobně postupovali i národní socialisté a lidovci, kteří se k novému programu pouze vyjadřovali v připomínkách. K tomu viz NA, f. 1261/0/34, sv. 36, a. j. 809.

ochranu soukromého podnikání do 50 ha půdy, která nesměla klesnout pod 4 ha půdy, dokončeno mělo být osídlení pohraničí, a nařízen soupis dosud neosídlené půdy, soupis dobrovolných uchazečů o půdu ve vnitrozemí.⁶⁴⁵

V oboru školství strana navrhovala vydání zákona, kterým bude provedeno sjednocení školství prvního až třetího stupně v jednotnou diferencovanou školu. Důležitým a dlouho neřešeným problémem zůstávala veřejnozaměstnanecká otázka. Sociální demokraté se zasazovali o zrušení platového zákona z roku 1926, který jim připadal nespravedlivý a navrhovali přijmout platový a služební zákon, v němž by byly koncentrovány všechny veřejnozaměstnanecké předpisy, nejlépe potom do jedné stručné a jednoduché formy. Měl být zohledněn automatický postup zaměstnance a základní plat měl být navyšován podle počtu služebních let. Toto mělo být doprovázeno zjednodušením služebních tříd a kategorií.

Po měsíci vyjednávání, předložil 2. 7. 1946 předložil K. Gottwald prezidentu republiky seznam členů nové vlády⁶⁴⁶, ve které obsadili sociální demokraté jako nejslabší strana nakonec tři křesla, komunisté celkem devět křesel (KSČ 6, KSS 3), národní socialisté čtyři, lidovci čtyři, slovenští demokraté tři; Strana slobody a Strana práce nebyly ve vládě pro své nízké volební zisky zastoupeny.⁶⁴⁷ Platilo nadále, že každá ze stran měla svého náměstka předsedy vlády a zástupce v předsednictvu ÚNS.

Další vývoj sociálně demokratické byl nejednoznačný a nejasný. Primárně závisel na vnitropolitické situaci, od parlamentních voleb nejvíce ovlivňované komunistickou stranou, která situaci a názorové pnutí v ČSD pečlivě sledovala. Musíme si také uvědomit, že pro KSČ se ukázal vývoj v sociální demokracii *de facto* jako klíčový z několika hledisek. Předně za vnitrostranické dominance fierlingrova křídla se jednalo o ústředního spojence, nepočítáme – li tzv. levice v ostatních stranách a masové organizace. Za druhé, a to již připomínáme známý fakt, disponovaly obě strany parlamentní většinou, byť těsnou, což znamenalo, že socialistický blok, tak jak byl konstituován po osvobození republiky, prakticky zanikl, protože obě strany již národní socialisty prakticky nepotřebovaly⁶⁴⁸ KSČ tak hodnotila situaci v sociální demokracii

⁶⁴⁵ Podrobnější rozbor všech návrhů viz ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1434.

⁶⁴⁶ Seznam členů třetí vlády NF vypadal tímto způsobem: předseda vlády: K. Gottwald (KSČ), náměstkové předsedy vlády: P. Zenkl (ČSNS), msgre. dr. J. Šrámek (ČSL), J. Ursíny (DS), V. Široký (KSS), Z. Fierlinger (ČSSD), Š. Kočvara (DS), F. Tymeš (ČSSD), ministr zahraničního obchodu: H. Ripka (ČSNS), ministr školství a osvěty: J. Stránský (ČSNS), ministr spravedlnosti: P. Drtina (ČSNS), ministr vnitra: V. Nosek (KSČ), ministr financí: J. Dolanský (KSČ), ministr vnitřního obchodu: A. Zmrhal (KSČ), od 3. 12. 1947 A. Čepička (KSČ), ministr ochrany práce a sociální péče: Z. Nejedlý (KSČ), ministr informací: V. Kopecký (KSČ), ministr pošt: F. Hála (ČSL), ministr techniky: A. Vošahlík (ČSL), od 28. 8. 1946 J. Kopecký (ČSL), ministr zdravotnictví: A. Procházka (ČSL), ministr průmyslu: B. Laušman (ČSSD), od 25. 11. 1947 L. Jankovcová (ČSSD), ministr výživy: V. Majer (ČSSD), ministr zemědělství: J. Ďuriš (KSS), státní tajemník v ministerstvu zahraničních věcí: V. Clementis (KSS), ministr dopravy: I. Pietor (DS), ministr unifikací: M. Franek (DS), státní tajemník v ministerstvu dopravy J. Lichner (DS), ministr obrany: arm. gen. L. Svoboda (nestr.), ministr zahraničních věcí: J. Masaryk (nestr.). Ročenka Ústavodárného národního shromáždění republiky československé 1946 – 1947., s. 13; **Bouček, Miroslav – Klimeš – Miloslav:** Dramatické dny února 1948, s. 365.

⁶⁴⁷ **Cesar, Jaroslav – Snítal, Zdeněk:** Československá revoluce..., s. 287; **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, s. 63.

⁶⁴⁸ Ostatně obě socialistické strany neměly zájem o spolupráci s národními socialisty, kteří také nejevili zájem po volbách spolupracovat s komunisty a orientovaly se na navázání styků s pravým křídlem sociální

vždy podle politických hledisek a aktuálního mocenského zřetele. Z těchto důvodů komunisté od samého počátku ingerovali do vnitřních záležitostí sociální demokracie. KSČ také organizovala v ČSD své „levé frakce“, jež měly zabránit ideovému odklonu „doprava“ a změně politické linie.⁶⁴⁹ Ústředním motivem vměšování KSČ do záležitostí sociální demokracie tak bylo zabránit tomu, aby Fierlinger a jeho přívrženci byli odsunuti či odstraněni z vedení a aparátu ČSD.

Jak jsme řekli, sociální demokraté postupně překonávali povolební smutek a zklamání, které vyplynuly z jejího nepříznivého výsledku. Nadále se hodlali soustředit na doplnění vlastního programu, resp. jeho popularizaci a jeho prezentaci široké veřejnosti. Tím samozřejmě neměly být setřeny hlavní rozdíly mezi sociální demokracií a komunistickou stranou, jejichž zásadní programové body byly v zásadě shodné, ale vyzvednuty ty pasáže sociálně demokratického programu, které funkcionáři považovali za klíčové postuláty pro další opatření vedoucí k socialismu a rozvoji republiky. V popularizaci vlastního programu, jenž by byl odlišný od komunistického, spatřovali odpůrci fierlingovské platformy jeden z nástrojů, jak dosáhnout nezávislého a samostatného postupu. Hlavní potíž však spočívalo v tom, že ve vnitrostranickém boji měla i po volbách převahu prokomunistická frakce, což jasně dokumentuje fakt, že v ÚVV a představenstvu našel předseda strany Fierlinger vždy v krizových okamžicích podporu.

Snahy V. Majera a jeho spojenců o osamostatnění a nezávislý postup strany, jakkoli bylo míněno v zájmu dalšího úspěšného politického působení ČSD, měly naopak opačný efekt. Urychlily polarizaci sil ve straně a akcelerovaly boj o mocenské pozice. Tento boj vedle sebe postavil dvě protichůdné koncepce, které se v každodenním vnitrostranickém životě střetávaly a vzájemně kolidovaly. Obě koncepce postupně vykrystalizovaly po volebním neúspěchu sociálně demokratické strany. „Majerovská“ část počítala v dlouhodobém horizontu s důslednou ideovou separací od komunistické strany. Majer a další v tom viděli jedinou možnost, jakou udržet vlastní identitu strany a jak nedopustit podlomení její autority, to znamená, aby sociální demokracie nebyla do budoucna nevýraznou, marginální stranou, odsunutou do bezvýznamného postavení. ČSD se podle Majerova stoupenců neměla stát „filiálkou“ KSČ sloužící jejím záměrům a cílům, neboť v tom případě by její existence pozbyla smysl.

Druhá koncepce, jejíž záštitou byla fierlingovská frakce měla přesně opačný cíl - usilovala o rozbití pozic antikomunistického křídla, které bránilo v uplatňování a naplňování její koncepce v praxi, a požadovala bezvýhradnou a nekritickou spolupráci s KSČ. Fierlinger si tak *de facto* protičečil, neboť na jednu stranu věřil v úspěch své strany v příštích volbách, jež se měly konat v roce 1948, na druhou stranu potenciální úspěch v nich by narušil jeho koncepci, která počítala s tím, že strana nemá v žádném případě aspirovat o mocenskou hegemonii na levici. Rovněž snahu Majera a jeho příznivců hodnotil jako o dvojčedinou snahu o vybudování silné sociální demokracie, jež by mohla znamenat pro KSČ konkurenceschopného protivníka a zároveň jako úsilí o přimknutí se k protikomunistickému bloku.⁶⁵⁰

demokracie.

⁶⁴⁹ Více o organizování levicových frakcí v ČSD viz **Kaplan, Karel**: Pět kapitol o únoru, s. 38 – 55.

⁶⁵⁰ O Majerovi Fierlinger neměl nikdy valné mínění, stejně jako o Vilímovi (toho možná ještě více, jak vyplývá z archivních dokumentů) považoval za „mocichtivé a sobecké“ politiky, jež měli být z politického života eliminováni. Majera chtěl Fierlinger zbavit hned po osvobození ministerského křesla, ale z důvodu

Obě koncepce, jež stály proti sobě, tedy odlišovaly postoje ke KSČ jakožto ústřednímu politickému faktoru a nejsilnější straně v NF. Sociální demokraté jako celek usilovali o dobré vztahy k e komunistické straně jako ke svému nejbližšímu spojenci, na druhé straně měli přirozený zájem na dalším růstu své strany, neboť chtěli v příštích volbách uspět a napravit volební fiasko z předcházejících voleb. Spolupráce s komunistickou stranou, jakkoli ideově či programově podmíněná, nepřinášela v dlouhodobém horizontu straně politický prospěch, neboť na pozitivních výsledcích této kooperace vždy vydělali komunisté, a to i v očích veřejnosti. Sociální demokraté se mylně domnívali, že z úzké vazby na KSČ mohou sami mít prospěch, což však bylo iluzorní. Je tak patrné, že existence silné komunistické strany *eo ipso* nedovolovala sociální demokracii se v politickém životě plně prosadit, ač disponovala samostatným a propracovaným programem.⁶⁵¹

možné vnitropolitické krize, jež by následovala ihned po skončení války, od tohoto kroku upustil.

⁶⁵¹ V tomto směru je charakteristický dopis Fierlingera adresovaný předsedovi KSČ Gottwaldovi z 20. 3. 1947, v němž píše: „komunisté nesmějí budít zdání, že považují naši stranu za nějaký zjev přechodný nebo za nějakou méněcennou složku dělnického hnutí.“ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 16, i. j. 332.

V.

Na cestě k XXI. brněnskému sjezdu

V této kapitole podáme podrobný rozklad o klíčových událostech, které eskalovaly na XXI. brněnském sjezdu, na němž se svedl boj o další ideovou a programovou orientaci sociální demokracie. Zmíníme se zde o tzv. zářijové dohodě, podepsanou mezi sociálními demokraty a komunisty, která rezultovala v další vnitrostranickou krizi uvnitř sociální demokracie a jež hrozila přerůst v rozkol strany. Zářijová dohoda pak předznamenala názorový střet vnitrostranických frakcí na druhém poválečném sjezdu sociálních demokratů a urychlila vnitrostranickou polarizaci sil, která vyvrcholila vznikem samostatné levicové platformy Klubu demokratického socialismu s jeho časopisem *Směr*. Latentní frakční politika „levice“ přešla záhy v otevřenou, až začala ohrožovat vnitřní integritu sociálně demokratické strany.

Pokud máme hovořit o druhé polovině roku 1947, je nutné v první řadě je se zde zmínit o důležitém činiteli, jímž bylo mezinárodní klima, které ovlivňovalo politický vývoj v Československu a v jiných zemích střední a jihovýchodní Evropy. V polovině roku 1947 se počala mezinárodní situace zhoršovat a svět se začal zřetelně formovat do dvou ideově protichůdných mocenských bloků. USA vyhlásily na počátku června 1947 plán hospodářské obnovy Evropy (tzv. Marshallův plán)⁶⁵², který SSSR chápal jako vměšování do své sféry vlivu ve střední a jihovýchodní Evropě a mocenský nástup USA do Evropy, jehož půdu měl připravit právě Marshallův plán.⁶⁵³ Tyto a další kroky měly za následek faktický rozpad protifašistické koalice, což se bezprostředně dotklo i Československa a dalších států.

Založení Informbyra (Kominformy) v září 1947 pak předznamenalo ofenzivní nástup Sovětů v jeho sféře vlivu.⁶⁵⁴ Na ustavující schůzi Informbyra ve Szklarské Porembě (polská část Krkonoš)⁶⁵⁵ vystoupil hlavní sovětský ideolog A. Ždanov, který

⁶⁵² K Marshallově plánu viz např. **Veselý, Zdeněk**: Československo a Marshallův plán. Praha 1985;

Veber, Václav: Dějiny sjednocené Evropy. Praha 2006; **Durman, Karel**: Popely ještě žhavé. Válka a nukleární mír. Praha 2004, s. 181 - 184. Plán přijalo nakonec 15 evropských států, kterým byla v letech 1948 – 1952 poskytnuta pomoc celkem ve výši zhruba 12 mld. dolarů.

⁶⁵³ Vznik studené války viz např. **Nálevka, Vladimír**: Světová politika ve 20. století I. Praha 2000, s. 209 – 224; **Fidler, Jiří – Mareš, Petr**: Dějiny NATO. Praha – Litomyšl 1997, s. 19 – 31; **Zeman, Zbyněk**: Vzestup a pád komunistické Evropy. Praha 1998, s. 211 - 226.

⁶⁵⁴ Informbyro bylo založeno *de facto* jako obnovená Kominternu, jež byla Stalinem rozpuštěna v květnu 1943 jako formální gesto „dobré vůle“ směrem k Západu. Jeho členy bylo devět komunistických stran ze střední a jihovýchodní Evropy včetně dvou nejsilnějších KS Francie a Itálie, reprezentovaných M. Thorezem a P. Togliattim.

⁶⁵⁵ Schůzka se konala 22. 9 – 29. 9. 1947. KSČ zde byla tvrdě kritizována za to, že žije stále v iluzích parlamentní demokracie, že nevyvíjí dostatečně razantní postup vůči nekomunistickým stranám. Závěry schůzky pak KSČ aplikovala na československé poměry 2. 10. 1947, když se staly se součástí tzv.

v ideologické rovině zhodnotil vývoj mezinárodních vztahů a konstatoval, že svět je rozdělen na dva mocenské bloky - Západ a rodící se sovětský blok.⁶⁵⁶ Mimo jiné také ostře zkritizoval české komunisty za přílišné podléhání parlamentním iluzím a jejich vztah k formální demokracii.

Mezinárodní změny, resp. jeho konsekvence, se tak přenesly i na domácí politickou scénu. Rozpory mezi stranami se potom nejen vlivem mezinárodní situace v druhé polovině roku 1947 natolik zhoršily, že tím byla ohrožena dosavadní spolupráce všech stran sdružených v NF, neboť každé téma se zpolitizovalo a stalo se předmětem prudkého mocenského boje. Mimo toto dění nezůstala samozřejmě ani sociální demokracie, která mezinárodní mocenské posuny bedlivě sledovala.

Prudké zhoršení vztahů v „lidově demokratické“ koalici dobře ilustruje komunisty vykonstruované tzv. slovenské spiknutí. Komunisté na Slovensku uměle vyhrotili v této době napětí, jež tam panovalo již od květnových voleb v roce 1946, když vykonstruovali kampaň proti Demokratické straně jejím obviněním z kontaktů na luďácké podzemí, což mělo podle nich vést k rozsáhlému protistátnímu spiknutí.⁶⁵⁷ Dalším, a z hlediska dalšího fungování NF zásadním bodem, se v létě 1947 stal způsob, jakým uhradit ztráty, vzniklé katastrofálním suchem, jež postihlo ČSR v létě 1947.⁶⁵⁸

Sociální demokraté spolu s nekomunistickými stranami navrhovali zaplatit ztráty ze státního rozpočtu, zatímco komunisté a ÚRO⁶⁵⁹ tento krok odmítli a zasazovali se o to, aby ztrátu zaplatili majetné vrstvy, milionáři, kterých bylo údajně 35 000.⁶⁶⁰ Oficiálně vystoupil komunistický ministr financí J. Dolanský⁶⁶¹ 27. 8. 1947 a navrhl nahradit ztráty způsobené suchem zdaněním milionářů.⁶⁶² ÚRO zahájila „mobilizační“ kampaň proti milionářům, když vytyčila heslo „Kdo hájí milionáře, boří Národní frontu“ a začala organizovat rezoluce a masová shromáždění.⁶⁶³ Tzv. milionářskou dávkou komunisté vyvolali v NF vážnou krizi, jež hrozila přerůst v rozkol ve vládě a NF. Na 100. schůzi vlády 2. 9. 1947 se ve vládě rozbředl záhy ostrý a vleklý spor, který vyvrcholil

podzimní ofenzivy KSČ vyhlášené R. Slánským v srpnu 1947. Na tomto místě je třeba říci, že Z. Fierlinger a jeho příznivci přivítali založení Informbyra, když ho označili za správný krok. ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

⁶⁵⁶ **Service, Robert:** Soudruzi, s. 212.

⁶⁵⁷ Více tzv. slovenské spiknutí viz **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 220 – 265; **Jablonický, Jozef:** Podoby násilia, s. 76 – 130.

⁶⁵⁸ Velké sucho a neúroda postihly též i některé země střední Evropy, např. Polsko.

⁶⁵⁹ ÚRO podpořilo návrh na mimořádné zdanění milionářů na schůzi představenstva 5. 9. 1947.

⁶⁶⁰ Toto číslo je však značně nadsazené, podle střizlivých odhadů bylo v ČSR pouze 8 000 - 10 000 milionářů, kteří měli navíc od uzákonění první měnové reformy v listopadu 1945 své vklady blokovány na vázaných účtech, se kterými nemohli volně disponovat. Poslanec ÚNS Linczenyi, později perzekvovaný, řekl, že „ani s lucernou bychom nenašli u nás 35 000 milionářů.“ AKPR, i. č. 1709.

⁶⁶¹ Julius Dolanský (1895 – 1973), komunistický politik. V roce 1921 ukončil studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, pracoval jako tajemník klubu poslanců KSČ a novinář. Posléze, v roce 1935 byl zvolen poslancem ND, v roce 1938 vedl dočasně s A. Zápotockým vedení KSČ. V roce 1939 byli oba zatčeni a vězněni v koncentračním táboře. Po osvobození republiky se stal ve druhé vládě NF ministrem financí, po únoru 1948 byl předsedou Státní plánovací komise (1949 - 1951), místopředsedou vlády – 1951 – 1963. Zemřel v roce 1973.

⁶⁶² **Hanzlík, František:** Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945 – 1950. Praha 2003, s. 172; **Šolc, Jiří:** Útěky a návraty..., s. 161.

⁶⁶³ **Čapka, František:** Odbory v českých zemích 1918 - 1948. Brno 2008, s. 179.

většinovým usnesením, které návrh na vyměření milionářské dávky zamítlo.⁶⁶⁴ Za sociální demokracii Fierlinger na schůzi řekl, že není přesvědčen o tom, že dávka z majetku by poskytla „žádoucí výnos“ ke krytí nákladů vzniklých škodami z katastrofálního sucha. Fierlinger dále řekl, že se vláda musí domluvit na řešení, které by bylo „nejen sociální, ale zároveň i státnické.“ A dodal, že komunistický návrh takovým řešením není.⁶⁶⁵ Kromě Fierlingra, který se zdržel hlasování a tedy nesouhlasil s milionářskou dávkou, se nepřímo proti tomuto způsobu zdanění majetných vrstev vyslovil poslanec J. Lindauer⁶⁶⁶ a živnostenský expert strany P. Sajal, který 31. 10. 1947, kdy se v plénu ÚNS zákon projednával, proti dávce uvedl řadu výhrad⁶⁶⁷, a konečně B. Laušman, který se též zdržel hlasování.⁶⁶⁸

Sociální demokraté se tak postavili již od počátku proti milionářské dávce, Fierlinger na zasedání ÚVV strany 1. 9. 1947 (tedy den předtím, co ji vláda podruhé zamítla) řekl, že sociální demokraté jsou proti dávce, protože by byla neefektivní a sociální demokracie musí přijít s vlastní iniciativou.⁶⁶⁹ Sám Fierlinger konstatoval, že chápe návrh jako „legraci“.⁶⁷⁰ V *Hospodáři* napsal dokonce V. Erban článek, v němž nesouhlasil s koncepcí KSČ, jakým chce zdanit milionáře a že jejich podklady nejsou doloženy ani statisticky.⁶⁷¹ Na zamítavé stanovisko vlády reagovali komunisté mobilizací svých stoupenců a vysíláním různých deputací do vlády i parlamentu, které požadovaly revizi vládního usnesení. Tyto shora uvedené události měly bezprostřední vliv na genezi a signování tzv. zářijové dohody sociálních demokratů s KSČ⁶⁷², jakožto východiska z kritické situace, panující v NF a vyvolané bezprostřední reakcí KSČ na aktuální politickou situaci.⁶⁷³ Pojdme si blíže přiblížit samotné podepsání dohody a důsledky, které z toho pro sociální demokracii pramenily, protože ty se bezprostředně odrazily na XXI. sjezdu.

Sociální demokraté se ujali iniciativy a pokusili se zahájit jednání o překonání krize v NF.⁶⁷⁴ Fierlinger, který se o všech důležitých hospodářských a mocenských otázkách radil s komunisty, sondařoval situaci u předsedy KSČ K. Gottwalda 9. 9. 1947. K němu se posléze přidali F. Tymeš a B. Vilím, tito funkcionáři pak vytvořili vyjednávací tým.⁶⁷⁵ Za KSČ se účastnili rokování její politické špičky K. Gottwald, V. Kopecký a R.

⁶⁶⁴ NA, f. 1261/0/34, sv. 145, a. j. 1494, zasedání 100. schůze vlády z 2. 9. 1947.

⁶⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶⁶ Lindauer svůj nesouhlas mimo jiné zdůvodňoval tím, že milionářská dávka není daní z přepychu, protože existuje seznam předmětů, o nichž nelze říci, že by byly přepychové. AKPR, i. č. 1709.

⁶⁶⁷ Sajal hlavně protestoval proti tomu, že zákon o milionářské dani nebyl postoupen živnostensko – obchodnímu výboru ÚNS. 20. 11. 1947 potom poslal prezidentu republiky dopis, v němž vysvětluje svůj nesouhlas s dávkou. AKPR, i. č. 1709.

⁶⁶⁸ Šolc, Jiří: Útěky a návraty..., s. 161.

⁶⁶⁹ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

⁶⁷⁰ Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 175.

⁶⁷¹ Hospodář, 11. 9. 1947, s. 1; Belda, Josef – Bouček, Miroslav – Deyl, Zdeněk – Klimeš, Miloslav: Na rozhraní dvou epoch. Praha 1968, s. 153.

⁶⁷² Uveřejněna byla v tisku následující den, tedy 12. 9. 1947. Právo lidu, 12. 9. 1947, s. 1.

⁶⁷³ Ke zrodu zářijové dohody viz Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 175 – 177.

⁶⁷⁴ Není proto pravdou, že podnět vzešel od KSČ, jak se píše v publikaci „Na rozhraní dvou epoch“. Belda, Josef – Bouček, Miroslav – Deyl, Zdeněk – Klimeš, Miloslav: Na rozhraní dvou epoch, s. 166.

⁶⁷⁵ Vilím se zúčastnil podpisu dohody na Fierlingrovu žádost.

Slánský.⁶⁷⁶ Porady se vedly o obsah ustanovení dohody a jejího praktického provádění. Obě strany se shodly na tom, že zářijová dohoda musí být pokud možno stručná a obsahovat konkrétní body, nikoliv obecné teze.⁶⁷⁷ Po rokováních dospěli vyjednávači k závěru, že bude dohoda obsahovat dva body: 1) společný postup ve věci veřejnozaměstnanecké otázky (úpravy platů)⁶⁷⁸, 2) společný postup ve věci milionářské dávky.⁶⁷⁹

V. Majer předložil ještě návrh, aby sociální demokraté začali jednat s národními socialisty o obnově socialistického bloku, s čímž však komunisté do budoucna nepočítali, stejně jako národní socialisté, kteří „členství“ v Bloku ukončili prakticky vyhlášením volebních výsledků v roce 1946.⁶⁸⁰ B. Vilím v tomto smyslu kontaktoval V. Krajínu 12. 9. 1947, aby mu sdělil přání sociální demokracie vstoupit v jednání také s národně socialistickou stranou.⁶⁸¹ Majerův plán byl formálně schválen a představenstvo strany 9. 9. 1947 rozhodlo jednat s národními socialisty o obnově bloku.⁶⁸² Této spolupráce se tak sociální demokraté *pro futuro* nevzdávali, i když víme, že po volbách byly vzájemné vztahy velmi napjaté a prodchnuty vzájemnými rekriminacemi a útoky v tisku.⁶⁸³ Usnesení představenstva však nebylo splněno, dne 18. 9. 1947 se sice setkaly delegace sociálních demokratů a národních socialistů, ale nepodařilo se dosáhnout konsensu hlavně proto, že národní socialisté odmítli samotnou obnovu národního bloku.⁶⁸⁴

Na tomto místě je nutno říci, že zářijová dohoda byla podepsána bez vědomí představenstva strany, ÚVV a vedoucích činitelů sociální demokracie. Ostatní strany ji tvrdě odsoudily, hlavně národní socialisté. Předseda strany Fierlinger zneužil svého postavení vrcholného představitele sociálně demokratické strany a vedl izolovaná jednání, do nichž bylo zasvěceno jen pár špičkových stranických funkcionářů. Fierlingrova pozice jako předsedy byla vážně otřesena, a tak musel v nadcházejících

⁶⁷⁶ Hanzlík, František: Vojenské obranné zpravodajství..., s. 172.

⁶⁷⁷ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. č. 262.

⁶⁷⁸ Veřejnozaměstnanecká otázka byla velmi palčivým politickým problémem. Hlavním problémem spočíval v nadměrném počtu státních a veřejných zaměstnanců a jejich platové dorovnání. 2. 4. 1947 se NF usnesla na řešení veřejnozaměstnanecké otázky. Vznikla komise složená ze stran NF (za ČSD předseda sociálně demokratického klubu J. Hladký), která v srpnu 1947 podala návrh restriktivního zákona, mezi jehož hlavní body patřilo snížení počtu veřejných a státních zaměstnanců (restrikce). Sociální demokracie ještě navrhla zrevidovat všechny zákony a předpisy správního řízení, rozhodování omezit pouze na dvě instance a agendu pokud možno co nejvíce decentralizovat a vyšší a ústřední orgány omezit na řídicí a kontrolní funkci. Sociální demokraté doporučovali, aby nejprve byla uzákoněna prozatímní úprava platů veřejných zaměstnanců – zvýšení alespoň o jednu pětinu. NA, f. 1083/2, k. 11, a. j. 126.

⁶⁷⁹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. č. 1440; Belda, Josef – Bouček, Miroslav – Deyl, Zdeněk – Klimeš, Miloslav: Na rozhraní dvou epoch, s. 167. Někdy se v odborné literatuře uvádí, že dohoda se týkala společného postupu před volbami, to však nebylo jejím obsahem. Její náplň tvořilo toliko dvoubodové usnesení.

⁶⁸⁰ Národní socialisté se vyjádřili k dohodě na schůzi ÚVV 22. 9. 1947, kde o ni mluvil J. Stránský a řekl, že „tímto prohlášením vznikl rozkol ve straně sociálně demokratické, zaviněný vlastně jen panem Fierlingerem.“ AČSNS, k. 78.

⁶⁸¹ NA, f. 1261/0/32, sv. 23, a. j. 152.

⁶⁸² ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. č. 262.

⁶⁸³ V. Erban ve veřejném projevu 22. 10. 1947 v Praze XIII. Vršovicích řekl, „že chceme dobře vyjít se všemi. Vyzýváme národní socialisty ke spolupráci a neizolujeme je.“ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 2.

⁶⁸⁴ Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 176.

měsících čelit ještě většímu odporu proti své osobě než tomu bylo po prohraných volbách v roce 1946.⁶⁸⁵ Jak poznamenává historik F. Hanzlík, zářijová dohoda však umožnila nakonec překonání krize NF a úspěšné schválení zákona č. 185/1947 Sb.⁶⁸⁶ o milionářské dávce (dani) v parlamentu 31. 10. 1947, z níž politicky těžila KSČ. Naopak tomu bylo u sociální demokracie, jež se ocitla v další hluboké krizi.⁶⁸⁷

Tymeš poté o dohodě prohlásil: „*Přejeme si upřímně, aby porady sociálních demokratů a komunistů přispěly k brzkému obnovení socialistického bloku a obnovení NF. Máme skutečně na vybranou pouze dvě možnosti, buď spolupráci, nebo rozvrat. Spoluprací jdeme kupředu a překonáme obtíže. Rozvrat nás vrhá zpět do nejistoty, do velké bídy hmotné i mravní.*“⁶⁸⁸ Mimořádná schůze představenstva ČSD vzala 12. 9. 1947 dohodu na vědomí a schválila následně zprávu a výsledek jednání mezi sociálními demokraty a KSČ. V jejím usnesení se psalo: „*Představenstvo čs. soc. demokracie ve své mimořádné schůzi 12. září t. r. vzalo na vědomí a schválilo zprávu o výsledku jednání mezi zástupci čs. soc. demokracie s KSČ. Vyslovilo pevné přesvědčení, že dohoda, které bylo při tomto jednání docíleno podstatně přispěje k vyjasnění současně napjaté situace a k utvoření předpokladů pro obnovení spolupráce strany socialistického bloku v rámci Národní fronty.*“⁶⁸⁹ *Právo lidu* z 11. 9. 1947 psalo, že „my víme, že dnes v tomto státě bez komunistů nejde vládnout.“⁶⁹⁰ O dva dny později 13. 9. 1947 potom psalo, že „máme skutečně na vybranou pouze dvě cesty: buď spolupráci [s KSČ – pozn. aut.] nebo rozvrat.“⁶⁹¹

Pro sociální demokracii zářijová dohoda odstartovala druhou poválečnou krizi, jež v danou chvíli reálně hrozila přerůst v rozštěpení strany. Snahou sociálních demokratů bylo překonat zásadní rozpor, který se objevil po nastolení otázek spojených s milionářskou dávkou. Proč tedy tato dohoda vyvolala takové napětí v sociální demokracii? Hlavní důvody jsou dva. Za prvé, a to již bylo řečeno, byla podepsána bez vědomí příslušných orgánů sociálně demokratické strany,⁶⁹² za druhé byla podepsána pouze dvěma politickými subjekty, což bylo porušením principů NF, která zakazovala činit izolované dohody separovaných politických bloků. Z toho pak rezultoval další vnitrostraní ořes, který zmobilizoval antikomunistickou část strany, jež její signování ihned odsoudila jako kapitulaci vlastní politické linie a kapitulaci před komunisty. Ministr výživy V. Majer, který v té době byl v zahraničí, nabídl představenstvu svou demisi.⁶⁹³ Ta však však nebyla přijata, stejně jako demise F. Tymeše.⁶⁹⁴ S dohodou podle

⁶⁸⁵ Prezident E. Beneš se v souvislosti se zářijovými událostmi vyjádřil o Fierlingrovi jako o komunistickém agentovi, „který stejně jako komunisté dělá jen sovětskou, a ne československou politiku.“ **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš, s. 640.

⁶⁸⁶ Tento zákon byl 19. 7. 1948 doplněn (resp. změněn) zákonem č. 180/1948 Sb.

⁶⁸⁷ **Hanzlík, František:** Vojenské obranné zpravodajství..., s. 172. Text zákona viz Dokumenty moderní doby, s. 611 – 613; APSP, 82. schůze ÚNS z 31. 10. 1947.

⁶⁸⁸ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. č. 262.

⁶⁸⁹ NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 132.

⁶⁹⁰ *Právo lidu*, 11. 9. 1947, s. 2.

⁶⁹¹ *Právo lidu*, 13. 9. 1947, s. 2.

⁶⁹² **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš, s. 647; **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 183.

⁶⁹³ **Fejto, Francois:** Historie des démocraties populaires. 1. L'ère de Staline. Paris 1979, s. 209.

⁶⁹⁴ O Majerově demisi se mělo rozhodovat na schůzi ÚVV 15. 9. 1947, ten však jeho demisi nepřijala. *Právo lidu*, 13. 9. 1947, s. 1.

manželky H. Svozilové – Johnové dokonce nesouhlasil ani O. John, jeden z hlavních představitelů prokomunistické frakce.⁶⁹⁵ Prosté členstvo strany bylo dohodou velmi překvapeno, nečekalo takový postup a dohodu rovněž odsoudilo. Stejně jako po volbách 1946 se zvedla masivní vlna odporu proti Z. Fierlingrovi, který (spolu s dalšími) podle něho neměl oprávnění dohodu signovat.

Nesouhlasné rezoluce se ozývaly zejména z východních Čech, konkrétně z tamního krajského výboru, jenž požadoval výměnu předsedy strany již po volbách, jeho hlas byl ÚVV strany však umlčen. KVV v Hradci se usnesl 12. 9. 1947⁶⁹⁶ na podání rezoluce ÚVV strany, která obsahovalo tyto dva body: „KVV odsuzuje jednání 3 vyjednávačů, kteří podepsali za ČSD zmíněnou dohodu a KVV žádá, aby proti nim bylo zakročeno „se vši přísností.“. Za druhé zdejší funkcionáři požadovali, aby se Z. Fierlinger a E. Erban vzdali svých funkcí.⁶⁹⁷ F. Klaban, předseda zdejšího KVV řekl, že nedojde – li k dohodě s národními socialisty, nebude královehradecký kraj dohodu s KSČ respektovat.⁶⁹⁸ Ostré reakce také přicházely z krajského tisku, které útočily proti dohodě.⁶⁹⁹

Zajímavá byla též reakce Zpravodaje Jack London klubu, který 27. 10. 1947, který napsal: „...KSČ svým *nepromyšleným agitačním návrhem ve vládě na zdanění 35 000 milionářů* dovršila svoji *stoupající nepopularitu*, hlavně tím, že *jednání vlády přenesly na ulici a uvedly jména ministrů, kteří nehlasovali pro jejich agitační návrh.*“⁷⁰⁰ J. Jeřábek, reprezentant samostatné a nezávislé stranické linie, na okresní konferenci ČSD v Praze VIII. 11. 10. 1947 řekl, že pokud chce sociální demokracie vyhrát volby, musí dojít k výměně jejího předsedy. Dodal, že Fierlinger nemůže tento post dále zastávat.⁷⁰¹ Všečlenská schůze sociálních demokratů Velké Prahy, konající se 10. 9. 1947, zkritizovala dohodu a v té souvislosti učinila kritiku v obecné rovině „nepěkných zjevů našeho veřejného života, které KSČ mnohdy obhajovala až paličatě.“⁷⁰² Velmi tvrdý nesouhlas přišel i z pražského kraje, bašty protikomunistických činitelů sociální demokracie. Dne 16. 10. 1947 proběhla schůze sociálně demokratických funkcionářů Pražského kraje a vyslovila ostrý nesouhlas s dohodou. Navíc konstatovala, že ÚVV nezmocnil vyjednávače k jednání s KSČ a ti k tomu tak neměli žádný mandát.⁷⁰³ Zde byl konstatováno, „že bude – li předseda československé sociální demokracie dělat vždy komunistům advokáta tak jako až dosud, bude po tu dobu jeho strana vždy poslední ve státě.“⁷⁰⁴

V politicky zjitřené atmosféře se ozval živnostenský expert strany P. Sajal, který 27. 10. 1947 napsal dopis předsedům krajů ČSD, kde se zamýšlí nad aktuálními politickými

⁶⁹⁵ Svozilová – Johnová ve svých deníkových záznamech píše, že „Olda se postavil ostře proti [zářijové dohodě – pozn. aut.]. Je to ukvapené a nesprávné, řekl.“ **Johnová, Svozilová:** Hanácká sága, s. 432.

⁶⁹⁶ Shodli se hlasy všech přítomných, pouze jeden hlas se zdržel.

⁶⁹⁷ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. č. 1440.

⁶⁹⁸ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁶⁹⁹ Byly slyšet též souhlasné hlasy, např. Šenk z KVV Olomoucka řekl, že „dohoda neohrožuje jednotu strany, ani její samostatnost. Uvědomte si, že jsme měli na vybranou, buď se dohodnout a posílit vzájemnou důvěru v NF, nebo puč, nebo volby s klacky.“ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, 1. část.

⁷⁰⁰ Tamtéž, díl 2, 1. část.

⁷⁰¹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. č. 1440.

⁷⁰² ABS, objektový svazek 2231, část 1.

⁷⁰³ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. č. 1440.

⁷⁰⁴ ABS, objektový svazek 2231, část 1.

otázkami a možné výměně předsedy strany. Píše zde o určitém rozčarování nad koncepcí sociální demokracie a určitém zklamání a deziluzi po zářijové dohodě s KSČ. Každopádně Sajal v dopise nadhodil zajímavou myšlenku, aby vedení strany a zvláště předseda strany vyjadřovali vůli celé strany. Dále se zmiňuje o tom, že vedení strany bylo po válce rozkolísané a neukázalo jednoznačně vůli budovat vlastní stranu.⁷⁰⁵ Kriticky se vyjádřil o vedoucích politických pracovnících, kteří se podle něho věnovali více činnosti politické než organizační; strana tak zůstala pasivní, protože byla nejednotná. V druhé části dopisu Sajal resumuje vztah ČSD vůči KSČ. Spolupráci s KSČ označil jako obtížnou, když napsal, že zneužívají své moci. Naopak boj s komunisty prý přinesl straně určitý vzrůst strany, ale zároveň vzniklo nebezpečí vnitřních ideových rozporů.⁷⁰⁶ O Fierlingrovi se zmínil v negativním tónu. V dopise říká, že „jeho nedostatkem byl jeho štáb, rozpolcený, bez autority a rozkolísaný. Fierlinger si osoboval někdy více práv, než je to v demokratické straně zdrávo.“⁷⁰⁷ O zářijové dohodě s KSČ se vyjádřil v obecnějším smyslu, protože mu připadalo, že „všichni překročili mandát jim daný.“⁷⁰⁸ Sajal tímto dopisem pojmenoval hlavní problémy sociální demokracie, které se vždy sbíhaly do jednoho ústředního bodu, jímž byl vztah ke komunistické straně.

Jak tedy vidíme, nesouhlas byl mnohem silnější a intenzivnější než po prohraných volbách. Prof. Z. Peška si ve svém deníku poznamenal, že 25. 9. 1947 se konala schůze „starší gardy“ sociálních demokratů, kteří důrazně žádali odstoupení Fierlingra z funkce. Zvláště Remeš se o to podle prof. Pešky zasazoval.⁷⁰⁹ Je patrné, že jednotlivé organizace se začaly postupně osmělovat a kritikou rozhodně nešetřily; okresní a krajské vznášely takové požadavky, jako bylo potrestání tří vyjednávačů a výměna stranického předsedy, což byl ještě před rokem poměrně odvážný požadavek.

Abychom však byli v tomto směru objektivní, přišlo Fierlingrovi nemálo telegramů a dopisů s gratulacemi k přijetí zářijové dohody. Ihned po podepsání dohody např. místní organizace v České Lípě či místní organizace v Bohaticích vyslovily dík předsednictvu strany formou blahopřejných rezolucí.⁷¹⁰

Situace kolem zářijové dohody šla tak daleko, že Fierlinger byl nucen svolat na 15. 9. 1947 schůzi ÚVV. Zde pak došlo k vzájemné konfrontaci obou protichůdných stanovisek. Debata byla velmi ostrá a týkala se ohledně zářijové dohody a jejího způsobu přijetí.⁷¹¹ Fierlinger konstatoval, že sociální demokracie nemůže „hrát na dvě strany“, sociální demokraté mají podle něho na výběr ze dvou cest – buď jít s komunisty, nebo proti nim. S tím O. John vyslovil souhlas a navíc zcela nepravdivě řekl, že členové strany dohodu uvítali. JUDr. L. Pičman požadoval, aby se sociální demokracie dohodla s národními socialisty, protože musejí být v Bloku, což ovšem byl spíše ojedinělý názor. Představitel antikomunistického křídla V. Holub apeloval na svolání zastupitelstva, protože podle něho je důvěra ve vedení značně otřesena a dohoda zapůsobila jako „rána

⁷⁰⁵ Je paradoxem, že Sajal se stal po únoru 1948 aktivním stoupencem pohlcení ČSD komunistickou stranou a sám k němu přispěl.

⁷⁰⁶ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. č. 1440.

⁷⁰⁷ Tamtéž.

⁷⁰⁸ Tamtéž.

⁷⁰⁹ ABS, f. 310, sign. 310 – 71 – 6, opis deníku prof. Z. Pešky.

⁷¹⁰ Tyto rezoluce viz ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

⁷¹¹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. č. 1440.

do hlavy“. Navíc komunistům se nemá věřit, neboť mají zcela jiné plány. Majer vystoupil na zasedání též ostře a řekl: „*Není to dohoda, ale kapitulace linie, není to obraz nálad a smýšlení členstva, je to strašlivá rána na našem hnutí, je to politika soustavného likvidování strany.*“⁷¹² Majer prohlásil, že Fierlinger musel o dohodě „vědět dávno předtím“, o čemž prý svědčila skutečnost, že již večer o dohodě mluvil v Lucerně R. Slánský.⁷¹³ Ještě poznamenal, že je nutno na blížícím se sjezdu vyřešit taktiku ke KSČ. Jeřábek poznamenal, že sociální demokracie je dohodou ohrožena.⁷¹⁴ Na konec bouřlivé rozpravy bylo přijato komuniké vypracované Jeřábkem, Johnem, Hladkým a Sedlákem, které obsahovalo tři hlavní body: 1) souhlas s dohodou z 11. 9. 1947, 2) je nutno zachovat jednotu v národě, odmítnout „teror“ KSČ páchaný na sociálních demokratech na závodech,⁷¹⁵ 3) ČSD se staví kladně ke spolupráci všech stran. Toto usnesení bylo přijato jednomyslně.⁷¹⁶ Odpůrci podpisu zářijové dohody byli v ÚVV poraženi a nepodařilo se jim prosadit její odsouzení.

Fierlinger si za svým názorem stál i na zasedání ÚVV strany dne 13. 10. 1947, když prohlásil, „že dohodou můžeme jen získat.“⁷¹⁷ a 12. 11. 1947, kde konstatoval, že dohoda s KSČ znamenala uvolnění napětí v NF.

Fierlingrův „rukopis“ na zářijové dohodě akceleroval napětí v sociální demokracii a zhoršil pozici předsedy strany a „levice“ na příštím brněnském sjezdu, kde Fierlinger měl obhajovat svůj post. Naopak do popředí se dostal B. Laušman, který s dohodou nesouhlasil a jenž se aktivně angažoval na překonání této krize, když vyvinul značné úsilí, aby z ní sociální demokracie vyšla pokud možno čestně.⁷¹⁸ Laušman si tak uvolnil předpolí ke svému nástupu, který měl vyvrcholit právě na brněnském sjezdu v listopadu 1947. Pochopil, že pokud sociální demokracie má mít své pevné místo a vliv v politickém životě, musí dojít ke změně na předsednickém postu, která se po volbách v roce 1946 nezdařila.

Navíc k možné výměně Fierlingra se naskytla vhodná možnost právě na brněnském sjezdu, který se konal dva měsíce po podepsání zářijové dohody. Vážná vnitrostranická

⁷¹² ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

⁷¹³ Tamtéž.

⁷¹⁴ Tamtéž.

⁷¹⁵ Sociální demokracie si mnohokrát stěžovali na praxi komunistických členů na závodech před volbami i po nich. Kritizovali zde šikanu sociálních demokratů, kterým je vyhrožováno vyhazovem, jsou přefazováni na podřadná místa a viní je z různých nepodložených přečinů. Např. L. Tůma (vedoucí tajemník osobního oddělení) psal R. Slánskému 24. 5. 1948 dopis, v němž nešvary na závodech kritizuje. Okresní sekretariát ČSD v Mostě pak poslal Ústřednímu výboru ČSD dopis z 19. 5. 1948, který obsahuje konkrétní výtky na chování komunistů na závodech: *Komunistická strana v našem kraji provádí proti našim příslušníkům v závodech i mimo nestoudný terror. Vedoucí v závodech, i když je nedostatek pracovních sil, odmítají přijmout do práce naše soudruhy, zaměstnancům, členům naší strany hrozí vyhazováním z práce, z vedoucích míst, z bytů, špiní je, že jsou kolaboranti, asociální atd.*” NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 129

⁷¹⁶ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. č. 1440.

⁷¹⁷ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁷¹⁸ Zajímavé svědectví nám i pozadí zářijové dohody přináší P. Drtina, který ve svých pamětech o něm napsal: „*Laušman pak téhož dne [11. 9. 1947 – pozn. aut.] odpoledne ke mně přišel do úřadu a sdělil mně, že celá dohoda soc. dem. strany se stranou komunistickou je intrika Fierlingerova, který to udělal za zády a bez předběžného vyrozumění i souhlasu představenstva strany a neinformoval o tom ani své stranické kolegy ve vládě, jeho a Majera.*” **Drtina, Prokop:** Československo, můj osud. Kniha života československého demokrata. Sv. II., kniha 2, rok 1947 – únor 1948. Praha 1992, s. 382.

situace se na rozdíl od doby po volbách, kdy se stranický sjezd nekonal a mimořádný se nepodařilo svolat, mohla řešit. Laušmanova snaha a vystoupení však rozhodně nemohly vnitrostranické rozpory náraz vyřešit. Naopak, dá se říci, že krize, vyvolaná podpisem zářijové bilaterální dohody mezi ČSD a KSČ, neskončila, ale dále se prohloubila a eskalovala. Sjezd měl rozhodnout, které křídlo nabyde vrchu v dalším vnitrostranickém vývoji a zda dojde ke změně stávající politické linie, prosazované dosavadním předsedou Z. Fierlingrem.

Po podepsání zářijové dohody krize v sociální demokracii neskončila, jak se mohlo zdát, protože jednak zmobilizovala antikomunistickou frakci v čele s V. Majerem a B. Vilímem a nespokojené členstvo, jež dohoda značně pobouřila, k nimž se ještě přidal B. Laušman, jehož snahou bylo vytvořit si dostatečný prostor pro manévrování na jednu či druhou stranu. Někdy je v odborné literatuře hovořeno o faktu, že svým jednáním Laušman stranu nasměroval „doprava“, což ovšem není pravda. Laušman takový krok rozhodně neplánoval, jak jsme řekli jinde, uvědomoval si, že je třeba stranu vymanit ze závislého postavení na KSČ, učinit ji programově transparentní a jasně vymezit její místo v NF. Rovněž neuvažoval o připojení sociální demokracii k rodícímu se protikomunistickému bloku, jak se někdy v marxistické či historizující literatuře též uvádí. Proto Laušmana v této souvislosti nelze hodnotit jako technokrata, nýbrž jako realistického politika, který dobře věděl, že kdyby usiloval o tento krok, vyvolalo by to ve straně ještě větší krizi, proto si zachovával v této věci realistické a pragmatické hledisko. Laušman lapidárně charakterizoval vztah sociálních demokratů a komunistů tak, že KSČ nesmí být izolována, ale zároveň se nesmí vládnout proti KSČ.⁷¹⁹

Samotnému brněnskému sjezdu předcházel sjezd mládeže, který se ukázal být více konfliktním, než se čekalo.⁷²⁰ O sjezdu se mluvilo již na počátku září 1947 na schůzi ÚVV, konané 1. 9. 1947, kde se mluvilo o předběžném termínu jeho konání.⁷²¹ Sjezd se uskutečnil 25. 10. – 26. 10. 1947 v Brně a hlavním tématem zde bylo, jestli nadále setrvat v SČM (Svazu české mládeže) či nikoliv.⁷²² Diskuse ohledně dalšího setrvání sociálních demokratů byla poměrně bouřlivá, účastníci sjezdové diskuse se rozdělili na dva tábory – jeden (většinový) požadoval bezpodmínečně zůstat v SČM a podílet se na její práci, druhý postuloval opustit řady této organizace, protože je ovládána komunisty. Nakonec se nepodařilo prosadit většinové usnesení, aby mladí sociální demokraté SČM opustili.⁷²³

Sám generální tajemník Vilím zhodnotil, že sjezd mládeže dopadl neúspěšně. Průběh a různé kontroverze, které doprovázely sjezd mládeže proto jakoby napovídaly, jak bude vypadat i druhý poválečný sjezd v Brně. Brněnský sjezd měl totiž rozhodnout názorově vypjatou situaci uvnitř strany, bezprostředně zapříčiněnou zářijovou dohodou s KSČ. Všechny vnitrostranické třenice a otázky se sbíhaly do jednoho ústředního tématu –

⁷¹⁹ ABS, objektový svazek 2231, 285 MV.

⁷²⁰ Zprávu Ústřední komise mládeže ke sjezdu mládeže ČSD viz NA, f. 1083/2, k. 13, a. j. 131.

⁷²¹ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, 1. část.

⁷²² Tuto otázku řešila na jaře 1946 i národně socialistická strana, která na rozdíl od ČSD z SČM vystoupila. Dne 10. 3. 1946 oznámila národně socialistická mládež, že na dny 10. – 12. 5. 1946 pořádá v Praze svůj sjezd. Svaz, který byl ovládán komunisty, oznámil, že na tyto dny bude pořádat svůj krajský sjezd, což národní socialisté brali jako stranické zneužívání Svazu a provokaci. Na protest proti tomuto kroku národně socialistická strana ze SČM vystoupila. NA, f. 60, a. j. 5.

⁷²³ Hájek, Jiří: Paměti, s. 151.

postavení a další budoucnost stávajícího předsedy strany. Ještě více než předtím byla tato otázka stavěna do popředí, neboť právě osoba předsedy byla ztělesněním samé podstaty všech třech ploch sociální demokracie - jejího vývoje, budoucnosti i smyslu její existence. Proto také byla pozornost všech ostatních stran upřena na sociálně demokratický sjezd, neboť mohl ovlivnit dosavadní vnitřní vývoj v republice a významným způsobem promluvit do vztahů mezi politickými subjekty v NF.⁷²⁴

Sociálně demokratický tisk od začátku listopadu pravidelně přinášel články o přípravách sjezdu a nejnovějších zprávách. F. Franz v *Činu* napsal článek „V čem je vrcholný význam našeho sjezdu.“ toto: „*XXI. sjezd československé sociální demokracie, který se koná v Brně, je významnou politickou událostí, k níž se poutá zájem nejen příslušníků vlastní strany, ale i celé politické veřejnosti doma a za hranicemi. Proč ten zvýšený a mimořádný zájem o naše celostátní sněmování? Sociální demokraté nejsou přece v Československu co do počtu a volebních výsledků stranou první, podle pořadí v historických zemích jsou dokonce na čtvrtém místě a přece jsou k jejich sjezdu obráceny zraky politicky myslících lidí; sociální demokracie si této pozornosti zaslouží. A to především pro svůj svědomitý, odpovědný, rozumný postoj ke všem otázkám vnitřní politiky a ke všem problémům zahraničním.*“⁷²⁵ Sám předseda sociální demokracie napsal též článek nazvaný „K našemu sjezdu“, v němž popisuje předsjezdovou atmosféru: „*Nezaujatý pozorovatel našeho vnitropolitického života nemůže upřít, že naší straně připadla v tomto státě nesmírně významná úloha a že ji až dosud plnila úspěšně. Již před říjnovým sjezdem v roce 1945 jsem se na stránkách tohoto listu zmínil o velkém poslání naší strany, které plníme, když naše demokracie bude pevnou a odhodlanou, když nebojácně a směle přistoupíme k plnění úkolů, které nám doba ukládá.*“⁷²⁶

Právě na sjezdu dosáhlo napětí svého vrcholu. Obě křídla proto začala před konáním brněnského sjezdu vymýšlet svou strategii tak, aby dosáhla svého cíle. Jak víme, protikomunistické křídlo vedené V. Majerem, usilovalo odstranit z předsednického postu Z. Fierlingra, který měl být nahrazen tvůrcem vyváženější politiky a jakýmsi symbolem nezávislosti sociální demokracie na KSČ, zatímco prokomunistické křídlo se snažilo všemi dostupnými prostředky vyvíjet snahu, aby Z. Fierlinger na postu předsedy zůstal. Situace se na podzim 1947 vykristalizovala tak, že ve vnitrostranických diskusích začaly sílit hlasy po sesazení Fierlingra z čela strany, které v tuto dobu převládaly. Z pražské organizace, vedené V. Goernerem se tlak na výměnu předsedu ozýval vůbec nejhlasitěji. Zeť I. Dérera J. Černý si v osobních poznámkách poznamenal, že na předporadě pražského kraje před konáním sjezdu si většina přeje změnu na postu předsedy strany.⁷²⁷

⁷²⁴ Největší pozornost na sjezd upírali komunisté. V první den sjezdu (14. 11. 1947) agenturní zpráva hlásila, že politická situace je před nadcházejícím sjezdem velmi napjatá a že dojde k boji pravé a levé frakce v ČSD. Zpráva anticipovala, že tento boj skončí úplným vítězstvím pravicových sil ve státě. Jak se píše ve zprávě, plán pravice je izolovat KSČ a je rozdělen na čtyři údobí. V prvním dosáhne pravice těsnějšího spojení v podobě lidové strany a národních socialistů, ve druhém údobí zvítězí pravicové křídlo na sjezdu sociální demokracie, třetí údobí nastane po vítězství pravice na sjezdu, ve čtvrtém údobí převezme vládu úřednická vláda a provedou se volby. Plán na zmaření plánů pravice je pak takový: 1) pomoci levému křídlu v sociální demokracii, 2) vyřešit mocenskopolitickou otázku na Slovensku. ABS, f. 310, sign. 310 – 71 – 8.

⁷²⁵ *Čin*, 14. 11. 1947, s. 3.

⁷²⁶ *Čin*, 13. 11. 1947, s. 1.

⁷²⁷ ANM, f. pozůstalost Ivana Dérera, k. 15, i. j. 680.

Nepochybný je i fakt, který se často v odborné literatuře uvádí, že sám prezident E. Beneš viděl ve sjezdu jednu z možností, jak dosáhnout změny na předsednickém postě v ČSD.⁷²⁸ Nicméně jeho angažování ve výměně Fierlingra z čela strany je často přeceňována, Benešova role byla na sjezdu nevýrazná, koneckonců jako nadstranický prezident neměl reálnou moc do výměny předsedy zasáhnout, to bylo svrchovanou věcí strany. Pravdou je, že zaslal sjezdu blahopřejný telegram, v němž je sice „delikátně“ naznačeno prezidentovo přání o výměnu předsedy (...Zmiňujete se ve svém dopise o nutnosti nových, opravdu uvědomělých lidí a pevných charakterů. Souhlasím s Vámi.“)⁷²⁹, nicméně žádný přímý apel podpory zde nezazněl. Jistě, jeho někdejší spolupracovník jej svými postoji během války zklamal a Beneš si tedy výměnu Fierlingra přál, avšak jeho snaha mohla vyniknout toliko v morální rovině. Proto také není možno souhlasit s Vilímovým tvrzením z exilu, kdy v prosinci 17. 12. 1948 napsal, že „dnes lze také říci, že podíl na brněnském sjezdu měl rovněž prezident dr. Beneš. Byl zasvěcen do jeho příprav a pomáhal, kdy byl o to požádán.“⁷³⁰

Obě koncepce se střetly na brněnském sjezdu, který se tak zásadně lišil od prvního poválečného sjezdu, neboť zatímco XX. sjezd byl manifestační, druhý byl bojový, přičemž odrážel hluboké vnitřní rozpory, které se za dva roky nashromáždily. Mocenskopolitické rozpory tak odsunuly na XXI. sjezdu ostatní témata do pozadí; na mysli zde máme především sloučení české a slovenské sociální demokracie.⁷³¹

Původně se měl sjezd konat 7. 11. 1947, ale protože by konání sjezdu kolidovalo s oslavami Velké říjnové revoluce, kterou sociální demokraté v tento den uctili, byl termín odsunut na 14. – 16. 11. 1947. Sociální demokraté počítali s tím, že sjezd bude ryze pracovní a bude upuštěno od pompézního vyznění tohoto vrcholného stranického shromáždění. Důvod byl prostý, vedení ČSD se připravovalo na sedmdesátileté výročí strany, kdy měl proběhnout jubilejní sjezd.⁷³² Na rozdíl od XX. sjezdu, který se konal v Praze, bylo rozhodnuto, aby se konal v Brně, stejně jako předtím sjezd mládeže a aby na sebe oba sjezdy navazovaly. Fierlinger si později stěžoval, že volba padla právě na Brno, neboť podle něho prý zde bylo v rukou pravice a „kde se uplatňoval značný vliv maloměstských a úřednických vrstev.“⁷³³ Je zajímavé, že Fierlinger si zpočátku přál, aby se sjezd konal právě v Brně, kde podle něho byli „rozumní soudruzi“. Těmi „rozumnými soudruhy“ myslel hlavně F. Tymeše a dr. O. Johna.⁷³⁴

Stejně jako u XX. sjezdu proběhla dne 13. 11. 1947 předsjezdová porada, na němž se sešlo 220 delegátů.⁷³⁵ Generální tajemník B. Vilím zde podal návrh na složení sjezdového předsednictva, který vypadal takto: Laušman předseda, Mrázek, Hladký, Jungwirthová

⁷²⁸ Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 178.

⁷²⁹ AKPR, i. č. 2000/A.

⁷³⁰ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438; NA, f. 60, a. j. 5. Z komunistických pozic pak hodnotí stejně Benešovo „vměšování“ do XXI. sjezdu i J. Hájek, který poznamenal, že „sám Beneš zasahoval do příprav i průběhu tohoto sjezdu.“ Hájek, Jiří: Zhoubná úloha..., s. 162.

⁷³¹ Na zasedání ÚVV strany 12. 11. 1947 se hovořilo o sloučení obou sesterských stran, slovenská sociální demokracie byla v dlouhodobém finančním deficitu a její činnost musela dotovat česká sociální demokracie, což bylo z dlouhodobého hlediska neudržitelné. ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁷³² Tamtéž.

⁷³³ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1498.

⁷³⁴ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262.

⁷³⁵ Právo lidu, 14. 11. 1947, s. 1.

místopředsedové⁷³⁶; tito sociální demokraté potom tvoří užší předsednictvo. Vedle „oficiálních“ jednání vrcholných stranických orgánů paralelně probíhaly i kuloární jednání, v němž si oba znesvářené tábory zjišťovaly sílu soupeře a „mapovaly terén“ těsně před sjezdem. Již den před sjezdem, tedy 13. 11. 1947 se odpoledne sešli významní představitelé „levice“ – J. Havelka, E. Erban, dr. O. John, Cibulka⁷³⁷, aby projednali svůj postup na nadcházejícím sjezdu.

Co se týče procedurálních záležitostí, všechny okresní výkonné výbory byly vyzvány, aby nejpozději do 12. 10. 1947 svolaly okresní konferenci a podaly návrh ke sjezdu strany a připravily referát o aktuální politické situaci a dalším postupu strany. Každá okresní organizace do 1000 řádných členů měla vyslat na sjezd strany jednoho delegáta a na každých dalších 1000 členů jednoho dalšího delegáta.⁷³⁸ Nezvolení kandidáti byli potom náhradníky sjezdu a nastupovali místo zvolených v pořadí podle počtu platných hlasů, které byly pro ně odevzdány, nemohli by se zvolení delegáti sjezdu zúčastnit.

Předsjezdové přípravy byly vyplněny debatami o nejrůznějších návrzích na obsazení předsednického postu a dalších stranických funkcí. Na zasedání ÚVV sociální demokracie 13. 11. 1947 měl E. Erban, exponent, „levého“ křídla, rozhovor s Laušmanem, kdy mu řekl, že „leví“ mají v úmyslu dát souhlas k tomu, aby se stal čestným předsedou a náměstkem předsedy vlády, přičemž Fierlinger měl zůstat předsedou strany.⁷³⁹ Laušman navrhoval opak – Fierlinger zůstane čestným předsedou a on se stane předsedou strany, což bylo rovněž pro „levou“ frakci nepřijatelné. Před zahájením sjezdu však padaly i různé další návrhy, např. „levice“ přišla s dalším návrhem, jak ještě ovlivnit otázku předsednictví bez bojového hlasování. Fierlinger se stane čestným předsedou strany a náměstkem předsedy vlády, Laušman stranu převezme a generálním tajemníkem se stane dr. O. John. Je možná pozoruhodné, že v tomto případě by se stal Laušman předsedou strany, problém ovšem spočíval v tom, že mu zpočátku „leví“ důvěřovali, protože měl nimbus jakéhosi „otce znárodnění“, což jej nominovalo v očích komunistů a „levé“ frakce v sociální demokracii do pozice spolehlivého spojence. Fierlinger v této souvislosti potvrzuje v dopisu K. Gottwaldovi z 5. 12. 1950, že mu bylo nabízeno „laušmanovskou reakcí“ místo náměstka předsedy vlády, což nepřijal.⁷⁴⁰

Sám Fierlinger přišel s vlastním návrhem, kdy nabídl Laušmanovi, že se vzdá předsednického postu, pokud se nově zvolené vedení zaváže k pokračování dosavadní politické linie, t. j. úzké spolupráce s komunisty.⁷⁴¹ Dále bylo spekulováno o plánu „starých“ kandidovat V. Beneše, který však odmítl a nabídl v tom případě, aby byl kandidován J. Nebesář.⁷⁴² Pokud se týče V. Majera, o němž některé kruhy spekulovaly jako o dalším kandidátovi na předsedu, ministr výživy se na sjezdu zřekl své kandidatury, protože věděl, že by nebyla průchodná.⁷⁴³ Proto také antikomunistické křídlo nepostavilo

⁷³⁶ Dalšími členy širšího předsednictva byli Geigerová, Kafka, Ostěchová, Jesenská, Reimann.

⁷³⁷ Cibulka byl tiskovým tajemníkem Z. Fierlingra.

⁷³⁸ NA, f. 1083/2, k. 13, a. j. 131.

⁷³⁹ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁷⁴⁰ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 16, i. j. 332.

⁷⁴¹ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 43.

⁷⁴² ABS, objektový svazek 2231, díl 3. O V. Benešovi se též spekulovalo jako o možném náměstkovi předsedy vlády v poslední den sjezdu.

⁷⁴³ ABS, objektový svazek 2231, díl 3.

svého kandidáta. Ještě zmiňme „volební předpověď“ novináře S. Freidina, který v říjnu 1947 napsal: „Z. Fierlinger, sociálně demokratický ministerský předseda první československé vlády po válce a místopředseda nynější vlády bude pravděpodobně vyměněn jako titulární vůdce strany na sjezdu sociálně demokratické strany, který se bude konat příští měsíc. Pan Fierlinger, který byl za války československým vyslancem v Sovětském svazu a který se stal vedoucím zastáncem přátelských vztahů a spolupráce s komunisty, byl v posledním půlroce často napadán t. zv. pravým křídlem strany. Podle dnešní zprávy ze sociálně demokratických informovaných pramenů se očekává, že bude nahrazen buď Františkem Tymešem, novinářem, který je sociálně demokratickým dirigentem v parlamentě a místopředsedou sněmovny, nebo Bohumilem Laušmanem, nynějším ministrem průmyslu.“⁷⁴⁴ V tomto směru nezaostali ani komunisté, jejichž vedení bylo pravidelně informováno prostřednictvím svých agentů, jak se vyvíjí situace těsně před sjezdem a jak si stojí „levice“ ve vnitropolitickém zápase v sociální demokracii.⁷⁴⁵

Nicméně je třeba říci, že tyto, jakož i další návrhy, nebyly reálné, měly pouze spekulativní charakter. Laušman měl sice zájem převzít post předsedy strany, rozhodoval se však delší dobu, kdy mu podporu vyjádřili jak příslušníci pravého křídla, tak „staří“ (I. Dérer, A. Meissner, V. Dundr a další).⁷⁴⁶ Podpora „staré gardy“ je však někdy v odborné literatuře nadsazována, poněvadž tito někdejší funkcionáři ze svého titulu nemohli reálně ovlivnit výsledky sjezdu, protože již nebyli aktivními politickými činiteli, avšak v jejich moci bylo morálně podpořit toho či onoho kandidáta.⁷⁴⁷

Jednotliví aktéři sjezdu se začali připravovat na průběh sjezdu, stranické frakce se snažili na svou stranu získat co nejvíce delegátů, jejichž názory ještě oscilovaly mezi „pravicí“ a „levicí“.⁷⁴⁸ Sám Fierlinger se cítil být před zahájením sjezdu silný a nepřipouštěl si porážku, i když konstatoval, „že boj bude velmi tvrdý.“⁷⁴⁹ Jeho podpora byla po kritickém údobí od voleb 1946 stále silná, není tedy možno říci, že

⁷⁴⁴ NA, f. 1261/0/32, sv. 19, a. j. 112.

⁷⁴⁵ Zajímavá je zpráva, kterou před sjezdem zaslal komunistický informátor a která sděluje (nepotvrzenou a nepodloženou) zprávu, k jakým personálním přesunům dojde. Ve zprávě se píše, že se rozšiřují informace, „které mají svůj původ u Vilíma a které říkají, že Laušman bude náměstkem předsedy vlády a Fierlinger má jít jako velvyslanec do Londýna. Majer má převzít ministerstvo průmyslu a Bečko ministr výživy. Jiné zprávy říkají, že ministerstvo průmyslu se má stát Tymeš, že Laušman převzal předsednictví strany jen pod podmínkou, že nebude dále ministrem průmyslu. John nepřichází v úvahu na křeslo, protože se na sjezdu postavil za Fierlingra. Ten prý zůstane jen poslancem.“ NA, f. 1261/0/32, sv. 19, a. j. 112

⁷⁴⁶ Zajímavé je, že v deníku prof. Z. Pešky se můžeme dočíst, že podle něho Laušman ještě v srpnu 1947 odmítl nabídku vést stranu, i když mu to bylo nabízeno, protože proti předsednictví Z. Fierlingra vyvstala velká vlna odporu. ABS, f. 310, sign. 310 – 71 – 6, opis deníku prof. Z. Pešky.

⁷⁴⁷ Např. I. Dérer napsal dopis XXI. sjezdu, který explicitní podporu Laušmanovi neobsahoval. ANM, f. Ivan Dérer, k. 8, i. j. 410.

⁷⁴⁸ V. Erban o XXI. sjezdu v březnu 1948: „Naproti tomu pravice vyhledávala každou příležitost k vyvolání protikomunistické psychosy a k vyhledávání důvodů prospolečný postup s národními socialisty a lidovci proti komunistům. Své skutečné záměry se snažila zakrývat všemožným skloňováním slov demokracie a svobody, teroru a gestapismu a neváhala ani zneužívat našich dvou velkých prezidentů, skrývajíce se tak za nesmírnou autoritu a lásku, kterou tyto dvě postavy mají v celém národě.“ Směr, č. 8, 25. 3. 1948, s. 10 – 11.

⁷⁴⁹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

protikomunistická část jednoznačně v této době nad „levicí“ dominovala, jak se občas uvádí v historizující publicistice.⁷⁵⁰

Laušman se podle mého názoru rozhodl angažovat se ve volbě předsedy strany již těsně po skončení zářijové krize, spojené s podepsáním dohody s KSČ a krizí v NF.⁷⁵¹ Ministr průmyslu byl vnímán hlavně členskou základnou jako člověk, který může (a je schopen) stranu vyvést z krize a změnit její stávající politickou linii, kterou považoval za zhoubnou, a proto usiloval o dynamizaci jejího mocenského růstu a programového oddělení od komunistické strany tak, aby se mohla stát v nadcházejících volbách plně konkurenceschopnou stranou. Laušman dobře věděl o své podpoře z krajů, řadových členů i „staré gardy“, proto se rozhodl svést boj o předsednictví strany se Z. Fierlingrem. Rozhodně se však nedá říci, že by Laušman měl jednoznačnou podporu, v tomto směru byla naopak situace složitější.⁷⁵² Laušman tak musel svou případnou kandidaturu vzhledem k okolnostem velmi pečlivě promyslet.⁷⁵³ S Laušmanem např. nesouhlasil již zmíněný V. Kluzák, důsledný „antifierlingrovec“, který jeho volbu nepodpořil. Kluzák navrhoval spíše nějakého „zasloužilého“ sociálního demokrata, který by byl ztělesněním autority a naděje pro stranu. Jako vhodný kandidát se mu zdál V. Beneš, zároveň požadoval sblížení strany s národními socialisty.⁷⁵⁴ Problém byl však v tom, že V. Beneš byl již starý (v době konání sjezdu mu bylo téměř 70 roků) a kandidaturu právě kvůli věku odmítl.

Prokomunistická platforma v čele s Fierlingrem měli silnou podporu od komunistické strany, která se před konáním sjezdu mimořádně angažovala v tom, aby Fierlinger zůstal předsedou strany.⁷⁵⁵ K tomu na podporu „levé“ frakce pracovalo zvláštní oddělení uvnitř

⁷⁵⁰ Na sjezdu představitel „levice“ Dušek vyjádřil svou podporu Fierlingrovi takto: „*Vážení soudruzi, my vidíme v osobě soudruha Fierlingra jednoho z nejlepších představitelů naší strany a vidíme v něm záruku socialismu a demokracie.*“ ANM, f. Ivan Dérer, k. 15, i. j. 681.

⁷⁵¹ V otázce vypuknutí vládní krize a jejího následného využití komunisty k převzetí moci se historikové neshodují. Někteří tvrdí, že kdyby vládní krize vypukla, tak by komunisté moc definitivně převzali, jiní (K. Kaplan) říkají, že v tu dobu ještě KSČ nebyla na tuto možnost připravena, s čímž lze vyslovit souhlas. V tu dobu totiž ještě nedošlo ke skončení tzv. slovenské krize, kdy došlo k předem připravené demisi sboru pověřenců, kterou její předseda G. Husák podal 31. 10. 1947 s jasným cílem zlikvidovat většinu DS v mocenských orgánech na Slovensku.

⁷⁵² Např. prof. Peška ve svém deníku uvádí, že kandidátů na předsednický post bylo několik – kromě Laušmana Jeřábek, Vilím, Tymeš, Majer. ABS, f. 310, sign 310 – 71 – 6, opis deníku prof. Z. Pešky. V případě Jeřábka, Vilíma a Majera se však prof. Peška mylí. Jeřábek byl sice aktivním funkcionářem, protifierlingrovského ražení, avšak nepožíval takovou autoritu, aby se mohl o předsednictví ucházet. V případě Vilíma je situace jednodušší, protože byl generálním tajemníkem a neměl ambice stát se předsedou strany a Majer na samotném sjezdu odmítl kandidovat na předsedu.

⁷⁵³ J. Hájek popisuje ve svých pamětech schůzku Laušmana s ing. L. Jankovcovou, dr. F. Bláhy, A. Jungwirthové, J. Havelky krátce před sjezdem u něho doma, kdy se jej ptali, zda hodlá skutečně kandidovat proti Fierlingrovi. Laušman odpověděl, že nikoliv, že si naopak Fierlingra velmi váží. To dokládá skutečnost, že pokud to nebyl taktický tah ze strany Laušmanovy, nebylo ještě těsně před konáním sjezdu jisté, zda kandidaturu přijme. **Hájek, Jiří:** Paměti, s. 152.

⁷⁵⁴ V. Kluzák byl spolu s K. Čepelákem D. Vozkovou v roce 1955 odsouzen Krajským soudem v Karlových Varech z trestného činu velezrady. V. Kluzák k odnětí svobody na 17 let, K. Čepelák k 15 letům a D. Vozková k 11 letům. **Bursík, Tomáš:** Osud odbojové organizace Černý lev 777. Příspěvek k historii ozbrojeného odporu proti komunistickému režimu v Československu, Praha 2007, s. 76.

⁷⁵⁵ KSČ si vedla kartotéky čelných představitelů sociálně demokratické strany. Tak např. O Vilímovi se můžeme dozvědět, že přímo on měl zahájit osobně přípravu brněnského sjezdu a připravit kandidaturu B.

KSC, které shromažďovalo materiály o jednotlivých delegátech sjezdu⁷⁵⁶, monitorovalo situaci na sjezdu a úzce spolupracovalo s fierlingrovcí. Byl to evidenční odbor⁷⁵⁷ K. Švába⁷⁵⁸ a informační oddělení A. Gregora.⁷⁵⁹ Fierlinger byl navíc v těsném spojení s R. Slánským⁷⁶⁰ a radil se s ním o dalším postupu, společným cílem bylo zabránit Majerovi i Laušmanovi ovládnout sjezd.⁷⁶¹ Komunistické bezpečnostní orgány si též vedly a zpracovávaly kartotéky o sociálně demokratických delegátech a podávaly vedení KSC průběžné situační zprávy.⁷⁶² Ty pak byly průběžně aktualizovány a doplňovány.⁷⁶³ Fierlinger pak vysvětloval Slánského úlohu na brněnském sjezdu takto: „*Před brněnským sjezdem mi Slánský přání KSC nenechat na sjezdu dojít k rozkolu, což by mohlo znamenat parlamentní krizi. Chápal jsem tento přirozený požadavek KSC, i když nám tím situace byl ztížena. Rozchod s reakční pravici mohl nám být jenom vítaný, neboť byli bychom se zbavili balastu, kterým strana s ohledem na tehdejší Národní frontu byla od*

Laušmana, kterou prý V. Erban podporoval. O V. Dundrovi byla psáno, že pomohl pravděpodobně Vilímovi na místo generálního tajemníka strany, je krajně pravicového zaměření a podléhal později úplně Vilímovu vedení. ABS, objektový svazek 2231, 285 MV.

⁷⁵⁶ Karel Dlouhý (místopředseda pražského krajského výboru ČSD) o XXI. Sjezdu v březnu 1948: „*Jednou z nejvýznamnějších chyb levice bylo, že před sjezdem, ale i po sjezdu nepřešla do útoku. Celou tu dobu byla vlastně v obraně a hájila svůj směr proti útokům pravice. Další chybou, a velmi vážnou, se ukázal aparát strany. Pravice záměrně a systematicky dosazovala do tohoto ústrojí strany pouze své stoupence, a tak na XXI. sjezdu se ukázalo, že tento aparát ehrál svoji neblaze významnou roli.*“ Směr, č. 8, 25. 3. 1948, s. 12.

⁷⁵⁷ K evidenčnímu odboru více viz **Dvořáková, Jiřina**: Státní bezpečnost..., s. 106 – 107.

⁷⁵⁸ Karel Šváb (1904 - 1952), komunistický funkcionář, bratr M. Švermové. Před vypuknutím druhé světové války působil v mládežnických organizacích, v době okupace vězněn v koncentračním táboře Buchenwald. Po skončení okupace pracoval jako vedoucí evidenčního odboru bezpečnostního oddělení ústředního sekretariátu KSC. V lednu 1951 byl zatčen a 3. 12. 1952 v procesu s „protistátním spikleneckým centrem“ popraven.

⁷⁵⁹ **Kaplan, Karel**: Pět kapitol o únoru, s. 40.

⁷⁶⁰ Spolu se Slánským byl přítomen na sjezdu i komunisté – informátoři J. Šťastný a O. Závodský. J. Šťastný zpracoval 23. 10. 1947 podrobnou zprávu, která shrnovala informace od představitelů „levice“ a informátorů a zabývala se politickým rozvrstvením delegátů. Ve zprávě je uvedeno, že z 523 rozhodujících hlasů je pro Fierlingra jistých 199 (38%), pro pravé křídlo 215 (41%) a nerozhodnutých 109 (20, 84%).

Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 42.

⁷⁶¹ Někdy se objevuje názor, že komunisté se tolik angažovali v sociálně demokratickém sjezdu proto, aby stranu rozštěpili, což však není pravda. Slánský a další neměli (zatím) na rozštěpení sociální demokracie zájem, neboť počítali s její účastí ve volbách jako se svým spojencem.

⁷⁶² Např. podle zpráv StB, která situaci na sjezdu monitorovala, získala informace o 318 delegátech (z 477) a jejich ideová orientace byla následující: „levicových“ 159 delegátů, 120 „pravicových“ delegátů a 39 delegátů s nevyjasněnou ideovou orientací. **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.)**: Dusivé objetí, s. 156.

⁷⁶³ Např. agenturní zpráva v průběhu XXI. sjezdu se zabývala ideovým rozvrstvením všech delegátů sjezdu. Vypracovala přehled, v němž figurovali praví, „leví“ a delegáti s nejasnou orientací. Tato zpráva, jakož i další, na vzorku 318 delegátů zpracovala přehled, z nichž hodnotila poměr sil na sjezdu:

	levice	nejasn.	pravice
Čechy	84	27	79
Morava	75	12	41
Celkem	159	39	120

ABS, objektový svazek 2231, díl 3, část 1. Komunističtí informátoři zpracovali i (neúplný) seznam sociálně demokratických žen, u nichž též vyznačili jejich politickou charakteristiku (např. „levá“, „zarytá pravá“, „spolehlivá levá“ atd.) Seznam vytipovaných delegátek na XXI. sjezdu viz NA, f. 125, jednotka 30.

počátku zatížena.“⁷⁶⁴ Fierlinger si v poznámce brněnském sjezdu v důvěrném materiálu „K historii boje za jednotu dělnického tábora v ČSR“ poznamenal, že všechny kroky konzultoval se Slánským (i Gottwaldem).⁷⁶⁵ Komunisté neměli, jak se někdy uvádí, zájem na rozkolu strany, protože měli se sociální demokracii většinu v parlamentě, a jak uvádí Fierlinger, Slánský mu řekl, že nechtějí rozkol, že je potřeba udržet sociální demokracii jednotnou.⁷⁶⁶

Komunisté sice vyvinuli velké úsilí, aby nedošlo k výměně předsedy, ve skutečnosti však nevěřili, že by Fierlinger dokázal svůj post obhájit, i když rozvinuli intenzivní zákulisní jednání s „levými“ delegáty⁷⁶⁷. I z toho důvodu, že očekávali nápor „pravičáků“ na sjezdu a jejich „zpracování“ vybraných delegátů na podporu zvolení B. Laušmana.⁷⁶⁸ V každém případě usilovali o to, aby režii převzala od zahájení sjezdu „levice“, která měla svými proslovy strhnout nerozhodnuté delegáty k podpoře stávajícího předsedy. KSCJ instruovala „levici“, jak postupovat a jednotlivé kroky s ní po dobu sjezdu pravidelně konzultovala. Fierlinger a další se tak domnívali, že s podporou komunistické strany je možno dosáhnout porážky antikomunistické frakce. Komunisté ještě před sjezdem instruovali příslušné vedoucí, kteří byli pověřeni prací se sociální demokracií. Před konáním sjezdu zadalo vedení komunistické strany těmto vedoucím směrnice, které měly za úkol zvrátit nepříznivý stav pro „levici“. Především měli za 1) dodat jména a stručné charakteristiky (politické profily) sjezdových delegátů, 2) dále zajistit spojky k levým delegátům, ovlivnit pravých a nerozhodných delegátů, 3) přimět levé, aby v členstvu popularizovali sjezd, 4) označit dva až tři důvěryhodné a spolehlivé lidi v ČSD, kteří by plnili funkci spojek, 5) vedoucí měli shromažďovat a zasílat adresy ostatních funkcionářů s příslušnými charakteristikami ze všech stran NF.⁷⁶⁹

Samotný XXI. sjezd začal slavnostním zahájením na Sokolském stadionu v Brně 14. 11. 1947 za účasti 477 delegátů⁷⁷⁰ a zdánlivě nic nenasvědčovalo k tomu, že brzy vypukne ostrý boj. B. Laušman měl zahajovací projev, v němž přivítal delegáty, domácí a zahraniční hosty, kteří byli přítomni na sjezdu a konstatoval, že sociální demokracie nesejde „ani o píd’ ze své cesty.“⁷⁷¹

⁷⁶⁴ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 39.

⁷⁶⁵ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. č. 1438.

⁷⁶⁶ Tamtéž. To si Slánský poznamenal i do svých nedatovaných rukopisných poznámek: „Nám nejde o rozkol v soc. dem. straně, ale o to, aby celá soc. dem. dělala pevnou, nekolísavou socialistickou politiku.“ NA, f. 1261/0/30, sv. 5, a. j. 84.

⁷⁶⁷ O tom M. Švermová prohlásila v říjnu 1947: „V listopadu koná se soc. dem. sjezd, avšak neuplatnili jsme dosud vliv na volbu delegátů. Máme tu obavu, že levice soc. dem. nebude hrát tu úlohu, kterou by měla.“ NA, f. 1481/0/6, sv. 2, a. j. 12. O poradách a plánech komunistů a „levých“ sociálních demokratů viz nejlépe **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 156 – 158.

⁷⁶⁸ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 43.

⁷⁶⁹ NA, f. 1261/0/32, sv. 18, a. j. 110.

⁷⁷⁰ Na brněnský sjezd bylo pozváno celkem 481 delegátů, z toho 471 se dostavilo na sjezd, z toho 403 delegátů, kteří byli zvoleni okresními konferencemi, 50 členů ÚV, 9 členů kontrolní komise a 9 krajských předsedů ČSD. **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 44. Ke sjezdu viz např. **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš, s. 646 – 647; **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 183 – 184; **Vošahlíková, Pavla:** Československá sociální demokracie..., s. 79 – 91.

⁷⁷¹ Mezi nejvýznamnější patřil např. D. Healey z britské Labour party, blízký přítel B. Vilíma, Z Itálie přijel S. Piechio, z Francie L. Boutbien – předseda zahraničně politické komise, z Maďarska A. Szakasits –

Třetí den sjezdu začala klíčová jednání o volbě kandidátů na předsednický post. Celkem se ucházeli o místo předsedy strany tři kandidáti – B. Laušman, Z. Fierlinger a dr. O. John. O. John byl pouze „odčerpát“ hlasy Laušmanovi a být jakousi morální podporou Z. Fierlingra, sám reálně neuvažoval, že by mohl být zvolen. Samotná volba se tak omezila na dva soupeře, Laušmana a Fierlingra. Již od prvního dne oba začali se zákulisními jednáními, které měly za cíl naklonit nerozhodnuté kandidáty pro svou volbu. V tomto případě se zdálo, že Fierlinger má oproti Laušmanovi výhodu, protože v den volby (třetí den) R. Slánský (byl přítomen na sjezdu jako host) začal s intenzivními vyjednáváním se sjezdovými delegáty.

Právě toto jednání však Fierlingrovi podle mého názoru značně uškodilo, neboť mnozí delegáti považovali Slánského činnost a evidenčního odboru ÚV KSČ za otevřenou ingerenci do záležitostí suverénní strany. Naopak Laušman, a to i marxistická historiografie interpretuje nesprávně, se nestal kandidátem pravice, protože ta oficiálně neohlásila nominaci svého kandidáta. Jak víme, Majer se na první den sjezdu své nominace předem vzdal, Vilím o kandidatuře neuvažoval, protože by jeho zvolení bylo neprůchodné a jiný kandidát protikomunistické části strany se nenašel. Laušman všal obratně získával na svou stranu i ty nerozhodnuté delegáty, kteří zatím lavírovali mezi oběma kandidáty a nemohli se jednoznačně vyslovit pro toho či onoho kandidáta. Ministr průmyslu se delegátům představil jako symbióza konsensu a pokračování důsledně socialistické politiky, nezříkající se navíc spolupráce s komunisty, čímž si si otevřel větší manévrovací prostor.⁷⁷² Pravdou také není to, že Laušman si již před volbou zajistil pro sebe většinu hlasů, které mu stačily ke zvolení, ty si získal až v průběhu sjezdu. KSČ se prostřednictvím svých zástupců na sjezdu do poslední chvíle snažila zabránit zvolení Laušmana a vyvinula proto velké úsilí, jež se ovšem v konečném výsledku minulo účinkem.

Poslední den sjezdu přinesl své rozuzlení o volbě nového předsedy, o němž rozhodovalo plénium sjezdu.⁷⁷³ Tento den bylo jasné, že Fierlinger, který nešetřil optimismem, ve volebním souboji ztrácí.⁷⁷⁴ Podpora delegátů se začala již první den

náměstek předsedy vlády. Celkem bylo přítomno na sjezdu 36 zahraničních delegátů ze 12 států.

⁷⁷² Z tohoto pohledu není pravdivá agenturní zpráva od velmi vytěžovaného agenta KSČ V – 101 (V. Vilinskij), který v celkové zprávě o XXI. píše, že „strana přestala být partnerem pro komunisty, tak i pro kohokoliv jiného, neboť je vnitřně rozhárána.“ ABS, objektový svazek 2231, díl 3, část 1. K osobě V. Vilinského viz **Medvecký, Matej (ed.):** Posledné a prvé svobodné (?) volby..., s. 102 – 159.

⁷⁷³ V poslední den sjezdu byl též zvolen nový ÚVV již bez E. Erbana. Vypadal takto: V. Barták, J. Bahurinský, J. Bečko, V. Beneš, O. Berger, J. Bílý, F. Bláha, V. Bernard, F. Čoupek, J. Čaplovič, J. Dudek, V. Erban, J. Frlička, Z. Fierlinger, A. Gottwald, V. Goerner, R. Helebrant, B. Hruběš, A. Horáčková, J. Horák, J. Hladký, J. Horváth, V. Holub, A. Hais, M. Jelínek, V. Jesenská, L. Jankovcová, A. Jungwirthová, O. John, V. Kácovský, B. Kraplová, J. Kundrata, L. Kuča, J. Kvasnica, F. Kraus, J. Kubát, Z. Kojecký, J. Kafka, F. Klaban, V. Majer, K. Maiwald, J. Mička, J. Novák, F. Nový, L. Pičman, K. Primas, J. Pavlán, V. Pacák, E. Rusko, M. Sedlák, O. Smejkal, J. Strnadel, B. Sanetřík, P. Sajal, F. Šiman, S. Šulc, J. Šenk, B. Telínová, F. Tymeš, J. Vaverka, J. Zenkl, O. Winterstein. Rovněž bylo zvoleno složení jednotlivých komisí: návrhová komise – předseda: S. Šulc, volební: J. Pavlán, organizační: V. Goerner, mandátová: F. Nový, programová: O. Berger. NA, f. 1083/2, k. 9, a. j. 112; Právo lidu, 18. 11. 1947, s. 3.

⁷⁷⁴ Z agenturní zprávy od informátora KSČ: „Za daného stavu jest však třeba zdůrazniti, že situace jest stále ještě pro levici kritická – a že hrozí akutní nebezpečí, že pravicové a protisovětské živly se zmocní rozhodných pozic ve vedení strany, ne – li samotného místa předsedy.“ ABS, objektový svazek 2231, díl 3, část 1.

přiklánět k B. Laušmanovi. Před samotnou volbou ještě požadovala A. Jungwirthová nahradit v ústředním orgánu strany J. Jeřábka V. Koušovou - Petránkovou, F. Klabana dr. Němcem a vrátit E. Erbanu zpět do ÚVV. Tento pokus, který měl za účel posílit pozice „levice“ ve stranických orgánech a podpořit tak Fierlingra, vyzněl do ztracena a byl zamítnut. Až potom se mohlo přistoupit k samotné volbě.⁷⁷⁵ Volební komise⁷⁷⁶ sdělila, že se usnesla doporučit sjezdu zvolení Laušmana předsedou⁷⁷⁷ (Laušman: „Nekandiduji, jsem kandidován“), předseda poslaneckého klubu ČSD J. Hladký potom přednesl výsledky volby.⁷⁷⁸ Pro Laušmana bylo odevzdáno celkem 283 hlasů, pro Fierlingra 182, 1 lístek byl prázdný, 1 lístek na jméno J. Jeřábka.⁷⁷⁹ Fierlinger tak odešel z volby poražen.⁷⁸⁰ Navíc do ÚV strany nebyl zvolen jeho nejbližší spolupracovník, odborář E. Erban, což byla pro fierlingrovskou frakci další významná ztráta.⁷⁸¹

I když by se mohlo zdát, že Laušman se stal jasným vítězem volby, nebylo tomu tak z několika důvodů. Především Fierlinger měl stále relativně vysokou podporu, i když ztratil část pozic ve stranickém aparátu, za druhé se ihned po volbě sešel se svými stoupenci a radil se s nimi o dalším postupu.⁷⁸² Výsledkem debat bylo tzv. Prohlášení šestnácti, manifest, který deklaroval nesouhlas s výsledky sjezdu, jeho průběhem a způsobem volby nového předsedy.⁷⁸³ Za „levici“ přednesl prohlášení hned po volbě MUDr. F. Bláha, který patřil k méně známým stoupencům „levého“ křídla.⁷⁸⁴ Fierlinger a další zaměřili svůj protest proti způsobu volby delegátů a průběh sjezdu, který prý byl zinscenován „pravici“. Tato platforma se stala základem pro další postup „levice“ v čele se Z. Fierlingrem.⁷⁸⁵ „Leví“ si vytkli za cíl splnění především těchto bodů: 1) opětovné zvolení E. Erbanu do ÚV, 2) mělo být připraveno prohlášení různých krajských organizací na

⁷⁷⁵ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁷⁷⁶ Jejím předsedou byl J. Pavlán.

⁷⁷⁷ Volební komise navrhla 27 hlasy ze 40 za předsedu B. Laušmana. Mladá fronta, 18. 11. 1947, s. 2.

⁷⁷⁸ Ze 40 hlasů volební komise 27 hlasovalo pro kandidaturu B. Laušmana.

⁷⁷⁹ ABS, objektový svazek 2231, díl 3; Právo lidu, 18. 11. 1947, s. 3; **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (ed.):** Dusivé objetí, s. 160; **Rupnik, Jacques:** Dějiny komunistické strany..., s. 234; **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš, s. 647; Mladá fronta z 18. 11. 1947, s. 2.

⁷⁸⁰ Z agenturní zprávy KSČ o volební komisi na XXI. sjezdu z 3. 12. 1947: „Stav ve volební komisi byl 17:13 pro Laušmana. Největším neštěstím pro Fierlingra byla ta okolnost, že předsedou volební komise se stal Pavlán. Byl to on, který chtěl za každou cenu prosadit, aby se volilo lístky, neboť řekl mimo schůzi, že bude – li toto prosazeno, Laušman vyhraje.“ ABS, objektový svazek 2231, díl 3, část 1.

⁷⁸¹ Erban byl nahrazen odborářem A. Haisem, pro komunisty nepřijatelného činitele, který prý byl udavačem za nacistického režimu. **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš, s. 647.

⁷⁸² Agent V – 101 o závěrech brněnského sjezdu napsal, že „levice odcházela ze sjezdu naprosto disgustována a otrávena, neboť došlo k otevřenému konfliktu obou křídel, neboť došlo k četným osobním konfliktům a přímým útokům. Projevy Jeřábka a Sedláka vyzněly otevřeně prosovětsky, zdůrazňovalo se, že sice přátelství se SSSR je dobrá věc, avšak ztratí - li Rusové miliony lidí, pak i my jsme ztratili statisíce, ztratili jsme Podkarpatskou Rus, dáváme uranovou rudu, a je zapotřebí, aby SSSR plnilo též své závazky.“ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 160.

⁷⁸³ Prohlášení podepsali kromě Fierlingra J. Hájek, A. Jungwirthová, J. Kufner, O. John, B. Pažoutová, L. Skalnic, F. Kraus, M. Jelínek, F. Bláha, E. Erban, J. Havelka, J. Skládal, L. Jankovcová, J. Lindauer, P. Sajal. A NM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262. Text prohlášení viz Právo lidu, 18. 11. 1947, s. 2 – 3.

⁷⁸⁴ F. Bláha (1896 - 1979) lékař a politik, za války vězněn v koncentračním táboře. Po válce se přimklul k „levému“ křídlu.

⁷⁸⁵ Proti Prohlášení šestnácti se nejostřeji ohradil J. Jeřábek a M. Sedlák, k nimž se také připojil JUDr. L. Pičman, kteří podrobili vznik této platformy kritice. ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

podporu Fierlingra, 3) byl vznesen požadavek pražské organizace, která žádala prosazení svých kandidátů proti kandidátům, které prosazoval V. Goerner.⁷⁸⁶ Pro „levé“ bylo důležité to, že své prohlášení přednesla ještě v poslední den sjezdu, aby tak dala delegátům najevo, že nesouhlasí s průběhem a režii sjezdu.⁷⁸⁷ Již toto Prohlášení znamenalo, že se prokomunistická frakce nehodlá smířit s výsledky sjezdu a snaží se přejít do ofenzivy, což bylo podstatné i pro další vnitropolitický boj.⁷⁸⁸ Prohlášení si kladlo za cíl rychle mobilizovat síly „levých“ a nepřipustit, aby antikomunistické křídlo ovládlo celý stranický aparát.⁷⁸⁹

Vítězství B. Laušmana tak mělo dva aspekty, které zde musíme zmínit. V první řadě samotná porážka Fierlingra a jeho přívrženců byla společným úspěchem antikomunistické části a nerozhodnutých centristů v sociální demokracii, kteří se nakonec přiklonili na Laušmanovu stranu. Laušman splnil cíl těchto sociálních demokratů o změně politické linie, která se měla odprostit od bezvýhradné spolupráce s komunistickou stranou a měla napříště postupovat nezávisle a na ní a rozvíjet vlastní nezávislý program. Na druhé straně porážka Fierlingra a dalších na sjezdu byla v podstatě Pyrrhovým vítězstvím, protože aktivizovala prokomunistické křídlo ke snaze revidovat výsledky brněnského sjezdu a navrátit Fierlingra do čela strany.⁷⁹⁰ Jak správně uvádí historik V. Veber, „tvrdit, ale (jak je to obvyklé), že na sjezdu zvítězila pravice, by neodpovídalo pravdě.“⁷⁹¹ „Leví“ funkcionáři se s Laušmanem, kterému dříve věřili, že chce dělat upřímnou politiku ve spolupráci s KSČ, se s jeho volbou nesmířili a brzy po skončení

⁷⁸⁶ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁷⁸⁷ Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie..., s. 97; Hájek, Jiří: Paměti, s. 153.

⁷⁸⁸ V Prohlášení se mj. psalo: „*Podepsaní pracovníci strany a její představitelé na různých úsecích politického života pokládají za svou povinnost se zřetelem na průběh jednání tohoto sjezdu a výsledek voleb prohlásit, že jsou rozhodnuti na půdě jednotné, všem drahé strany, každý na svém místě pracovat v duchu programu sjezdem přijatého, k důslednému hájení a prosazování dosavadní linie strany nastoupené po národní revoluci, jak v politice vnitřní, tak i zahraniční. Toto prohlášení činíme proto, že průběh sjezdové diskuse a zvláště některé projevy a metody přitom použité a cizí duchu i tradici strany, by mohly v nás vzbudit obavu o tuto linii, která jediná je garancí jednoty a samostatnosti strany, pevnosti Národní fronty a demokratického vývoje k socialismu. Tato politika poctivého úsilí a spolupráce všech socialistických sil je také jediným ručitelem mezinárodní bezpečnosti naší lidové demokratické republiky, založené na pevném spojení a svazku s SSSR.*“ Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie..., s. 97.

⁷⁸⁹ J. Havelka o XXI. sjezdu v dubnu 1948: „*Prostředí sjezdu plně potvrdilo naše obavy. Pravice měla sjezd organizačně ve svých rukou. Blažej Vilím si dokonce objednal prostřednictvím svého přítele majora Prossera na sjezd několik tajných agentů, kteří chodili mezi pokrokovými delegáty, sledovali jejich rozmluvy a hlídali je. Snažili jsme se navázat s pokrokovými lidmi jednotlivých delegací styk a jejich pomocí ještě v poslední chvíli vzkázat našim delegátům, o co na sjezdu jde*“ Směr, č. 9, 1. 4. 1948, s. 10 – 11.

⁷⁹⁰ Porážka „levice“ a její kritika postupu je akcentována též v marxistické literatuře. Např. P. Vošahlíková ve své práci o poválečné sociální demokracii napsala k práci „levice“ na sjezdu toto: „*Opozice [míněna „levice“ – pozn. aut.] se takticky ani při přípravě, ani v průběhu sjezdu nesnažila získat souhlas delegátů k zásadní změně programu a vyhýbala se diskusím o základní vnitropolitické i zahraničně politické orientaci strany. Od kritiky programu upustila především proto, že si kádrově nevytvořila předpoklady toto jednání účinně ovlivnit. Programová komise, která od ledna 1947 pracovala na přípravě nového programu a v letních měsících předložila členstvu k diskusi nové „Prohlášení zásad“, byla pro opozici vzhledem ke svému složení, ve kterém měli výraznou převahu představitelé levice, nevhodným nástrojem k prosazení jejich záměrů.*“ Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie..., s. 87.

⁷⁹¹ Veber, Václav: Osudové únorové dny..., s. 184.

vyhrocených sjezdových jednání začali vymýšlet plán, jak stranické vedení znovu ovládnout.⁷⁹²

Pokud bychom měli blíže analyzovat Fierlingrovu porážku na sjezdu, zjistíme, že pro něho situace nebyla zdaleka tak bezvýhodná, jak se mohlo zdát, a jak ji ve svých interních relacích prezentovali komunisté.⁷⁹³ Nemalou podporu pro Fierlingra dokládají rezoluce zasílané na jeho podporu s poselstvím, aby se brzy vrátil do čela strany. Navíc mohl počítat se stálou podporou komunistické strany, která ještě svou pomoc Fierlingrovi zvýšila. Fierlinger navíc nesprávně hodnotil výsledky sjezdu, když se domníval, že Laušman „stočí kormidlo doprava” a připojí se k nekomunistickému bloku, utvořivším se na podzim 1947.⁷⁹⁴ Stejný názor zastávali po skončení dramatického sjezdu i komunisté („Fierlinger byl sundán a Laušman se zavázal pravici”).⁷⁹⁵ Takový předpoklad se ukázal mylným, protože Laušman prohlašoval, že nebude tvořit bloky proti komunistům ani jim nebude podřizovat bezvýhradně spolupráci.⁷⁹⁶ Svou koncepci, kterou hodlal jako předseda strany naplňovat, vyjádřil takto: „*Splnili jsme očekávání, s nimiž vzhlížel k našemu sjezdu celý svět. Byly odstraněny obavy jedné pravice z vytvoření jednotné fronty s komunisty, jednak obavy komunistů z vytvoření protikomunistického měšťanského bloku. Na sjezdu jsme si řekli, že budeme dělat důslednou socialistickou politiku, politiku také demokratickou, která bude dbát občanských práv a svobod. Pravice vzala s uspokojením na vědomí, že se naše strana přihlásila jasně a otevřeně k demokracii. Brněnský sjezd je začátkem rozmachu naší strany, straně bylo dáno sebevědomí. Do strany se hlásí noví členové.*“⁷⁹⁷

Proto také mimo jiné podroboval „pravici” kritice, což nám dokumentuje jeho posjezdová řeč, pronesená na adresu pravicové frakce v sociální demokracii. Laušman řekl: „*Pravice vzala s uspokojením na vědomí, že se naše strana přihlásila jasně a otevřeně k demokracii, nedělala to ovšem z důvodu pro stranu příznivých, neboť pochopitelně by chtěla, aby sociální demokracie byla stranou nejmenší a neměla žádnou rozhodující váhu. Ve své zbabělosti se velmi často nedovedla postavit na obranu demokracie v tomto státě. Udělala z nouze ctnost z toho důvodu, že viděla, že sociální demokracie je opravdu stranou demokratickou.*“⁷⁹⁸ Formulace, které se objevují zejména v historizující publicistice, že k Laušmanovi se přimykala po brněnském sjezdu „pravice” jeho přičiněním, tedy nejsou přesné, neboť jak je vidět, Laušman se nechtěl spojit s „pravici”, jak o tom píše marxistická historiografie, naopak, „pravici” byl *de facto* i

⁷⁹² Pro tento účel byl angažován též tajemník poslaneckého klubu KSČ B. Rattinger, který vedl ihned po skončení brněnského sjezdu s vybranými sociálními demokraty jednání o dalším postupu. Např. 20. 11. 1947 jednal se Skaunicem, Hrabánkem a Lindauerem, kteří shodně kritizovali způsob psaní Rudého práva, jež tak prý poškozuje „levici“ v sociální demokracii. NA, f. 1261/0/32, sv. 18, a. j. 110.

⁷⁹³ J. Veselý si v rukopisných poznámkách o politické situaci poznamenal, že nové vedení chce sociální demokracii „odtrhnout od KSČ.“, což bylo velmi nadsazené tvrzení. NA, f. 110, jednotka 34/3.

⁷⁹⁴ O formování nekomunistických sil v jednotný blok viz **Kaplan, Karel**: Pět kapitol o únoru, s. 206 – 220.

⁷⁹⁵ NA, f. 1481/0/6, sv. 2, a. j. 17.

⁷⁹⁶ Takový názor zastával i R. Slánský, který se domníval, že po skončení brněnského sjezdu se budou antikomunistické síly snažit „zařadit soc. dem. stranu do služeb nár. soc. reakční politiky a protikom. bloku.“ NA, f. 1261/0/30, sv. 5, a. j. 84.

⁷⁹⁷ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

⁷⁹⁸ Tamtéž.

názorově vzdálen. Není tedy pravdou, co o Laušmanovi prohlásil, komunistický funkcionář a pozdější československý prezident A. Novotný ve vlivném pražském kraji, když řekl o něm, že „byl to pravičák v celé své podstatě.“⁷⁹⁹ Na druhou stranu je nutno říci, že od září 1947, kdy došlo k signování zářijové dohody, probíhaly rozhovory mezi sociálními demokraty a národními socialisty o dalším postupu v bezpečnostních a jiných otázkách. Tyto debaty však probíhaly pouze ve formální rovině a o dílčích záležitostech a nenaznačovaly přimknutí sociální demokracie k národním socialistům, resp. nekomunistickému bloku.⁸⁰⁰ Laušman sám v rozhovoru pro Mladou frontu potvrdil, že v žádném případě nechce přimknout stranu k protikomunistickému bloku: „*Představenstvo strany již ve čtvrtek jasně prohlásilo, že sociální demokracie nepřejde do žádné fronty protikomunistické, jako nepřejde do fronty proti většině národa neboť by to byl počátek nebezpečných politických třenic, z nichž by mohly vzejít i občanské boje.*“⁸⁰¹

V rozhovoru, který byl uveřejněn v týdeníku La Tribune des Nations⁸⁰² 9. 1. 1948, Laušman odpovídal na otázky spojené s právě skončeným sjezdem a o své vizi prohlásil: „*Vztahy ke KSČ jsou charakterizovány dobrou vůlí ke spolupráci a současně našim rozhodnutím dělati nezávislou politiku v pravém slova smyslu. Průběhem příštích voleb bude naše strana postupovati nezávisle.*“⁸⁰³ Laušman tak dal jasně najevo, kam bude jeho politická koncepce směřovat. Změna politické linie byla kromě změny na předsednickém postu nejpronikavější změnou, kterou můžeme vidět po skončení XXI. sjezdu. Strana tak měla podle Laušmanových přejít od závislé politiky k emancipaci na komunistické straně a měla působit jako výraznější subjekt na politickém poli s akcentem na prezentaci vlastního programu. Generální tajemník B. Vilím konstatoval, že Laušman musel být zvolený na XXI. sjezdu proto, aby „přestaly pověsti o nesamostanosti strany.“⁸⁰⁴ Tato snaha však prudce narážela na odpor prokomunistického křídla, které požadovalo nastolit *status quo ante*. Vnitrostranická situace se tedy neuklidnila, naopak vztahy znesvářených křídel se enormně vyhroutily, když geometrickou řadou přibývaly názorové kolize. Fierlingrovci spolu s KSČ připravovali plán, jak znovu instalovat Fierlingra do čela sociálně demokratické strany jako záruku nejtěsnější spolupráce s komunisty.⁸⁰⁵

Napjatá atmosféra brněnského sjezdu se odrazila i v personálních obměnách, které nastaly po jeho skončení. Aby došlo ke zklidnění situace, B. Laušman a Z. Fierlinger se

⁷⁹⁹ Černý, Rudolf: Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta. Česká Kamenice 2008, s. 66.

⁸⁰⁰ Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická..., s. 154.

⁸⁰¹ Mladá fronta, 21. 2. 1948, s. 1.

⁸⁰² Le Tribune des Nations byl francouzský levicově zaměřený časopis, blízký socialistické orientaci.

⁸⁰³ NA, f. 1083/2, k. 21, a. j. 208.

⁸⁰⁴ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

⁸⁰⁵ K. Gottwald naznačil další postup vůči ČSD na zasedání KSČ 27. 11. 1947, kde řekl: *Celá naše politika vůči soc. dem. straně musí směřovat k tomu: 1. aby levice získala vedení a zachovala tak stranu jako celek pro věc dělnictva a socialismu. 2. aby i v tom případě, kdyby se to nepodařilo měla levice tolik síly, aby se nepodařily pokusy o její rozložení a likvidaci pravičáckým vedením. 3. aby při vážném obratu ve vnitropolitické situaci mohla levice v prvním i druhém případě přejít v té či oné formě na naši stranu... Výsledek sjezdu byl bezesporu dočasným úspěchem pravice a skrývá pro budoucnost značné nebezpečí. Avšak každá medaile má dvě strany. Příznivá stránka této medaile spočívá v tom, že se urychlila politická a ideologická diferenciací uvnitř soc. dem.*“ Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie..., s. 113.

vzdali svých vládních funkcí a na jejich místa přišla ing. L. Jankovcová (ministřině průmyslu)⁸⁰⁶ a F. Tymeš (náměstek předsedy vlády)⁸⁰⁷, což ovšem jednoznačně posílilo pozice „levých“, protože Jankovcová patřila k hlavním oporám prokomunistické frakce⁸⁰⁸ a Tymeš rovněž, i když u něho byla jeho orientace problematičtější, neboť často názorově lavíroval.⁸⁰⁹ I když mu komunisté nedůvěřovali, byl formálně poplatný „levým“. Laušman řekl, že se chce naplno věnovat stranickému postu („když jsem totiž získal důvěru sjezdu, chci učinit všechno pro organizační rozvoj strany.“)⁸¹⁰, a proto přepustil své ministerské křeslo. Již v průběhu sjezdu řekl, že pokud bude zvolen předsedou, opustí svůj ministerský post. Sám požádal ÚVV, aby jej této pozice zprostil.⁸¹¹ O změnách ve vládě byl upozorněn předseda vlády K. Gottwald již 24. 11. 1947, kdy proběhla schůzka s Vilímem a Laušmanem, kteří mu sdělili, že vedení dalo formální souhlas k těmto změnám.⁸¹²

Co se týče Fierlingra, ještě před konáním sjezdu řekl, že pokud nebude zvolen předsedou strany, odstoupí z vládní funkce a ponechá si pouze poslanecký mandát, což také splnil. Vyjádřil myšlenku, že z pozice předsedy jako člen vlády může nést spoluodpovědnost za vládu, jinak nikoliv.⁸¹³ Od Laušmana se dá tento krok chápat jako ústupek, protože potom, co byl zvolen předsedou sociální demokracie, chtěl v prvé řadě uklidnit mimořádně vyhozené poměry ve straně. Laušman navíc získal v očích členstva strany i aparátu potřebnou kredibilitu, aby započal s praktickou realizací změny politické linie. Již týden po skončení sjezdu (24. 11. 1947) na schůzi ÚVV Laušman konstatoval, že se strana přihlásila k demokracii a že „brněnský sjezd je začátkem rozmachu strany.“⁸¹⁴ O týden později (2. 12. 1947) vystoupil Laušman na schůzi v Lucerně a hovořil o velkém významu brněnského sjezdu.⁸¹⁵ Jeho autorita se zvyšovala, což nesli příslušníci prokomunistické platformy se značnou nelibostí. K Laušmanovi se začal přimykát i generální tajemník B. Vilím, když konstatoval, že XXI. sjezd byl nejdůležitější událostí a že strana má pokračovat v dalším náboru nových členů.⁸¹⁶

Již jsme uvedli, že „levice“ spolu s komunisty odmítla výsledky sjezdu akceptovat a vyvinula intenzivní snahu vrátit Fierlingra zpět do čela strany.⁸¹⁷ Pokud tohoto cíle chtěla dosáhnout, musela přejít na vyšší organizační a programovou bázi, čímž však

⁸⁰⁶ Ing. L. Jankovcová se stala první ministřiní ve vládě v českých dějinách.

⁸⁰⁷ Změna se uskutečnila 25. 11. 1947, kdy prezident Beneš přijal demisi Z. Fierlingra a B. Laušmana a jmenoval Ing. L. Jankovcovou a F. Tymeše členy vlády. Dr. Š. Kočvara byl ještě jmenován za J. Ursínyho. *Právo lidu*, 26. 11. 1947, s. 1.

⁸⁰⁸ Ne všichni souhlasili s volbou Jankovcové, např. MUDr. F. Bláha konstatoval, „že volba Jankovcové je výhodná pro stranu, ale nevýhodná pro republiku.“ *ABS, objektový svazek 2231, díl 2, 1. část*.

⁸⁰⁹ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 179; *NA*, f. 125, a. j. 10; **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš, s. 647.

⁸¹⁰ *Mladá fronta*, 19. 11. 1947, s. 2.

⁸¹¹ *Tamtéž*.

⁸¹² *Právo lidu*, 26. 11. 1947, s. 1.

⁸¹³ *ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1*.

⁸¹⁴ *Tamtéž*.

⁸¹⁵ *ANM*, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262.

⁸¹⁶ *ABS, objektový svazek 2231, díl 2*.

⁸¹⁷ Jak správně podotýká historik F. Hanzlík, „celé následující období až do února 1948 věnovala komunistická stran veškeré úsilí ke změně situace v sociální demokracii ve prospěch Fierlingerovy skupiny.“ **Hanzlík, František:** Vojenské obranné zpravodajství..., s. 177.

bezprostředně mohla ohrozit integritu sociální demokracie. V tomto úsilí jí pomáhala KSČ, která 3. 12. 1947 instruovala odbor NF, aby podrobně rozpracoval modalitu, za kterých by bylo možno zřídit pro „levici“ vlastní základnu, samostatný sekretariát.⁸¹⁸ „Levi“ uvažovali o založení ideově pevné platformy z věrných stoupenců, který by stmeloval opoziční názory ve straně, směřující k revizi závěrů z brněnského sjezdu. Proto považovali za nejvýhodnější řešení ustavit vlastní klub jako základnu, na níž by vyvíjeli činnost. Taková platforma skutečně vešla v život pod názvem Klub demokratického socialismu (v marxistické historiografii se hovoří i o Klubu socialistické demokracie) a ustavující schůze se konala 31. 1. 1948.⁸¹⁹ Schůzky se účastnilo celkem patnáct činitelů a na ní byl zvolen výbor v čele s předsedou prof. E. Svobodou⁸²⁰, prvním místopředsedou byl prof. Dolanský – Heidenreich⁸²¹, jednatelem dr. J. Havelka.⁸²² Existence klubu se tedy dá jednoznačně vykládat frakční činnost, namířená proti novému vedení. Klub začal vydávat i vlastní časopis (s podtitulem „týdeník pro politiku a kulturu“) nazvaný *Směr*⁸²³, který vycházel každý čtvrtek a prezentoval na svých stránkách názory příslušníků a sympatizantů, často protichůdných k oficiální linii Laušmanova vedení.⁸²⁴ Její „duchovními otci“ byla kromě Z. Fierlingera a jeho spolupracovníků z Prohlášení šestnácti i V. Petránková - Koušová, která se v jeho ustavení též angažovala. První číslo vyšlo ještě před ustavením Klubu 26. 1. 1948⁸²⁵, druhé 5. 2. 1948. V prvním čísle byl otištěn článek „Co chceme?“, který informoval, že bude přinášet svým čtenářům alternativní názory ke stanoviskům vedení.⁸²⁶ Nutno podotknout, že časopis nebyl příliš valné úrovni, na což si sami příslušníci „levice“ stěžovali a chtěli zjednat nápravu.⁸²⁷ Současně začali členové Klubu připravovat celostátní konferenci, což také konzultovali s představiteli KSČ, hlavně s R. Slánským, kteří Klub podporovali v činnosti a pomáhali s koordinací různých akcí.⁸²⁸ Komunisté založení časopisu navíc všemožně podporovali,

⁸¹⁸ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 48.

⁸¹⁹ ABS, f. 310, sign. 310 – 71 – 8.; **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 48. Nedvěd tvrdí, že to bylo již 30. 1. 1948, avšak z pramenů vyplývá datum 31. 1. 1948. **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení..., s. 60.

⁸²⁰ E. Svoboda působil dříve v národně demokratické straně, poté přešel do národně socialistické strany.

⁸²¹ Jaroslav Dolanský – Heidenreich (1903 - 1975), český pedagog, politický činitel. Studoval češtinu, němčinu a slovanskou literaturu na FF MU v Brně, byl stipendistou na univerzitách v Bělehradě, Záhřebu a Lublani. Byl rovněž pracovníkem Sokola, před druhou světovou válkou však nebyl politicky činný. V roce 1945 se stal profesorem jugoslávských jazyků a literatury na FF UK a začal vyvíjet politickou činnost. Za jeho činnost okolo časopisu *Směr* se v roce 1948 stal poslancem v NS. Zemřel v roce 1975.

⁸²² ABS, f. 310, sign. – 310 – 71 – 8.

⁸²³ *Směr* nebyla jediným frakčním časopisem, který zaštiťovala „levice“. Např. i národně socialistická „levice“ na přelomu let 1947 a 1948 vydávala vlastní časopis *Slovo věrných*, tlumočící stanoviska představitelů „levých“.

⁸²⁴ Do časopisu přispíval např. J. Lenk, J. Dolanský, A. Pražák, J. Hájek či Š. Pošusta či P. Maxa. Dr. J. Hájek o *Směru* prohlásil, že „pracovnával pokrokové pojetí cesty k socialismu.“ AÚSD, pozůstalost J. Hájka, k. 15.

⁸²⁵ Vyšlo v nákladu 20 000 výtisků, poté náklad klesl na 10 000 výtisků a měl následně sestupnou tendenci.

⁸²⁶ *Směr*, č. 1, 26. 1. 1948, s. 1.

⁸²⁷ Situační zpráva od informátora KSČ z 27. 1. 1948 říká, že dr. Němec není spokojen s kvalitou časopisu, jakož i s dosavadním postupem „levice“. ABS, f. 310, sign. 310 – 71 – 8.

⁸²⁸ ABS, f. 310, sign. 310 – 71 – 8.

ministr informací V. Kopecký časopis finančně podpořil a usnadnil mu schvalovací řízení, které proběhlo velmi rychle.⁸²⁹

Latentní frakční činnost Klubu a časopisu *Směr*, která později přecházela v otevřené jednání, vyvolala ve stranických řadách znepokojení a odpor a úvahy, jak proti frakci zakročit. Své překvapení nad takovouto opoziční činností a nespokojenost dávala najevo řada funkcionářů. Např. Místopředseda ZNV v Brně Šulc pořadoval, aby se nevydával žádný časopis či revue, protože by to považoval za frakční činnost. Rovněž se ohradil proti Prohlášení šestnácti a jejím signatářům.⁸³⁰ 19. 1. 1948 napsal Šulc dopis Fierlingrovi, kde vyjadřuje zde své znepokojení nad proponovaným vydáváním časopisu *Směr*.⁸³¹ Též zdůraznil své obavy, že komunisté se budou snažit o rozštěpení sociální demokracie tím, „že budou určité osoby a směry protěžovat jako dobré socialisty a jiné jako špatné socialisty odsuzovat.”⁸³² Laušman a jeho přívrženci si byli vědomi, že pokud by činnost Klubu a jeho časopisu pokračovala dál, mohla by se stát situace neúnosnou a v krajním případě rezultovat v rozkol strany. Tato nyní již dvojjaká politika strany začala krátce před volbami, což stranu činilo netransparentní a snižovala naději na dobrý výsledek. Navíc šla přímo proti Laušmanově politické koncepci, jejíž hlavní devizou byla právě transparentnost a jednotné vystupování strany směrem k veřejnosti.

Klub demokratického socialismu se naopak snažil atrahovat větší počet sympatizantů, ač se mu to do února 1948 příliš nedařilo. Jeho okruh byl poměrně úzký, a nevynikal příliš dobrou organizovaností, což ztěžovalo další plány „levých”, jejichž cílem bylo ustavit s pomocí komunistické strany vlastní sekretariát s menším aparátem a placenými pracovníky. Přes počáteční obtíže se napočátku ledna 1948 začal Klub orientovat na konání celostátní konference, která měla nastínit další varianty postupu. Konference měla v kooperaci s komunistickou stranou rozvést některé dílčí aspekty práce Klubu, jeho zázemí, spolupráci s KSČ a měla představovat další etapu procesu postupné secese této platformy od strany. O těchto krocích se však dozvědělo vedení sociální demokracie, která od počátku ledna 1948 jeho aktivity sledovala a hodlala proti němu zakročit. Vilím a další navrhovali v polovině ledna 1948 přijmout závazné usnesení (rezoluci), která by prohlásila neslučitelnost členství v Klubu s členstvím ve straně. Tak mělo dojít k likvidaci vnitrostranických separatistických snah, které již v lednu 1948 nabyly reálných obrysů a jež vyvolávaly reminiscence na rok 1920.

Dne 26. 1. 1948 a 12. 2. 1948 se vedení zabývalo činností Klubu demokratického socialismu a zmíněné usnesení přijalo.⁸³³ Situaci ještě více vyhrotila krajská konference, kterou 18. 1. 1948 pořádala „levice” v Hradci Králové. I když tato konference nepřijala

⁸²⁹ Pavla Vošahlíková ve své studii o poválečné Československé sociální demokracii, že *Směr* vzbudil uvnitř sociální demokracie ohlas, který podnítil „mimořádnou snahu pravice o to, aby členové Klubu a přispěvatelé časopisu byli ze strany urychleně vyloučeni.“ Tato teze však není pravdivá, opírá se pouze o ideologickou předpojatost práce, která vznikla v roce 1985. Jistě, aktivita *Směru* i Klubu podnítila vedení ČSD k příslušným krokům proti této platformě, protože se jednalo o rozvratnou frakční činnost, hrozící rozkolem strany, nicméně ohlas nebyl zdaleka takový, jak Vošahlíková popisuje, naopak někteří představitelé „levice“ kritizovali nedostatečnou úroveň a samotná činnost Klubu se za svou existenci nestala jakýmsi „druhým centrem moci“ ve straně, byla totiž reprezentována pouze stranickou menšinou.

Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie..., s. 115.

⁸³⁰ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

⁸³¹ Dopis byl též poslán Vilímovi a Laušmanovi.

⁸³² ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

závažné usnesení, které by přímo dávalo impuls k stranickému rozkolu a neměla ani širší publicitu, tento trend představoval do budoucna pro sociální demokracii hrozbu štěpení.⁸³⁴ To potvrzuje i další důležitá porada zástupců krajů z Čech a Moravy „levice“ ze dne 14. 2. 1948 v pražském Mánesu, kde byl podrobně diskutována taktika pro nejbližší období.⁸³⁵ Další budoucnost sociální demokracie zde byla prezentována v temných barvách, kdy účastníci diskuse hovořili o pokusu o „záchranu strany“. Na druhou stranu bylo dohodnuto, aby se „leví“ nerozcházel se sociálně demokratickou stranou. V první řadě se však shodli na tom, aby se Klub dostal na vyšší organizační úroveň tím, že se měla vytvořit řádná vedení v krajích a okresech, jednotlivých odboček Klubu včetně vzájemného spojení; struktura počítala i se zřízením oblastních tajemníků.⁸³⁶ Pokud to bylo možné, měly vznikat i tzv. koordinační výbory s KSČ a připravovat ve vlastní režii okresní konference, na nichž měly získat většinu příslušníci „levice“.⁸³⁷ V případě, že by se výše zmíněná opatření realizovala, vedlo by to skutečně k rozštěpení strany, s čímž v krajním případě členové Klubu počítali, ale nepovažovali je za nevyhnutelné.

Dne 26. 1. – 27. 1. 1948 zasedal ÚVV sociální demokracie, na němž bylo konstatováno, že „časopis *Směr* je v cizích službách, strana s ním nemá nic společného.“⁸³⁸ Pavlán navíc řekl, že „o *Směru* se nedá říci, že by byl list s sociálně demokratickým tendencí.“⁸³⁹ Fierlinger se snažil situaci kolem časopisu *Směr* bagatelizovat a prohlašoval, že časopis nemusí nikoho znepokojovat, protože v něm vidí obohacení socialistické literatury.⁸⁴⁰ Laušman potom ve své řeči vyzval všechny sociální demokraty, kteří se se stranou vnitřně rozešli, ať stranu opustí.⁸⁴¹ Stejně *Směr* hájil i člen Klubu demokratického socialismu J. Dolanský, jenž navštívil 23. 1. 1948 Laušmana a tvrdil mu, že časopis nechce v žádném případě podvracet vedení strany.⁸⁴²

Časopisem *Směr* se i zabývala schůze krajských tajemníků strany, která se konala 3. 2. 1948, kde ostře proti časopisu vystoupil generální tajemník B. Vilím. Řekl, že se jím musí zabývat představenstvo a vyvodit patřičné důsledky a „nesmíme se bát ani nejradikálnějšího řezu“, protože „strana to vydrží.“⁸⁴³ I mezi představiteli sociálně demokratické mládeže se rozhořel spor o tomto časopisu. Na schůzi Ústřední komise mládeže 3. 2. 1948 vypukla poměrně ostrá diskuse, kde se střetli kritici a zastánci

⁸³³ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 181; **Vošahlíková, Pavla:** Československá sociální demokracie..., s. 114; **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení..., s. 60.

⁸³⁴ Srov. **Vošahlíková, Pavla:** Československá sociální demokracie..., s. 115. Vošahlíková v duchu tehdejšího oficiálního výkladu psala, že úspěch „levice“ na konferenci byl součástí všeobecné aktivizace levicových sil na počátku roku 1948. „Toto tvrzení je značně nadsazené a odpovídá toliko ideologické argumentaci, nikoli věcné, podložené relevantními fakty.“

⁸³⁵ Schůzky se zúčastnili např. dr. Havelka, dr. Hájek, V. Štíčka, J. Melichar či J. Lederer.

⁸³⁶ NA, f. 1261/0/36, sv. 12, a. j. 203.

⁸³⁷ Tamtéž.

⁸³⁸ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, 1. část.

⁸³⁹ Tamtéž.

⁸⁴⁰ Tamtéž.

⁸⁴¹ Tamtéž.

⁸⁴² ABS, f. 310, sign. 310 – 71 – 8.

⁸⁴³ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

Směru.⁸⁴⁴ Předseda strany B. Laušman se domníval, že právě *Směr* může rozvrátit integritu strany, proto si 13. 2. 1948 pozval na schůzku jednatele Klubu dr. Havelku a prof. Dolanského (duchovní otce Klubu demokratického socialismu), kdy jim vysvětlil vážnost situace, ke které činnost *Směru* spěje.⁸⁴⁵ Řekl jim, že takovou aktivitu sociální demokracie nemůže trpět, protože to před volbami snižuje prestiž strany na veřejnosti.⁸⁴⁶ Dr. Havelkovi přitom naznačil, že s ním panuje v mládežnické sekci nespokojenost, která požaduje jeho výměnu.⁸⁴⁷

Schůzka sice nemohla vyřešit aktuální vnitrostranické problémy s Klubem i časopisem, protože situace objektivně směřovala k rozkolu strany, ale bylo jasné, že tento časopis a jeho představitelé se snažily nejméně od ledna 1948 vyvíjet tlak na Laušmanovo vedení a zvyšovat napětí, aby v něm došlo k žádoucím politickým a personálním změnám, jež by vyhovovalo právě prokomunistické frakci.

Antikomunistické křídlo v sociální demokracii po brněnském sjezdu začalo (hlavně Majer s Vilímem) v tomto krizovém období podrobovat ostré kritice počínání KSČ ve vládě daleko více než předtím. Z jejich úst padaly poměrně tvrdé odsudky, takže např. Vilím mluvil o snaze KSČ „monopolizovat ostatní strany“ či o reálné hrozbě likvidace sociální demokracie tak, jak k tomu docházelo v zemích střední a východní Evropy. Bylo to vlastně pokračování trendu, který započal po podepsání zářijové dohody a jehož iniciátorem se stal Laušman, jenž pronesl kriticky zahrocený projev vůči komunistům na Zimním stadionu v Praze 10. září 1947. Ofenzivní vystupování a stupňující se kritika antikomunistické části ČSD ovšem kolidovala se záměry její prokomunistické části, která ustavením samostatného klubu vyhrotila vnitropolitické poměry tak, že na přelomu let 1947 a 1948 již nebylo prakticky možné dosáhnout kompromisního řešení mezi oběma tábory. Tyto a další problémy se totiž odehrávaly již v krajně napjatém politickém ovzduší.

V této atmosféře sociální demokracie musela řešit své vnitrostranické problémy, v první řadě s „levicí“ ve straně, která zintenzivňovala svou činnost. Vedení ČSD v lednu a únoru 1948 vyvinulo snahu potřít frakční činnost, neboť to stranu před blížícími se parlamentními volbami poškozovalo. S volbami počítali i členové Klubu demokratického socialismu, v krajním případě však nevyklučovali s podporou komunistů ani rozkol

⁸⁴⁴ Ze schůze ÚKM ze 3. 2. 1948: Krejčí: „Směr desorientuje naše soudruhy, rozleptává stranu, my pracujeme, pak se všechno postaví v niveč. Takhle to nejde.“

Havelka: My potřebujeme nezávislý pokrokový časopis, který by byl protiváhou Dnešku.“

Jonáš: „Byli jsme udiveni odkud se časopis vzal, rozvířilo nám to hnutí a odvádí od práce. Nebylo by zdrávo, aby se v tom naši soudruzi angažovali.“

Kukla: „Směr nelze z ničeho vinit. Všechny články může podepsat každý sociální demokrat. Ve Směru se do strany nešťourá. Když zůstane jeho úroveň taková, jaká je, byl bych i já ochoten stát se jeho přispěvovatelem.“

NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 129.

⁸⁴⁵ NA, f. 1261/0/36, sv. 12, a. j. 203.

⁸⁴⁶ Komunistický informátor J. Šťastný, který schůzku zaznamenal, podal zprávu, že Laušman byl nepřítel a že byl na účastníky schůzky velmi rozezlen. Laušman podle zprávy informátora řekl dr. Havelkovi toto: „Ty vtyčko [komunistický agent – pozn. aut.] ty zbabělče, chceš být sociálním demokratem. Přiznej se, že jsi komunista. Proč k nim nejdeš rovnou? Cos dělal za okupace? Kdy já jsem za Vás nasazoval život? Proč mě uličnický pomlouváte? Vím všechno. Přiznej se že se stýkáš s komunisty! Mám o vás doklady z policie.“ NA, f. 1261/0/36, sv. 12, a. j. 203.

⁸⁴⁷ Tamtéž.

sociální demokracie.⁸⁴⁸ Sociálně demokratické vedení si od voleb slibovalo mocenské posílení strany a zvýraznění své role ve vládě a NF. Prokomunistická platforma Klubu demokratického socialismu se snažila tento plán překazit, protože by to byla cesta k oslabení prokomunistických sil ve straně a vážné trhliny v plánu, jak vrátit Fierlingra do čela sociální demokracie. Představy a plány obou těchto protichůdných koncepcí se však nestřetly ve volbách, ale tři měsíce předtím, v únoru 1948, který rozhodoval o dalším osudu sociální demokracie.

VI.

Sociální demokracie a mocenský zlom v únoru 1948

Na následujících řádcích si popíšeme, jakou úlohu sehrála sociální demokracie v kritických únorových dnech 1948 a jaké důsledky měl pro stranu tento mocenskopolitický přelom, kdy došlo k likvidaci stávajícího politického systému a nastolení mocenského monopolu komunistické strany. Dá se říci, že osud sociálně demokratické strany v té formě, jak fungovala po tři poválečné roky, byl únorem 1948 zpečetěn. Nebylo však zatím jasné, jak, či jakým způsobem bude existence po provedení převratu sociální demokracie pokračovat. Po únoru 1948 převzali zpět vedení sociální demokracie „leví“, kteří odešli z brněnského sjezdu v listopadu 1947 poražení. V následující době pak byli postupně vyřazeni nejvýraznější představitelé protikomunistické frakce, kteří většinou odešli do exilu, aby tam rozvinuli politickou činnost v exilové sociální demokracii.

Již jsme předeslali v minulé kapitole, na přelomu let 1947 a 1948 došlo k výraznému zhoršení politické situace v NF, která byla způsobená narůstajícím tlakem a snahou KSČ s konečnou platností vyřešit mocenskou otázku v zemi.⁸⁴⁹ KSČ v této době začala ztrácet

⁸⁴⁸ J. Hájek v únoru 1948 napsal, že po volbách nebude možná ani vláda jedné strany, ani vláda ostatních proti nejsilnější straně. Směr, č. 3, 12. 2. 1948, s. 7.

⁸⁴⁹ K přípravám komunistů z hlediska bezpečnostně – zpravodajského viz nejlépe **Hanzlík, František:** Vojenské obranné zpravodajství..., s. 172 – 183. Uvědomme si též fakt, že v okolních státech střední a jihovýchodní Evropy již probíhaly politické procesy, např. v Bulharsku byl odsouzen v červnu 1946 sociální demokrat K. Pastuchov na pět let vězení, v srpnu 1946 potkal týž osud C. Ivanova, který byl odsouzen na rok a půl odnětí svobody. V prosinci 1947 byl pak popraven vůdce protikomunistické opozice N. Petkov.

na popularitě, a proto radikální komunisté začali tlačit na vedení strany, aby definitivně převzala moc bez ohledu na použité prostředky. Za této situace probíhal v sociálně demokratické straně vyhrocený vnitropolitický boj o další politické směřování strany. Nové vedení, řádně zvolené na brněnském sjezdu, muselo čelit spojené ofenzivě „levých“ sociálních demokratů a komunistů, kteří usilovali o návrat Fierlingrovy garnitury do čela sociální demokracie. Otázkou tedy bylo, kdy se napjaté vztahy ve vládě a NF, umocněné zhoršenou mezinárodní situací, stanou dále neúnosnými a přejdou v otevřený střet, vládní krizi.

Pokud hovoříme o komunistech, ti hráli se sociálními demokraty jakousi „dvojí hru“, což bylo součástí její taktiky. Na jednu stranu požadovali důslednou spolupráci obou levicových subjektů, na druhou stranu KSČ na sociální demokraty útočila, a to zejména v tisku, na což si pravidelně stěžovali zejména nižší funkcionáři sociální demokracie.⁸⁵⁰ Tito funkcionáři si kladli otázku, proč takto komunisté jednají a co tím sledují. Sociální demokraté již předtím rozhodně odmítli snahu KSČ o dosažení 51% v příštích volbách, hodnotili toto úsilí negativně, zvláště B. Laušman se domníval, že KSČ tímto krokem zašla daleko za rámec spolupráce NF.

Na přelomu ledna a února 1948, ve značně zjitřeném politickém ovzduší, se sociální demokracie připravovala na druhé poválečné parlamentní volby, jež byly naplánovány na květen 1948; o přesný termín se potom vedly mezi politickými stranami horečné diskuse.⁸⁵¹ V těchto volbách sociální demokraté věřili v úspěch a odčinění volební porážky z minulých voleb. Optimismus sociálních demokratů, s jakým vstupovali do předvolebního boje, potvrzoval referát generálního tajemníka B. Vilíma, který přednesl na schůzi užší komise ÚKM z 28. 1. 1948, kde prohlásil, že „ve volbách docílíme podstatných úspěchů jak v zemích českých, tak i na Slovensku, i když se půjde proti nám zákeřně.“⁸⁵² Apeloval rovněž na to, aby byl organizační aparát po dobu předvolební kampaně rozšířen o příslušníky mládeže.⁸⁵³ Sociální demokraté věděli, že za stávající konstelace mocenských sil budou mít volby velký, ba mimořádný dopad na vztahy mezi politickými stranami v NF a sociální demokracii samotnou. Jak poznamenal Laušman na schůzi krajských tajemníků 3. 2. 1948, „volby ovlivní vývoj sociální demokracie v celé Evropě.“⁸⁵⁴ Ústředním tématem příštích voleb se stal nábor nových členů. Sociální demokraté dobře věděli, že jen velká strana s mohutnou členskou základnou může ovlivnit příznivý volební výsledek a je nutným předpokladem pro úspěch. Dne 27. 11. 1947 poslal Ústřední sekretariát všem krajským výborům sociální demokracie směrnice s úkolem dosáhnout v příštím roce (tedy jubilejním) 150 000 nových členů pod

⁸⁵⁰ Např. komunistická *Nová Svoboda*, vycházející v Ostravě, a *Rudé právo* přinesly bez řádných důkazů zprávu, že člen ONV ČSD F. Juchelka (předseda propagačního a tiskového odboru) je „gestapák“. Juchelka reagoval podáním trestního oznámení. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

⁸⁵¹ Na volby se počaly připravovat i ostatní strany, např. KSČ již na podzim 1947, kdy sociální demokracie se soustředila na svůj druhý poválečný sjezd. Komunistická strana zřídila k volbám vytvořila tzv. volební pětku (označována v dokumentech jako „V5“), jež vznikla v lednu 1948 (první porada se uskutečnila 26. 1. 1948) a která měla řídit organizační a agitační práci do voleb. Volební pětky vznikaly v okresích, krajích, základních organizacích i v závodech, o čemž se rozhodlo později. NA, f. 1261/2/5, sv. 9, a. j. 44.

⁸⁵² NA, f. 1083/2, k. 14, a. j. 148.

⁸⁵³ Tamtéž.

⁸⁵⁴ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

heslem „150 000 nových členů ČSD k jubilejnímu roku strany.“⁸⁵⁵ Strana tak měla mít do voleb podle optimistických odhadů kolem půl milionu členů.⁸⁵⁶ KVV byly adresovány směrnice, aby učinily všechny potřebné kroky ke splnění tohoto úkolu.⁸⁵⁷ Této náborové akce se měly zúčastnit i okresy, závodní politické organizace a místní organizace a funkcionáři národních výborů. Důležitým prvkem v náborové akci byla její provázanost s odstraněním organizačních chyb, kterých se dopouštěli sociálně demokratičtí činitelé v minulé předvolební kampani.

Tyto disonance byly, jak víme, kritizovány jako jedna z hlavních příčin volební prohry sociální demokracie v roce 1946. Proto mělo dojít k aktivizaci všech organizací strany a jejích jednotlivých složek a k rozšíření organizační sítě do obcí a závodů.⁸⁵⁸ Současně bylo nařízeno v náborové akci popularizovat usnesení právě skončeného XXI. sjezdu a využít tak zvýšeného zájmu veřejnosti o sociálně demokratickou stranu. Shrnuto v bodech pak cílem náborové akce kromě získání 150 000 nových členů bylo: 1) založit MO v každé obci, aby již nebylo místa, kde by sociální demokraté neměli svou organizaci, 2) ustavit ZPO v každém závodě, úřadě, instituci, které mají více než 20 zaměstnanců, 3) odstranit všechny organizační nedostatky a zapojit všechny orgány a stranické komise.⁸⁵⁹ Nábor měl probíhat též na závodech, kde měly vzniknout ZPO, pokud se tak ještě nestalo.⁸⁶⁰

Sociální demokraté se volbami a nábořem do strany zabývali i na zasedání ÚVV 15. 12. 1947, kde Vilím apeloval na zintenzivnění náboru, přičemž každý sociální demokrat měl získat do voleb nejméně jednoho dalšího člena⁸⁶¹, volby navíc spojil se sedmdesátiletým výročím založení sociální demokracie.⁸⁶² O dva dny později, na schůzi ústřední branné komise (17. 12. 1947) jednali sociální mj. o datu příštích voleb, kde Vaverka řekl, že termín voleb není zatím dohodnut, ale že volby se budou konat na jaře 1948. Zde se též debatovalo o samotných volbách, mj. ing. Kubec konstatoval, že strana musí usilovat i o získání vojáků, zejména vojáků v kasárnách a rozšíří tak své voličské portfolio.⁸⁶³ Sociální demokracie též rozvinula velkou akci s názvem „Jdeme do toho“, která měla atrahovat nové členy či sympatizanty, což bylo výsledkem zvýšené náborové

⁸⁵⁵ NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 129.

⁸⁵⁶ Sociální demokracie nebyla jedinou stranou, která si stanovila za cíl podstatné rozšíření členské základny. Např. národně socialistická strana již na počátku roku 1946 si vytyčila úkol získat 850 tisíc členů. NA, 1261/0/32, sv. 23, a. j. 151. To samé platilo o KSČ. Komunistická strana vyhlásila 7. 3. – 14. 3. 1948 jako tzv. „Gottwaldův týden náboru“, kdy měla strana získat 100 000 tisíc nových hlasů. NA, f. 1261/2/5, sv. 4, a. j. 23.

⁸⁵⁷ Jednotlivé kraje měly splnit nejméně tento náborový úkol: Praha – 11 977, Kladno – 4 245, Mladá Boleslav – 5945, Praha – venkov – 4916, Plzeň – 5 562, Karlovy Vary – 1 992, Ústí nad Labem – 5 026, Liberec – 3 504, Hradec Králové – 7 050, Pardubice – 6 596, Havlíčkův Brod – 5 174, Tábor – 6 265, České Budějovice – 8 908, Jihlava – 4 422, Brno – 8 062, Olomouc – 5 788, Zlín – 4 080, Ostrava – 6 337, Opava – 2 077. NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 129.

⁸⁵⁸ NA, f. 1261/2/5, sv. 4, a. j. 23.

⁸⁵⁹ Organizátor, č. 11 – 12, 30. 12. 1947, s. 1.

⁸⁶⁰ NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 132. O náborové kampani na závodech rozhodla konference předsedů komisí ZPO všech krajů, jež se konala 6. – 7. 9. 1947.

⁸⁶¹ V tomto ohledu si podobně počínala i KSČ. Např. komunistické vedení rozhodlo o tom, aby každý komunista přivedl do strany nejméně dva členy.

⁸⁶² ABS, objektový svazek 2231, díl 2, 1. část.

⁸⁶³ NA, f. 1083/2, k. 13, a. j. 138.

činnosti, jak o ní hovořili funkcionáři ČSD již na podzim 1947.⁸⁶⁴ 19. 12. 1947 vystoupil B. Laušman na schůzi v Olomouci a znovu, stejně jako při prvních poválečných volbách apeloval na slušné vedení předvolební kampaně.⁸⁶⁵

Ve dnech 26. 1. – 27. 1. 1948 zasedal ÚVV strany, kde byla blíže rozpracována volební taktika a příprava voleb. Laušman zde řekl, že je mimořádná doba, a proto je třeba nutno mobilizovat všechny síly k volbám, protože ty rozhodnou o budoucnosti republiky.⁸⁶⁶ Laušman a sociální demokraté podmiňovali konání voleb přijetím ústavy, o jejíž jednotlivých bodech se sice jednalo už po květnových volbách 1946, na přelomu roku však diskuse uvízly na mrtvém bodě.⁸⁶⁷ Debaty se vedly o datu vypsání voleb, sociálním demokratům se příliš nezamlouval původně předložený termín 2. 5. 1948, přičemž jej však nevylučovali („nejsme ani pro ani proti“) s tím, že o pevném datu se mělo dále jednat na schůzích NF. ČSD požadovala kromě přijetí hotové ústavy do voleb ještě slušné vedení volebního boje (jako před prvými poválečnými volbami) a aby byl k dispozici denně všem politickým stranám rozhlas.⁸⁶⁸

Na zasedání se probíraly svrchovaně politické záležitosti. Bylo řečeno, že i když komunisté chtějí se sociálními demokraty utvořit „totalitářský blok“, a národní socialisté vytvoření protikomunistického bloku, sociálně demokratická strana zůstane mimo bloky a bude dělat samostatnou politiku („ostatní strany nám už dělají námluvy“).⁸⁶⁹ Říkali jsme již na jiném místě, že od zářijové dohody a výměny Fierlingra na brněnském sjezdu, zintenzivnila kritika KSČ a používání jejích metod k prosazení své politiky. Na zasedání se hovořilo v tomto směru o odpolitizování SNB, „který je orgánem KSČ“ a o stranickém zneužívání bezpečnostních složek komunisty. Uvedme v této souvislosti, že bezpečnostní otázka navíc sblížovala sociální demokraty s nekomunistickými stranami, především s národními socialisty.⁸⁷⁰ Schůze ÚVV sociální demokracie totiž probíhala pouze měsíc po parlamentním projevu národního socialisty O. Hory (12. 12. 1947), který poukázal na konkrétní nezákonnosti na ministerstvu vnitra⁸⁷¹, a pět dní po mimořádně bouřlivém zasedání ÚNS, kde národně socialistický ministr P. Drtina přednesl svou zprávu o tzv.

⁸⁶⁴ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1439.

⁸⁶⁵ Právo lidu, 20. 12. 1947, s. 1.

⁸⁶⁶ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁸⁶⁷ Nejspornějšími body ústavy bylo ústavní kodifikace moci národních výborů a znárodnění. K tomu viz např. **Kaplan, Karel:** Příprava ústavy v ČSR v letech 1946 – 1948. Soubor dokumentů. Praha 1993.

⁸⁶⁸ K tomuto účelu měla být vytvořena čtyřčlenná komise pro kontrolu činnosti rozhlasu jak v Čechách, tak i na Slovensku.

⁸⁶⁹ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁸⁷⁰ V prosinci 1947 došlo k dohodě sociálních demokratů s národními socialisty, kde se obě strany dohodly o společném postupu v obraně politických a parlamentních svobod a bezpečnostní otázce. **Kocián, Jiří:** Československá strana národně socialistická..., s. 154.

⁸⁷¹ Z parlamentního projevu poslance O. Hory: „...*Prý politická strana, která chce nedemokratickým způsobem dosíci veškeré moci ve státě a nemůže použít přímo revolučních metod, může svého cíle dosáhnouti jedině pomocí policejního aparátu. Jejím předním požadavkem je tedy obsazení ministerstva vnitra. Poté musí usilovat o to, aby určitá část policejního aparátu se stala zcela oddaným nástrojem strany. Nejlépe, obsadí – li svými oddanými členy oddělení státní bezpečnosti, jak to děláte vy, komunisté, zcela neprodyšně, takže nikdo, ani prý zástupci zvoleného parlamentu, nemají možnost kontrolovat její činnost. Není – li odbor státní bezpečnosti oddělen od kriminální policie, usiluje totalitní strana o toto rozdělení. Používají toho všechny totalitní režimy.*“ **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 209 – 210.

krčmáňské aféry (případu)⁸⁷². V kriticky zahroceném projevu Drtina upozornil především na stranické zneužívání bezpečnostních složek komunistickou stranou.⁸⁷³

Vůbec na zasedání převažovaly hlasy, které politickou praxi KSČ odsuzovaly a stavěly se ostře proti ní, opět zazněla kritika časopisu *Směr* a frakční činnosti, jež dále gradovala. Někteří přítomní sociální demokraté dokonce vyslovili pochyby o akci KSČ „30 milionů hodin republiky“⁸⁷⁴ jako předvolebního „šlágru“, a proto bylo doporučeno, aby se jí straníci nezúčastnili.⁸⁷⁵ Majer zde zcela otevřeně prohlásil, „že KSČ je řízena Kominformou (Informbyrem) a byl vyhlášen nástup k likvidaci sociální demokracie.“⁸⁷⁶ Z tohoto pohledu můžeme hodnotit zasedání jako neobvykle kritické ke KSČ. Proto překvapí tvrzení generálního tajemníka V. Krajiny⁸⁷⁷, který ve svých pamětech píše, že v lednu 1948 se vedení sociální demokracie písemně komunistům zavázalo, že proti nim ve vládě nebudou hlasovat. Tato fakta však Krajina v pamětech věrohodně nedoložil, a tak je třeba brát s velkou rezervou.⁸⁷⁸

Debatovalo se také o volební kandidátce, konkrétně o možném zařazení „muže vysoce postaveného“, bezpartijního (v dobové řeči „indiferenta“) na kandidátku ČSD. O tomto problému pak bylo ještě vícekrát hovořeno. ČSD uvažovala o jednom konkrétním jménu, ministru zahraničí J. Masarykovi, který sice byl sociální demokracii ideově nakloněn, avšak reálně neuvažoval o zařazení svého jména její kandidátku, neboť chtěl zůstat

⁸⁷² Krčmáňský případ byl jedním z tzv. policejních případů (spolu s mosteckou aférou, která měla zdiskreditovat národně socialistickou stranu) a rozvířil politickou hladinu v září 1947, v době projednávání milionářské dávky. Třem nekomunistickým ministrům – P. Drtinovi, P. Zenklovi a J. Masarykovi byly 10. 9. 1947 adresovány tři krabičky (odtud také „krabičková aféra“) s výbušninami, které nakonec nevybuchly. Stopy vyšetřování, které vedli odděleně národní socialista V. Krajina a komunistické ministerstvo vnitra, mířily do Olomouce, do krajského sekretariátu KSČ a bylo zjištěno, že autorem „pekelných strojů“ je J. Kopka, který byl instruován komunistickým poslancem J. Sosnarem. Ten se nakonec musel v listopadu 1947 vzdát poslaneckého mandátu. Nutno dodat, že lidé, kteří se na vyšetřování podíleli, se stali jedni z prvních obětí poúnorových politických procesů (dr. Marjanko, dr. Doležel a další).

⁸⁷³ APSP, 90. schůze ÚNS z 21. 1. 1948. P. Drtina byl dlouhodobě trnem v oku komunistické strany od okamžiku, kdy převzal po svém stranickém kolegovi J. Stránském ministerstvo spravedlnosti. Proto již před únorovým převratem proti němu zahájili diskreditační kampaň. Dne 6. 2. 1948 se sešel na pravidelné schůzce organizační sekretariát ÚV KSČ a usnesl se, že bude zahájena kampaň proti ministru spravedlnosti a že kulturně – propagační oddělení vypracuje publikaci o Drtinově „justiční dvoutletce.“ NA, f. 1261/0/12, sv. 1, a. j. 47.

⁸⁷⁴ Akci vyhlásilo předsednictvo ÚV KSČ 18. 1. 1948 jako dar komunistů k 30. výročí založení Československa. Výzvu předsednictva ÚV KSČ viz **Mervart, Jan – Mervartová, Dana:** Dokumenty k dějinám..., s. 102 – 103.

⁸⁷⁵ Např. A. Jungwirthová se však s dalšími vyslovili pro zapojení do akce a schválili ji.

⁸⁷⁶ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁸⁷⁷ Vladimír Krajina (1905 - 1993), český botanik a politik. V roce 1927 vystudoval Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, studium si rozšířil na univerzitách v Yale, Rumunsku, Polsku. Na počátku nacistické okupace byl činný v odbojové organizaci Politické ústředí (PÚ), poté v Ústředním vedení odboje domácího (ÚVOD). Na konci ledna 1943 byl Krajina zatčen a uvězněn na Pankráci, potom v Terezíně. Po osvobození se stal jako uznávaná autorita generálním tajemníkem národně socialistické strany a stal se hlavním protivníkem komunistické strany. V průběhu únorového převratu 1948 byl „vyakčnen“ z Karlovy univerzity, nato odchází do exilu, kde se angažuje v Radě svobodného Československa a zastával funkci předsedy exilové národně socialistické strany. V roce 1992 mu bylo uděleno prezidentem republiky nejvyšší státní vyznamenání – Řád bílého lva. Krajina umírá ve svých 88 letech v roce 1993.

⁸⁷⁸ **Krajina, Vladimír:** Vysoká hra. Vzpomínky. Praha 1994, s. 193.

důsledně nestraníkem.⁸⁷⁹ Zůstalo tak pouze u Laušmanova přání. O Masarykovi se přesto jednalo na schůzi sociálně demokratických funkcionářů ve Steinerově sále 4. 2. 1948 (zúčastnil se jí např. Majer či Tymeš) a Majer se zmínil o tom, že sociální demokraté uvažují o získání J. Masaryka na svou volební kandidátku, což by prý mohlo znamenat „získání většiny národa.“⁸⁸⁰ Nutno dodat, že žádná oficiální schůzka s Masarykem neproběhla a nebyl v tomto směru ani předložen dílčí plán, za jakých podmínek by Masaryk na kandidaturu za ČSD přistoupil.⁸⁸¹

Do volebního dění se též zapojily aktivně sociálně demokratické ženy. Samozřejmě byla v tomto ohledu i náborová akce nových sociálních demokratek do strany. Krajské komise žen, okresní, místní a okrskové organizace měly angažovat schopné úsekové důvěrnice, jež by propagovaly na veřejnosti sociálně demokratický program.⁸⁸² Ženy měly též roznášet předvolební letáky, účastnit se mítinků a celkově se zapojit do předvolebních aktivit.⁸⁸³

Jako bezprostředně konkrétní opatření strana uložila krajům to, aby po dobu voleb obsadila dosud neobsazené okresní sekretariáty příslušnými tajemníky, kteří ze své funkce budou placeni ústředím. Šlo zejména o snahu napravit špatné organizační zázemí z předchozích voleb, na které si straničtí funkcionáři stěžovali. Máme zde na mysli hlavně nekvalitní okresní tajemníky, neproškolené pracovníky, kteří postrádali na rozdíl od KSČ potřebné zkušenosti.⁸⁸⁴ Konstatovali jsme již, že každý sociální demokrat měl získat alespoň jednoho dalšího straníka, na počátku roku probíhaly pravidelné semináře a školení nižších funkcionářů v krajích a okresech. V organizačním zázemí došlo od minulých voleb k jistému pokroku, i když zdaleka to ještě nebyl optimální stav, přesto podle sociálních demokratů tato skutečnost skýtala naději na volební úspěch. Optimismus

⁸⁷⁹ **Sviták, Ivan:** Veliký skluz. Dobrovolná sovětizace 1938 – 1948. Praha 1990, s. 121; srov. **Šolc, Jiří:** Útěky a návraty..., s. 167 – 169. Nutno dodat, že o J. Masaryka měly zájem všechny strany, jako o dalšího jméno „všenárodního významu“ bylo uvažováno také o ministru obrany gen. L. Svobodovi na kandidátce KSČ.

⁸⁸⁰ ABS, objektový svazek 2231, 285 MV.

⁸⁸¹ Ještě zmiňme, že sociální demokracii se podařilo získat do svých řad významnou osobnost, majora J. Nechanského, který byl tchánem B. Laušmana (oženil se v lednu 1948 s jeho dcerou Olgou) a vstoupil do ČSD v roce 1946. O svém vstupu Nechanský mj. řekl: „V roce 1946 vstoupil jsem potom z vlastního uvážení do sociálně demokratické strany, a to v době, kdy v České národní radě bylo proklamováno, že její členové mají být politicky organizováni a byl prováděn nábor do komunistické strany (Smrkovský, Gusta Muellerová, Machoň atd.). Prohlásil jsem tehdy, že sice v zásadě souhlasím s politikou KSČ a že se cítím socialistou, ale že nemohu v této době vstoupiti do KSČ, protože to bylo právě v té době, kdy jsem měl největší potíže v životě vojenském i veřejném pro svoji činnost v době Pražského povstání a mohlo by býti na mě pohlíženo jako na konjunkturalistu. Z toho důvodu jsem se po uvážení situace všech politických stran před volbami v roce 1946 rozhodl ke vstupu do strany sociálně demokratické, protože bylo zřejmo, že tato bude stranou nejslabší z hlediska počtu členů, přičemž její program vyhovoval mým politickým názorům, a že svým vstupem do této strany nemohu být uvržen v podezření, že se chci nějakým politickým vlivem dostat ven ze svých nesnází.“ **Šolc, Jiří:** Znamení trojského koně. Životní příběh majora Jaromíra Nechanského. Praha 2008, s. 134.

⁸⁸² NA, f. 125, jednotka 8.

⁸⁸³ Tamtéž.

⁸⁸⁴ Symptomatická je v tomto případě schůze funkcionářů sociální demokracie, která proběhla 12. 10. 1947 ve společenském domě v Plzni, kde promluvil předseda KVV Nový a řekl, „že okresní tajemníci jsou naprosto neschopní.“ ABS, objektový svazek 2231, díl 3.

sociálních demokratů potvrzoval i Z. Fierlinger, který prohlásil, „že strana má velké šance, organizační růst je konstantní“ a strana má dobrý program.⁸⁸⁵

Na zasedání konstatoval generální tajemník Vilím růst členské základy a jednotlivých organizací. Abychom měli lepší představu o početním stavu „hnutí“, k 31. 12. 1947 disponovala sociální demokracie 370 000 členy a 8 080 organizacemi.⁸⁸⁶ Vilímův optimismus je však třeba brát s rezervou, protože ve třetím čtvrtletí roku 1947 byl zaznamenán určitý pokles členů⁸⁸⁷, navíc musíme brát v potaz početní růst jejího hlavního konkurenta a spojence KSČ, která měla v lednu 1948 zhruba 1 300 000 členů a dále rostla.⁸⁸⁸ V tomto směru tedy komunisté neměli konkurenci.⁸⁸⁹

Na schůzi předsedů ústředních komisí ÚVV dne 6. 2. 1948 se rozpracovávala konkrétněji příprava volebního boje. B. Vilím řekl, že do 17. 2. 1948 jsou povinny jednotlivé komise dodat materiál k sestavení a revizi volebního programu pro jednotlivé referenty. Mělo jít o materiál, který měl tvořit hotový ucelený koncept, konkurenceschopný s programy ostatních stran.⁸⁹⁰ O. Berger potom prohlásil, že stranická propaganda bude řízena centrálně a ve volebním boji nebude používáno dílčích hesel podle jednotlivých skupin obyvatel. Jednotlivé ústřední komise měly dodat takový materiál, jenž by byl vhodný na předvolební letáky a vymyslet několik „volebních šlágrů.“⁸⁹¹ V. Patzak potom navrhl, aby došlo ke změnám v rozhlase, který ovládali komunisté. Šlo o to, že sociální demokraté se oprávněně obávali, že by ho mohli v předvolebním boji stranicky zneužít komunisté. Laušman byl zmocněn tento požadavek prosazovat na příští schůzi předsedů stran NF.⁸⁹² Celková příprava na druhé poválečné volby byla oproti volbám 1946 kvalitnější, sociální demokraté se snažili podchytit ty jevy či problémy, v nichž byli nedůslední, což se jim vcelku dařilo.

Pokud jsme se zmínili o debatách o termínu konání parlamentních voleb, den po zasedání ÚVV sociální demokracie (28. 1. 1948) se konala schůze NF, která měla na programu právě datum voleb a sporné záležitosti ohledně ústavy.⁸⁹³ Ještě před jeho konáním 30. 12. 1947 ústavní výbor ÚNS projednal na svém zasedání šest kapitol nové ústavy. Na této schůzi se však objevilo také mnoho rozporů, které nebyly překonány.⁸⁹⁴

⁸⁸⁵ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁸⁸⁶ Tamtéž. Srov. KSČ, která na počátku roku 1948 disponoval 1 309 000 řádnými členy. **Maňák, Jiří:** Vývoj početního stavu a sociálního složení KSČ v letech 1948 – 1968. In: Soudobé dějiny, 4/1999 s. 461.

⁸⁸⁷ V pěti krajích došlo k úbytku asi 1549 členů; v těchto krajích došlo k tomuto úbytku členů: Praha – 901 členů, Pardubice – 91, Havlíčkův Brod – 291, Tábor 406, Jihlava 373, Brno 191, Olomouc – 115, Ostrava – 234. ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

⁸⁸⁸ Předseda strany K. Gottwald prohlásil 24. 8. 1947, že strana má získat do voleb 1948 1, 5 milionů členů (tzv. Gotwaldova výzva, druhá Gotwaldova výzva proběhla těsně po únoru 1948). Tento cíl se podařilo do voleb komunistům naplnit a měla více členů než nekomunistické strany dohromady, nepočítaje v to ještě KSS.

⁸⁸⁹ Vývoj početního stavu KSČ: konec roku 1945 – 965 000, únor 1948 – 1 309 000, po únoru 1948 – 2 267 000 členů. **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 196. Srov. početní stav národních socialistů, kteří měli koncem roku 1945 560 000 – 570 000 členů. **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 199.

⁸⁹⁰ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

⁸⁹¹ Tamtéž.

⁸⁹² Tamtéž.

⁸⁹³ Za sociální demokracii byli přítomni Tymeš, Laušman, John, Bernard, Šabršula a Čaplovič.

⁸⁹⁴ Je nutné zmínit, že národní socialisté iniciativně vypracovávali svůj koncept nové ústavy pod vedením ústavního právníka dr. V. Kabeše, který rozpracované teze ústavy vtělil do díla „O novou ústavu“, které

Sociální demokraté na schůzi NF 28. 1. 1948 již dříve nesouhlasili s termínem voleb 2. 5. 1948 (původní návrh KSČ), navrhovali druhou polovinu května 1948, neboť se domnívali, že dříve nebude ústava hotova, zároveň byli pro, aby se první volby do národních výborů⁸⁹⁵ konaly den po parlamentních.⁸⁹⁶ Komunisté tlumočili své stanovisko R. Slánským, který naopak řekl, že volby by se mohly konat již v první polovině května a odmítl návrh národních socialistů, kteří se vyslovili pro dubnový termín (nejpozději do 16. 5. 1948), stejně jako lidovci, jež plédovali pro první polovinu dubna 1948. Slánský konstatoval, že dubnový termín je vyloučen z důvodu polních prací, které jsou právě v tomto měsíci v plném běhu.⁸⁹⁷ Dodal ještě, že není možné, aby se volby konaly bez řádného přijetí ústavy. Laušman s tímto názorem souhlasil, když řekl, „že ústava musí být před volbami hotova, ústava němůže být hotova do 2. 5., tím méně do 25. 4., pokud jde o volby do národních výborů, přála by si sociální demokracie, aby byly co nejdříve po parlamentních volbách, za předpokladu, že se to dá technicky stihnout.“⁸⁹⁸ Předseda strany potom ještě položil otázku, zda je možné vůbec dohodnout ústavu v probíhajícím předvolebním zápase a Tymeš dodal, že by se sociální demokraté nestavěli proti dřívějšímu datu, ale musela by být hotová ústava. Z tohoto stanoviska sociální demokraté ani komunisté ničeho neslevili.

Rozporná stanoviska byla takového rázu, že se nepodařilo dosáhnout kompromisu. Bylo však konstatováno, že existuje společná vůle k tomu, aby ústava mohla být ve stanoveném termínu přijata a volby vypsány v zákonné lhůtě.⁸⁹⁹ Schůze pokračovala na dalším zasedání NF 5. 2. 1948, jež měla stejně jako předchozí schůze vyřešit dva klíčové body – datum voleb a přijetí hotové ústavy.⁹⁰⁰ Komunisté zde razantně obhajovali tezi, že ústava musí být bezpodmínečně přijata a volby se mají konat v druhé polovině května, tedy 23. 5. 1948. Sociální demokraté by s tímto termínem souhlasili s tím, že je nutné, aby se do deseti dnů zjistilo, za jakých podmínek lze vůbec přijmout ústavu, s čímž souhlasili i národní socialisté.⁹⁰¹ Nejenže tato schůze stejně jako minulá však rozporné názory nevyjasnila, ale převedla pozornost do jiné roviny – kritiku chování komunistické strany v bezpečnostních složkách a jeho stranického zneužívání. Je pozoruhodné, že s kritikou za sociální demokraty vystoupil Tymeš, který byl brán jako spojenec „levice“ (i když „kolísavý“) v sociální demokracii. Tymeš řekl: *Je pravda, že je skutečně napjaté ovzduší a už posledně jsme si kladli otázku, jak do těch voleb chceme jít...Pak jsou tu obavy, že těmi policejními opatřeními tu bude snaha změnit výsledek voleb...ten stav není trvale možný a nečekejme vyjasnění a východisko od voleb, ať dopadnou tak nebo tak,*

vyšlo v roce 1948. Po únoru 1948 byl již bezpředmětný a přijat byl komunistický návrh ústavy.

⁸⁹⁵ Volby do NV nakonec v roce 1948 vůbec neproběhly, protože již 27. 9. 1946 došlo k odložení voleb do NV na neurčito, takže debaty o konání těchto voleb bylo ryze formální. Zpráva..., s. 39. Řádné volby do NV proběhly až za změněných mocenskopolitických podmínek v květnu 1954, kdy oficiálně připuštěná kandidátka NF obdržela 93, 7%.

⁸⁹⁶ NA, f. 1261/0/34, sv. 36, a. j. 802.

⁸⁹⁷ Tamtéž.

⁸⁹⁸ Tamtéž.

⁸⁹⁹ Tamtéž.

⁹⁰⁰ **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 212.

⁹⁰¹ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 284; srov. Dějiny Slovenska VI. (1945 – 1960). Bratislava 1988, s. 174.

*stejně zase se budeme muset sejít a poradit, jak dále.*⁹⁰² K němu se pak připojily i ostatní nekomunistické strany. Národní socialista H. Ripka navrhl zřízení komise, která by se zabývala stížnostmi nekomunistů na chování komunistů v Bezpečnosti, což komunisté odmítli a snažili jako v ostatních případech kritiku bagatelizovat.⁹⁰³ Schůze proběhla ve velmi napjatém ovzduší plného rekriminací, a proto se sporné body nepodařilo vyřešit. Strany se tak rozešly bez hmatatelného výsledku, což bylo dáno blížící se vládní krizí.⁹⁰⁴

V NF po těchto dvou schůzích nebylo možno prakticky o čemkoliv seriózně vést debatu, navíc se rozpory přenesly logicky i do vlády. Dne 10. 2. 1948 měla vláda na svém programu sporné body ohledně úpravy platů státních a veřejných zaměstnanců (již předtím se tímto problémem zabývala vláda 20. 1 a 21. 1. 1948). Ministr výživy V. Majer prosazoval návrh platové úpravy ve výši 4, 5, miliard Kčs, s čímž vyslovili ostrý nesouhlas komunisté a odbory.⁹⁰⁵ Naopak komunistický ministr financí J. Dolanský podporovaný odbory předložil vládě návrh, který počítal s úpravou platů ve výši 3 miliard Kčs. Komunisté odmítli jednat o jakékoliv úpravě, který by překročil jejich návrh.⁹⁰⁶ Návrh Dolanského a odborů byl však ve vládě zamítnut, naopak byl přijat Majerův patnácti hlasy.⁹⁰⁷ Na tom, aby prošel Dolanského návrh, měli komunisté eminentní zájem. Usilovali (stejně jako ostatní strany) o oslovení této sociální skupiny ve volbách, protože střední vrstvy, jako úřednictvo či státní zaměstnanci patřili do tradičního elektorátu národně socialistické strany. Proto Zápotocký⁹⁰⁸ potom, co komunistický návrh neprošel, prohlásil, že „věříme, že ROH najde cesty, které nám umožní napravit dnešní chybné rozhodnutí vládní většiny, které v sobě skrývá vážné nebezpečí inflace a hospodářského rozvratu.“, čímž usiloval mimoparlamentním tlakem o revizi vládního usnesení.⁹⁰⁹

Prezidium ÚRO se usneslo na schůzi 12. 2. 1948 předložit požadavky zamítnuté vládou celostátnímu sjezdu závodních rad.⁹¹⁰ Představenstvo ÚRO potom schválilo usnesení prezidia ze dne 12. 2. 1948 a schválilo rezoluci pro sjezd závodních rad.⁹¹¹ Konání této

⁹⁰² Tamtéž, s. 285.

⁹⁰³ Národní socialisté a zvláště její poslanci A. Čížek a O. Hora se stali největšími kritiky bezpečnostní politiky KSČ. Koncem října vydalo tzv. Memorandum XXXVII: o využití ministerstva vnitra k převzetí moci, které se zabývalo činností ministerstva vnitra. V Memorandu se mj. píše: „*Jejím předním požadavkem je tedy obsazení ministerstva vnitra; jakmile je toho dosaženo, musí usilovati o to, aby určitá část policejního aparátu se stala jí zcela oddaným nástrojem.*“ **Hanzlík, František:** Vojenské obranné zpravodajství... ,s. 184.

⁹⁰⁴ Dne 18. 2. 1948 se sešla užší komise NF, která měla pokračovat v jednáních o nové ústavě, ta však skončila bez úspěchu, protože národní socialisté požadovali jednat o bezpečnostních otázkách, konkrétně o kádrových změnách v SNB. Toto datum bylo posledním před únorovým státním převratem, kdy se sešli zástupci politických stran, aby jednali o přípravě ústavy. **Kříženecká, Růžena - Šel, Zdeněk - Zeman, Jiří:** Československo 1945 - 1948, s. 122.

⁹⁰⁵ Národní socialisté předložili požadavek, který by počítal s 6 miliardy korun.

⁹⁰⁶ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 275.

⁹⁰⁷ **Čapka, František:** Odbory v českých zemích..., Brno 2008, s. 184.

⁹⁰⁸ Zápotocký předsedal sedmičlenné skupině z ÚRO, která byla na schůzi vlády přítomna.

⁹⁰⁹ **Kalinová, Lenka:** Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945 – 1969. Praha 2007, s. 111.

⁹¹⁰ VOA, f. Představenstvo ÚRO, k. 4, i. j. 54/3; **Buchvaldek, Miroslav a kol.:** Československé dějiny v datech, s. 487.

⁹¹¹ VOA, f. Představenstvo ÚRO, k. 4, i. j. 54/4; **Renner, Jan:** Československá strana lidová 1945 – 1948. Brno 1999, s. 89; **Barnovský, Michal:** Na cestě k monopolu moci, s. 234. Podrobné pokyny a program

akce sociální demokraté odsoudili jako izolovaný pokus jedné strany změnit mimoparlamentním nátlakem řádné usnesení vlády; k sociální demokracii se přidaly i ostatní strany.⁹¹²

Dne 12. února 1948 proběhla schůze bezpečnostního výboru ÚNS, kde byli komunisté podrobeni kritice za stranické zneužívání bezpečnostních sil a ministerstva vnitra. Sociální demokraté zejména kritizovali přemísťování svých obvodních velitelů SNB na podřadnější místa a jejich výměnu za komunisty.⁹¹³ Komunisté znovu kritiku odmítli a odpovídali jednotným tónem, že všechna opatření v rámci rezortu vnitra spadají do kompetence ministra vnitra Noska, a že se nekomunisté snaží vyšachovat ministra z podílu na moci. Spory potom vyvrcholily na 133. zasedání vlády 13. 2. 1948⁹¹⁴, kdy ministr přesunul osm obvodních velitelů SNB a nahradil je komunisty.⁹¹⁵ Nekomunistické strany potom *en bloc* hlasovaly, aby ministr daný rozkaz odvolal.⁹¹⁶ Pro usnesení vlády se postavili na odpor pouze komunisté a byli přehlasováni.⁹¹⁷ Ministr vnitra prohlásil, že vláda zasáhla do jeho personální a věcné kompetence rezortního ministra a vládnímu usnesení se tedy nepodřídí. Dne 17. 2. 1948 proběhla poslední, 134. schůze vlády, kde se stanoviska komunistů a nekomunistických stran vyhrtila tak, že již nebylo možné přijmout žádnou dohodu, protože komunisté odmítli usnesení vlády splnit. Gottwald tlumočil slova ministra Noska, který nebyl na obou schůzích přítomen, že usnesení je protiústavním zásahem do jeho kompetence resortního ministra, a proto nebude splněno.⁹¹⁸ Na této schůzi vyvrcholily vzájemné rozpory do té míry, že Gottwald o půl druhé odpoledne schůzi přerušil a odjel informovat o kritické situaci ve vládě prezidenta E. Beneše.⁹¹⁹

Dne 20. 2. 1948 se měla konat 135. schůze vlády, kde měl podat Nosek své stanovisko k vládnímu usnesení. Zasedání se však nekonalo, dvanáct nekomunistických ministrů odmítlo jednat o denním programu, pokud komunisté nepřislíbí splnění onoho usnesení. Protože Nosek odmítl usnesení provést, podalo dvanáct ministrů z národně socialistické, lidové a slovenské Demokratické strany demisi⁹²⁰ s cílem dosáhnout pádu Gottwaldovy vlády, vypsání předčasných voleb, v nichž věřili, že komunisté výrazně ztratí.⁹²¹ Tento

sjezdu závodních rad viz NA, f. 1261/2/24, sv. 5, a. j. 113.

⁹¹² Srov. **Čapka, František**: Odbory v českých zemích..., s. 184 - 185.

⁹¹³ V SNB bylo z 18 oblastních velitelů v českých zemích k 1. 1. 1947 deset členy KSČ, v červnu 1947 čtrnáct, na Moravě ze šesti velitelů tři komunisté. **Veber, Václav**: Osudové únorové dny..., s. 214.

⁹¹⁴ Schůzi vlády viz NA, f. 1261/0/34, sv. 146, a. j. 1494, zápis ze 133. (mimořádné) schůze vlády.

⁹¹⁵ Stalo se tak příkazem pplk. Dybala z 12. 2. 1948.

⁹¹⁶ NA, f. 1261/0/34, sv. 146, a. j. 1494, zápis ze 133. (mimořádné) schůze vlády; **Kaplan, Karel**: Pět kapitol o únoru, s. 286 – 290; **Hanzlík, František**: Vojenské obranné zpravodajství..., s. 187 – 188; **Veber, Václav**: Osudové únorové dny..., s. 215 – 219.

⁹¹⁷ P. Zenkl ve svých pamětech píše, že až do 13. 2. 1948 myšlenka na demisi „nebyla nikým ani brána v úvahu.“ **Zenkl, Petr**: Mozaika vzpomínek. Olomouc 1997, s. 155.

⁹¹⁸ NA, f. 1261/0/34, sv. 146, a. j. 1494, zápis ze 134. schůze vlády.

⁹¹⁹ AKPR, i. č. 1732; **Smutný, Jaromír**: Svědectví prezidentova kancléře, s. 32.

⁹²⁰ Předsednictvo Demokratické strany nejprve zamítlo 19. 2. 1948 podání demise v poměru 7 : 3. Ministři se však rozhodnutím nevázáli a s ostatními stranami podali demisi ze solidarity. **Šutaj, Štefan**: Občianske politické strany..., s. 264.

⁹²¹ Demisi podali P. Drtina, P. Zenkl, H. Ripka, J. Stránský (ČSNS), J. Šrámek, F. Hála, A. Procházka, J. Kopecký (ČSL), J. Ursíny, I. Pietor, M. Franek (DS). První podali dopoledne demise národní socialisté. Text demise, pod kterou jsou podepsáni jejich čtyři ministři, viz **Veber, Václav**: Osudové únorové dny...,

krok se však záhy ukázal jako iluzorní.⁹²² Hlavní problém spočíval v tom, že si nezajistili hlasy sociálních demokratů (ani bezpartijního J. Masaryka⁹²³), neboť jen tak vláda mohla padnout.⁹²⁴ Ti totiž demisi nepodali.⁹²⁵ O svém kroku, a to byla podle mého názoru největší slabina nekomunistického bloku, nespravili vedení sociální demokracie záměrně, podle národních socialistů je chtěli postavit před hotovou věc, před jakési osudové dilema „zachovat demokracii ve státě, či nikoliv.“⁹²⁶ Sociálně demokratičtí ministři nepodali demise hlavně z toho důvodu, že o jejich podání nebyli nekomunistickými stranami závčas zpraveni. Úsilí národního socialisty H. Ripky, který se snažil v den podání demise přimět sociální demokraty, aby též vystoupili z vlády, se ukázalo lichým. Naopak komunisté po jistém váhání využili demise definitivnímu převzetí moci v zemi.⁹²⁷ Stalo se tak státním převratem, který v sobě zahrnoval i některé prvky puče.⁹²⁸

s. 244; Únor 1948. **Dejmek – Jindřich – Loužek, Marek (eds.):** Únor 1948. Šedesát let poté. Soubor textů. Praha 2003, s. 155 – 156.

⁹²² Není ovšem pravdou, že odstoupivší ministři chtěli dosáhnout jmenování úřednické vlády, to od začátku všechny strany odmítly. Marxistická historiografie tento aspekt vždy zdůrazňovala, přestože to ze žádného dokumentu explicitně nevyplyvá. Srov. **Veber, Václav:** Jak to bylo s demisemi v únoru 1948? In: Paměť a dějiny I./2009, s. 5 – 10.

⁹²³ J. Masaryk demisi nepodal ze stejných důvodů jako sociální demokraté. Nebyl o ni zpraven, označil ji za „hloupost“ a její strůjce za „voly“. V krizových okamžicích, protože byl na něj v souvislosti s demisemi činen nátlak, fingoval nemoc, aby nestál v centru pozornosti.

⁹²⁴ Na Slovensku byla situace odlišná, protože příslušníci DS demise nepodali. 22. 2. 1948 je však předseda sboru pověřenců G. Husák protiústavním způsobem zbavil funkcí, když prohlásil, že demise zástupců DS v Praze znamená automaticky i zproštění funkce jejich kolegů na Slovensku. Husák potom obsadil za asistence policie volná místa po pověřencích komunisty či jejich přívrženci. **Kováč, Dušan:** Dějiny Slovenska, s. 260 – 261.

⁹²⁵ **Liška, Vladimír:** Causa Edvard Beneš. Olomouc 2005, s. 230.

⁹²⁶ **Veber, Václav:** Jak to bylo s demisemi v únoru 1948? In: Paměť a dějiny I./2009, s. 7. H. Ripka, národně socialistický ministr zahraničního obchodu o tom ve svých pamětech píše: „*Byl jsem nemálo překvapen, když mi Laušman vyčetl, že jsme včas neinformovali své sociálně demokratické kolegy a že jsme je postavili před hotovou věc. I když připustil, že mu předchozího dne moji kolegové Zenkl a Drtina ohlásili náš úmysl podat demisi, tvrdil, že nic neví o mém ranním rozhovoru se sociálnědemokratickými ministry. Nakonec mě ujistil, že nás sociální demokraté budou důsledně podporovat v otázce policie a – což bylo ještě důležitější – že přijmou za základ nové vlády pouze původní Národní frontu.*“ **Ripka, Hubert:** Únorová tragédie, s. 242 – 243.

⁹²⁷ K. Gottwald se později vyjádřil k podání demise takto: „*Ta věc, pro kterou potom došlo k demise, t. j. organizace Sboru národní bezpečnosti, to nebylo na dením pořadu, ani s tím nepřišli na začátku schůze. O té věci ani nevěděli. Teprve ke konci schůze dostali nejasnou zprávu zvenčí, že se cosi v SNB děje, že zemský velitel přesadil 10 policajtů, nár. soc. teprve ke konci schůze se to dozvěděli na chodbě od Hory, a s tím přišli, hodili to do placu a vyvolali ono většinové usnesení, že se to má okamžitě zastavit a udělat tu komisi, která to okamžitě prozkoumá.*“ NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a.j. 17. V současné historiografii se vedou polemiky o účelu mise náměstka ministra zahraničí V. A. Zorina (dříve velvyslanec u čs. vlády), který přijel den před vypuknutím otevřené vládní krize do Prahy údajně kontrolovat dodávky sovětského obilí. Dnes již víme, že sovětské vedení, tak, jak tvrdí L. Gibanskij, si uvědomovalo nevhodnost vojenského zásahu vedení včetně vojenských manévřů na maďarských hranicích. O ty přesto čs. komunisté sovětská místa žádali, aby tak „postrašili“ reakci. K tomu viz **Leonid Gibanskij:** Dokumenty k Zorinově pražské misi v únoru 1948. K interpretaci sovětských pramenů o sovětizaci východní Evropy. In: Soudobé dějiny, č. 4/1999, s. 534 – 544.

⁹²⁸ Hodnocení února 1948 jako puče nelze již z toho důvodu, že nebyla použita armáda ke svržení zákonné vlády, parlamentu či prezidenta republiky. Jako prvky puče můžeme označit zatýkání nižších funkcionářů nekomunistických stran podle předem vypracovaných seznamů komunistů v Bezpečnosti či obsazování a zapečetňování nekomunistických sekretariátů. Poúnorový emigrant (byla to již jeho druhá emigrace) a

Protože ani národní socialisté, ani lidovci neiniciovali příslušná jednání s ČSD, podalo demisi pouze 12 ministrů ze 26⁹²⁹, a tak vláda zůstal formálně podle dikce únorové ústavy z roku 1920 usnášeníschopná.⁹³⁰ Sociální demokraté hráli v plánech komunistů důležitou roli, protože KSČ zpočátku počítala s tím, že utvoří většinovou socialistickou vládu se sociálními demokraty. Tuto nabídku předložil A. Zápotocký sociálním demokratům (Laušmanovi a E. Erbanovi) již den před podání demise, 19. 2. 1948. Zápotocký lakonicky prohlásil: „*Kostky jsou vrženy. Ty [Laušman – pozn. aut.] a Gottwald se musíte postavit v čelo pracujícího lidu a vytvořit vládu dvou socialistických stran.*“⁹³¹ Nabízel jí deset křesel místo dosavadních tří, což však představitelé sociální demokracie odmítli.⁹³² Konstatovali, že nebudou tvořit většinové bloky proti žádné politické straně. V podstatě se drželi Laušmanovy koncepce, který prohlásil po svém zvolení na brněnském sjezdu, že sociální demokraté nebudou chtít izolovat KSČ, zároveň však tvořit bloky proti nekomunistickým subjektům. Jak se však záhy ukázalo, tato koncepce (označována jako „jazýček na vahách“)⁹³³ neměla za stupňujícího se administrativně – mocenského tlaku KSČ a na pokraji krize šanci na úspěch.⁹³⁴ Tentýž den přiletěl do ČSR náměstek ministra zahraničí V. A. Zorin, který komunisty podnítil, aby vládní krizi využili k definitivnímu měření sil.⁹³⁵ Dnes již víme, že nenabízel Gottwaldovi sovětskou vojenskou pomoc, protože Moskva si to nepřála. Nicméně sovětské představitelé nabádali čs. komunisty k větší razanci vůči soupeřům a „formálnímu“ porušení některých článků ústavy.⁹³⁶ Gottwald naopak žádal Zorina při jednání s ním a s R. Slánským, aby Sověti

publicista Pavel Tigrid označil únor 1948 jako „polopuč“, malý ale s obrovskými důsledky.“ **Tigrid, Pavel:** Průvodce inteligentní ženy..., s. 241. Upozorňujeme na tuto skutečnost proto, že část historiků a historizující publicisté často směšují pojmy „puč“ a „převrat“, přičemž v nich nevidí rozdíl.

⁹²⁹ Nekomunistické strany se domnívaly, že pokud jde o bezpečnostní problematiku, sociální demokraté též podají demisi, aniž by předtím o tom proběhla nějaká jednání. 18. 2. 1948, kdy proběhla schůzka národních socialistů s prezidentem, dr. Ripka prohlásil, že „demise sociálních demokratů bude následovat po nich“.

Smutný, Jaromír: Svědectví prezidentova kancléře, s. 39.

⁹³⁰ **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 247; **Kováč, Dušan:** Dějiny Slovenska. Praha 1999, s. 258;

Šedivý, Jaroslav: Február 1948 a mierové spolužití. Bratislava 1963, s. 100. Tato skutečnost se však v odborné literatuře poněkud přeceňuje. I kdyby sociální demokraté podali demisi, na celé věci to nic nemění, komunisté by postupovali stejným, tedy mimoústavním způsobem.

⁹³¹ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1; **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 363; **Belda, Josef – Bouček, Miroslav – Deyl, Zdeněk – Klimeš, Miloslav:** Na rozhraní dvou epoch. Praha 1968, s. 234; srov. **Smutný, Jaromír:** Svědectví prezidentova kancléře, s. 81 – 82.

⁹³² **Preradovich, Nikolaus von:** Die Tschechoslowakei 1918 – 1992. Schwanau 1993, s. 178; **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení..., s. 61.

⁹³³ Srov. **Vošahlíková, Pavla:** Československá sociální demokracie..., s. 65.

⁹³⁴ Eduard Táborský, intimus prezidenta Beneše o těchto opatřeních píše: „*Komunisté však vzápětí rozpoutali zuřivý protiútok. Pořádali masová shromáždění a demonstrace, vyvolávali stávky a organizovali akční výbory ve všech vládních úřadech, hospodářských podnicích a v ostatních závodech. Hordy ozbrojených „dělnických milicí“ hlídkovaly v ulicích Prahy a zastrašovaly protivníky komunistické strany. Komunisté okupovali vládní budovy a sekretariáty nekomunistických stran a vyvíjeli na Beneše tvrdý nátlak, aby přijal demisi ministrů, která by se skládala z komunistů a z několika přeběhlíků, které si Gottwald vybral, aby „reprezentovali“ ostatní „obrozené“ strany.*“ **Táborský, Eduard:** Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Praha 1993, s. 254 – 255.

⁹³⁵ **Schwarz – Peter, Karl:** Tschechen und Slowaken..., s. 176; srov. **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 235 – 236.

⁹³⁶ Až 22. 2. 1948, kdy vyšel v sovětské Pravdě článek o československé krizi, sovětské vedení „povolilo“ tlak, neboť vidělo, že komunisté mají politickou situaci plně pod kontrolou. Srov. **Štaigl, Jan – Štefánský,**

iniciovali vojenské manévry na rakousko – československé hranici, čímž mělo dojít k zastrašení „reakce“.⁹³⁷

Zorin ten den hovořil s ministrem V. Majerem a nabádal jej k tomu, ať se nepřidává v žádném případě na stranu „reakce“, která usiluje o zvrát „lidově demokratické“ republiky.⁹³⁸ Sovětský náměstek se především snažil Majera přesvědčit, že podání demise sociálními demokraty by mohla mít nedozírné následky pro republiku a vážné zahraničněpolitické komplikace.⁹³⁹

Jak vypadala situace v sociální demokracii těsně po podání demise? Vedení strany bylo demisí zakočeno a hodnotilo ji jako chybný krok. Hned po podání demise třech nekomunistických stran ústřední sekretariát strany informoval okresní výkonné výbory a krajské výkonné výbory o vypuknutí vládní krize, přičemž byla vyslovena myšlenka, že prezident demise nepřijme.⁹⁴⁰ V bezprostřední okamžik sociální demokraté trvali na požadavku svolat NF a jednat o krizi na její půdě⁹⁴¹ a na tom, aby byla ústava do voleb hotová a aby se volby poté konaly v nejzazším termínu do 23. 5. 1948.⁹⁴² Dne 20. 2. 1948 se krizovou situací zabývalo představenstvo strany, které zasedalo večer.⁹⁴³ Sociální demokraté zde jednali o dalším postupu po podání demise nekomunistických stran. Již na tomto zasedání se zcela zřetelně vykristalizovaly dva rozporné názory – antikomunistická část (Majer, Vilím) trvala na tom, že stará NF stále existuje a že má být krize překonána svoláním NF. „Levice“ zastávala opačný názor – jednat o Gottwaldově plánu o obrozené NF, protože „stará NF“ již prakticky neexistuje. Do této „obrozené“ NF pak měli sociální demokraté vstoupit. Tento názor zastával Z. Fierlinger, Erban, Jankovcová a další.⁹⁴⁴ Na počátku diskuse vystoupil V. Majer a důrazně požadoval, aby se sociální demokraté připojili k demisi, přičemž byl ochoten dát představenstvu svůj mandát k dispozici.⁹⁴⁵ Zůstal však osamocen (pokud nepočítáme ještě A. Haise), protože

Michal: Vojenské dejiny Slovenska – VI. Zvazok (1945 – 1948). Bratislava 2007, s. 97.

⁹³⁷ **Murašková, Galina:** Únorová krize roku 1948 v Československu a sovětské politické vedení. In: Soudobé dějiny, č. 2 – 3/1999, s. 315; **Štaigl, Jan – Štefanský, Michal:** Vojenské dejiny Slovenska, s. 97.; srov. **Veber, Václav:** Jak to bylo s demisemi v únoru 1948? In: Paměť a dějiny I./2009, s. 8 – 9. Uvádíme tato fakta proto, že většina exilových nekomunistických představitelů se domnívala, že Zorin přijel do ČSR, aby přímo nabídl čs. komunistům vojenskou pomoc. Takovým příkladem je lidovec A. Procházka, který tvrdil, že Zorina pozvalo komunistické vedení. AÚSD, pozůstalost A. Procházky, k. 5.

⁹³⁸ Podle V. Vebera Majer Zorinovi slíbil, že se bude držet stranou a nechá rozhodnout nejvyšší orgány sociální demokracie. Je pravdou, že Majer těsně před podáním demise se snažil spíše taktizovat a neupoutávat na sebe pozornost. Proto také nebyl 19. 2. ráno ve svém úřadu pro náhlou „zdravotní indispozici.“ **Veber, Václav:** Jak to bylo s demisemi v únoru 1948? In: Paměť a dějiny I./2009, s. 8.

⁹³⁹ **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 236.

⁹⁴⁰ Vedení sociálně demokratické strany zaslalo 23. 2. 1948 prezidentovi Benešovi své stanovisko s hodnocením politické situace: „*Naše strana je si dobře vědoma, že tato krize postihuje základy naší demokracie a že může mít pro budoucnost nedozírné následky. Strana jasně cítí a chápe velkou míru své odpovědnosti a nevýhýbá se jí. Proto se všemožně přičiní, aby se krize rozřešila brzy.*“ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 2.

⁹⁴¹ Vedení strany zastávalo v bezprostřední moment názor, že vláda NF nepřestala existovat demisí tří stran a že žádná strana neoznámila vystoupení z NF. Mladá fronta, 21. 2. 1948, s. 1.

⁹⁴² NA, f. 1083/2, k. 10, a. j. 119.

⁹⁴³ K tomuto zasedání představenstva viz **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 362 – 364.

⁹⁴⁴ Fierlinger to napsal v materiálu „K historii boje za jednotu dělnického tábora“, kde se jednoznačně staví za obrozenou NF. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

⁹⁴⁵ Vilímovi se nepodařilo prosadit, aby sociálně demokratičtí ministři dali k dispozici své mandáty.

jej nikdo z přítomných nepodpořil.⁹⁴⁶ Ani „levým“ v čele se ovšem Z. Fierlingrem nepodařilo prosadit svůj plán, aby se vytvořil levicový blok složený z KSČ a sociální demokracie. I když v usnesení představenstva stálo, že nebude existovat žádná vláda bez komunistů a nemá se vystupovat z vlády, neboť komunisté by potom mohli tvrdit, že se vytvořil protikomunistický blok představenstva, skončilo zasedání představenstva patem, ani jednomu křídlu se nepodařilo prosadit své záměry.⁹⁴⁷ Další jednání bylo odloženo na 23. 2. 1948, kdy měl zasedat ÚVV.

Další postup strany však byl odvislý od postupu KSČ, která měla příštích pět dnů plně ve své režii a určovala další směr vývoje. V tomto rámci pak musíme posuzovat jednání sociálních demokratů. Počínaje podáním demise již neměli na vývoj událostí *de facto* žádný vliv, protože komunistická strana využila demise jako záminky k definitivnímu převzetí moci.⁹⁴⁸ To, že komunistická strana hodlá převzít veškerou moc do svých rukou si zprvu neuvědomovali ani sociální demokraté, ani ostatní nekomunistické strany.⁹⁴⁹ Otázkou zůstává, do jaké míry si to uvědomovali příslušníci „levice“, protože Fierlinger po skončení krize počítal s další existencí sociální demokracie jako poměrně silného politického subjektu v politickém životě. O této problematice bude ještě řeč v následující kapitole.

Dne 21. 2. 1948 přijal prezident Beneš sociálně demokratickou delegaci, složenou z F. Tymeše, B. Laušmanem a B. Vilímem⁹⁵⁰ a tlumočil jim své stanovisko na řešení vládní krize. Vyslovil souhlas s postupem sociálních demokratů a zasazoval se o to, aby byla řešena na podkladě „staré NF“, protože jiná možnost ani není možná.⁹⁵¹ Tento den zaslalo předsednictvo ÚV KSČ sociální demokracii dopis, v němž vyzývá ke společnému postupu v průběhu krize.⁹⁵² V dopise byl již nastíněn Gottwaldův plán řešení krize, jenž navrhoval bezodkladné přijetí demise a reorganizace vlády na bázi „skutečné“, tedy „obrozené“ Národní fronty.⁹⁵³ Jak jsme již konstatovali, sociálně demokratické vedení zatím nadále trvalo na „staré“ NF a na řešení krize na jejím podkladě.

Druhý den krize začaly mít věci rychlý spád. Tento den odvolal G. Husák jako předseda Sboru pověřenců protiústavním způsobem zástupce DS ze svých míst (M.

⁹⁴⁶ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, .362.

⁹⁴⁷ ABS, f. 310, sign. 310 – 71 – 8.

⁹⁴⁸ Je zajímavé, že ač komunisté rozhodli o svém nástupu k moci 20. 2. 1948 při respektování „ústavních a parlamentních“ pravidel, někteří radikálové, jako např. J. Ďuriš či V. Kopecký požadovali ostřejší postup proti nekomunistickým stranám, neboť rozhodnutí vedení o „pokojném“ převzetí moci považovali za nerevoluční. Jaký byl plán mocenského převratu? Komunisté požadovali bezodkladné přijetí demise a doplnění vlády podle Gottwaldova návrhu. Klíčovým faktorem bylo, a postupuje tak každá revoluce, vyřadit „stávající NF“ a nahradit ji paralelním (stínovým) mocenským orgánem se změněnou mocenskopolitickou strukturou, v níž vedoucí roli hráli komunisté. Tak mělo dojít k „odříznutí“ těch sil, které komunistům oponovaly, protože již nebylo politické platformy, na níž mohly prosazovat své řešení krize.

⁹⁴⁹ Např. V. Majer napsal 25. 2. 1948, tedy poslední den vládní krize prezidentu Benešovi dopis, v němž apeluje, aby v žádném případě nepřijímal demise tři odstoupivších stran. Přitom o výsledku vládní krize (a moci) již bylo rozhodnuto. **Kaplan, Kaplan:** Pět kapitol o únoru, s. 507.

⁹⁵⁰ ATGM, f. EB III., i. č. 91, sign. P 31/9, k. 31.

⁹⁵¹ **Dejmek, Jindřich:** Edvard Beneš, s. 660.

⁹⁵² ATGM, f. EB III., i. č. 91, sign. P 31/9, k. 31.

⁹⁵³ Rudé právo, 21. 2. 1948, s. 1; **Mervart, Jan – Musilová, Dana (eds.):** Dokumenty k dějinám..., s. 105 – 106.

Polák, J. Styk, M. Josko, M. Kvetko, J. Lukačovič, I. Štefánek), i když demise nepodali a měli tak zůstat v úřadě.⁹⁵⁴ K tomuto kroku mělo zmocnění pouze předsednictvo SNR po předchozím souhlasu vlády. Na 21. 2. 1948 byla svolána velká komunistická demonstrace na Staroměstské náměstí, kde měl Gottwald osvětlit příčiny krize a předložit východisko z ní.⁹⁵⁵ Vyzval k tvoření akčních výborů NF, neústavních orgánů, které v praxi přebíraly veškerou moc do rukou KSČ.⁹⁵⁶ Tvořily se všude po celé zemi – v úřadech, ministerstvech⁹⁵⁷, závodech, odborech⁹⁵⁸ a jiných institucích vždy s komunistickou většinou.⁹⁵⁹ Za sociální demokracii se demonstrace bez pověření stranických orgánů účastnili dr. J. Němec⁹⁶⁰ a V. Petránková – Koušová, stoupenci „levice“ v straně. Koušová zde mj. prohlásila: „*Také my, sociální demokraté, stoupenci jednoty*

⁹⁵⁴ **Šutaj, Štefan:** Občanské strany..., s. 265 – 267. G. Husák v knize „Vzostupy a pády“ sám přiznává, že jednal protiústavně z nařízení Gottwalda: „*Považoval som za nelogické, aby zástupcovia Demokratického snarany sedeli v slovenskom vládnom orgáne, keď ich ministri v pražskej vláde podali demisiu. Rozhodol som sa odvolať ich z funkcií. Zavolať jsem Gottwaldovi, informoval som ho o mojom zámere a on mi povedal: „Tak prečo ich tam držíš“ Zákony a ústavu som v tomto prípade nemohl aplikovať, volil som teda politické riešenie.*“ **Plevza, Viliam:** Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril. Bratislava 1991. J. Ursíny popisuje odvolání pověřenců za DS ve svých pamětech takto: „*V ten istý deň boli z rokovania zjazdu odvolaní Dr. Martin Kvetko a Dr. Matej Josko. Odvolali ich vlastní prezidiální šéfovia, keď se už do Kvetkovej kancelárie nasťahoval Dr. Faltán a do Joskovej pracovne niektorý z činiteľov KSS, ktorý sa hlásil ako jeho nástupca. Obaja, Dr. Kvetko i Dr. Josko, vyhlásili, že nikto kompetentný ich nezbavil funkcií a že sa ich nevzdajú. Nič im to však nepomohlo, lebo príslušníci ZNB [Zboru národnej bezpečnosti – pozn. aut.] z Moravy a Čech, ktorých ta narýchlo previezli autobusmi, vykázali všetkých povereníkov za DS z ich pracovni.*“ **Ursíny, Ján:** Z mojho života, s. 138. Průběh únorového převratu na Slovensku viz **Pešek, Jan:** Februárový převrat 1948 na Slovensku. In: Soudobé dějiny 2 – 3/1999, s. 266 – 274.

⁹⁵⁵ Paralelně s velkou demonstrací na Staroměstském náměstí ještě proběhly některé menší komunistická shromáždění, např. v Brně, Ostravě, Plzni nebo Mostě. Gottwald zde vyzval všechny „pokrokové“ síly národa, aby se semkly v pevnou oporu jeho vlády a zmařily pokus o puč. Gottwaldův projev viz Rozhodující střetnutí. Dokumenty o činnosti KSČ od slovenské politické krize do února 1948. Praha 1973, s. 150 – 155.

⁹⁵⁶ Akční výbory neměly žádný zákonný podklad, jednalo se o orgány, do nichž byli jmenováni příslušníci KSČ či jejich spojenci. Komunisté se proto rozhodli po únoru 1948 legitimizovat (retroaktivně) akční výbory zákonem č. 213/1948 Sb. z 21. 7. 1948 „o úpravě některých právních poměrů na ochranu veřejných zájmů.“ Pro akční výbory byly záhy vydány potřebné směrnice, kterými se byli povinni řídit. Směrnice pro činnost akčních výborů říkaly o činnosti AV toto: „*AV NF provádí očistu národněsocialistické a lidové strany. Tam, kde jsou reakční sekretáři, zapečetí sekretariáty. Základní organizace závodní i místní zamořené reakčníky a v nichž se neprojeví levé, pokrokové síly, rozpustí. Vykonávají nátlak na předsedy národněsocialistických a lidoveckých organizací, aby sami rozpouštěli organizace.*“ **Hanzlík, František - Pospíšil, Jaroslav:** Soumrak demokracie. Reicinovo obranné zpravodajství na cestě KSČ k moci. Vizovice 2000, s. 178. K akčním výborům viz např. **Mlýnský, Jaroslav:** Únor 1948 a akční výbory Národní fronty. Praha 1978. Tato práce je vlastně jedinou ucelenou monografií, jež vznikla před rokem 1989. Znění zákona č. 213/1948 Sb. viz **Gronský, Ján:** Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 62 – 63.

⁹⁵⁷ Akční výbory např. protiústavním způsobem odmítly vpouštět ministry ve stavu demise do svých úřadů. Prokop Drtina o tom ve svých pamětech píše: „*Šel jsem rovnou k předsednickému stolu a žádal jsem, aby mně byly vydány klíče od kabinetu. Tuším, že to byl pan Severa, který to odmítl. Naléhal jsem na něho ještě jednou, a když to nebylo nic platné, obrátil jsem se směrem k shromážděným a jal jsem se mluvit. Nepamatuji si přesně po kolika letech, co jsem řekl, ale ohradil jsem se proti tomu, že jsou mě odmítány klíče od ministrových místností, a konstatoval jsem, že přestože jsem podal demisi, tato demise dosud nebyla prezidentem republiky přijata a já jsem proto dosud ministrem spravedlnosti. Proto každý ze zaměstnanců ministerstva si musí být vědom toho, co z toho pro něho jako povinnost vyplývá. Nezakrývám ovšem, že je ve státě v běhu těžká politická krize, ale to nic nemění a nesmí měnit na povinnostech státních zaměstnanců. Nevím také, co se stane v příštích dnech a možná i hodinách, dokud však prezident republiky*

pracujících, voláme ku všem příslušníkům pracujícího lidu republiky, naše demokracie je ohrožena, Bezuzdné štvání reakčních politiků, kteří chtějí v cizích službách, z cizího příkazu a na cizí přání rozvrátit naši republiku, má u nás vzbudit politiky a hospodářský chaos, zardousit naši lidovou demokracii, vzít nám všechny naše revoluční vymoženosti, které jsme vykoupili životy statisíců našich drahých za okupace.“⁹⁶¹

Koušová se ztotožnila s Gottwaldovým plánem a rovněž apelovala na vytvoření akčních výborů. Za účast na tomto shromáždění byla spolu s dr. Němcem vyloučena ze strany, aby se o tři dny později do strany jako kooptovaná členka předsednictva vrátila.⁹⁶² Zdůvodněním vyloučení bylo stejně jako u V. Kluzáka a V. Dostálové - Křížové porušení stranické kázně a disciplíny.⁹⁶³

Zdaleka nejdůležitější událostí 22. 2. 1948 byl celostátní sjezd závodních rad, který byl původně svolán na podporu komunistického návrhu úpravy platů veřejných a státních zaměstnanců.⁹⁶⁴ Víme, že sociální demokracie zaujala ke sjezdu zdrženlivé, spíše neutrální stanovisko. Objevovaly se i některé individuální protesty, jako např. u A. Haise.⁹⁶⁵ Vedení strany konstatovalo, že za důsledky, které ze sjezdu mohou vyplynout, odpovídá jen KSČ, protože se jedná o izolovanou akci, kterou stranické orgány oficiálně nechválily. Přesto sociální demokraté neměli žádné účinné páky k tomu, aby jeho konání zabránily. Sjezdové jednání bylo předem zinscenováno komunisty a jejich přívrženci, takže proti rezoluci⁹⁶⁶, která se stavěla za demisi ministrů a další znárodnění, hlasovalo

nerozhodl o demisi ministrů, jsem pro všechny dosud ministrem a oni mají povinnost dle toho se řídit. Kdo tak nečiní, nejen že porušuje své úřední povinnosti, nýbrž i dokazuje, že právě do ministerstva spravedlnosti nepatří a nikdy nepatřil.“ **Drtina, Prokop:** Československo, můj osud II. (2), ...s. 567.

⁹⁵⁸ Odbory spolupracovaly na ustavování akčních výborů a politických čistkách. V odborech samotných proběhla na počátku března 1948 poměrně rozsáhlá čistka, s okamžitou platností bylo propuštěno 32 zaměstnanců, na dovolenou posláno 6 zaměstnanců, výpověď dostalo 65 zaměstnanců, v první fázi tak bylo odstraněno celkem 103 zaměstnanců ROH. Navíc odbory formou oběžníku obesílalo vedení ÚRO krajské odborové rady, že krajsští tajemníci nejsou oprávněni přijímat nové zaměstnance, dokud nebudou vyřešeny všechny personální otázky, které souvisejí s očistou odborového aparátu. Proto byl na schůzi představenstva ÚRO 4. 3. 1948 vznesen návrh, aby Šplíchalová (náměstkyně předsedy ÚRO A. Zápotockého), Vandrovci a Dlouhému až do rozhodnutí příští plenární schůze ÚRO bylo pozastaveno jejich členství v představenstvu ÚRO. VOA, f. Představenstvo ÚRO, k. 4, i. j. 55/1.

⁹⁵⁹ Např. AV v obci Nové Hvězdlice, který měl 15 členů, byl složen z 8 komunistů (vč. předsedy), 4 sociálních demokratů, 2 lidovců a 1 zástupce národně socialistické strany. AKPR, sign. 110 000/48-D.

⁹⁶⁰ Dr. J. Němec byl předsedou ONV v Hradci Králové a patřil k tzv. ultralevým radikálním činitelům ve straně, kteří kritizovali „levici“ za jejich „nedostatečnou“ aktivitu vyvíjenou proti laušmanovskému vedení.

⁹⁶¹ NA, f. 125, jednotka 5; Mladá fronta, 22. 2. 1948, s. 4.

⁹⁶² Později byli oba novým vedením rehabilitováni, takže jejich vyloučení nemělo žádný efekt, otázka jejich znovupřijetí byla tak pouze formalita, debata se posléze vedla jen o tom, zda si mají znovu podat žádost o přijetí.

⁹⁶³ Stalo se tak na Vilímův popud na zasedání ÚVV strany 23. 2. 1948. ABS, objektový svazek 2231, díl 2, 1. část.

⁹⁶⁴ Sjezd se konal v Průmyslovém paláci v Praze – Holešovicích za účasti asi 7 914 delegátů, kteří byli předem komunisty vybráni a pečlivě „prolustrováni“. **Bouček, Miroslav – Klimeš, Miloslav:** Dramatické dny února 1948, s. 176.

⁹⁶⁵ A. Hais o sjezdu závodních rad prohlásil: „Na sjezdu závodních rad jste viděli, že to nebyl sjezd závodních rad. Příčiny byly měněny den ode dne. O tom rozhodly orgány jiné. Je to volební agitace.“ NA, f. 1261/0/36, sv. 10, a. j. 188.

⁹⁶⁶ Rezoluci viz Dokumenty moderní doby, s. 620 – 623; Dokumenty o činnosti KSČ od slovenské politické krize do února 1948. Praha 1973, s. 199 – 202.

údajně z necelých 8 000 tisíc delegátů asi 10.⁹⁶⁷ Sjezd tvořil jakýsi pomyslný předěl v průběhu vládní krize a jednoznačně podpořil komunistickou stranu v jejích požadavcích.

Jak už jsme shora uvedli, situace v sociální demokracii po podání demise dvanáct ministrů byla nejasná a zatím se nevyvíjela žádným směrem. Jisté náznaky v tomto směru lze vidět na jednání ÚVV strany, který konal svou schůzi 23. 2. 1948 a jež byla velmi konfliktní.⁹⁶⁸ Na jejím počátku Laušman řekl, že „na náš ÚVV jsou upřeny zraky celého národa.“⁹⁶⁹ Laušman chtěl také zařadit jako první bod stranickou kázeň, s čímž nesouhlasil Fierlinger a sám navrhl, aby se jednalo o návrhu KSČ. Na programu schůze ÚVV byly tyto body: 1) stranická kázeň, 2) vládní krize a další postup strany v této věci, 3) diskuse k usnesení závodních rad, 4) různé úkoly.⁹⁷⁰ Fierlinger a jeho spojenci na schůzi ÚVV hodlali prosadit plán o komunistickém plánu, tedy separovaném návrhu většinové levicové vlády. Byli podpořeni dr. Johnem, ale nepodařilo se jim tento návrh prosadit. Vilím potom navrhl, aby předsednictvo strany vydalo oficiální deklaraci, v níž by prohlásilo neslučitelnost členství v Klubu demokratického socialismu s členstvím v sociálně demokratické straně. Vilím řekl, že *Směr* „slouží KSČ a ve volbách ho proti nám použijí národní socialisté.“⁹⁷¹ Laušman pokračoval a kritizoval KSČ, že vyhlášením 51% v příštích volbách⁹⁷² vlastně odstartovala krizi, navíc podrobil tuto stranu kritice, když uvedl, že bezpečnostní aparát je zpolitizovaný. Tymeš prohlásil, že strana se vinou demise nekomunistických ministrů dostala do situace, která jí byla vnucena, kritizoval národní socialisty za tento krok a podotkl, že sociální demokracie má dvě možnosti dalšího postupu – buď většinovou vládu proti komunistům, nebo většinovou vládu s komunisty.⁹⁷³ Tymeš tedy vyjádřil myšlenku ze zasedání představenstva z 20. 2. 1948, kde „levice“ podporovala plán většinové čistě levicové vlády s komunisty v obrozené NF. Tymeše podpořil John, navíc boj proti KSČ označil jako boj proti SSSR. Ing. L. Jankovcová, prohlásila, že stará NF je přežitkem, a proto sociální demokracie musí vstoupit do „obrozené NF“. Antikomunistická část sociálních demokratů stále trvala na požadavku řešení vládní krize na podkladě „staré NF“. Vedení strany zaslalo tento den prezidentu republiky dopis, v němž byl tento požadavek zdůrazněn.⁹⁷⁴ Jedna věc tak byla jasná, 23. 2. 1948 byla *de facto* pohřbena šance, že se sociální demokraté k demisím připojí.

Fierlinger hodnotil cestu k vypuknutí krize jako nedodržování zářijové dohody s KSČ. Řekl, že je nutno přijmout Gottwladův plán a jít do nové, „obrozené“ NF. V. Goerner na to reagoval, že pokud strana půjde do nové NF, přispěje to k likvidaci sociální demokracie.⁹⁷⁵ Po ostré diskuse, vyhrocené oběma křídly, přišel Vilím s kompromisním

⁹⁶⁷ Dokumenty moderní doby, s. 620; Dokumenty o činnosti KSČ..., s. 167.

⁹⁶⁸ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část; 1. srov. **Vošahlíková, Pavla:** Československá sociální demokracie..., s. 117 – 118.

⁹⁶⁹ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

⁹⁷⁰ Tamtéž.

⁹⁷¹ Tamtéž.

⁹⁷² KSČ vyhlásila tento cíl na zasedání ÚV KSČ v lednu 1947.

⁹⁷³ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

⁹⁷⁴ V dopise se píše, že „vládní krize musí však být řešena cestou ústavní a parlamentární na podkladě Národní fronty politických stran.“ AKPR, i. č. 2000/A.

⁹⁷⁵ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

návrhem, aby za 1) bylo schváleno stanovisko představenstva, 2) bylo schváleno jednání s komunisty, 3) se stanovily podmínky, za jakých by se sociální demokraté zúčastnili nové vlády. Tento návrh byl přijat.⁹⁷⁶ Potom Vilím předložil další návrh (protinávrh), který byl odpovědí na Johnův návrh jednat na základě dopisu poslaného komunisty. Vilímova propozice obdržela 30 hlasů, Johnova 23.⁹⁷⁷ Dalším bodem, která vyvolala kontroverze se stala účast v akčních výborech NF, které se začaly tvořit bezprostředně po Gottwaldově projevu na Staroměstském náměstí a účasti na schůzi Ústředního akčního výboru NF (ÚAV NF)⁹⁷⁸. ÚAV NF byl střešovou organizací či vrcholným orgánem nově se rodící obrozené NF, byli v ní i zástupci odborů a masových organizací pod komunistickou kontrolou.⁹⁷⁹ Jeho slovenským pandánem pak byl Ústřední akční výbor Slovenské národní fronty.⁹⁸⁰ John se vyslovil pro účast sociálních demokratů v akčních výborech, neuspěl však, protože získal pouze 19 hlasů.⁹⁸¹ Naopak Jeřábek byl v této otázce obezřetný, i když schvaloval účast sociální demokracie v akčních výborech, mělo vedení stanovit, „co tam budeme hájit.“⁹⁸² Návrh Jeřábka získal 44 hlasů a byl tedy vítězný.⁹⁸³ Vilím a priori také neodmítal akční výbory, ale podle jeho názoru bylo nutné zjistit, jak tyto orgány budou fungovat.⁹⁸⁴ Laušman se vstupem sociálních demokratů do AV též souhlasil, upřesnil, že bližší stanovisko k AV bude vydáno.⁹⁸⁵

To, že fierlingrovská frakce nebyla schopna za normálních podmínek dosáhnout většiny pro svůj návrh jednat s komunisty o nové vládě v „obrozené NF“, bylo zřejmé.⁹⁸⁶ Rovněž však bylo evidentní, že se sociálně demokratičtí ministři k demisi tří stran nepřipojí,

⁹⁷⁶ Tamtéž.

⁹⁷⁷ Tamtéž.

⁹⁷⁸ Komunistické vedení 20. 2. 1948 rozhodlo o vytvoření ÚAV NF, jehož vytvoření měl na starost A. Čepička, který se stal i generálním tajemníkem, předsedou byl A. Zápotocký. ÚAV NF byl složen z 96 osobností veřejného a politického života (později se počet zvýšil na 130) a jeho strukturu tvořilo dvacetisedmičlenné předsednictvo a šest místopředsedů. Ustavující schůze proběhla 23. 2. 1948. 25. 2. 1948 je potom zvolen přípravný výbor Akčního výboru Slovenské Národní fronty (AV SNF) v čele s V. Širokým a sedmičlenným předsednictvem. ÚAV SNF měl 56 členů, sociální demokraté (Strana práce) v ní měla 5 členů. **Miklovičová, Jana:** Posobenie Akčního výboru Slovenského národného frontu v Trnave. In: Pamät národa I./2009, s. 5.

⁹⁷⁹ Za sociální demokraty byli v ÚAV NF povoláni E. Erban a V. Cipro, kromě nich potom „leví“ z národně socialistické strany – Koktán, Mátl a Vojanec z lidové strany. VOA, f. Představenstvo ÚRO, k. 4, i. j. 55/1.

⁹⁸⁰ Jeho předsedou se stal slovenský komunist. L. Holdoš, první místopředseda Š. Bašťovanský.

⁹⁸¹ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 423.

⁹⁸² ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

⁹⁸³ Tamtéž; **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 423.

⁹⁸⁴ Hlavní problém však spočíval v tom, že podle příslušných směrnic AV do svých řad nepřipouštělo antikomunistické sociální demokraty, takže i ti nerozhodnutí (např. Centristicky orientovaní sociální demokraté), kteří zvažovali vstup do AV, by nebyli vpuštěni. Ve směrnici o činnosti AV píše o sociální demokracii toto: „*Pokud jde o sociální demokracii, nechť akční výbor Národní fronty zasahuje při odstraňování pravicových živlů. Akční výbory nechť dbají, aby vedení soc. dem. bylo výhradně v rukou skutečně osvědčených levých lidí... Tam, kde celé vedení je v rukou pravice, nechť je rozpuštěno a nahrazeno levými lidmi. Nechť zasahuje též do složení redakcí časopisů a sekretariátů a stejně tak nechť se dožaduje odstranění pravicových soc. dem. Z národních výborů, hospodářských institucí, družstev, podniků atd.*“ **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 348 – 349.

⁹⁸⁵ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

⁹⁸⁶ Jak správně podotýká K. Kaplan, „optimistické a dost sebevědomé předpovědi „levice“ o získání většiny v ústředním výboru se nepotvrdily. Za pravdu dostaly střízlivé odhady komunistů.“ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 424.

protože na to nemělo antikomunistické křídlo sílu. Vznikla tak značně nepřehledná situace, kdy ani jedna frakce nebyla schopna dosáhnout většiny, což komunistickou stranu začalo znepokojovat, poněvadž ještě neměla většinu pro svou novou vládu. Komunisté totiž počítali s tím, že již na zasedání představenstva 20. 2. 1948 „levice“ v ČSD nabyde vrchu a připojí se ke komunistickému návrhu. O tři dny později, 23. 2. 1948 již tak optimističtí nebyli, („levice je hodně optimistická, avšak tento optimismus není plně zdůvodněn.”)⁹⁸⁷, Fierlingrovu pozici nadsazovali a naopak pozice antikomunistické části podcenili. Komunistický postup ještě zkomplikoval návrh prezidenta Beneše, který prohlásil, že pokud komunisté nezačnou příslušná jednání se stávajícími vedeními stran, učiní tak sám. Proto Gottwald od začátku vypuknutí krize naléhal na „levici“, aby na schůzích vrcholných orgánů sociální demokracie, prosadili návrh jednat s KSČ o nové vládě v obrozené NF; 23. 2. 1948 však už Gottwald již bezpodmínečně na tomto požadavku netrval a začal přemýšlet o jiných cestách.

Pokud jsme hovořili o vztahu sociálních demokratů k jejich účasti v akčních výborech, ukázalo se, že nemají situaci svých straníků pod kontrolou. Nižší funkcionáři totiž vstupovali do akčních výborů v krajích a okresech, aniž by vyčkali jednoznačného stanoviska vedení strany v této věci. Jako příklad si můžeme uvést akční výbor pražského kraje, který vznikl 24. 2. 1948 a odstavil stávající vedení V. Goernera, jenž byl znám jako ostrý kritik komunistické politiky.⁹⁸⁸ Akční výbor pražského kraje se obrátil na představenstvo sociální demokracie s těmito požadavky: 1) dává mu na vědomí, že AV převzal počínaje 24. 2. 1948 vedení pražského kraje do svých rukou, 2) AV vyzývá všechny pražské okresy, aby za stejným účelem tvořily okresní akční výbory, 3) na první schůzi AV bylo rozhodnuto, že vyloučení V. Koušové – Petránkové se nebere na vědomí.⁹⁸⁹ 4) AV žádá, aby Dostálová – Křížová (s V. Kluzákem vyloučení pro porušení stranické kázně na podzim 1947 ze strany) byla ihned rehabilitována a vráceny zpět funkce.⁹⁹⁰

Toho dne proběhla ještě manifestační stávka za účasti asi 2, 5 milionů zaměstnanců, kteří tím podpořili komunistické řešení krize.⁹⁹¹ Generální stávka se ukázala jako dostatečně silný nástroj komunistů k prosazení svých požadavků, a pokud by nedosáhla cíle, počítala KSČ i s možností generální stávky jako krajního prostředku, pokud by dosavadní postup selhal.⁹⁹²

Dne 24. 2. 1948 zasedalo představenstvo sociální demokracie, kde byla „levice“ připravena přejít do protiútoky a ovládnout stranu. Pokud by tento plán nevyšel, měla se „levice“ odštěpit, prohlásit se za legitimní představitelku strany, bez ohledu na

⁹⁸⁷ Tamtéž, s. 420.

⁹⁸⁸ Zbavení funkcí byli kromě Goernera JUDr. L. Pičman, J. Jeřábek, Z. Kreidel, V. Koubek, J. Kalenda (tajemník). Členy Akčního výboru I. Pražského kraje se stali: R. Rejman, V. Koušová – Petránková, A. Sýkora, K. Dlouhý, M. Grimmichová, B. Flemming, J. Zadrobílek. NA, f. 125, jednotka 26.

⁹⁸⁹ Koušová, která byla ÚVV strany vyloučena, zastávala v AV pražského kraje funkci místopředsedkyně.

⁹⁹⁰ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438; NA, f. 125, jednotka 26.

⁹⁹¹ Generální stávku vyhlásil sjezd závodních rad dva dny předtím především jako výstrahu prezidentu Benešovi, aby již dále neváhal s přijetím demise. Stávkokazů bylo podle komunistických záznamů 1494, jak o tom referoval odborář Kolský. VOA, f. Představenstvo ÚRO, k. 4, i. j. 55/1.

⁹⁹² V komunistickém hnutí byla generální stávka vnímána jako poslední prostředek „pokojného“ vyřešení mocenské otázky před použitím ozbrojených metod boje, které si však KSČ nepřála použít, neboť měla situaci pevně pod kontrolou.

rozhodnutí stranických orgánů, které byly zvoleny na řádném XXI. sjezdu. Tato odstěpenecká část by potom vedla izolovaně jednání o návrhu K. Gottwalda. Tyto kroky měly být přímo koordinovány s komunistickou stranou.⁹⁹³

Na schůzi se opět střetly dva protichůdné názory, které se vytvořily již 20. 2. na zasedání představenstva sociální demokracie. Jak však K. Kaplan podotýká, na schůzi přibýlo hlasů, které souhlasily s dohodou KSČ. Musíme si uvědomit, že 24. 2. 1948 již prakticky komunisté převzali moc do svých rukou a jednání představenstva tato skutečnost musela zákonitě ovlivnit. Usnesení schůze však opět nevyznělo ve prospěch ani jedné frakce, naopak to utvrdilo radikální představitele „levice“, že je třeba jednat a vynutit si jednoznačné stanovisko všemi prostředky. To se také stalo odpoledne po přerušení schůze představenstva, kdy Laušman neúspěšně jednal s Gottwaldem a Slánským o podmínkách účasti sociálních demokratů v nové vládě. Neschopnost prosadit své návrhy podnítilo komunisty k tomu, aby hledali radikální řešení. S částí příslušníků sociálně demokratické „levice“, zfanatizovanými komunistickými bojůvkami a ultralevým sociálním demokratem dr. J. Němcem⁹⁹⁴, jenž v tomto směru vyvinul spolu s radikálními komunisty největší aktivitu, se rozhodli obsadit Lidový dům a násilím dosáhnout převahy „levých“.⁹⁹⁵ I když sám Fierlinger považoval takový krok za krajní a zprvu s ním nesouhlasil, obsazení Lidového později schválil jako nevyhnutelný krok.⁹⁹⁶ Proto se sám vydal s poslanci sociální demokracie do obsazeného Lidového domu, aby zmonitoroval celou situaci.⁹⁹⁷ Boj o Lidový dům pokračoval ještě následující den, tedy

⁹⁹³ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 473.

⁹⁹⁴ Dr. Němcovi KSČ důvěřovala, což vyplývá z jeho charakteristiky, kterou si na něho vedli komunističtí informátoři. V jedné ze zpráv informátora Šťastného se píše: „Jeden z neaktivnějších stoupenců levice, politicky neujasněnější, nadmíru schopný, iniciativní, v únorových dnech zasahuje v Praze v čele levých.“ NA, f. 1261/0/32, sv. 46, a. j. 354.

⁹⁹⁵ Němec organizoval obsazení Lidového domu kromě ještě s V. Štíčkou, „levý“ sociálním demokratem, schopným organizátorem, požívající též důvěry KSČ. K obsazení Lidového domu viz **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 473 – 483; **Kaplan, Karel:** Das verhangnisvolle Bündnis, s. 157; **Vošahlíková, Pavla:** Československá sociální demokracie..., s. 117; **Rupnik, Jacques:** Dějiny komunistické strany..., s. 245.

⁹⁹⁶ Fierlinger se domníval, že obsazení Lidového domu proběhlo bez vědomí Gottwalda, pouze z iniciativy R. Slánského. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262. V roce 1968 se snažil Fierlinger (v té době byl poslancem NS) obsazení Lidového domu bagatelizovat, když prohlásil v odpovědi na dopis uveřejněném v časopisu Student: „Skutečnosti ve zmíněném časopise uvedené týkají se celkem bezvýznamného incidentu, který byl způsoben v únorových dnech roku 1948 hloučkem neodpovědných výtržníků, kteří pronikli do sekretariátu sociálnědemokratické strany a tam povykovali. Nebyli to příslušníci SNB a nikdo, pokud mohlo být zjištěno, nebyl ozbrojen. Členové představenstva, mezi nimi i já, kteří se tam dostavili, výtržníky přísně odsoudili a ze sekretariátu vykázali. Nato zasedalo v plném počtu představenstvo, na němž někteří členové, Vilím a spol., trvali na svém původním stanovisku, solidarizujícím s odstoupivšími ministry buržoazních stran. Velká většina členů představenstva se postavila proti nim a vybídla je, aby z představenstva vystoupili, což oni nakonec učinili, když se mohli přesvědčit, že jejich postavení ve straně je neudržitelné.“ **Janýr, Přemysl:** Neznámá kapitola roku 1968. Zápas o obnovení Československé sociální demokracie. Praha 1998, s. 94.

⁹⁹⁷ Z. Fierlinger o obsazení Lidového domu: „V sekretariátě našel jsem Majera s některými jinými soudruhy, kteří vzrušeně debatovali, avšak jinak se naši poslanci volně pohybovali v prvním poschodí budovy. Zašel jsem k soudr. Dr. Němci, který „obsazení“ sekretariátu provedl a který se nalézal ve II. Poschodí. Žádal jsem o vysvětlení, leč Dr. Němec se mi zdráhal říci proč a z příkazu koho [K. Gottwalda – pozn. aut.] věc podniknul. S. Němec byl zřejmě deprimován a proto jsem se snažil ho uklidnit a povzbudit.“ NA, f. 60, a. j. 5. Předseda strany Laušman, který též nevěděl o obsazování Lidového domu, byl telefonicky vyrozuměn dr. Němcem. Laušman vyličil telefonát ve svých pamětech takto: „Laušman; zde Laušman. –

25. 2. 1948. Celou akci přitom řídilo komunistické vedení, jmenovitě Slánský s Gottwaldem,⁹⁹⁸ samotné obsazení bylo svěřeno O. Závodskému. Obsazení Lidového domu proběhlo v návaznosti na zatčení J. Prossera, přednosty Zemské úřadovny StB v Praze, jenž posléze energicky požadoval vyklizení Lidového domu, a který byl zajištěn 24. 2. 1948. Prosser, na něhož komunističtí informátoři vedli samostatnou složku, se ukázal být svými zásadovými postoji pro komunisty nepohodlným, protože se pokoušel před únorem 1948 budovat zpravodajskou síť v rámci SNB.⁹⁹⁹

V. Majer neúspěšně žádal telefonicky ministra vnitra Noska, aby zařídil vyklizení Lidového domu, ten však odpověděl, že nepošle policii na dělníky.¹⁰⁰⁰ V Lidovém domě se tak strhl boj, ve kterém se obsazovatelům nedařilo ústřední sekretariát ovládnout. Podařilo se jim to až po dlouhé bitvě, v níž byl mimo jiné ministr výživy V. Majer násilím vyhozen z Lidového domu.¹⁰⁰¹ V průběhu obsazování ústředního sídla ČSD prohlásil předseda KSČ K. Gottwald, že nastává „nová situace“ a doporučil Fierlingrovi jednat s Laušmanem.¹⁰⁰²

I po tomto incidentu pokračovala, i když v důsledku těchto událostí za změněných podmínek, schůze představenstva. Ta nedospěla k žádnému závěru, a proto z ní Fierlinger a další odešli, tak jak měli domluveno, pokud by plán na prosazení Gottwaldova plánu nevyšel.¹⁰⁰³ Rozhodli se jednat sami s Gottwaldem o angažmá sociálních demokratů ve vládě. To samé udělal i v tu dobu Laušman, který byl dosud v krizi nevýraznou postavou. Rozhodl se k izolované akci a jednání v Gottwaldově bytě o podmínkách účasti

Žádám tě jménem revolučních sociálních demokratů, abys bezpodmínečně vyhověl všem požadavkům soudruha Gottwalda. Vezmi na vědomí, že jsme právě obsadili ústřední sekretariát... - Kdo mluví, tázal jsem se. - A vezmi na vědomí, že... - S kým vlastně mluvím? - ...že s reakcí ve straně zúčtujeme a že uděláme pořádek také venku. - Mohu prosit, s kým vlastně mluvím? - Zde Němec. - Který Němec? - Doktor Němec. - Který doktor Němec? - Z Hradce Králové. - Syčáku! Položil jsem sluchátko.“ **Laušman, Bohumil:** Kdo byl vinen? Vídeň 1953, s. 168.

⁹⁹⁸ Zdaleka ne všichni s obsazením hlavního sídla sociální demokracie souhlasili. Např. O. John či F. Tymeš s tímto krokem nesouhlasili a odsoudil je, protože nebyli předem o akci informováni, Tymeš označil obsazení Lidového domu za chybné. ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262..

⁹⁹⁹ **Dvořáková, Jiřina:** Státní bezpečnost..., s. 109; **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 479.

¹⁰⁰⁰ Z Majerovy žádosti o uvolnění Lidového domu adresované ministru vnitra Noskovi: *Chtěl jsem upozornit pana ministra vnitra, že se děje po Praze veliké lotroviny a že nějaká lůza za pomoci policie obsazuje ústřední sekretariát sociální demokracie. To se děje ve chvíli, kdy naše delegace jedná s předsedou vlády. Chci, aby pan ministr byl upozorněn, že jak se neudělá pořádek, pak my si s tou lůzou poradíme sami.“* **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 478.

¹⁰⁰¹ V. Majer 25. 2. 1948 na schůzi představenstva ČSD řekl o obsazování Lidového domu: „*Tento dům, tento sekretariát neobsazovali soudruzi... Ti, kteří ho napadli, to byla chátra. Ani jeden neměl legitimaci strany. Tomuto shromáždění mohou být předloženy dokumenty, odkud tito lidé byli přivezeni. Byli to vybraní komunističtí rváči. Nebyl to ani jeden sociální demokrat. Třikrát jsme se ubránili a já zde byl a sekretariát jsem bránil. Nakonec jsme to neubránili a přišel jsem ven. Stálo tam asi tisíc soudruhů a soudružek a na mou otázku, proč nešli dovnitř, mi řekli: „Byla tam policie a pouštěla jen na bílé papírky. Ti, kteří je měli, mohli dovnitř.“* Opakuji, včera neobsadili tento dům žádní sociální demokraté, ale chátra, přivezená a zjednaná, a já jsem zde bojoval.“ **Veber, Václav:** Osudové únorové dny, s. 319 – 320.

¹⁰⁰² NA, f. 1261/0/36, sv. 10, a. j. 188.

¹⁰⁰³ Z. Fierlinger řekl o opuštění schůze toto: „*Jednání se stále protahovalo. Maje stále na mysli přání Gottwaldova, abychom co nejdříve rozhodli a abych učinil konec dalším bezúčelným diskusím, prohlásil jsem jménem levicových soudruhů, že za těchto okolností nelze dále jednat a že proto budeme jednat samostatně.“* NA, f. 60, a. j. 5.

sociálních demokratů ve vládě.¹⁰⁰⁴ Nakonec se s ním o těchto podmínkách dohodl, aniž by o tom Fierlinger a jeho přívrženci věděli. Fierlinger se sešel s Gottwaldem, Noskem a Zápotockým kolem jedenácté hodiny večerní, kde mu komunisté sdělili, že se již s Laušmanem dohodli.¹⁰⁰⁵ Hodinu předtím ještě stihli „fierlingrovci“ v rozhlasu deklarovat, že nesouhlasí s dosavadním postupem sociálně demokratického vedení a prezentovali zde své programové prohlášení.¹⁰⁰⁶ J. Rupnik správně podotýká, že Laušman se rozhodl k této akci proto, že se obával stejného vývoje jako u ostatních stran, jejichž vedení převzaly prokomunistické akční výbory, doufaje, že zachrání celistvost sociální demokracie.¹⁰⁰⁷ Nato se setkal Laušman s Fierlingrem, aby sladili své konečné stanovisko k účasti sociální demokracie v nové vládě. Prohlášení pak mělo vyjít v *Právu lidu*.¹⁰⁰⁸ Bylo rovněž dohodnuto, že sociální demokracie vyšle do nové vlády B. Laušmana (náměstek předsedy vlády), Z. Fierlingra (ministerstvo průmyslu) a ing. L. Jankovcovou (ministryně výživy), o čemž informoval Gottwald po jednání s Laušmanem dopisem prezidenta Beneše.¹⁰⁰⁹

Vyhrocené spory o tom, jaká koncepce nakonec převáží, nakonec skončila vítězstvím prokomunistické levice.¹⁰¹⁰ Za pomoci komunistické strany a použití násilných metod (obsazení Lidového domu) se jim to podařilo až 24. 2. 1948.¹⁰¹¹ To však na výsledku nic neměnilo. Fierlinger, zklamán z toho, že jej Laušman „podvedl“, mu tento čin nikdy nezapomněl. Na druhou stranu do té doby odmítal jednat s Laušmanem, což mu doporučovali i komunisté a od počátku se stavěl za „obrozenou NF“.

Co se týče Laušmana, podle mého názoru viděl 24. 2. 1948 bezvýchodnost situace, do jaké se sociální demokracie za pět únorových dnů dostala, a aby zachránil alespoň „zbylé pozice“, rozhodl se spor obou koncepcí vyřešit sám.¹⁰¹² Potom, co selhala jeho koncepce „jazýčku na vahách“, tedy být jakýmsi arbitrem či prostředníkem mezi

¹⁰⁰⁴ Srov. např. **Schroeder, Sibylle**: Der Februar 1948 in der Tschechoslowakei. Berlin 1982, s. 109.

¹⁰⁰⁵ **Kaplan, Karel**: Pět kapitol o únoru, s. 482 – 483.

¹⁰⁰⁶ **Nedvěd, Jaroslav**: Cesta ke sloučení..., s. 62.

¹⁰⁰⁷ **Rupnik, Jacques**: Dějiny Komunistické strany..., s. 245.

¹⁰⁰⁸ **Schroeder, Sibylle**: Der Februar 1948..., s. 117. V prohlášení se psalo: „*Všem příslušníkům Československé sociální demokracie! Vážení soudruzi a soudružky! Události, které v poslední době nabývaly stále rychlejšího spádu způsobily v naší straně názorové rozdíly, které se nám podařilo překlenout vzájemnou dohodou a jednotným řešením. Na podkladě upřímné socialis. spolupráce jsme se dohodli na návrhu nové vlády republiky a na vytvoření nové dělné Národní fronty na široké základně. Vyzýváme všechny soudruhy a soudružky k jednotě a vzájemnému porozumění a žádáme je, aby zachovali klid a rozvahu, a semkli se těsně kolem strany.*“ Mladá fronta, 26.2, 1948, s. 1.

¹⁰⁰⁹ ATGM, f. EB III., i. č. 91, sign. P 31/9, k. 31.

¹⁰¹⁰ Z. Fierlinger prohlásil na zasedání představenstva 1. 3. 1948, že NF se zakládá na dvou stranách, sociální demokracii a komunistické straně.

¹⁰¹¹ Nové vedení strany dosazené v únoru 1948 vydalo prohlášení, v němž interpretuje průběh únorové krize a jeho výsledek: „*Všem příslušníkům československé sociální demokracie! Naš stát prošel těžkou krizí. Síly kapitalistické reakce, snažící se zasadit světovému pokroku směrem k sociální demokracii, srazily se s pevnou vůlí a tvůrčím úsilím pracujících lidí. Zápas, který se tu rozpoutal, byl životní zkouškou naší demokracie; byl však též zkouškou pro každého jednotlivce i pro celé politické skupiny strany. Naše Národní fronta, svazek všeho pracujících lidí, opravdových demokratů a vlastenců, byla vydána velkým otřesům a změnám. Nakonec vyšli vítězně ti, kdo bojovali za věc pokroku, za svobodu a skutečnou nezávislost naší republiky, za důslednou a skutečnou nezávislost naší republiky, za důslednou a opravdovou cestu k socialismu.*“ NA, f. 1083/2, sv. a. j. 122.

¹⁰¹² Srov. **Rupnik, Jacques**: Dějiny komunistické strany..., s. 245.

komunisty a nekomunistickým blokem¹⁰¹³, mohl teoreticky odstoupit, nebo jednat s komunisty. Laušman využil druhé možnosti. Důležitou roli v tom jistě hrály jeho politická labilita i osobní ambice, Laušman si sliboval od svého kroku, že jej komunisté za něj ocení, což mu vynese křeslo v nové „obrozené“ vládě. Laušman obdržel křeslo náměstka předsedy vlády, s čímž nesouhlasil Fierlinger. Pokud se týče role B. Laušmana v únorové krizi, je možno ji označit zprvu jako rezervovanou či neutrální, později (hlavně po obsazení Lidového domu) Laušman vychází z tohoto stínu a začne aktivně konat. Jeho dohoda s Gottwaldem o účasti sociální demokracie v „obrozené“ vládě NF nebyla s nikým konzultována a Fierlingra proto překvapila. Laušmanovo „prozření“ v závěrečné fázi únorové vládní krize se dá vysvětlit tím, že měl zájem na tom zachránit, co se ještě dalo. Obával se rozkolu strany, který však prakticky v té době nastal, a domníval se, že dohodou s komunisty se pokusí pro sociální demokraty získat skrze novou vládu získat nějaký mocenský vliv. To se však nestalo a Laušman byl za tento krok naopak kritizován, hlavně ze strany exilových činitelů ČSD. Mnozí jej označovali za zrádce; R. Luža napsal, že „v této osudové chvíli Bohumil Laušman zklamal a vstupem do nové Gottwaldovy vlády legitimoval komunistický puč.“¹⁰¹⁴ Tato hodnocení Laušmana však nepřikládají váhu skutečné situaci, jež v únoru 1948 v ČSR panovala a jsou mnohdy přeceňována. Gottwald již měl parlamentní většinu i bez sociálních demokratů (nejednou také jejímu vedení vyhrožoval, že je schopen sestavit vládu i bez sociální demokracie), tou již disponoval, když mu ji zajistily „vtyčky“ z ostatních stran.

Dne 25. 2. 1948 se sešlo představenstvo sociální demokracie, jež bylo výrazně poznamenáno událostmi z předchozího dne. Antikomunistické křídlo prakticky svůj boj prohrálo, nepodařilo se mu prosadit jednání politických stran na podkladě „staré NF“, která již neexistovala. „Obrozená NF“ již byla skutečností, ÚAV NF počal činit první iniciativní opatření spojené s čistkami v nekomunistických stranách bez zákonného podkladu. Na schůzi představenstva v poslední den krize, někteří antikomunističtí činitelé, jako např. B. Vilím na další vývoj rezignovali, viděli, že prosadit jakýkoliv návrh je za této situace prakticky nemožný. Představenstvo bylo ve znamení personálních změn, které požadovala jak „levice“, tak komunisté. Vilím tak požádal o čtyřtydenní zdravotní dovolenou, která mu byla poskytnuta, ale ze které se již do funkce neměl vrátit. Tento požadavek podpořil i předseda strany B. Laušman. Vykonáváním jeho funkce byl pověřen V. Erban. Erban též požadoval, aby do představenstva dále nebyli zváni tito členové: Majer, Goerner, Kubát a Bernard, za ně měli být povoláni do schůzí J. Němec, J. Havelka¹⁰¹⁵, J. Hájek, E. Erban.¹⁰¹⁶ V představenstvu se tak zásadním způsobem změnil poměr sil a další změny měly přijít záhy.¹⁰¹⁷ Vilím ani Majer s tímto návrhem nesouhlasili, ale zůstali osamoceni. Majer, i když již nemohl nic ovlivnit, jako jeden z

¹⁰¹³ J. Šolc k tomu výstižně poznamenal: „*Laušmanova kalkulace a z ní vyplývající taktický postup by snad platily v případě, že komunisté budou přísně dodržovat demokratická pravidla politického zápasu. Ti však byli rozhodnutí využít taktických chyb a nedomyšlených kalkulací svých politických protivníků k jejich úplnému vyřazení. V rámci této taktiky „převálcovali“ i vnitřně nejednotnou a rozštěpenou sociální demokracii poté, co odmítla jejich návrhy na spojenectví.*“ Šolc, Jiří: Znamení trojského koně, s. 139.

¹⁰¹⁴ Luža, Radomír: Československá sociální demokracie, s. 12.

¹⁰¹⁵ Havelka se měl navíc stát předsedou kádrové komise, která byla později ustavena.

¹⁰¹⁶ NA, f. 1083/2, k. 10, a. j. 121; Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 501; Johnová – Svozilová, Herma: Hanácká sága, s. 459 – 460; Kaplan, Karel: Největší politický proces. M. Horáková a spol. Brno 1996, s. 29.

mála sociálních demokratů hodnotil únorové události jako „totalitní nástup komunistů k moci, totalitní nástup komunistické strany ke komunistické diktatuře.“¹⁰¹⁸ Majer ani neuspěl s požadavkem, aby o Erbanově návrhu nedal hlasovat Laušman jako předseda strany, ale měl o tom rozhodnout ÚVV strany, který má k tomu mandát. Jeho návrh byl však devíti hlasy přehlasován.¹⁰¹⁹ J. Hladký potom argumentoval tím, že je revoluční situace a ta má své zákony, takže postup „levice“ byl v tomto směru v pořádku. Šulc prohlásil, že „ve straně propukla revoluce“ a že „čtyři silné politické strany jsou v troskách.“¹⁰²⁰ Jak podotýká Karel Kaplan, na tento schůzi i ti, kteří dříve nesouhlasili s postupem „levice“ jednat s KSČ o nové vládě, byli svolní k dohodě.¹⁰²¹ I jim bylo nyní zřejmé, že „levice“ dosáhla s výraznou podporou komunistické strany svého cíle.

Pokud se týče Laušmanovy pozice, byla ovlivněna jeho dohodou s Gottwaldem, takže jeho postoj ke změnám v sociální demokracii byl poměrně vstřícný. Na zasedání představenstva 27. 2. 1948 se vedly debaty o personální výměně antikomunistických sociálních demokratů a pokračovala „ofenziva levých“. Dr. John na schůzi žádal, aby byl schválen dosavadní postup „levice“ v předsednictvu ÚAV NF a navrhl, aby byl ÚVV strany přeměněn na akční výbor, který by vedl sociální demokracii až do sjezdu.¹⁰²² Dr. Němec požadoval zahájit jednání sociální demokracie s KSČ, s čímž v tento okamžik souhlasil i Laušman, neboť sám předtím jednal s Gottwaldem.¹⁰²³ Havelka poté navrhoval, aby strana vyslala delegaci, která měla s komunisty konkrétně jednat o nové vládě v obrozené NF.

Pokud bychom měli shrnout, jaké výsledky přinesla únorová krize pro sociální demokracii, byly to: za 1) dohoda s KSČ o nové vládě a účast sociálních demokratů v ní, 2) vyloučení nejvýznamnějších pravicových činitelů jakožto stranické opozice, vyloučení generálního tajemníka B. Vilíma ze strany¹⁰²⁴ a deset dalších poslanců, jmenování B. Laušmana náměstkem předsedy vlády¹⁰²⁵, Z. Fierlingra ministrem průmyslu, E. Erbana ministrem sociální péče a L. Jankovcové ministryní výživy,¹⁰²⁶ 3) ovládnutí vedení strany prokomunistickou levicí.

Na zasedání představenstva strany 18. 3. 1948 byl po rezignaci B. Laušmana¹⁰²⁷ opět zvolen Fierlinger předsedou strany, čímž „levice“ splnila svůj hlavní cíl po konání

¹⁰¹⁷ Představenstvo ÚVV ČSD vypadalo 26. 2. 1948 takto: předseda – B. Laušman, první místopředseda – I. Frlička, druhý místopředseda – L. Jankovcová, 3. místopředseda – F. Tymeš, členové – Z. Fierlinger, O. John, V. Erban, F. Nový, J. Pavlán, J. Jeřábek, S. Šulc, P. Sajal, A. Jungwirthová, J. Hladký, O. Smejkal, J. Bečko, J. Němec, E. Erban, J. Hájek, J. Havelka, předseda kontrolní komise – J. Kufner, J. Vaněk (z titulu šéfredaktora *Práva lidu*). NA, 1261/0/32, sv. 25, a. j. 170.

¹⁰¹⁸ NA, f. 1083/2, k. 10, a. j. 121.

¹⁰¹⁹ Tamtéž.

¹⁰²⁰ **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 516.

¹⁰²¹ Tamtéž.

¹⁰²² NA, f. 1083/2, k. 10, a. j. 121.

¹⁰²³ Tamtéž.

¹⁰²⁴ Vilím byl vyloučen 1. 3. 1948 na zasedání představenstva strany, namísto J. Jeřábka (místopředseda ZNV v Brně) potom nastoupil P. Rejman.

¹⁰²⁵ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina, Hloušková (eds.):** Dusivé objetí, s. 33.

¹⁰²⁶ Záhy došlo i ke změně v poslaneckém klubu sociální demokracie, když místo tajemníka klubu Klapky nastoupil dr. Souček, doporučený E. Erbanem.

¹⁰²⁷ **Čapka, František:** Dějiny zemí koruny české v datech, s. 737.

brněnského sjezdu v listopadu 1947.¹⁰²⁸ Poté, co byl Fierlinger potvrzen opět v předsednické funkci, vystoupila sociální demokracie se socialistické organizace působící na západě COMISCO (Committee of International Socialist Conferences - Výbor mezinárodních socialistických konferencí)¹⁰²⁹, jež odsoudila únorový převrat v ČSR.¹⁰³⁰ Její shromáždění konané v Londýně 20. 3. 1948 konstatovalo, že „COMISCO nemůže považovati nynější vedení strany sociálně demokratické za reprezentanta socialismu.“¹⁰³¹

Únorová krize skončila formálně 25. 2. 1948¹⁰³² po intenzivním nátlaku na prezidenta Beneše¹⁰³³ přijetím demise dvanácti ministrů a jmenování nové (čtvrté) vlády „obrozené NF“, tedy NF, v níž získali mocenský monopol komunisté a jejich spojenci.¹⁰³⁴ Na věci nic nezměnily ani dodatečně podané demise F. Tymeše a V. Majera¹⁰³⁵, které by za

¹⁰²⁸ **Kaplan, Karel:** Největší politický proces, s. 29.

¹⁰²⁹ COMISCO byla nahrazena v roce 1951 na sjezdu ve Frankfurtu obnovenou Socialistickou Internacionálou (SI) sdružující celkem 26 sociálně demokratických a socialistických stran.

¹⁰³⁰ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 151; **Luža, Radomír:** Československá sociální demokracie, s. 51.

¹⁰³¹ NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 129.

¹⁰³² A. Kolman ve svých pamětech nazývá tento den „nekrvavým převratem“, nicméně je pravda, že některé momenty jako např. obsazování Lidového domu či obsazování či zapečetění nekomunistických sekretariátů činí „ústavní“ postup komunistů značně problematickým. **Kolman, Arnošt:** Zaslepená generace. Paměti starého bolševika. Brno 2005, s. 252.

¹⁰³³ Prezidentovi přišly i mnohé telegramy a dopisy, které mu vyjadřovaly podporu v únorové vládní krizi. Nutno říci, že jich bylo daleko méně než rezolucí, požadující odstoupení ministrů. Během pěti dnů únorové krize obdržel prezident 5 327 rezolucí, jež podporovalo Gottwaldův plán, pouze 150 naopak projevilo podporu nekomunistům. **Čapka, František:** Dějiny zemí koruny české v datech, s. 735. Rezoluce, které podporovaly komunistické řešení krize viz AKPR, sign. 110 000/48. Telegramy a dopisy podporující Beneše viz AKPR, i. č. 1757/A.

¹⁰³⁴ **Schwarz, Peter – Karl:** Tschechen und Slowaken. Der lange Weg zur friedlichen Trennung. Wien 1993, s. 176; Gottwaldův návrh na novou vládu viz ATGM, f. EB III., i. č. 91, sign. P 31/9, k. 31. Nová, čtvrtá vláda NF, potom vypadala tímto způsobem: předseda vlády – K. Gottwald (KSČ), náměstkyně předsedy vlády – A. Zápotocký (ROH - KSČ), B. Laušman (ČSD), V. Široký (KSS), ministr zahraničních věcí – J. Masaryk (do 10. 3. 1948, od 18. 3. 1948 V. Clementis, KSS), ministr národní obrany – L. Svoboda (nestr.), ministr zahraničního obchodu – A. Gregor (KSČ), ministr vnitra – V. Nosek (KSČ), ministr financí J. Dolanský (KSČ), ministr školství a osvěty – Z. Nejedlý (KSČ), ministr spravedlnosti A. Čepička (KSČ), ministr informací – V. Kopecký (KSČ), ministr průmyslu – Z. Fierlinger (ČSD), ministr zemědělství – J. Ďuriš (KSS), ministr vnitřního obchodu F. Krajčír (KSČ), ministr dopravy – A. Petr (ČSL), ministr pošt – A. Neuman (ČSNS), ministr sociální péče – E. Erban (ROH - ČSD), ministr zdravotnictví – J. Plojhar (ČSL), ministr výživy – L. Jankovcová (ČSD), ministr techniky – E. Šlechta (ČSNS), ministr pro sjednocení zákonů – V. Šrobár (nestr.), státní tajemník v ministerstvu zahraničí – V. Clementis (KSS – do 18. 3. 1948), státní tajemník v ministerstvu obrany – J. Ševčík (DS). **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 339. Na Slovensku předseda Sboru pověřenců G. Husák reorganizoval 6. 3. 1948 Sbor pověřenců, ze čtrnáctičlenného SP měla KSS 8 včetně jeho předsedy (G. Husák). Pověřencem vnitra se stal místo gen. Ferjenčíka, který zakrátko emigroval, D. Okáli (později odsouzen v procesu s „buržoazními nacionalisty“), takže komunisté ovládli i tento post, o který usilovali již od podzimní krize 1947. **Barnovský, Michal:** Na cestě k monopolu moci, s. 245 – 246. Pokud se týče DS, ze 43 poslanců po únoru si svůj mandát nechalo 25 poslanců, ostatní byli buď uvězněni, emigrovali nebo se nějakým způsobem nemohli účastnit parlamentních jednání.

¹⁰³⁵ V textu demise Majer píše, že ji podává pouze za svou osobu, na rozdíl od prvního pokusu, kdy se snažil prosadit na představenstvu návrh, aby sociálně demokratičtí ministři podali demisi spolu s nekomunistickými stranami. Znění Majerovy demise viz ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 2; ATGM, f. EB III., i. č. 91, P 31/9, k. 31. Demisi V. Majera si vynutil K. Gottwald, který navrhl 25. 2. 1948

normálních podmínek *de facto* znamenaly pád vlády, protože byly podány těsně před přijetím demise nekomunistických stran „ani studentská demonstrace, jež byla komunistickými bezpečnostními silami potlačena.“¹⁰³⁶ Dne 10. 3. 1948 pak předstoupila nová Gottwaldova vláda před parlament s Akčním programem, kde jí všech 230 přítomných poslanců vyslovilo důvěru¹⁰³⁷, i když zde komunisté byli v menšině (109 proti 124 nekomunistickým hlasům).¹⁰³⁸ O dva dny později se sešlo plénum SNR, které zvolilo novým předsedou SNR slovenského komunistu a odbojáře K. Šmidkeho. Zároveň potvrdilo nezákonné odvolání pověřenců za DS G. Husákem z 21. 2.¹⁰³⁹

Za účelem získání většiny pro Akční program byl v ÚNS vytvořen parlamentní akční výbor, které předsedala komunistka A. Hodinová – Spurná¹⁰⁴⁰, a který jako jediný rozhodoval o tom, jakému poslanci bude zaslán zvláštní list, který obsahoval konformní formuli o souhlasu s novým režimem. V této intenci vyzněl i dopis B. Rattingra R. Slánskému 9. 3. 1948 o tom, aby došlo k prověření „způsobilosti“ všech poslanců podporovat „obrozenou NF“¹⁰⁴¹. Celkem 71 poslancům nebyla zaslána tato výzva, formálně však zůstávali ve funkci s tím, že stáli mimo „obrozený parlament“.¹⁰⁴² Parlamentní AV naopak 32 sociálním demokratům výzvu zaslal.¹⁰⁴³ V tomto „očistném“ procesu sehrál důležitou roli jako jednatel parlamentní AV prokomunistický sociální

dr. Benešovi, aby jej zprostil jeho úřadu, protože „nepožívá mé důvěry.“ ATGM, f. EB III., i. č. 91, sign. P 31/9, k. 31.

¹⁰³⁶ Demonstrace se účastnilo asi 3 000 převážně národně socialistických a lidoveckých studentů, kteří však byli v Nerudově ulici zadrženi a nemohli se tak k prezidentovi dostat.

¹⁰³⁷ Analogicky proběhlo hlasování o vládním programu na Slovensku v SNR. Ze 100 členů tohoto orgánu hlasovalo pro programové prohlášení vlády 64. Je zajímavé, že situace byla podobná jako v českém parlamentě, kdy nekomunisté měli převahu, neboť i KSS byla v SNR v menšině, když disponovala 31 poslanci, zvolenými ve volbách 1946. **Štaigl, Jan – Štefanský, Michal:** Vojenské dějiny Slovenska, s. 99.

¹⁰³⁸ APSP, 94. schůze ÚNS z 10. 3. 1948, **Veber, Václav:** Osudové únorové dny..., s. 352. 11 poslanců ze schůze odešlo, aby projeвили svůj nesouhlas s poúnorovými mocenskými změnami. Každému poslanci bylo Akčním výborem parlamentu, ustaveným 25. 2. 1948, (vedla jej komunistka A. Hodinová – Spurná, manželka G. Spurného) zasláno prohlášení, které obsahovalo výzvu s podporou vlády. Prohlášení podepsalo 31 poslanců sociální demokracie, 6 bylo akčním výborem parlamentu postaveno mimo klub. **Kaplan, Karel:** Největší politický proces..., s. 21. Jistá analogie s 10. 3. 1948 se zde nabízí s převzetím moci Občanským fórem v roce 1989, kdy na jeho konci (29. 12.) byl zvolen V. Havel prezidentem republiky. Havla v tomto případě volili svorně komunističtí poslanci. Část z nich však byla nahrazena (stalo se tak *de facto* „oktrojem“, aniž proběhly řádné doplňovací volby!) novými poslanci podle zákona č. 183/1989 Sb. o způsobu volby poslanců Federálního shromáždění. Zásadní rozdíl však spočíval v tom, že únorová krize byla vlastně státním převratem s některými rysy puče a násilí, zatímco události na konci roku 1989 proběhly pokojným způsobem bez použití síly.

¹⁰³⁹ Dějiny Slovenska VI. (1945 – 1960). Bratislava 1988.

¹⁰⁴⁰ Anežka Hodinová – Spurná (1895 - 1963), komunistická politička a ženská aktivistka. Od roku 1918 byla členkou sociálně demokratické strany, o tři roky později vstoupila do KSČ. V době V. sjezdu KSČ se začala orientovat na gottwaldovskou frakci. V letech 1929 – 1938 byla poslankyní za KSČ. Za nacistické okupace byla členkou londýnské Státní rady, 1945 – 1960 zastávala funkci poslynkyně a místopředsdkyně NS.

¹⁰⁴¹ NA, f. 1261/0/32, sv. 38, a. j. 289.

¹⁰⁴² Tamtéž; **Belda, Josef – Bouček, Miroslav – Deyl, Zdeněk – Klimeš, Miloslav:** Na rozhraní dvou epoch, s. 263.

¹⁰⁴³ NA, f. 1261/0/32, sv. 38, a. j. 289; **Kaplan, Karel:** Pět kapitol o únoru, s. 529. Výzva nebyla zaslána 30 poslancům národně socialistické strany, 13 poslancům strany lidové, 21 poslancům za slovenskou DS.

demokrat J. Lindauer.¹⁰⁴⁴ To se týče i parlamentu, kde byl kontaktem se „spolehlivými“ poslanci pověřen B. Rattinger¹⁰⁴⁵, komunistický tajemník poslaneckého klubu KSČ, který je přesvědčoval, aby podpořili novou vládu K. Gottwalda.¹⁰⁴⁶ Rattinger, jak píše ve svém deníku z únorových událostí, byl v úzkém kontaktu s „levicí“ v sociální demokracii, zejména s O. Johnem, J. Lindauerem či P. Sajalem, s nimiž pravidelně konzultoval politickou situaci.¹⁰⁴⁷

Sociální demokracie obsadila v nové vládě K. Gottwalda čtyři křesla, tedy o jedno více než ve volbách v roce 1946. Účast sociálních demokratů v „obrozené“ vládě umožnil „převrat“¹⁰⁴⁸ v sociálně demokratické straně, který byl kombinací násilných metod a administrativně mocenských zásahů, které iniciovala komunistická strana, aby rozhodným způsobem pomohla „levici“. Celková reorganizace vlády však proběhla nezákonným způsobem a bez vypsání řádných voleb, jejichž výsledky z roku 1946 které tak byly bezprecedentně a protiústavně přepsány. Navíc nově jmenovaní ministři z opozičních řad národně socialistické, lidové a Demokratické strany nikoho nezastupovali, protože byli vedení za svou aktivitu vyloučení.¹⁰⁴⁹ Nicméně to již ničeho neměnilo na mocenském monopolu KSČ, který v únoru nastolila; ten již byl *fait accompli*. V Československu byl dovršen zápas o politickou moc, který byl součástí sovětského plánu výstavby centralizovaného bloku ve střední a jihovýchodní Evropě. Abolutní moc získala komunistická strana, která počala budovat svou neomezenou vládu. Před hrozcí perzekucí pak emigrovala většina významných sociálně demokratických činitelů do

¹⁰⁴⁴ Václav Holub jej označil jako „Fierlingrova poskoka“. **Hrubý, Karel (ed.):** Léta mimo domov, s. 27.

¹⁰⁴⁵ Bedřich Rattinger (1911 - 1991), komunistický tajemník poslaneckého klubu KSČ a právník. V roce 1948 zastával funkce tajemníka Akčního výboru NF, v letech 1949 – 1954 náměstkem generálního tajemníka NS. Od roku 1955 působil na Právnické fakultě Univerzity Karlovy jako profesor ústavního práva. V roce 1970 odešel z veřejného života.

¹⁰⁴⁶ Rattingerův deník viz **Doubek, Vratislav – Pehr, Michal – Tomeš, Josef (eds.):** Na pozvání Masarykova ústavu 2. Praha 2005, s. 142 – 167.

¹⁰⁴⁷ Z Rattingerova deníku: „*Po projevu soudruha Gottwalda jsme jen částečně naslouchali jiným projevům a dostali jsme se s dr. Madarem a s dr. Johnem do rozhovoru o situaci v sociálně demokratické straně. Soudruh dr. John řekl, že se domnívá, že pozice v sociálně demokratické straně nejsou nijak ztraceny, že se můžeme spolehnout na levici a že se dokonce domnívá, že bude moci neutralizovat na zasedání výkonného výboru, který byl svolán na pondělí, pravici a že se možná levici podaří strhnout za sebou velkou většinu výkonného sociálně demokratické strany. Zároveň sdělil, že i kdyby se tato perspektiva ukázala příliš optimistickou, že počítat lze zcela určitě s tím, že levice sociálně demokratické strany půjde do tohoto rozhodného boje s KSČ.*“ AÚSD AV ČR, f. Bedřich Rattinger, k. 1, a. j. 5.

¹⁰⁴⁸ Termínem „převrat“ zcela přesně vystihl Otakar Machotka situaci v sociálně demokratické straně po skončení únorové vládní krize. **Machotka, Otakar:** Mezi domovem a exilem. Praha 2001, s. 133.

¹⁰⁴⁹ Nekomunistické strany přijaly usnesení, v němž stálo, že každý člen strany, který bez vědomí vedení přijme ministerské křeslo v nové vládě či akčním výboru, je ze strany automaticky vyloučen.

zahraničí¹⁰⁵⁰, aby zde za složitých podmínek exilu navázali na svou dřívější politickou činnost.¹⁰⁵¹ Totéž platí i o dalších nekomunistických představitelích.¹⁰⁵²

Pro sociální demokracii potom únorové události předznamenalý její další vývoj a osud. I když se většina sociálních demokratů domnívala, že po Únoru bude moci jejich strana působit jako samostatný politický subjekt, ukázal se tento předpoklad lichým. Po únoru 1948 určovala politický vývoj výhradně komunistická strana, takže na další události měli sociální demokraté (i „leví“) velmi omezený, ba mizivý vliv.¹⁰⁵³ Proto, jak se záhy ukázalo, budoucí vývoj pozvolna směřoval k likvidaci sociální demokracie jako mocenskopolitického faktoru v politickém životě, i když zdaleka nebylo jisté, jakým způsobem a kdy bude realizována. O tom, že se tak stane jejím pohlcením komunistickou stranou, rozhodly nádházující měsíce, které následovaly po únoru 1948.

¹⁰⁵⁰ J. Špetko uvádí, že v letech 1948 – 1950 emigrovalo z ČSR z politických pohnutek 23 354 osob.

Špetko, Jozef: Slovenská politická emigrácia v 20. storočí. Praha 1994, s. 190.

¹⁰⁵¹ Vytvoření exilového vedení sociální demokracie probíhalo složitě. Sociálně demokratičtí představitelé, kteří po únoru 1948 emigrovali (B. Vilím, V. Majer, V. Bernard, V. Holub, J. Krejčí, A. Hais a další) vytvořili v Londýně v dubnu 1948 exilový ÚVV, který byl odvozen od složení, které schválil brněnský sjezd v roce 1947. Pomoc sociálním demokratům poskytla Labour Party (její předseda M. Phillips, přítel B. Vilíma D. Healey, který byl přítomen na brněnském sjezdu), která pro ně zajistila sekretariát ve svém sídle v Transport House. Předsedou strany se stal B. Vilím, později pro osobní neshody V. Majer (do Londýna přijel v létě 1948). K etablování exilové sociální demokracie v zahraničí viz např. **Luža, Radomír:**

¹⁰⁵² Z významných národně socialistických činníků emigrovali: J. Firt, V. Krajina, J. Stránský, O. Hora, F. Klátil, J. Uhlířová, V. Bušek, H. Ripka, z lidoveckých funkcionářů emigrovali po únoru 1948: I. Ducháček, E. Fusek, A. Rozehnal, J. Nermut, B. Chudoba a další. Z lidoveckých 46 poslanců 10 emigrovalo, 20 bylo uvězněno, 12 odešlo z politiky. **Pehr, Michal a kol:** Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích. Praha 2007, s. 18. Z vůdčích osobností DS po únoru emigrovali: S. Belluš, E. Boehm, K. Fillo, R. Fraštacký, M. Franek, M. Kvetko, J. Lettrich, F. Hodža a další. **Špetko, Jozef:** Slovenská politická emigrácia..., s. 192. J. O Vzniku Rady svobodného Československa, nejvyššího orgánu nekomunistického exilu v zahraničí blíže viz **Čelovský, Bořivoj:** Politici bez moci. První léta exilové rady svobodného Československa. Šenov u Ostravy 2000.

¹⁰⁵³ Charakteristiku nového politického systému 1945 – 1989 viz např. **Cabada – Ladislav – Šanc, David:** Český stranický systém ve 20. století. Plzeň 2005, s. 101 – 103.

VII.

Pohlčení sociální demokracie KSČ

Náplní poslední, sedmé kapitoly této práce, je popis příčin likvidace sociálně demokratické strany formou jejího pohlčení Komunistickou stranou Československa. Budeme hovořit, jaké motivy a příčiny vedly komunisty k tomu, aby k tomu kroku přistoupily a na jakém podkladě se pohlčení sociální demokracie komunistickou stranou uskutečnilo.

Komunistické vedení nejprve nevědělo či nemělo přesnou představu, jaký bude další osud sociálně demokratické strany, což souviselo s nově se rodícím totalitním politickým systémem a jeho imanentními mocenskopolitickými atributy. Pohlčení či likvidace sociálně demokratických stran v kontextu zemí střední a jihovýchodní Evropy nebyl neobvyklým jevem, stalo se tak po převzetí moci komunisty např. v Polsku, Rumunsku či

Maďarsku.¹⁰⁵⁴ Byl tak vlastně kopírován vzor převzatý z ostatních „lidově demokratických zemí.“ Likvidace sociálně demokratických stran v regionu byl krok z pohledu prosadivší se komunistické moci logický, protože nastolením mocenského monopolu *de facto* ztratily sociálně demokratické strany, jakož i ostatní politické subjekty *raison d'être*. Za předpokladu nastolení mocenských monopolů komunistických stran v regionu tak nebyl pro další socialistickou či dělnickou stranu prostor. Jak celý proces likvidace sociální demokracie probíhal v poúnorovém období v případě české sociální demokracie, budeme zkoumat v této kapitole.

V předcházejícím výkladu bylo řečeno, že výsledky únorové vládní krize 1948 anticipovaly budoucí vývoj sociálně demokratické strany. Znamenaly pro ni hluboký zlom, možno říci osudový předěl v její historii. Strana si s definitivní platností ujasnila svou politickou orientaci, jež měla být vázána výhradně na spolupráci s komunistickou stranou, protože únorovými čistkami zanikly vnitrostranické frakční boje. Výsledky února 1948 pro sociální demokracii byly jejími funkcionáři přijímány nejednoznačně. Všichni věděli, že únor 1948 stranu citelně zasáhl, nyní však vyvstala otázka, kam bude sociální demokracie nadále směřovat a do jaké míry bude únorovými událostmi poznamenána její další existence?

Nepřekvapí tedy, že v sociální demokracii po únoru vládla nejistota z dalšího vývoje, jestli strana zůstane celistvá, či splyne s ostatními stranami. Jedno však bylo jisté, a to spolupráce s komunistickou stranou, která měla být ještě užší než předtím, což měl garantovat návrat Fierlingra do čela strany, který také komunisté požadovali a podporovali. Laušmanovi komunisté nedůvěřovali a jeho jmenování náměstkem předsedy vlády brali jako ústupek zdárnému vyřešení únorové krize a uklidnění vyhrocené situace. Fierlinger se vyjádřil o spolupráci s KSČ a dalších záležitostech na mimořádném sjezdu pražského kraje 4. 4. 1948. Předseda strany zde prohlásil, že strana nesmí být „jazýčkem na váze“ jako v předcházejících letech a její místo je jediné po boku KSČ. V každém případě mělo zmizet stranické soutěžení mezi oběma stranami, jak existovalo před únorem 1948. Obě strany se měly podílet na „budování socialismu“ a shlukovat kolem sebe levé a levicové elementy, které by byly ochotny na tomto cíli participovat.

Komunisté, kteří nastolili v únoru roku 1948 svůj monopol moci a zlikvidovali tři nekomunistické strany jako mocenskopolitický faktor, v případě sociální demokracie poměrně dlouhou dobu nevěděli, jaký bude její další osud.¹⁰⁵⁵ Víme, že v národně socialistické, lidové straně a Demokratické straně došlo v únoru 1948 k „stranickému převratu“ a řádná vedení, zvolená na sjezdech, převzali prokomunističtí činitelé. Národně socialistická strana se přejmenovala na Československou stranu socialistickou (ČSS)¹⁰⁵⁶, lidová strana si ponechala svůj název a DS změnila název na Stranu slovenskej obrody (SSO).¹⁰⁵⁷ V případě těchto stran nejprve uvažovali komunisté o jejich likvidaci po sovětském vzoru, posléze Gottwald prohlásil, že bude vhodné, aby tvořily „fasádu

¹⁰⁵⁴ V Polsku se „sloučily“ polská komunistická strana s Polskou socialistickou stranou na přelomu let 1947 - 1948. V Maďarsku proběhl slučovací sjezd komunistů a sociálních demokratů 12. 6. 1948, když předtím Szociáldemokrata Párt (SDP) vystoupila ze Socialistické Internacionály, v Rumunsku proběhla likvidace sociální demokracie ve dnech 21. – 23. 2. 1948, kdy sloučením vznikla Rumunská dělnická strana (RDS).

¹⁰⁵⁵ O osudu nekomunistických stran po únoru 1948 viz **Kaplan, Karel**: Největší politický proces, s. 9 – 46; **Pavlíček, Václav**: Politické strany po únoru I. Praha 1966.

¹⁰⁵⁶ Stalo se tak 3. 3. 1948.

režimu“, uznaly vedoucí úlohu KSČ a přihlásily se k budování socialismu.¹⁰⁵⁸ Hlavní podmínkou jejich existence se stalo jejich důsledné „očistění“ od reakce, tedy všech sil, stojících v opozici vůči nové moci. ČSS, lidová strana a SSO na Slovensku se staly napříště stranami výběrovými.¹⁰⁵⁹ Jejich počet členů normativně určovalo komunistické vedení a početní růst stran měly reglementovat kvóty, jejichž překročením byl nábor nových členů zamezen.¹⁰⁶⁰

V komunistickém vedení se vedly ihned po Únoru a zvláště v průběhu března 1948 horečné debaty o dalším osudu sociální demokracie, přičemž komunističtí funkcionáři nebyli jednotní v názoru, jakou roli bude sociálně demokratická strana hrát ve změněných mocenskopolitických podmínkách. Jasno bylo v tom, že se vedoucí komunističtí představitelé orientovali v dalším vývoji na „levé“ sociální demokraty, u nichž však vyvstala otázka, za jakých podmínek je přijímat do KSČ či významných hospodářských funkcí. Jedna skupina nechtěla (zatím) „levé“ přijímat ani do strany, ani do hospodářských podniků, neboť zde měli působit výhradně komunisté, druhá skupina měla zájem na individuálním přestupu těch „levých“, kteří byli přísnými měřítky dostatečně prověřeni.¹⁰⁶¹ Jakousi nerozhodnost vedoucích špiček KSČ můžeme zvláště vidět u jednání organizačního sekretariátu ÚV KSČ, kde se o otázce sociální demokracie často rokovalo. I když se o sloučení v březnu ještě mezi komunisty nemluvalo (spíše o „sjednocení“ či „splnutí“, a to mlhavě), bylo jasné, že v sociální demokracii musí získat navrch „levice“, aby mohlo být v otázce sociální demokracie postupováno dále.¹⁰⁶² Nutno dodat, že strach předních funkcionářů KSČ byl v tomto směru lichý, poněvadž nové vedení ČSD samo iniciovalo na přelomu února a března 1948 stranické čistky

Komunisté, což byl pro ně obecný signifikantní rys, novému „levému“ vedení nedůvěřovalo. I když se může zdát, že nová „polaušmanovská“ garnitura měla vzhledem k složení strany po únorovém převratu důvěru komunistických funkcionářů, bylo tomu právě naopak. Dokladem toho je např. Slánského prohlášení, když informoval 1. 3. 1948 komunistické tajemníky, prohlásiv, že v budoucnu nelze pravděpodobně očekávat, že Fierlinger bude hrát „pokrokovou roli“, což je jasným důkazem toho, jak komunistické vedení přistupovalo k poúnorové sociální demokracii.¹⁰⁶³ Na poradě krajských sekretářů, instruktorů a vedoucích oddělení sekretariátu ÚV ze dne 1. 3. 1948 byla sociální demokracie podrobena kritice, že se přidala k nekomunistickému bloku („byla hlavním

¹⁰⁵⁷ Struktura DS se v únoru 1948 prakticky rozpadla včetně jejího organizačního zázemí. Na jejích troskách vznikla SSO, jež byla ze tří poúnorových nekomunistických stran jednoznačně nejslabší. Její členskou základnu tvořily toliko stovky řádných členů, proto její vliv po únoru 1948 byl mizivý.

¹⁰⁵⁸ **Kaplan, Karel:** Největší politický proces, s. 11 – 12.

¹⁰⁵⁹ Karel Kaplan se pregnančně vyjádřil o bývalých velkých nekomunistických stranách po únoru 1948 jako o „spolku přátel komunistů.“

¹⁰⁶⁰ Karel Kaplan resumuje, že od března do srpna 1948 komunistické vedení zaregistrovalo 856 657 nových členů, 115 100 z nich bylo národních socialistů, 25 300 lidovců a 197 000 členů na Slovensku.

Kaplan, Karel: Největší politický proces, s. 11.

¹⁰⁶¹ Komunista Hromádka řekl na schůzi organizačního sekretariátu ÚV KSČ 6. 3. 1948 toto: „*Musíme řešit otázku, jakým způsobem je [sociální demokraty – pozn. aut.] máme brát, abychom rázem nezlikvidovali organizace SD.*“ NA, f. 1261/0/12, sv. 1, a. j. 51.

¹⁰⁶² R. Slánský na schůzce organizačního sekretariátu 6. 3. 1948: „*Jen část levých sociálních demokratů přijde k nám. Je důležité, aby celý aparát byl levý, aby provedli očistu, nepřipouštěli Laušmanovce. Když to pochopí, nemůže se nic stát. Mohou mít stranu v ruce.*“ NA, f. 1261/0/12, sv. 1, a. j. 51.

¹⁰⁶³ **Kaplan, Karel:** Das verhangnisvolle Bündnis, s. 161.

vinníkem, že reakce mohla vytvořit blok proti komunistům”)¹⁰⁶⁴, že „leví” v rozhodujících chvílích „kolísali” apod.¹⁰⁶⁵ Slánský na schůzi dokonce prohlásil, že není vyloučeno, „že se soc. dem. stane shromaždištěm nadějí reakčních sil.”¹⁰⁶⁶ I z této situace tedy komunisté vycházeli při hodnocení a stanovování další taktiky vůči sociální demokracii.

Z. Fierlinger, který vyšel z vnitrostranického boje v únoru 1948 jako vítěz, po únoru 1948 vyjádřil naději, že strana zatím bude působit dál na politické scéně a stane se pevnou součástí nové, obrozené NF pod vedením komunistické strany. Jeho představou byla poměrně silná, samostatná a široce organizovaná sociální demokracie, která by se významnou měrou podílela na vládních pracích. Měla k sobě přitáhnout bývalé členy národně socialistické a lidové strany a tím docílit vlivného postavení.¹⁰⁶⁷ V tomto úsilí Fierlingra podporovali komunisté, konkrétně K. Gottwald, který se vyjádřil v tom smyslu, že nebude bránit sociálním demokratům v dalším působení a růstu strany.¹⁰⁶⁸ Fierlinger pochopil Gottwaldovo „posvěcení“ jako směrnici, a protože se blížily druhé poválečné volby, počal činit příslušná opatření.¹⁰⁶⁹ Organizační oddělení ústředního sekretariátu ve svém materiálu „Budovatelské úkoly ve straně“ z 24. 3. 1948 naznačilo, že strana bude vystavěna na nových základech, a to jak po stránce organizační, tak ideové.¹⁰⁷⁰ Podle konkrétních opatření tohoto materiálu se mělo přikročit k další výstavbě strany a atrahování nových členů, s čímž Fierlinger počítal. Dále se měly ustavit referentské sbory a proškolit nově příchozí funkcionáři. Je zřejmé, že tyto kroky byly činěny s ohledem na blížící se parlamentní volby, kdy strana ještě počítala se samostatnou kandidátkou.

Pokud jsme hovořili o tom, že komunisté těsně po únoru 1948 „tolerovalo“ bez větších omezení další činnost sociální demokracie, bylo to dáno především jejich neujasněností v jejím dalším politickém vývoji. Představitelé komunistické strany v případě sociální demokracie zvažovali více alternativ. První, o které již byla řeč, počítala s volným působením sociálně demokratické strany v politickém životě, přičemž sociální demokraté se měli zúčastnit parlamentních voleb v roce 1948 a úzce kooperovat s komunistickou stranou. Druhou variantou, která těsně po únoru 1948 nezískala větší podporu, byla likvidace sociální demokracie, stejně jak o tom komunisté uvažovali u nekomunistických stran. Tato možnost však byla velmi rychle odmítnuta. Konečně třetí možností bylo sloučení obou stran na ideové platformě marxismu – leninismu, která postupně v komunistickém myšlení převažovala, až převážila zcela. Např. A. Zápotocký plédoval pro rychlé sloučení, aby byl s konečnou platností učiněn konec roztržštěností dělnické třídy, jež vznikl v roce 1920. V názorech komunistů se tak mísila jak politická, tak ideologická rovina. Klíčová tedy byla v dalším vývoji otázka, zda existence sociálně

¹⁰⁶⁴ NA, f. 1481/0/6, sv. 2, a. j. 17.

¹⁰⁶⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶⁶ Tamtéž.

¹⁰⁶⁷ **Kaplan, Karel:** Největší politický proces, s. 30.

¹⁰⁶⁸ Tamtéž; **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení..., s. 66.

¹⁰⁶⁹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438. Fierlinger o tom řekl: „*Při jiné příležitosti s. Gottwald mne vybízel k tomu, abych se věnoval aktivně budování obrozené sociální demokracie, která má v tomto státě ještě svou úlohu.*“ NA, f. 60, a. j. 5.

¹⁰⁷⁰ Tamtéž, f. 1153, k. 34.

demokratické strany, slabšího partnera, než je komunistická strana, je *pro futuro* udržitelná, resp. jestli má tato koncepce v nově se rodícím politickém systému, založeným na monokratické vládě jediné strany, své místo či opodstatnění.

Pokud bychom měli říci, jaké nálady byly ve sociálně demokratické straně těsně po únoru 1948, můžeme konstatovat, že mezi funkcionáři převládala stanoviska o zachování strany. Na schůzi ÚVV 4. 3. 1948 se hovořilo o aktuálních politických problémech, jež měla řešit samostatná strana. O sloučení či likvidaci sociální demokracie zde nepadlo ani slovo. Na další schůzi ÚVV 26. 3. 1948 byl požadavek na samostatnou existenci strany potvrzen, když bylo konstatováno, že „není možno mluvit o sloučení s KSČ.“¹⁰⁷¹ Naopak mezi přítomnými sociálními demokraty převládaly pocity, že je nutné stranu připravit na volby, se kterými počítá, a Fierlinger zde dokonce oznámil předběžné datum voleb. Předseda strany prohlásil v této souvislosti, že „po volbách bude v Československu pro sociální demokracii místo.“¹⁰⁷² Předseda KSČ Gottwald si navíc bezprostředně po Únoru přál, aby strany šly do voleb samostatně, a přitom vyslovil přání, aby sociální demokracie se umístila na druhém místě za komunistickou stranou. Přestože bylo potvrzeno stanovisko ze schůze ÚVV ČSD 4. 3. 1948, že strana má postupovat samostatně, na tomto zasedání se již ukázalo jisté názorové třibení.

Jak již víme, „levým“ se s pomocí komunistů podařilo v únoru 1948 ovládnout vedení ČSD a vyloučit nejvýraznější exponenty antikomunistického křídla již v průběhu únorových událostí ze strany.¹⁰⁷³ Všechny čistky probíhaly za úzké kooperace komunistické strany, odborů¹⁰⁷⁴, AV NF¹⁰⁷⁵ a nového vedení sociální demokracie. O čistkách v sociální demokracii se rozhodovalo na přelomu února a března 1948¹⁰⁷⁶ a samotné čistky pokračovaly v následujících měsících. Již 28. 2. 1948 vydalo nové vedení sociální demokracie výzvu k důsledné očištění strany od pravicových živlů.¹⁰⁷⁷ První opatření v tomto směru bylo realizováno již před oficiálním koncem únorové krize, kdy byli vyloučeni nejvýraznější oponenti komunistické strany.¹⁰⁷⁸ Propagační oddělení dne 4.

¹⁰⁷¹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40, i. j. 1438.

¹⁰⁷² Tamtéž.

¹⁰⁷³ Čistky v sociální demokracii pokračovaly dále, silné byly v nižších složkách, v „odbojných“ krajích a národních výborech v součinnosti s AV NF, které po únoru *de facto* vládly.

¹⁰⁷⁴ Odbory hrály při čistkách důležitou úlohu. S ministerstvem vnitra koordinovaly rozsah a prostředky, které byly použity k propouštění nepohodlných osob veřejného a společenského života. Tyto otázky ÚRO projednávala zvláště v březnu a dubnu 1948. Na schůzi předsednictva ÚRO 17. 3. 1948 byla debatována otázka očištění v závodech a odborových orgánech. Zde se ukázalo, že vedoucí pracovníci odborů nejsou spokojeni s průběhem čistek, takže pokud šlo o očištění ve veřejné správě, bylo doporučeno krajským odborovým radám, aby konzultovalo potřebné kroky s MV k „zefektivnění“ a zrychlení procesu očištění veřejného života. Poúnorové očištění se pak věnovalo v dubnu 1948 ještě schůze Předsednictva ÚRO 21. 4. 1948. AÚSD, schůze Předsednictva ÚRO z 17. 3. 1948, k. 1.

¹⁰⁷⁵ V AV NF měly strany „obrozené“ NF toto zastoupení: KSČ – 68, 9%, sociální demokracie – 17, 37%, lidová strana – 4, 53%, národní socialisté – 3, 95, bez stranické příslušnosti bylo 5, 95%. **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení..., s. 65.

¹⁰⁷⁶ V březnu 1948 také probíhaly čistky v řadách nekomunistů. Poslaneckého mandátu byli zbaveni např. J. Ursíny, V. Krajina, O. Hora, F. Hodža a další.

¹⁰⁷⁷ **Buchvaldek, Miroslav a kol.:** Československé dějiny v datech, s. 492.

¹⁰⁷⁸ Výzvu k „očištění“ vydala i Ústřední komise žen 25. 3. 1948 formou oběžníku určený krajským a okresním komisím žen, kde apelovala na důslednou očištění v řadách místních, okresních a krajských komisí žen. NA, f. 1153, k. 34.

3. 1948 vydalo interní pokyny okresům a krajům, v němž byl naznačen směr, kterým se budou čistky ubírat: „Upozorňuji znovu na nutnost podpořiti aktivně očištný proces ve všech oborech veřejného života. Podle pokynů ústředního sekretariátu krajů a okresů je třeba ihned veřejně a tedy v tisku oznámiti, kteří členové strany svým protikomunistickým a protisovětským chováním znemožnili si další setrvání v naší straně a musí být vyloučeni.“¹⁰⁷⁹

Proto doznalo změn i samotné přijímání nových členů do strany. Noví členové, kteří se hlásili do strany po 1. 3. 1948, byli na rozdíl od předúnorového období přijímáni pouze prozatimně, teprve po uplynutí tří měsíců příslušné orgány rozhodly o přijetí či nepřijetí konkrétního člena. Pro bývalé členy nekomunistických stran platilo pravidlo, že o jejich přijetí navíc se rozhodovalo po vyjádření příslušných AV NF.¹⁰⁸⁰

V těchto intencích na schůzi představenstva 1. 3. 1948 J. Havelka¹⁰⁸¹ předložil návrh na změnu ÚVV a doporučoval již nezvat ty činovníky, kteří přestali být členy představenstva, na další schůze ÚVV.¹⁰⁸² Navrhl nezvat tato jména: Mičku, Holuba, Bergra, Bernarda, Haise, Kubáta, Majera a Vaverku.¹⁰⁸³ V. Erban potom navrhl jména, kteří měli tyto protikomunistické činovníky nahradit. Na místo Goernera měl přijít Dlouhý, místo Majera Vácha, místo Vilíma Jodas a místo Kubáta odborář Cipro.¹⁰⁸⁴ J. Lindauer potom doporučoval nezaslat zvláštní prohlášení, opravňující jednotlivé sociálně demokratické poslance být v „obrozené“ NF, těmto sociálním demokratům: Bernardovi, Vilímovi, Goernerovi, Hatinovi, Kubátovi, Majerovi, Sedlákov, Veverkovi. Co se týče V. Beneše, tam komunisté sami nezasahovali, doporučovali vedení sociální demokracie, aby s jeho pozicí naložili podle svého uvážení.¹⁰⁸⁵ V. Beneš¹⁰⁸⁶ se však spolu s V. Bernardem vzdali poslaneckých mandátů dříve (stalo se tak 6. 3. 1948), než jich mohli být zbaveni.¹⁰⁸⁷ Dr. J. Havelka¹⁰⁸⁸ pak navrhl zřízení důležitého institutu, který byl spouštěcím mechanismem provádění stranických čistek. Jednalo se o ustavení tzv. osobní komise, jež měla jmenovat své zmocněnce do krajů a tam provádět personální výměny.¹⁰⁸⁹ V jeho rámci se potom realizovaly samotné čistky v kooperaci s AV NF a komunistickým vedením, které vypracovalo seznamy „nepohodlných“ sociálních demokratů, jichž se nové vedení sociální demokracie mělo zbavit.¹⁰⁹⁰ Okresní sekretariáty měly vytvořit seznam všech členů, kteří byli za a) v AV NF), b) v NV a jeho komisích, c)

¹⁰⁷⁹ NA, f. 1261/0/32, sv. 21, a. j. 129.

¹⁰⁸⁰ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

¹⁰⁸¹ Havelka společně s Lindauerem hráli důležitou úlohu po únoru 1948 a podíleli se jak na čistkách, tak na pozdějším „sloučení“ s komunistickou stranou.

¹⁰⁸² NA, f. 1083/2, k. 10, a. j. 121.

¹⁰⁸³ Tamtéž.

¹⁰⁸⁴ Tamtéž.

¹⁰⁸⁵ Tamtéž.

¹⁰⁸⁶ Za V. Beneše, kterému bylo v té době již 71 let, se přimlouvala u prezidenta republiky K. Gottwalda (dopisem z 22. 9. 1948) jeho dcera A. Benešová – Vlčková, jež požadovala, aby Benešovi mohl být vydán emigrantský pas a mohl tedy legálně vycestovat do USA. To se nakonec podařilo a V. Beneš přibyl koncem roku 1948 do USA. AKPR, sign. T 526/46.

¹⁰⁸⁷ Na schůzi ÚVV 11. 3. 1948 to oznámil J. Lindauer.

¹⁰⁸⁸ J. Havelka byl vystřídán na postu ústřední komise mládeže S. Pošustou, představitelem prokomunistického kurzu v sociální demokracii.

¹⁰⁸⁹ J. Havelka se stal předsedou osobní komise.

¹⁰⁹⁰ NA, f. 1153, k. 34.

ve vedoucích funkcích ROH, SČM, Sokole, SNR a dalších institucích, d) na vedoucích pozicích v podnicích a hospodářských institucích, e) v důležitých úřadech.¹⁰⁹¹ Tyto seznamy potom měly být zaslány ústřednímu a krajským sekretariátům. Těmito, jakož i dalšími opatřeními, měla být strana důsledně očištěna od „reakce.“

Na vrcholu pomyslné pyramidy měla být Ústřední osobní komise (ÚOK), jež se zřizovala při ÚVV sociálně demokratické strany a doporučovala delegace představenstvu, ÚVV, zastupitelstva či sjezdu, jakož i do vrcholných stranických orgánů, ÚNS, ZNV, Sokola a dalších organizací. ÚOK měla poměrně široké pravomoci a vyjadřovala se též k přijímání nových zaměstnanců do ústředního sekretariátu strany a krajských sekretariátů. Při krajských výkonných výborech se měly ustavit vždy tříčlenné osobní komise, jež jmenovalo představenstvo strany na návrh ÚOK v součinnosti s jednotlivými krajskými výkonnými výbory. Všechny tyto kroky byly důsledně konzultovány s komunistickou stranou. Na zasedání představenstva 11. 3. 1948 již Havelka předložil první výsledky činnosti osobní komise. Konstatoval, že kraje jsou „prověřovány“ v dohodě s AV NF, v okresech je však situace horší, protože tam nebyla podle Havelky prověřena asi polovina aparátu. Havelka proto žádal, aby dalo představenstvo strany souhlas k tomu, aby byly iniciovány uvědomovací kampaně, jež měly vysvětlit členům, z jakých důvodů jsou prováděny v takovém rozsahu očištné akce.¹⁰⁹² Za druhé navrhl, aby byl požádán Ústřední akční výbor za účelem schválení nových výkonných výborů sociální demokracie po provedení očisty.

I když čistky probíhaly velmi rychlým tempem na všech úrovních, bylo jasné, že předpoklad, aby hlavní fáze očisty skončila koncem března 1948, nebude splněn.¹⁰⁹³

Na přelomu března a dubna 1948, kdy naplno probíhaly čistky, v sociální demokracii vypukly otevřené diskuse o tom, zda stranu sloučit s komunisty tak, jak proběhly v ostatních státech střední a jihovýchodní Evropy, či ji zachovat, případně na jak dlouho, a jestli má existovat do voleb 1948, či přistoupit ke sloučení až po jejich konání. Na druhé straně zde existovala vůle po tom, aby sociální demokraté pokračovali v další činnosti. Bylo mnoho sociálně demokratických organizací, které zasílaly ústředí strany rezoluce o tom, aby sociální demokracie nadále fungovala a po boku komunistické strany se postavila do jednotné fronty „budovatelů socialismu.“¹⁰⁹⁴ Pro zachování strany se vyjádřila i užší Ústřední komise mládeže, která na své schůzi z 11. 3. 1948 konstatovala slovy jejího člena S. Malečka, že strana nikdy nepomýšlela na sloučení s KSČ, což se nemělo ani v budoucnosti změnit. Maleček zde rovněž uvedl, že sloučení obou stran „by poškodilo tradici našeho národa.“¹⁰⁹⁵ Naopak jiné organizace se vyjadřovaly pro postupné či okamžité sloučení, neboť strana své poslání v osvobozené republice již splnila.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹¹ Tamtéž.

¹⁰⁹² J. Hájek apeloval na zasedání, aby se očista neprováděla mechanickým způsobem, měla být podle něho spravedlivá a vyloučení řádně zdůvodněno.

¹⁰⁹³ NA, f. 1153, k. 34.

¹⁰⁹⁴ Např. 8. místní organizace sociálně demokratické strany v Praze 2 a 6 se usnesla na schůzi ze dne 17. 3. 1948, aby sociální demokracie úzce spolupracovala s komunistickou stranou, ale zároveň aby zůstala samostatným politickým subjektem. V obdobném duchu se vyjadřovaly i jiné stranické organizace, např. okresní sekretariát v Hořovicích svým usnesením ze 16. 3. 1948 či krajský sekretariát ČSD v Havlíčkově Brodě usnesením ze 6. 3. 1948, v níž požaduje jednotu a samostatnost. NA, f. 1083/2, k. 13, a. j. 133.

¹⁰⁹⁵ NA, f. 1083/2, k. 14, a. j. 148.

Zde se však ukázalo to, o čem jsme hovořili na začátku této kapitoly, fakt, že sociální demokraté nemají *via facti* vývoj ve svých rukou. Pokud jsme totiž hovořili o jakési „benevolenci“ komunistů tolerovat další existenci sociální demokracii, právě na přelomu března a dubna se jejich stanovisko zásadně mění a bezprostředně souviselo s vypsáním voleb. Původně totiž komunisté v únoru 1948 deklarovali, že KSČ¹⁰⁹⁷ a všechny strany (tedy i „obrozená“ národně socialistická strana a lidová strana) půjdou do voleb samostatně a s vlastní kandidátkou.¹⁰⁹⁸ Ještě koncem března 1948 to potvrdilo komunistické vedení. Dokonce krátce předtím (sic!), než komunistické vedení rozhodlo o volbách s jednotnou kandidátkou, adresovalo ústředí krajským organizacím přípis, „že každý člen KSČ musí přispět k vítězství KSČ“, nikoliv tedy jednotné kandidátky.¹⁰⁹⁹ Pokud srovnáme stanoviska KSČ v době těsně po únorovém státním převratu, zjistíme, že došlo zásadnímu názorovému posunu v politice komunistického vedení, které ještě koncem března 1948 ujišťovalo o tom, že sociální demokracie má své místo v republice a počítá ní ve volbách.¹¹⁰⁰ Totéž komunisté deklarovali i vůči nekomunistickým stranám, z nichž, jak víme, po únoru 1948 zbyla jen torza jejich předchůdkyň.¹¹⁰¹ Předsednictvo ÚV KSČ se ještě dne 22. 3. 1948 usneslo, aby se administrativním způsobem nečinily potíže nekomunistickým stranám v činnosti a pokud by strany měly problémy postavit volební kandidátku, mělo se jim v tomto směru pomoci.¹¹⁰² Proč KSČ tak náhle přehodnotila názor?

Komunisté se obávali, že kdyby neprovedli důslednou očistu těchto strany prostřednictvím AV NF, tyto strany by mohly přejít k novému náboru členů a vytvořit potenciální opozici vůči KSČ („Je nutné vědět, že kdybychom nešli do voleb společně, znamenalo by to konsolidaci ostatních stran.“)¹¹⁰³. Vyhlášením jednotné kandidátky se tak chtěla komunistická strana zároveň pojistit proti možnému ohrožení jejího mocenského

¹⁰⁹⁶ Pro tento záměr se vyjádřila Okresní výkonný výbor ČSD mosteckého okresu na své schůzi ze dne 15. 3. 1948 rozhodl doporučit vedení sociální demokracie, aby bylo přikročeno ke sloučení obou socialistických stran. Místní organizace ČSD v Nové Bystřici vydalo 23. 4. 1948 rezoluci, která zněla: „V důsledku slabošské a polovičaté politiky některých členů našeho vedení v posledních letech nesouhlasíme s postupem naší strany a žádáme ústředí, aby zahájilo jednání ke splnutí obou socialistických stran, t. j. strany naší a KSČ.“ NA, f. 1083/2, k. 13, a. j. 133.

¹⁰⁹⁷ V. Clementis 29. 2. 1948 prohlásil: „...*Nová vláda Klementa Gottwalda urýchlí svoj vytyčený program, ku ktorému ju splnomocnili posledné voľby. Komunistická strana pojde potom do slobodných volieb,...s programom, ktorý znamená ďalšie prehĺbenie ľudovodemokratických zásad.*“ **Drug, Štefan:** O sebe a o Slovensku. Topoľčany 1997, s. 85.

¹⁰⁹⁸ Fakt, že KSČ chtěla jít do voleb samostatně potvrzuje ve svých pamětech i M. Švermová, která poznamenává, že „podle původního plánu měla jít KSČ do voleb samostatně. Proto byl zahájen na Gottwaldův návrh velký nábor členů, aby se tak zajistilo přesvědčivé volební vítězství.“ **Švermová, Marie:** Vzpomínky. Praha 2008, s. 248.

¹⁰⁹⁹ NA, f. 1261/2/5, sv. 9, a. j. 44.

¹¹⁰⁰ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav, Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 168.

¹¹⁰¹ J. Pernes vyslovuje názor, že v zemích střední a jihovýchodní Evropy začal proces sloučení sociální demokracie s komunisty, a tak bylo pro KSČ dále neudržitelné, aby váhala se sloučením, protože v určitém bodě by k tomuto stanovisku stejně dospěla. **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 170.

¹¹⁰² NA, f. 1261/0/3, sv. 2, a. j. 110; **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav, Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 168.

¹¹⁰³ NA, f. 1261/2/24, sv. 1, a. j. 9.

monopolu.¹¹⁰⁴ Toho se obávali komunisté i v případě sociální demokracie, nicméně je nutno říci, že taková budoucnost byla nereálná, protože jednak stál v čele strany Z. Fierlinger, jednak protikomunističtí či „vyakčnění“ sociálně demokratičtí funkcionáři ve své většině odešli do exilu (Majer, Vilím, Bernard a mnozí další) nebo byli uvězněni a nemohli tudíž již na *statu quo* nic změnit. Karel Kaplan ve své práci „Das Verhangnisvolle Bündnis“ tvrdí, že hlavním důvodem pro změnu komunistického stanoviska bylo Gottwaldovo zjištění, že nedostane předpokládaných 75% hlasů ve volbách, pokud by komunistická strana kandidovala samostatně.¹¹⁰⁵ Z tohoto důvodu, aby „správná“ komunistická politika neutrpěla v očích veřejnosti „fiasko“, komunistické vedení přistoupilo k jednotné kandidátce.¹¹⁰⁶

Kaplanova teze se jeví jako správná. Stěžejním se ukázal fakt, že vedení KSČ kalkulovalo, že zisk 75% hlasů není reálný. S tím souhlasí i M. Švermová, která tuto skutečnost ve svých pamětech potvrzuje.¹¹⁰⁷ Ve skutečnosti si komunisté propočítali, že odhadovaný výsledek by dosáhl zhruba 60%, což komunistické vedení považovalo vzhledem k proběhnuvším událostem za nízké číslo. Tuto úvahu dokladuje schůze odborového oddělení KSČ, kde na schůzi z 2. 3. 1948 zaznělo: „*My jsme to v únoru tak vyhráli, že bychom toto vítězství mohli už jen korunovat, a to by s 60% nebylo možné. Proto jsme navrhli společnou kandidátku.*“

Proto komunisté ustoupili od svého původního plánu a takticky vyhlásily druhé poválečné ne jako klasickou volební kompetici mezi politickými stranami, ale jako celonárodní manifestaci, v níž jde o vítězství jednotné kandidátky NF, nikoliv politických stran.¹¹⁰⁸ Komunistické vedení navíc utvrdilo ve svém rozhodnutí usnesení plenární schůze ÚRO, která referovala o návrhu jednotné kandidátky ÚRO obrozené NF. Zápotocký zde přednesl projev, který jasně inklinoval k jednotné kandidátce: „*Měli bychom si otevřeně položit otázku, jestli je nutné, aby každá strana u nás v obrozené Národní frontě postavila svoji kandidátku, nebo jestli již přišel čas, aby bylo uvažováno o*

¹¹⁰⁴ G. Bareš prohlásil na schůzce organizačního sekretariátu ÚV KSČ z 26. 4. 1948: „*Nám jde o vítězství kandidátky ve volbách. Jde o to, zda máme zachovat tu konstrukci, jako máme v Praze. Nechceme vzbudit dojem, že jednotná kandidátka je jen čistě komunistická záležitost jestliže chceme mít velký efekt jednotné kandidátky, musíme se příjemně tvářit.*“ NA, f. 1261/0/12, sv. 1, a. j. 47.

¹¹⁰⁵ **Kaplan, Karel:** Das verhangnisvolle Bündnis, s. 163.

¹¹⁰⁶ Tuto skutečnost potvrzuje Gottwald, který řekl: „*Vnitropoliticky jsme si řekli: My jsme přece v únoru to vyhráli tak slavně, jednoznačně a nesporně, že by to muselo být něco velkého, co by mohlo korunovat toto únorové vítězství a přitom jsme si řekli: jestli před únorem dostat 500 hlasů bylo velkým vítězstvím, tak po únoru dostat 65% bylo by málo. Neznamenalo by to vyvrcholení únorových událostí, nýbrž znamenalo by to úpadek.*“ NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 17.

¹¹⁰⁷ M. Švermová píše ve svých pamětech toto: „*Ale ani získávací akce se Gottwaldovi nezdála být zcela bezpečnou zárukou pro dosažení přesvědčivého vítězství. Gottwald přišel proto s dalším návrhem – připravit společnou kandidátku komunistů s nestraníky.*“ **Švermová, Marie:** Paměti, s. 248.

¹¹⁰⁸ Národohospodářský expert KSČ L. Frejka 19. 5. 1948 prohlásil: „*....Hlavní otázky jsou tyto: Máme pokračovat tou cestou, kterou náš národ nastoupil v květnu 1945 a kterou stvrdil svým únorovým vítězstvím? Nebo má být tato cesta zvrácena? Máme riskovat skok do tmy, máme pustit ke slovu ty síly, které již jednou položily republiku do hrobu? To znamená: Pro vládu nebo proti vládě? - Pro lidově demokratický režim nebo proti němu? - Pro republiku nebo proti republice?*“ NA, f. 125, jednotka 27.

*kandidátce jednotné.*¹¹⁰⁹ Dne 8. 4. 1948 pak rezoluce z plenární schůze ÚRO vyzněla jasně pro jednotnou kandidátku.¹¹¹⁰

Předsednictvo ÚV KSČ dne 5. 4. 1948 rozhodlo o tom, že volby se budou konat pouze s jednotnou kandidátkou. Komunistické vedení na zasedání ÚV KSČ 9. 4. 1948 potom toto rozhodnutí definitivně schválilo a posvětilo. Tradiční májové slavnosti se měly slavit společně, manifestačním způsobem.¹¹¹¹ Gottwald zde došel k závěru, že je nutno použitím jednotné kandidátky ve volbách úspěšně dovršit únorové vítězství, což označil za jeden z nejdůležitějších a bezprostředních úkolů.¹¹¹² Svou roli, i když méně důležitou, hrálo i to, že pokud by komunisté setrvali na stanovisku samostatné kandidátky, vyvstal by problém zde zařadit na jednotlivé kandidátky masové organizace, což by nevedlo k utužení jednoty a organizace by proto byly „dezorientovány“. Jednotná kandidátka potom byla organicky spojena se společným konáním prvního máje.¹¹¹³

Schůze předsednictva ÚAV NF, která zasedala 14. 4. 1948, schválila jednotnou volební kandidátku a rozhodlo, že volební kampaň a přípravy ní spojené provede generální sekretariát ÚAV NF.¹¹¹⁴

Změna stanoviska komunistického vedení, které ještě na konci března 1948 trvalo na stanovisku, že každá strana půjde do voleb samostatně, a komunistická strana tak drtivým způsobem vyhraje, znamenalo pro sociální demokracii jediné – nepůjde do voleb samostatně, jak původně předpokládala, čímž se na druhé straně otevřela otázka jejího dalšího politického setrvání jako samostatného politického subjektu.

Dne 10. 4. 1948, tedy den potom, co komunistické vedení rozhodlo o jednotné kandidátce, se odrazily závěry vedení KSČ na zasedání představenstva sociální demokracie. Tam již Fierlinger mluvil zcela v jiném tónu než před devíti dny. Konstatoval, že strana bere na vědomí stanovisko ÚRO, která jako první přišla s realizací jednotné volební kandidátky a tak přichází sloučení strany na pořadu dne. Ještě týž den byl generálnímu tajemníkovi KSČ R. Slánskému zaslán dopis, informující o závěrech tohoto zasedání a schválení jednotné volební kandidátky.¹¹¹⁵ Fierlinger pak položil pak řečnickou otázku „Být či nebýt?“ Vést stranu tak dále, jak jsme ji teď vedli, vzít na sebe ohromnou zodpovědnost, nebo tento stav skončit a splynout se stranou komunistickou? Tuto otázku vám dnes, soudruzi, předkládáme k rozhodnutí.¹¹¹⁶ F. Tymeš, zastávající sloučení obou strany již od skončení únorové krize, s Fierlingrem vyslovil souhlas a

¹¹⁰⁹ NA, f. 1261/0/35, sv. 12, a. j. 530.

¹¹¹⁰ V rezoluci se pravilo: „Navrhujeme sjednocení všech socialistických a pokrokových sil národa na podkladě jednotné kandidátky obrozené Národní fronty.“ NA, f. 1261/0/35, sv. 12, a. j. 530.

¹¹¹¹ NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 17. Na schůzi organizačního sekretariátu ze dne 23. 4. 1948 bylo usneseno, aby ÚAV NF zajistil příslušné referenty pro jednotlivé krajské májové projevy a též bylo uloženo redakci *Rudého práva*, aby se zapojilo do příprav k májovým slavnostem. NA, f. 1261/0/12, sv. 2, a. j. 57.

¹¹¹² NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 17.

¹¹¹³ Gottwald na zasedání prohlásil: „Řekli jsme si, jak to rozdělíme. Přišli jsme k názoru, že jim [nekomunistickým stranám – pozn. aut.] můžeme dát 30%. Pro sebe si necháme 70%. Na Slovensku, tam bude proporce jiná. V českých zemích každé straně 10%. Žádná strana nebude diskriminována.“ NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 17.

¹¹¹⁴ Hlušíčková, Růžena – Nosková, Alena – Žabka – Josef (eds.): *Obrozená Národní fronta 1948 – 1949*. Praha 1979, s. 138.

¹¹¹⁵ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 139.

¹¹¹⁶ NA, f. 1083/2, k. 10, a. j. 121.

doporučil, aby bylo sloučení předloženo zastupitelstvu.¹¹¹⁷ Fierlinger řekl, že „i kdybychom šli do voleb samostatně a výsledek by byl přibližně takový jako v roce 1946, je třeba v zájmu jednoty souhlasit s návrhem ÚRO.“¹¹¹⁸

O dva dny později ústřední sekretariát ČSD se ve svém oběžníku, který byl adresován krajským výkonným výborům, okresním výkonným výborům a místním organizacím, konstatoval, že „vzhledem k nastalé politické situaci v poslední době dá se předpokládat, že po volbách dojde určitě ku splnutí s Komunistickou stranou Československa.“¹¹¹⁹ Změna politické linie, jež se dříve soustředila na zachování samostatnosti a celistvosti sociální demokracie se nyní obrátila směrem k její likvidaci formou pohlcení KSČ. Otázka nyní zněla, kdy se oficiálně stvrdí „sloučení“ obou stran a na jakém podkladě bude provedeno.

O faktickém provedení sloučení počaly jednat intenzivně delegace sociálně demokratického a komunistického vedení od 9. 4. 1948 a rokování trvala pět dní.¹¹²⁰ K finálnímu resumé potom obě vedení stran dospěly 14. 4. 1948, kdy se opět setkaly delegace sociálně demokratické strany a Komunistické strany Československa a na tomto jednání se shodly na tom, že dojde k likvidaci sociálně demokratické strany jejím pohlcením komunistickou stranou.¹¹²¹ Dne 17. 4. 1948 bylo vydáno společné prohlášení o sjednocení obou stran, což jen potvrdilo daný stav.¹¹²² Předsednictvo ÚV KSČ potom tuto skutečnost vzala na vědomí a „sloučení“ jednomyslně schválilo.¹¹²³ Dne 15. 4. 1948, tedy den po jednání obou delegací, informoval Fierlinger na schůzi představenstva konané v poslaneckém klubu, že bude vytvořen šestičlenný slučovací výbor a představenstvo uložilo koncipovat společné prohlášení o „sloučení“ dr. Johnovi za sociální demokracii a G. Barešovi za KSČ.¹¹²⁴ Sociálně demokratické vedení poté připravilo „slavnostní sjezd“ zastupitelstva strany, který měl sloučení obou stran oficiálně posvětit.¹¹²⁵ Sjezd zastupitelstva byl původně proponován na 10. – 11. 4. 1948, nakonec bylo rozhodnuto na schůzi představenstva 1. 4. 1948, resp. 10. 4., že bude svoláno na 17. 4. 1948.¹¹²⁶

Na sjezdu zastupitelstva se tedy nediskutovalo o tom, zda má „sloučení“ proběhnout, což již bylo rozhodnuto tři dny předtím, ale za jakých okolností bude provedeno. Sjezd zastupitelstva se konal 17. 4. 1948 a vedla se jednání, v nichž se vyjadřovala ke splnutí strany řada sociálně demokratických funkcionářů.¹¹²⁷ V diskusích nezazněla žádná kritická připomínka ke „sloučení“ či rezervované postoje, které byly příznačné pro konec února a března 1948. Naopak byla zde odsouzena Laušmanova linie prosazující samostatný postup a politickou nezávislost nejen na komunistické straně, ale i

¹¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹¹⁸ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 138.

¹¹¹⁹ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 144.

¹¹²⁰ Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.): *Dusivé objetí*, s. 151.

¹¹²¹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262.

¹¹²² Prohlášení viz Mervart, Jan – Musilová, Jana (eds.): *Dokumenty k dějinám...*, s. 110 – 111.

¹¹²³ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 262.

¹¹²⁴ Protokol ze zasedání zastupitelstva Československé sociální demokracie ze dne 17. 4. 1948. Praha 1948, s. 20.

¹¹²⁵ Sjezd zastupitelstva se konal za účasti 137 členů s hlasovacím právem.

¹¹²⁶ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 2.

¹¹²⁷ Ke sjezdu zastupitelstva viz Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.): *Dusivé objetí*, s. 169 – 170; Vošahlíková, Pavla: *Československá sociální demokracie...*, s. 122 – 123.

nekomunistických občanských stranách. Fierlinger zde vystoupil s projevem, kde mj. řekl: „Každé uchýlení od této těsné spolupráce se stranou komunistickou muselo naši stranu zavést na scestí a muselo porušit politickou rovnováhu v neprospěch socialismu a tím nutně vyvolat osudnou krizi.“¹¹²⁸ A dále: „Únorové události podstatně změnily tvářnost našeho vnitropolitického života, i když můžeme říci, že nezměnily směr vývoje, jímž se naše lidová demokracie od května pětáctýřicátého roku ubírala, a který jsme také se souhlasem ohromné většiny našeho lidu vědomě nastoupili.“¹¹²⁹ Fierlinger pak promluvit ke sloučení: „Tu třeba si hned položit otázku, jaký může být způsob, jímž sloučení obou našich stran může být za dnešních poměrů uskutečněno. Třeba uvažovat strážlivě. Jisto je, že kdyby naše strana byla v poslední době sledovala politiku skutečné socialistické spolupráce, kdyby nebyla dala naději reakci, že lze u nás vývoj zvrátit, mohli jsme dnes mít pozice silnější a byli bychom s to mluvit dnes s větší autoritou... Je třeba si též uvědomit, že je to strana komunistická, která také svou důslednou a pevnou politikou zabránila tomu, aby v Únoru reakce v našem státě mohla nás uvrhnout do předválečných poměrů. Proto také při sloučení obou stran se musí projevit zcela přirozeným způsobem síla komunistické strany, která je povolána k tomu, aby dala naší společné straně své organizační základy a svou ideovou náplň.“¹¹³⁰

Se „sloučením“ tedy souhlasili všichni, a to včetně bývalého předsedy strany B. Laušmana.¹¹³¹ Sjezd zastupitelstva se usnesl na tom, že dojde ke „sloučení“ obou stran na marxisticko – leninském základě.¹¹³² Nazítří mělo být v tisku vydáno společně přijaté prohlášení o splynutí obou stran.¹¹³³ Jako komplementární opatření k usnesení zastupitelstva o „sloučení“ s KSČ došlo k dohodě sociálně demokratické Dělnické akademie a Socialistické akademie, že se obě organizace sloučí a vytvoří se Socialistická akademie pracujícího lidu, měst a venkova.¹¹³⁴

Na sjezdu byl koncipován telegram s tímto zásadním rozhodnutím, adresovaný K. Gottwaldovi. Přečetl jej dr. J. Havelka a mimo jiné v něm stálo: „Soudruhu ministerský předsedo! Zastupitelstvo Čs. soc. demokracie rozhodlo na svém dnešním zasedání obnovit jednotu socialistického hnutí v republice splynutím s Komunistickou stranou Československa. Komunistická strana Československa se stala v posledních letech vedoucí silou našeho socialistického tábora a její politika v únoru 1948 zvítězila. Je také jedinou a nejpevnější zárukou socialistické budoucnosti naší republiky. Věříme, že se v jednotě dělnické třídy podaří v nejbližší době uskutečnit myšlenky, pro které byla Čs. sociální demokracie před 70 lety založena. Věříme, že tato jednota učiní skutkem sny dělnických generací, které věnovaly také u nás socialistickému zápasu tolik úsilí, obětí i krve.“¹¹³⁵

¹¹²⁸ Protokol ze zasedání zastupitelstva Československé sociální demokracie..., s. 5.

¹¹²⁹ NA, f. 1083/2, k. 13, a. j. 136.

¹¹³⁰ Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie..., s. 122 – 123.

¹¹³¹ Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.): Dusivé objetí, s. 170.

¹¹³² Kříženecká, Růžena – Šel, Zdeněk, Zeman, Jiří: Československo 1945 – 1948, s. 142. Na schůzi Předsednictva ÚRO 21. 4. 1948 bylo konstatováno, že je zcela samozřejmé, že dochází ke „sloučení“ dělnické třídy na platformě komunistické strany, „která byla vždycky naprosto pevná a také měla vždycky naprosto pevný postoj k ROH.“ AÚSD, schůze Předsednictva ÚRO z 21. 4. 1948, k. 1.

¹¹³³ Protokol ze zasedání..., s. 20.

¹¹³⁴ Buchvaldek, Miroslav a kol.: Československé dějiny v datech, s. 495.

¹¹³⁵ Protokol ze zasedání zastupitelstva Československé sociální demokracie..., s. 71.

Na sjezdu zastupitelstva bylo manifestačně a jednomyslně odhlasováno organizační splynutí s komunistickou stranou. Sjezd zastupitelstva byl vykládán jako velmi důležitá politická událost pro sociální demokracii, formálně však pouze potvrzovala daný stav, t. j. provedení „sloučení“.

Zastavme se nyní u Z. Fierlingra, který hrál „hlavní roli“ na sjezdu zastupitelstva. Jakmile bylo rozhodnuto příslušnými orgány dvou politických stran o definitivní likvidaci ČSD, Fierlinger náhle změnil své stanovisko, které zastával těsně po únoru 1948. Jak víme, Fierlinger počítal s další existencí sociální demokracie, jeho představou byla dokonce poměrně silná a organizovaná strana, jenž by se o voličské hlasy ucházela i v nadcházejících volbách. Ještě na konci března se o tom 1948 radil s Gottwaldem, který mu jeho stanovisko posvětil. Nicméně v dubnu 1948 Fierlinger požadoval naopak provést sloučení co nejrychleji, pokud možno ještě před volbami. Proto vyvíjel tlak na komunistické vedení, konkrétně na Gottwalda, aby ke „sloučení“ došlo před začátkem parlamentních voleb.¹¹³⁶ Fierlinger několikrát s předsedou KSČ o tom hovořil, leč neúspěšně. Gottwald mu vysvětlil, že příliv sociálních demokratů do KSČ není možno brzdít, „že je to živelná touha dělnictva po jednotě.“¹¹³⁷ Naopak, z jeho slov bylo možno vyčíst jakousi přezíravost a nadřazenost vůči předsedovi sociální demokracii, který byl po únoru 1948 v očích komunistů pouhou loutkou, plnící potřebné směrnice.¹¹³⁸ Šlo tedy o to, jak správně poznamenává J. Pernes, že v dubnu 1948, začal „stranický exodus“ do řad KSČ. Pernes resumuje, že po 9. 4. 1948 jich do KSČ vstoupilo více než 40 000 členů (11% z celkového počtu členů).¹¹³⁹ Fierlinger se totiž obával, že pokud tento trend vydrží i nadále, nebude *de facto* již po volbách potřeba sloučení, poněvadž ze sociální demokracie zbyde pouhé torzo. Proto Fierlinger usiloval o to, aby ve společném prohlášení obou stran o sloučení, byl zohledněn požadavek, aby skončilo s „přecházením“ sociálních demokratů do komunistické strany.¹¹⁴⁰ V tomto požadavku mu však Gottwald odmítl vyhovět.¹¹⁴¹ Fierlinger se tak zpočátku stavěl proti oficiálnímu prohlášení o „sloučení“ obou stran, neboť v něm viděl spouštěcí mechanismus masového odchodu sociálních demokratů do KSČ.¹¹⁴² Fierlinger nepochopil jednu zásadní věc, po Únoru 1948 jej komunisté prakticky nepotřebovali, protože „splnil“ svou úlohu, jakou mu přisoudili, proto jejich vztah k němu takový, jaký byl.

Zdaleka ne všichni s provedením faktické likvidace sociální demokracie souhlasili; řadoví členové, krajští tajemníci a další funkcionáři proti svévolné likvidaci své strany

¹¹³⁶ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 171.

¹¹³⁷ NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 17.

¹¹³⁸ Gottwald na zasedání ÚV KSČ 9. 4. 1948 řekl o Fierlingrovi: „Bojí se, že je zlikvidujeme na sucho, že nyní oddalujeme úmyslně sloučení, abychom všechny likvidovali, a pak by zůstali jen generálové, kteří nám budou vydáni na milost a nemilost.“ NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 17.

¹¹³⁹ NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 17. **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 171. J. Nedvěd resumuje, že v březnu 1948 evidoval sekretariát ÚV KSČ 32 71 přihlášek sociálních demokratů, v dubnu 3 991, v květnu 17 294, v červnu 17 096. **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení..., s. 73.

¹¹⁴⁰ Na schůzi odborového oddělení KSČ ze 2. 3. 1948 bylo konstatováno, že Fierlinger chce, abychom se sjednotili ještě před volbami. Mají obavy, že jim sebereme funkcionáře a pak s nimi nebudeme jednat o kandidatuře.“ NA, f. 1261/2/24, sv. 1, a. j. 9.

¹¹⁴¹ NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 17.

¹¹⁴² NA, f. 1261/2/24, sv. 1, a. j. 9.

protestovali a odsoudili ji. Tito sociální demokraté však neměli již prakticky žádný vliv na politické dění, v němž prakticky rozhodovalo nové vedení sociální demokracie a komunistické vedení. Řadoví členové nechápali, jak je možné „zákulisními“ dohodami dospět k zániku strany, jež existovala 70 let, a na jejíž počest byl ještě před únorem 1948 připravován jubilejní sjezd, proponovaný na duben 1948. Je proto nepravdivé tvrzení P. Vošahlíkové, která píše ve své práci o poválečné sociální demokracii, že „se sloučením souhlasila většina politicky aktivních členů sociálně demokratické strany.“¹¹⁴³ Toto tvrzení je v rozporu s fakty, protože je zdůvodněné toliko ideologicky v rámci tehdejšího oficiálního výkladu, který nemůže být z logiky věci objektivní. Mnozí sociální demokraté nejenže nesouhlasili se sloučením své strany s komunisty, mnoho z nich ukončilo svou politickou činnost sami, když ze strany manifestačně vystoupili. O nechuti většiny členstva sloučit stranu s komunisty svědčí i fakt, že pouze třetina sociálně demokratických organizací konala členské schůze s programem, který se týkal sloučení; účast na těchto konferencích byla pouze 25 – 30%.¹¹⁴⁴

Největší odpor proti svévolné likvidaci strany sloučením projevovala většina prostých členů sociální demokracie, kteří ji odsoudili. Fierlingrovo tvrzení, že sociálně demokratické členstvo je sloučením nadšené, zdaleka neodpovídalo skutečnosti. Naopak na schůzi představenstva 13. 5. 1948 musel předseda strany konstatovat, že „někteří funkcionáři propadají marasmu.“¹¹⁴⁵ Pravdou však zůstává, že se „sloučením“ nesouhlasila kromě většiny členů sociální demokracie také ženy, které odmítaly podepisovat členské listy a přestoupit do „sloučené strany“ („jde o jakýsi projev alibismu, vyplývající z celkové současné nálady v sociální demokracii“).¹¹⁴⁶ Komunistické orgány i příslušné komise poměrně nízký počet „přestouplých“ překvapil. Domnívaly se, že po ustavení slučovacích výborů slučovací proces proběhne rychle a spontánně. Tato očekávání však nebyla naplněna, naopak, počet sociálně demokratických členů, kteří do června 1948 přestoupili, činil pouze 52 546 členů.¹¹⁴⁷ Jak bylo konstatováno, v některých krajích (např. na Plzeňsku, kde měla mocenskou oporu protikomunistická frakce) chtěli sociální demokraté přestoupit buď všichni nebo nikdo („na mnoha místech se projevuje určité vyčkávání, nedůvěra v ustálenost režimu apod.“).¹¹⁴⁸

Po skončení sjezdu zastupitelstva, které se jednoznačně a manifestačně schválilo sloučení sociálně demokratické strany a KSČ, začaly technické a metodické přípravy pro samotné sloučení. Vedení obou stran se dohodlo na tom, že pro přípravu sloučení se vytvoří centrální orgán, šestičlenný Ústřední slučovací výbor (ÚSV) Komunistické strany Československa a sociálně demokratické strany jako vrcholná instituce zastřešující na všech úrovních proces sloučení.¹¹⁴⁹ J. Lindauer zaslal R. Slánskému 16. 4. 1948 dopis,

¹¹⁴³ Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie..., s. 123.

¹¹⁴⁴ Nedvěd, Jaroslav: Cesta ke sloučení..., s. 76.

¹¹⁴⁵ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 2.

¹¹⁴⁶ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹¹⁴⁷ Tamtéž.

¹¹⁴⁸ Tamtéž.

¹¹⁴⁹ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 139; Protokol ze zasedání zastupitelstva Československé sociální demokracie..., s. 20. Předsedou ÚSV se stal A. Zápotocký, za komunisty byl ve výboru ještě R. Slánský, M. Švermová, za sociální demokracii E. Erban, O. John, J. Lindauer, jednatelem se stal J. Šťastný. Z každé strany tedy byli zastoupeni tři zástupci.

který obsahoval jména sociálních demokratů, delegovaných do ÚSV a jeho jednotlivých komisí. Do ÚSV byli doporučeni tito sociální demokraté: E. Erban, dr. O. John, J. Lindauer, do tiskové komise – J. Hájek, R. Foustka, J. Mecer¹¹⁵⁰ (v případě, že by Mecer nemohl vykonávat tuto funkci, měl být nahrazen redaktorem *Práce* F. Dvořákem), hospodářské komise – J. Metál, J. Remek, M. Rais, organizační komise – V. Štíčka, J. Melichar, Z. Vácha, osobní komise – dr. J. Havelka, J. Kafka, L. Tůma.¹¹⁵¹

Slučovací výbory (SV) se měly ustavit nejpozději do 5. 5. 1948 místech, okresech a krajích.¹¹⁵² Rozlišovaly se nižší slučovací výbory (NSV) a vyšší slučovací výbory (VSV). VSV zodpovídaly za vznik a kontrolu činnosti SV v nižších orgánech.¹¹⁵³ VSV byl rovněž hlášen vznik a ustavení SV. Platila zásada, že ve SV mohli působit ti sociální demokraté, proti nimž se neshledala žádná námitka ze strany personální komise, jakož i jiných orgánů. Pracovní náplň SV byla rozmanitá, řídily např. společné akce obou stran (májové oslavy, přípravu volební kampaně, organizovaly různé pracovní brigády apod.).¹¹⁵⁴ Do slučovacího procesu se měly též aktivně zapojit všechny důležité orgány a složky sociální demokracie.¹¹⁵⁵

Pokud se týče samotného technického provedení „sloučení“ obou stran, ÚSV rozhodl, že převedení členstva sociální demokracie proběhne výběrově, a to do základních organizací komunistické strany k datu, který určí ÚSV.¹¹⁵⁶ Samotný akt převedení bývalých sociálních demokratů do KSČ tak měl probíhat formou individuálního náboru podle předem schválených hledisek. Předtím, než se tak stalo, musel každý sociální demokrat vyplnit členský list (ČL).¹¹⁵⁷ Členské listy¹¹⁵⁸ musel každý uchazeč, který se ucházel v nově „sloučené“ straně, řádně vyplnit a předat příslušnému slučovacímu výboru v místě, okrese či kraji.¹¹⁵⁹ Tyto přihlášky pak musely být odevzdány nejpozději do 15. 6. 1948 k dalšímu zpracování.¹¹⁶⁰ Základní organizace ČSD měla pořídit soupis členů (tzv. soupisový arch), který potom předala slučovacímu výboru, přičemž nápomocny jim byly v tomto ohledu okresní sekretariáty. Členské seznamy měly být pořízeny za spolupráce k tomu určených slučovacích komisí.¹¹⁶¹ Členským seznamem se dále zabýval místní slučovací výbor (MSV), jenž rozhodoval, komu bude poslán členský

¹¹⁵⁰ J. Mecer byl po únoru 1948 pověřen dohledem na veškerým tiskem sociálně demokratické strany.

¹¹⁵¹ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 139.

¹¹⁵² ÚSV doporučil, aby byly v SV zastoupeny též ženy.

¹¹⁵³ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 139.

¹¹⁵⁴ Tamtéž.

¹¹⁵⁵ Do slučovacího procesu se např. zapojily i sociálně demokratické ženy. Ústřední komise žen adresovala přípisem z 5. 6. 1948 sdělení, které žádalo, aby ve všech krajích byly svolány krajské konference žen, jichž se měly zúčastnit zástupkyně všech okresních komisí žen, členky referentského sboru, členky místních komisí žen. Zde se mělo debatovat především o významu „sloučení“ obou stran a dalších organizačních úkolech. NA, f. 125, jednotka 29.

¹¹⁵⁶ Tamtéž.

¹¹⁵⁷ Počet odevzdaných ČL mezi červnem 1948 – lednem 1949: 29. 6. 1948 – 2 971, 31. 7. – 22 201, 31. 8. – 52 645, 31. 8. – 52 645, 30. 4. – 59 238, 30. 10. – 83 825, 15. 11. – 106 475, 24. 12. – 113 412, 4. 1. 1949 – 118 104. **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení..., s. 79.

¹¹⁵⁸ Členský list viz NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 144.

¹¹⁵⁹ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹¹⁶⁰ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 2.

¹¹⁶¹ NA, f. 1261/0/12, sv. 1, a. j. 47.

list.¹¹⁶² Slučovací výbor určil dvojice, které osobně navštíví ty členy, kteří projeví zájem přestoupit do KSČ a pomohly jim s vyplněním ČL, jenž měl být předán slučovacímu výboru základní organizace nejpozději do 15. 6. 1948, jak už bylo poznamenáno.¹¹⁶³ Slučovací výbor pak vždy prozkoumal konkrétní ČL a rozhodl o každém členu individuálně. Po projednání každého případu se pak vytvořil seznam těch členů, který doporučoval přijmout do KSČ a předal jej organizaci KSČ, která jej postoupila přes slučovací výbory do ústředí komunistické strany, jež vydalo po individuálním zhodnocení každého případu příslušnou legitimaci.¹¹⁶⁴ Pro nově „přestoupilé“ členy bylo připraveno školení, které mělo na starosti kulturně – propagační oddělení KSČ, a jež mělo vydat k tomuto účelu brožuru „Co je KSČ“.¹¹⁶⁵ Na schůzi organizačního oddělení sekretariátu ÚV KSČ dne 6. 3. 1948 bylo též usneseno, aby se nekladly překážky novým členům a aby byly všechny formality s tím spojené vyřízeny rychle.¹¹⁶⁶

Pokud „přestoupilý“ překročil stanovenou lhůtu, mohl se později přihlásit mimo slučovací proces za řádného člena KSČ.¹¹⁶⁷ Platilo to i *vice versa*, protože ti sociální demokraté, jež už dříve podali přihlášku do komunistické strany, nemuseli ČL vyplňovat. Tato opatření prováděly místní slučovací výbory, které rozhodovaly individuálně o každém sociálním demokratovi, pokud nebylo proti sociálně demokratickému členovi námitek a byl dostatečně „prověřen“.¹¹⁶⁸

Pro operativnější koordinaci a spolupráci byly ještě ustaveny zvláštní komise – tisková, hospodářská, organizační, osobní. při ÚSV.¹¹⁶⁹ Během května a června 1948 pak byly

¹¹⁶² NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 144.

¹¹⁶³ Tamtéž.

¹¹⁶⁴ Zprávu o výsledku slučovací akce byly povinny zaslat jednotlivé kraje nejpozději do 15. 8. 1948. V této zprávě mělo být uvedeno, kolik ČL bylo vytištěno, kolik jich připadá na jednotlivé okresy, které organizace sloučení neprovedly. NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 144.

¹¹⁶⁵ NA, f. 1261/0/12, sv. 1, a. j. 51.

¹¹⁶⁶ Tamtéž.

¹¹⁶⁷ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 144.

¹¹⁶⁸ Bylo zajímavé, že ani bývalý předseda ČSD B. Laušman s celou rodinou (manželkou Julií, dcerou Věrou, později perzekvovanými), kteří si podali přihlášku do komunistické strany, prověrkami neprošli. Komunisté totiž k Laušmanovi nechovali po únoru 1948 (ale ani před tímto datem) důvěru, funkci místopředsedy vlády získal *de facto* jako „odměnu“ za to, že v únoru 1948 souhlasil s komunistickými návrhy na vstup do obrozené NF a vlády a ukončil vyhrocené poměry v sociální demokracii v průběhu vládní krizi. Přestože Laušman souhlasil se sloučením obou stran, když pro ně plédoval na sjezdu zastupitelstva 17. 4. 1948, jeho politická kariéra skončila. Laušmanovy osudy po únoru 1948 byly značně spletité. V září 1948, pět měsíců potom, co byl zproštěn funkce předsedy strany v Gottwaldově vládě, se stal ředitelem oblastní elektrárny v Bratislavě. Nechtěl již dále být politicky činný, což dosvědčuje jeho manželka Julie Laušmanová, která v roce 1950 k tomu řekla: „*Když byl můj manžel zbaven redaktorství v Právu lidu a posléze předsednictví ve straně, byl velmi nespokojený, protože již nemohl politicky pracovat a proto již po sloučení soc. dem. strany se několikrát vyjádřil, že by nejraději šel za hranice. Po vyřazení z politického života chtěl manžel napsat své paměti, ale měl obavy, že by nebyly u nás vydány, proto chtěl jít za hranice.*“ Koncem roku 1949 emigroval do Jugoslávie, poté pobýval v Rakousku, kde se snažil navazovat politické kontakty. Pro tuto aktivitu byl pro čs. komunisty nebezpečný, proto jej v prosinci 1953 unesla StB ze Salcburku a soud jej po „návratu“ odsoudil na 20 let vězení. Únos bývalého vysokého politického funkcionáře se dá srovnat snad jen s únosem někdejšího agenta, „komunistobijce“ Imricha Suckého v roce 1957. V roce 1963 pak Laušman a neujasněných okolností umírá, pravděpodobně na otrávenou cigaretu. ABS, Z 127 MV, osobní spis Bohumil Laušman.

¹¹⁶⁹ Za ČSD byli nominováni tito političtí činitelé: tisková – J. Hájek, R. Foustka, J. Mecer, hospodářská – J. Metál, J. Remek, M. Rais, organizační – V. Štička, J. Melichar, Z. Vácha, osobní – J. Havelka, J. Kafka,

svolány okresní a krajské konference slučovacích výborů.¹¹⁷⁰ Za účelem vzájemné koordinace a předání konkrétních politických směrnic vyšlo zvláštní vydání (květnové) „sloučených“ časopisů *Organizátor* a *Funkcionář*, tedy časopisy sociální demokracie a komunistické strany, vydávané pro organizační záležitosti.¹¹⁷¹ Koncem dubna 1948 ústřední sekretariáty rozeslaly příslušné směrnice OVV a KVV s pokyny a termíny k ustavení slučovacích výborů ve všech stranických orgánech.¹¹⁷²

Na tomto místě je třeba zmínit, že slučovací výbory rozhodovaly především podle politických měřítek, takže předtím, než doporučili člena ČSD k přestupu do komunistické strany, si pořídili seznam funkcionářů ČSD se stručnou charakteristikou, jaké funkce zastávali před únorem 1948 a jak je zastávali.¹¹⁷³ Formálně měli zákaz všichni „pravicoví“ sociální demokracie, přesto jejich přestup mohl být zrealizován, pokud po únoru 1948 se zapojili aktivně do „budovatelského“ úsilí či předvolebních příprav.¹¹⁷⁴ Pokud nebyl „převeden“ někdejší funkcionář strany, mohl být připuštěn i prostý člen. Od 1. 7. 1948, tedy od data, kdy oficiálně měla zaniknout sociálně demokratická strana jako politický subjekt, se vztahovala na nově přijaté členy členská povinnost platit příspěvky. Od 1. 8. 1948 bylo stanoveno, že nemůže být přijat do KSČ žádný z bývalých sociálních demokratů, který řádně nevyplnil svůj ČL, a to přesto, že splnil ostatní podmínky pro přestup do komunistické strany.¹¹⁷⁵ Od tohoto data se též postupovalo vůči přijímaným bývalým sociálním demokratům podle nových směrnic. Každý bývalý sociální demokrat byl povinen zaplatit určitou částku odstupňovanou podle výše jeho čisté mzdy s platností k 30. 6. 1948.¹¹⁷⁶

Bylo rovněž určeno, že základní organizace ČSD mají pracovat i při slučovacím procesu. Tuto činnost mají vykonávat do té doby po volbách 1948, než o přesném datu rozhodne ÚSV.¹¹⁷⁷ Základní organizace sociální demokracie se měly aktivně zúčastnit předvolebních příprav, proto se s nimi do voleb počítalo dál. Pokud hovoříme o okresních sekretariátech sociální demokracie, ty měly ukončit svou činnost k 31. 7. 1948, přičemž s majetkem těchto sekretariátů bylo naloženo podle příslušných směrnic hospodářského oddělení ústředního sekretariátu KSČ po dohodě s krajskými sekretariáty KSČ.¹¹⁷⁸ Místní organizace pak byly povinny předat majetek svým okresním stranickým sekretariátům.

Rovněž krajsí tajemníci stanovili, kteří zaměstnanci z okresních a krajských sekretariátů ČSD mají ještě během července 1948 zůstat ve funkci, aby spolupracovali na

L. Tůma.

¹¹⁷⁰ Těchto konferencí se účastnilo přes 15 tisíc funkcionářů. V době mezi 12. 5. – 22. 5. 1948 se konalo 17 krajských konferencí slučovacích výborů v okresech za účasti 1053 delegátů. NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹¹⁷¹ V podtitulku tohoto zvláštního čísla se psalo, že „přikročujeme k dějinnému činu, jimž začne nová éra dělnického socialistického hnutí naší vlasti.“ *Organizátor – Funkcionář*, zvláštní květnové číslo, květen 1948, s. 1.

¹¹⁷² NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹¹⁷³ Tamtéž.

¹¹⁷⁴ Tamtéž.

¹¹⁷⁵ Tamtéž.

¹¹⁷⁶ Do 1 000 Kč měsíčního výdělku platil nový člen KSČ 2 Kč, do 1 500 Kč 5 Kč, do 2 000 Kč 10 Kč, do 2 500 Kč 15 Kč, do 3 500 Kč 20 Kč., do 4 000 Kč 40 Kč, do 5 000 Kč 70 Kč, do 6 000 Kč 100 Kč, atd. *Organizátor – Funkcionář*, zvláštní květnové číslo, s. 6.

¹¹⁷⁷ *Organizátor – Funkcionář*, zvláštní květnové číslo 1948, s. 3.

¹¹⁷⁸ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 144.

slučovacím procesu. Proto měli krajští a okresní tajemníci zaslat ústřednímu sekretariátu sociální demokracie seznam zaměstnanců těchto sekretariátů podle stavu, platném k 1. 7. 1948, přičemž zaměstnanci byli rozděleni do dvou skupin. V první skupině stáli ti, kteří již nebylo zapotřebí k žádným pracovním úkonům, a ve druhé ti, jež během července 1948 byli pověřeni prováděním slučovací akce, jak bylo shora uvedeno. Zaměstnanci v první skupině si měli vybrat dovolenou, pokud tak ještě neučinili a krajští tajemníci ČSD spolu s krajskými tajemníky KSČ měli projednat možnosti jejich dalšího pracovního zařazení. Obecně platila zásada, že všichni zaměstnanci sekretariátů ČSD služebně podléhali od 1. 7. 1948 příslušným okresním nebo krajským tajemníkům KSČ.¹¹⁷⁹

Členy nové strany se potom měli stát až v den, kdy proběhne oficiální akt „sloučení“. Předpokládalo se, že počet bývalých sociálních demokratů, kteří využijí možnosti vyplnit členský list a ucházet se o členství v nově utvořené straně, bude asi přes 100 000, maximálně 150 000.¹¹⁸⁰ Co se týče přijímání konkrétních pracovníků sociální demokracie, Ústřední personální komise (ÚPK), jež rozhodovala o konkrétních personálních záležitostech, se usnesla, že tajemníci ústředního sekretariátu sociálně demokratické strany budou rozděleni do třech kategorií - 1) do této skupiny byli zařazeni ti, kteří přicházejí v úvahu k přijetí do orgánů KSČ, 2) sem spadali ti, jež by mohli figurovat „v jiných službách“ než v aparátu KSČ, 3) třetí kategorii tvořil ti, kteří měli přejít do soukromých služeb, tzn. působit apoliticky. Do první skupiny ÚPK zařadila např. J. Hájka, A. Hrubou, J. Havelku, V. Štičku, J. Kafku, J. Lenka a M. Znamenáčka.¹¹⁸¹ Do druhé skupiny patřilo potom šest tajemníků, a do poslední skupiny 18 dalších zaměstnanců.¹¹⁸²

Pokud hovoříme o jmění a majetku sociální demokracie, měla finančně – hospodářská komise ÚSV vydat k této věci potřebné pokyny. Organizace sociální demokracie měla pořídit soupis hotovostí, cenných papírů, podílů a dalšího majetku, jež předala vyšším stranickým orgánům. Každá MO strany též měla provést soupis majetku všeho druhu a převést ihned na okresní výkonné výbory, které tyto prostředky odvedou do ústředí.¹¹⁸³ ÚSV se usnesl, aby technický personál ze sociálně demokratického ústředí byl přijímán do KSČ, stejně jako většina tajemníků sociálně demokratické strany.¹¹⁸⁴ Samotný Lidový dům, sociálně demokratické sídlo, mělo být přetvořeno na vysokou školu KSČ a muzeum dělnického hnutí.

Na třetí schůzi ÚPK z 8. 6. 1948 bylo usneseno, kteří vysocí sociálně demokratičtí funkcionáři budou kooptováni do vrcholných orgánů KSČ. Do předsednictva ÚV KSČ se počítalo s těmito představiteli: Z. Fierlingrem, E. Erbanem, ing. L. Jankovcovou, dr. O. Johnem, do ÚV KSČ: s Fierlingrem, E. Erbanem, ing. L. Jankovcovou, dr. J. Hájkem, J. Lindauerem, dr. O. Johnem, J. Havelkou, dr. J. Němcem, V. Podhorským, A. Jungwirthovou, O. Fantou, V. Štičkou, Slívou, J. Černochem, J. Dolanským.¹¹⁸⁵ Jako s dalšími možnými uchazeči kooptace do ÚV KSČ přicházeli v úvahu Pošusta, Jagoš,

¹¹⁷⁹ Tamtéž.

¹¹⁸⁰ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹¹⁸¹ Tamtéž.

¹¹⁸² V těchto dvou skupinách ÚPK neuvedla jména.

¹¹⁸³ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 144.

¹¹⁸⁴ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹¹⁸⁵ Tamtéž.

Kubant, Novotný, Rejman.¹¹⁸⁶ Na tomto seznamu se ještě nepočítalo s kooptací odboráře V. Cipra a F. Tymeše, kteří na něj byli připojeni dodatečně. Stalo se tak až rozhodnutím ÚSV, která na své schůzi 17. 6. 1948 prezentovala doplněný seznam kooptace již s těmito dvěma jmény.¹¹⁸⁷ Zvláštním případem pak byl MUDr. F. Bláha, který na XXI. sjezdu přednesl Prohlášení šestnácti, o kterém mělo být rozhodnuto *ex post*.¹¹⁸⁸ Nakonec i on byl do ÚV KSČ kooptován za své aktivní vystupování na brněnském sjezdu ve prospěch „levice“.

Na druhé schůzi Ústředního slučovacího výboru 2. 6. 1948 bylo rozhodnuto (nyní již oficiálně), že dnem 1. 7. 1948 přestává samostatná sociálně demokratická strana existovat.¹¹⁸⁹ Po tomto datu se měly konat členské schůze „sjednocené“ strany, na nichž byly rozdávány legitimace KSČ.¹¹⁹⁰ Bylo předpokládáno, že do 1. 7. 1948 se dá očekávat zhruba 75% odevzdaných členských listů od bývalých sociálních demokratů. Ústřední slučovací hospodářsko – finanční komise navrhla potom, aby byl ústřední deník ČSD *Právo lidu* zlikvidován, naopak týdeník *Svět práce* měl nadále vycházet.¹¹⁹¹ U *Práva lidu* byla situace složitější, neboť komunisté neměli přesnou představu o jeho další existenci. G. Bareš navrhoval výměnu původní redakce *Práva lidu* a chtěl, aby byla dosazena prokomunistická loajální redakce. („Jde jen o to, aby byla obsazena redakce a rozházena dosavadní“)¹¹⁹² Debatovalo se i o možnostech přetvořit je na týdeník či případně deník odborů. Třetí možností pak bylo jeho úřední zastavení.¹¹⁹³ Nakonec bylo rozhodnuto, že *Právo lidu* stejně jako sociálně demokratická strana skončí svou činnost k 1. 7. 1948 a že jeho předplatitelé budou převedeni na *Rudé právo*.

Ostatní krajské deníky měly být zlikvidovány a jejich odběratelé převedeni na krajské deníky komunistické strany.¹¹⁹⁴ Kontroverzní časopis *Směr* potom splynul s komunistickou *Tvorbou*¹¹⁹⁵ a sociálně demokratický časopis *Národní výbory s Lidovou správou* a sociálně demokratický *Svět žen* s komunistickou *Rádkyní*. Pokud se týče samotných žurnalistů, kteří přispívali do sociálně demokratického tisku, na 2. 3. 1948 byla svolána schůze novinářů, kde byly probírány otázky, jakým způsobem psát do „obrozeného“ tisku. V této věci instruoval žurnalisty R. Foustka.¹¹⁹⁶ Foustka doporučoval, aby došlo v dohledné době ke „zglajšaltování“ tisku a psaní v jednotném tónu.¹¹⁹⁷ V dubnu 1948 pak bylo uloženo organizačním sekretariátem ÚV KSČ redakci *Rudého práva*, aby zahájila vysvětlovací kampaň o slučovacím procesu.¹¹⁹⁸

¹¹⁸⁶ Tamtéž.

¹¹⁸⁷ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 139.

¹¹⁸⁸ Tamtéž.

¹¹⁸⁹ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹¹⁹⁰ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 2.

¹¹⁹¹ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹¹⁹² NA, f. 1261/0/12, sv. 1, a. j. 47.

¹¹⁹³ Tamtéž.

¹¹⁹⁴ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹¹⁹⁵ Jeho šéfredaktorem byl vlivný komunista G. Bareš.

¹¹⁹⁶ NA, f. 1261/0/32, sv. 25, a. j. 170.

¹¹⁹⁷ Foustka řekl k otázce tisku: *Domnívám se, že máme otázku po rozdílu mezi námi a KSČ v tisku a na schůzích odmítat. Ideologicky vzato tato otázka opravdu pramení ze starého, buržoasné – demokratického způsobu myšlení, které musíme překonávat a překonat.* NA, f. 1153, k. 34.

¹¹⁹⁸ NA, f. 1261/0/12, sv. 2, a. j. 57. Komunista G. Bareš měl podle usnesení organizačního sekretariátu ze dne 23. 4. 1948 předložit na poradě návrh na personální výměny a umístění redaktorů *Práva lidu* a *Rudého*

Poté co bylo rozhodnuto o „sloučení“, vyvstala otázka, zda jej provést před konáním parlamentních voleb či po nich. Komunisté preferovali provedení „sloučení“ po parlamentních volbách, přesto i zde existovaly odlišné názory. Např. Slánský plédoval proto, aby „sloučení“ proběhlo až po volbách a na jeho provedení se zbytečně nespěchalo.¹¹⁹⁹ Slánský řekl, že „soc. dem. a někteří naši soudruzi na slučování nespěchají. Myslím, že nespěchat nemáme.“¹²⁰⁰ Někteří funkcionáři KSČ ovšem nebrali Slánského vývody v potaz a rozhodně se přikláněli k rychlému provedení aktu, a to pokud možno ještě před volbami. Otázku, zda „sloučení“ provést před či po volbách, pak vyřešilo zasedání předsednictva ÚV KSČ dne 12. 4. 1948, kde se rozhodlo, aby bylo vydáno společné prohlášení komunistické strany a sociálně demokratické strany o „sloučení“ po parlamentních volbách 1948.¹²⁰¹

Sociální demokracie nejprve postavila vlastní volební kandidátku, která počítala ještě s tím, že každá strana půjde do voleb samostatně. Po dubnových jednáních s KSČ a sjezdu zastupitelstva se stranická kandidátka přizpůsobila volbám s jednotnou kandidátkou. Konečný návrh kandidátů sociální demokracie do voleb se projednával na schůzi v ústředním sekretariátu, jež proběhla 28. 4. 1946 za přítomnosti Šťastného, Lindauera, Havelky, dr. Hájka a dalších.¹²⁰² Zde bylo diskutováno o personálních otázkách a zařazení jednotlivých funkcionářů na kandidátku, které probíhaly v úzké kooperaci s komunistickou stranou, která se k jménům kandidátů vyjadřovala. Kandidáti sociální demokracie i ostatních politických stran byli schvalováni na základě přesně daných pravidel, zejména posudků krajských akčních výborů.¹²⁰³ Dne 3. 5. 1948 byl Z. Fierlingem a J. Lindauerem poslán generálnímu tajemníkovi R. Slánskému dopis, který obsahoval definitivní úpravu kandidátky a bylo mu adresováno, že je na něm, zda ji vezme na vědomí. Z. Fierlinger tak figuroval na volební kandidátce ve volebním kraji Praha na druhém místě po předsedovi KSČ K. Gottwaldovi. Pokud se týče sociálně demokratických žen, na kandidátkách byly např. A. Jungwirthová (za volební kraj Prahu - venkov), B. Pažoutová (volební kraj Zlín) a ing. L. Jankovcová (volební kraj Ostrava).¹²⁰⁴

Pokud se zaměříme na samotné volby, respektive jejich průběh, komunisté a ÚAV věnovali květnovým volbám 1948 velkou pozornost. V nich se podle komunistů měla potvrdit především správnost poúnorové politiky komunistické strany, kterou celostátní hlasování oficiálně stvrzovalo. Volby se tak staly manifestací či oslavou „správné politiky“ KSČ, její vedoucí úlohy v národě. KSČ nechtěla v přípravách voleb nic zanedbat, tak např. si nechala v jednotlivých krajích zjišťovat přibližná čísla bílých lístků.¹²⁰⁵ Na Slovensku aktivně spolupracovala na klidném průběhu předvolebních příprav i samotných voleb StB. Komunistické bezpečnostní složky neměly v žádném

práva v otázce pražských deníků. NA, f. 1261/0/12, sv. 2, a. j. 57.

¹¹⁹⁹ NA, f. 1261/0/12, sv. 1, a. j. 47.

¹²⁰⁰ Tamtéž.

¹²⁰¹ NA, f. 1261/0/3, sv. 2, a. j. 114.

¹²⁰² NA, f. 1261/0/32, sv. 46, a. j. 354.

¹²⁰³ NA, f. 1261/0/12, sv. 2, a. j. 57.

¹²⁰⁴ NA, f. 60, a. j. 6.

¹²⁰⁵ Odhad množství bílých lístků v jednotlivých krajích viz NA, f. 1261/0/34, sv. 40, a. j. 833.

případě dopustit „protistátní jednání“ jednotlivců i skupin.¹²⁰⁶ Oficiálně mohla být ve volbách připuštěna jiná než jednotná kandidátka, avšak jen v krajském měřítku. Navíc byla chápána jako opoziční, tedy bylo by na ni pohlíženo jako na „rozbíječku jednoty“, takže výsledek volby prakticky nemohla ovlivnit, protože rozdělení moci bylo již předem „naoktrojováno“.¹²⁰⁷

Na přípravě a provedení voleb úzce spolupracoval ÚAV, vydal i příslušná předvolební hesla. V jednom z nich se říká, že „kdo má republiku rád, bude pro ni hlasovat!, tak aby vynikl manifestační tón parlamentních voleb.“¹²⁰⁸ Na podporu jednotné kandidátky¹²⁰⁹ byly posílány různé rezoluce závodů, které *en bloc* slibovaly, že jejich zaměstnanci svorně odevzdají hlas pro jednotnou kandidátku.¹²¹⁰

Na volbách velmi aktivně též spolupracovala ÚRO a její vedení. Otázkou voleb a jejich přípravou se zabývala schůze Předsednictva ÚRO 5. 5. 1948. Bylo konstatováno, že se odbory mají zapojit do předvolební kampaně, asistovat u májových oslav („Jinak je potřeba říci, že bojovnost 1. května nebyla taková jako loni. Loňský první máj byl tak bojovný proto, že vynikal bojem proti šmelině a bojem proti reakci.“)¹²¹¹ a především usilovat o to, aby bylo co nejméně bílých lístků („musíme ale přesvědčit každého, že bílý lístek je skutečně černý úmysl.“).¹²¹² Odbory se rychle přizpůsobily změněné situaci, kdy byla vyhlášena jednotná kandidátka a prohlásilo, že „náplň volební kampaně a její obsah musí být zcela jiný, než tomu bylo dříve.“¹²¹³ ÚRO přijalo před konáním voleb Zásady pro volební kampaň ROH s heslem „při volbách nebude politického indiferentismu.“¹²¹⁴ V praxi to znamenalo, že se komunisté snažili o co největší účast ve volbách, aby vyniklo a zesílilo její nově nabyté mocenské postavení.¹²¹⁵ Vedení ÚRO jmenovalo volební komisi ÚRO, jejímž úkolem bylo spolupracovat s příslušnými orgány KSČ a ÚAV NF jakožto nejdůležitějšími institucemi při přípravě voleb.¹²¹⁶ Dne 12. 5. 1948 vystoupil předseda ÚRO A. Zápotocký v rozhlase a vyzval k jednotě a účasti v nadcházejících volbách.¹²¹⁷ Odbory měly rovněž vést agitaci proti bílým lístkům, kterým měl možnost volič vyjádřit formální nesouhlas s „lidově demokratickým režimem“.¹²¹⁸ Dlužno dodat, že použití bílých lístků u voleb bylo bráno téměř jako protistátní čin a komunistické

¹²⁰⁶ Velitel StB na Slovensku a účastník podzimního tažení na DS V. Sedmík řekl, že „spravodajstvo i štátna bezpečnosť musia zamerať svoje úsilie na víťazstvo vo voľbách.“ **Pešek, Jan:** Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953. Bratislava 1999, s. 33.

¹²⁰⁷ Platný volební řád formálně připouštěl rozvinutí opoziční kandidátky v případě, kdy se našlo 1000 ověřených podpisů.

¹²⁰⁸ NA, f. 506/0/44, MZV - VA - I. Komunista J. Veselý si v rukopisných poznámkách poznamenal: „Jdeme do toho s jednotnou kandidátkou. Nebude plakátů – štvanic.“ NA, f. 583, jednotka 36/1.

¹²⁰⁹ Jednotnou kandidátku viz Mladá fronta, 12. 5. 1948, s. 5; Právo lidu, 12. 5. 1948, s. 3 - 4.

¹²¹⁰ Rezoluce viz NA, f. 1261/2/24, sv. 3, a. j. 79.

¹²¹¹ AÚSD, schůze Předsednictva ÚRO z 5. 5. 1948, k. 1.

¹²¹² Tamtéž.

¹²¹³ Tamtéž.

¹²¹⁴ VOA, f. Organizační oddělení ÚRO, k. 49, i. j. 191.

¹²¹⁵ Marie Švermová k tomu řekla, že „musíme provést agitaci pro účast po volbách a vést boj za to, aby se reakci nepodařilo zkracovat význam voleb.“ NA, f. 1261/2/24, sv. 1, a. j. 9.

¹²¹⁶ Jejimi členy byli: K. Marvan, J. Šmídmajer, Š. Kokeš, F. Koktán, J. Síla, J. Zínek, V. Jelínek, V. Riedl, F. Kubr, J. Herman, L. Novák, V. Žampachová, K. Červinka, M. Netušilová, A. Souček. VOA, f. Organizační oddělení ÚRO, k. 49, i. j. 191.

¹²¹⁷ NA, f. 1261/0/35, sv. 13, a. j. 553.

vedení si průběžně zjišťovalo skrze své organizace nálady obyvatelstva.¹²¹⁹ Jako ústřední volební heslo ÚRO rozvinulo heslo „Kdo má republiku rád, bude pro ni hlasovat.“¹²²⁰ ÚV KSČ vydal 8. 5. 1948 zároveň předvolební provolání ke všem občanům Československa, v němž apeluje na československý lid, aby jednotou a prací přispěly k „vítězství“ jednotné kandidátky ve volbách.¹²²¹ V *Právu lidu* z 23. 5. 1948 potom vyšla výzva představenstva ČSD („Vše pro vítězství Národní fronty. Všem členům a stoupencům Čs. sociální demokracie“), v níž byl vznesen apel na každého člena, aby šel k volbám a přesvědčili i ostatní, aby tak též učinili.¹²²²

Volby s jednotnou kandidátkou proběhly manifestačním způsobem 30. 5. 1948.¹²²³ a konaly se na základě k tomu přijatého zákona č. 75/1948 Sb.¹²²⁴ Volby proběhly již v době, kdy KSČ konsolidovala svou absolutní vládu a její mocenská preponderance byla nezpochybnitelná.¹²²⁵ Nejprve byla schválena nova ústava¹²²⁶, která vzešla výhradně z

¹²¹⁸ ÚRO vydala k bílým lístkům dvě hlavní hesla - „Bílý lístek – černé úmysly, „Bílý lístek – odhláška z národa.“ VOA, f. Organizační oddělení ÚRO, k. 49, i. j. 191.

¹²¹⁹ Bílé lístky tedy nebyly nástrojem, jehož prostřednictvím by občan nesouhlasil v novém režimem, byla to toliko možnost deklarativní, která v praxi nemohla nic ovlivnit, naopak mohla přinést občanovi nejružnější potíže, ať už v zaměstnání či úřadě. Navíc ministerstvo vnitra sledovalo prostřednictvím dozorčích orgánů v kraji, kdo využil u voleb bílého lístku.

¹²²⁰ VOA, f. Organizační oddělení ÚRO, k. 49, i. j. 191.

¹²²¹ **Kříženecká, Růžena – Šel, Zdeněk, Zeman, Jiří:** Československo 1945 – 1948, s. 138.

¹²²² *Právo lidu*, 23.5. 1948, s. 1.

¹²²³ Parlamentní volby v květnu 1948 dopadly takto:

	Čechy	země Moravskoslezská
Slovensko		
Počet zapsaných voličů	3 909 448	2 116 016
1 897 359		
Počet odevzdaných platných hlasů	3 520 624	1 926 759
1 751 383		
Hlasů odevzdaných pro Národní frontu	3 215 681	1 705 217
1 503 836		
Počet neplatných hlasů	144 425	56 767
19 695		

Dokumenty moderní doby, s. 638. Podrobné výsledky voleb viz NA, f. 60, a. j. 6.

¹²²⁴ Tento zákon byl schválen 16. 4. 1948. Zákon mj. rušil zákaz majorizace v otázkách národněpolitických. Aby mohla být bez problémů schválena nová ústava, byla k tomu potřeba ústavní většina všech poslanců zvolených na Slovensku. Z obavy, že by slovenští „soudruzi“ činili v tomto procesu potíže, byl zákon o zákazu majorizace zrušen. Dodejme, že takové obavy komunistického vedení byly po únoru 1948 zcela bezpředmětné, protože slovenští komunisté byli zcela poslušni (i když mnozí s tím vnitřně nesouhlasili) komunistickému vedení v Praze. To vše bylo navíc dáno stavem, kdy v září 1948 došlo k formálnímu „sloučení“ KSČ a KSS, která se stala toliko územní organizací KSČ.

¹²²⁵ Z tohoto pohledu působí eufemisticky prohlášení ÚVV ze dne 4. 6. 1948, kde se konstatovalo, že jde o vítězství Národní fronty. NA, f. 60, a. j. 6.

¹²²⁶ Zákon č. 150/1948, jinak také známý jako „Ústava 9. května.“ Ústřední akční výbor NF ji schválil 14. 4. 1948. **Buchvaldek, Miroslav a kol.:** Československé dějiny v datech, s. 495.

koncepce (Procházkovy) KSČ, a již parlament přijal 9. 5. 1948.¹²²⁷ Dne 7. 6. 1948 abdikoval prezident Beneš¹²²⁸ a 14. 6. 1948 byl zvolen jeho nástupcem K. Gottwald.¹²²⁹

Podle oficiálních informací se účastnilo voleb 93, 7% oprávněných voličů a pro kandidátku NF vyslovilo 89, 2% všech voličů,¹²³⁰ což komunisté hodnotili jako vysoké číslo, nicméně na mnoha místech byly volby úmyslně falšovány tak, aby se uměle dosáhlo vysokého čísla.¹²³¹ I když se komunistické vedení a její spojenci dosáhnout co nejmenšího počtu bílých lístků, tento záměr selhal, neboť bílých lístků bylo necelých 15% (14, 7%)¹²³². Komunisté obsadili 70% všech mandátů v NS, nekomunisté se podělili o 30% křesel.¹²³³

Pokud bychom měli hovořit o rozdílech těchto voleb s prvými poválečnými volbami, byl zde zcela zásadní rozdíl. „Volby“ totiž nebyly volbami v pravém slova smyslu, protože zaniklo tradiční demokratické soutěžení mezi politickými subjekty, naopak volební kompetice byla komunistickým vedením a odbory zapovězena, proto volby probíhaly v manifestačním tónu¹²³⁴, podbarveném nacionálními apely, přičemž principy volebního práva byly v některých volebních místnostech ostentativně porušovány.¹²³⁵ Parlamentní volby tak rozhodným způsobem postrádaly své klíčové atributy, jako rovnost či přímost výkonu volebního práva, tedy hodnoty, které byly vybojovány organizovaným dělnickým hnutím již na začátku dvacátého století.¹²³⁶

¹²²⁷ APSP, 114. schůze ÚNS z 9. 5. 1948; Znění „ústavy 9. května“ viz **Grónský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 12 – 53.

¹²²⁸ Koncepce abdikačního dopisu byla napsána již 4. 5. 1948. Její znění viz **Grónský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 11.

¹²²⁹ **Čaplovič, Dušan – Čičaj, Viliam, Kováč, Dušan – Lipták, Ľubomír – Lukačka, Ján**: Dejiny Slovenska. Praha 2000, s. 270. Na Gottwaldově kandidatuře se jednomyslně dohodlo zasedání ÚV KSČ 9. 6. 1948. Předsednictvo ÚAV NF pak jednomyslně rozhodlo o tom, aby se Gottwald ucházel o prezidentský úřad. Právo lidu, 10. 6. 1948, s. 1. Volba prezidenta republiky potom proběhla podle zákona č. 152/1948 Sb. z 12. 6. 1948, účinnosti nabyl 13. 6. 1948. Znění zákona viz **Grónský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 60 – 61.

¹²³⁰ **Buchvaldek, Miroslav a kol.**: Československé dějiny v datech, s. 496; **Kříženecká, Růžena - Šel, Zdeněk - Zeman, Jiří**: Československo 1945 - 1948, s. 140. Ministr vnitra vydal dne 4. 6. 1948 vyhlášku o výsledcích voleb.

¹²³¹ Jednotnou kandidátku viz NA, f. 1261/0/34, sv. 40, a. j. 833. Např. předseda sociální demokracie Z. Fierlinger kandidoval v Praze jako druhý za K. Gottwaldem a byl zvolen v prvním skrutiniu.

¹²³² **Čaplovič, Dušan – Čičaj, Viliam, Kováč, Dušan – Lipták, Ľubomír – Lukačka, Ján**: Dejiny Slovenska, s. 270.

¹²³³ Na Slovensku bylo zastoupení komunistů ještě výraznější. V SNR tvořili 78% všech poslanců.

Čaplovič, Dušan – Čičaj, Viliam, Kováč, Dušan – Lipták, Ľubomír – Lukačka, Ján: Dejiny Slovenska, s. 270.

¹²³⁴ K tomu si dr. J. Hájek poznamenal: „*V okamžiku, kdy mocenská otázka boje s buržoazií byla vyřešena, ukázalo se stranické i politické dělení v úsilí za budování socialismu bezdůvodným a škodlivým.*“ AÚSD, pozůstalost J. Hájka, k. 15.

¹²³⁵ To je patrné i na prohlášení ÚV KSČ k volbám 1948 s názvem „Svorně za rozkvět, blahobyt a sílu republiky! Pro vítězství kandidátky Národní fronty ve volbách 30. 5. 1948, v němž se píše: „*Volby dne 30. 5. 1948 nebudou tedy znamenat rozpoutání stranického boje a ohrožení jednoty národa, rozdmýchávání politických vášní, z nichž by těžila reakce a licitaci volebních slibů. Volby 30. 5. budou velkým lidovým hlasováním pro svobodnou lidově – demokratickou československou republiku, bude ušetřeno velké množství národní energie a spory a podružných otázkách, a celý národ se soustředí na řešení budovatelských úkolů.*“ NA, f. 1261/0/34, sv. 40, a. j. 833.

Sociální demokracie na schůzi představenstva dne 3. 6. 1948 hodnotila průběh voleb a Fierlinger konstatoval, že „volby proběhly úspěšně.“¹²³⁷ Fierlinger konstatoval toto: „*Národní fronta potvrzená včerejšími volbami není výsledkem nějakého mechanického sčítání hlasů. Je přirozeným důsledkem vývoje, kterým prošel československý lid. Výsledky voleb dávají nám možnost upevnit základy socialistického státu, které jsme již položili.*“¹²³⁸ Byla zde vyjádřena nespokojenost s poměrně velkým počtem bílých lístků. Bylo referováno o probíhajících okresních a krajských konferencích, které byly v plném proudu. Rovněž zde diskutující hovořili o tom, zda má cenu po volbách ustavovat samostatný parlamentní klub. Bylo tedy rozhodnuto, že bude jednotný s komunistickou stranou.¹²³⁹ Fierlinger zde potvrdil oficiální datum „sloučení“ 27. 6. 1948, kdy proběhne manifestační shromáždění v pražské Lucerně („Jistě bude vše probíhat dobře“).¹²⁴⁰

V červnu 1948, po konání „voleb“, dozrála podle komunistického vedení doba k tomu, aby byl „slučovací proces“ potvrzen jako *fait accompli* na slavnostním shromáždění, jehož by se zúčastnili představitelé sociální demokracie a komunistické strany. Tím též vyvstala otázka, jakým způsobem oficiálně potvrdit „sloučení“ obou stran. V této věci existovalo více alternativ, které byly postupně předkládány. První alternativou bylo svolání obou ústředních výborů, kde se mělo veřejně vyhlásit provedení „sloučení“. Společné usnesení se poté mělo prezentovat na společných schůzích v základních organizacích. Druhou možností představovalo svolání společné schůze ÚV na určitý den, přičemž potom se měla svolat celostátní konference, na které by participovali členové ÚV obou stran, krajské tajemníci a předsedové krajů, okresní tajemníci a předsedové okresů. Konečně třetí možností bylo svolat společné zasedání ÚV v kterýkoli den, které by vydalo příslušné usnesení o stanovení konkrétního data provedení „sloučení“.¹²⁴¹ Nakonec bylo přikročeno ke konání oficiálního „slučovacího sjezdu“¹²⁴² v pražské Lucerně, jež by posvětilo probíhající slučovací proces.

Po výše uvedených přípravách se zraky sociálních demokratů, komunistů i veřejnosti upíraly na slavnostní shromáždění v Lucerně, které mělo veřejně vyhlásit „sloučení“ obou stran. Ještě předtím, 24. 6. 1948, se sešlo na své poslední schůzi představenstvo sociálně demokratické strany ve stávajícím složení. Fierlinger zde znovu prohlásil, že je dobře, že se strana slučuje s komunistickou stranou, „protože si je přál, i když o něm němohl pokaždé mluvit otevřeně.“¹²⁴³ Bylo konstatováno, že „sjednocení je správná cesta. Spojíme se všichni k práci v nové straně.“¹²⁴⁴

¹²³⁶ Např. závodní organizace KSČ při okresním úřadě ochrany práce ve Znojmě se usnesla 12. 5. 1948 na tomto prohlášení: „*Každý člen naší závodní organizace KSČ bude ve volbách 30. 5. 1948 volit v tom volebním okrese, do kterého přísluší tak, že nepoužije práva daného každému občanu ústavou a veřejně vloží do urny ve volební místnosti hlasovací lístek pro jednotnou kandidátku Národní fronty.*“ NA, f. 1261/2/5, sv. 9, a. j. 45.

¹²³⁷ ABS, objektový svazek 2231, díl 2.

¹²³⁸ Mladá fronta, 1. 6. 1948, s. 2.

¹²³⁹ NA, f. 1083/2, k. 10, a. j. 121.

¹²⁴⁰ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 2.

¹²⁴¹ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 144.

¹²⁴² Také se používalo výrazu „Den sloučení KSČ a Československé sociální demokracie.“

¹²⁴³ ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 2.

¹²⁴⁴ Právo lidu, 25. 6. 1948, s. 1.

O svolání shromáždění do pražské Lucerny rozhodla schůze ÚSV 2. 6. 1948.¹²⁴⁵ Bylo usneseno, že se shromáždění zúčastní členové ústředních výborů obou stran, předsedové a tajemníci krajských výborů, předsedové a tajemníci okresů, členové okresních a krajských slučovacích výborů, poslanci obou klubů, delegáti z důležitých závodů a zvláštní pozvaní hosté.¹²⁴⁶ Celé akci měl předsedat A. Zápotocký se dvěma místopředsedy, za sociální demokracii byl přítomný dr. O. John. Organizační komise ÚSV potom vypracovala přesný program programu, sestavu pozvaných hostů a další procedurální záležitosti, které předložila ÚSV.¹²⁴⁷

Velké shromáždění (oficiálně nazývané „slučovací sjezd“) v pražské Lucerně, jež mělo stvrdit likvidaci sociální demokracie, proběhlo 27. 6. 1948.¹²⁴⁸ Zúčastnilo se ho 2 979 delegátů, z toho bylo 1 703 příslušníků KSČ, 1276 příslušníků sociálních demokratů.¹²⁴⁹ Shromáždění mělo pompézně manifestační ráz a mělo stvrdit již nastalý *fait accompli*.¹²⁵⁰ Za komunistickou stranu přednesli své projevy A. Zápotocký, za sociální demokracii Z. Fierlinger. K. Gottwald, který nebyl akci přítomen, zaslal shromáždění dopis, který přečetl sociální demokrat O. John a v němž stojí: *Dvacátý sedmý červen je dnem, kdy definitivně končí roztržství dělnické třídy, a od kdy kráčí dělnická třída v čele všeho lidu, sjednocena v jedné straně. Důležité, soudruzi a soudružky je, uvědomit si obsah této jednoty. Není to jednota umělá nebo částečná, vzniklá na základě kompromisů, nýbrž hluboká jednota zásadní, tvořená na podkladě nejlepších zkušeností dělnické třídy, vyjádřených v teorii vědeckého socialismu, v učení Marxe, Engelse, Lenina a Stalina.* “¹²⁵¹ Vystoupil též Z. Fierlinger a prohlásil: „*Pohříchu i četní funkcionáři, kteří původně stáli za politikou spolupráce s komunisty, podlehlí tlaku zprava, nakonec zakolísali a propůjčili se ke konfliktu, o němž lze předpokládat, že byl po delší dobu důsledně připravován, dokonce i s pomocí zahraničních vlivů.*“¹²⁵²

Zápotocký, který tomuto shromáždění předsedal, oznámil, že „slučovací sjezd“ má na programu jeden bod, kterým je sloučení obou stran a vytvoření jediné sjednocené strany.¹²⁵³ Ke splnutí obou stran došlo na podkladě programu a zásad komunistické strany.¹²⁵⁴ Na tomto shromáždění byli s definitivní platností také kooptováni do

¹²⁴⁵ Právo lidu, 3. 6. 1948, s. 1. Za sociální demokracii byli přítomni O. John, E. Erban, J. Lindauer.

¹²⁴⁶ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 139.

¹²⁴⁷ Tamtéž.

¹²⁴⁸ **Vošahlíková, Pavla:** Československá sociální demokracie..., s. 123; **Buchvaldek, Miroslav a kol.:** Československé dějiny v datech, s. 497; **Kaplan, Karel:** Das verhandnisvolle Bündnis, s. 164.

¹²⁴⁹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 14, i. j. 232, Zpráva o činnosti strany od VIII. do IX. sjezdu KSČ. Praha 1949, s. 32. Jiná čísla – 2 473 delegátů – jsou uvedeny ve fondu Generálního sekretariátu KSČ, viz NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 137.

¹²⁵⁰ K „slučovacímu sjezdu“ viz S jednotou stranou dělnické třídy k vítězství socialismu. Projevy a dokumenty ze slavnostního slučovacího shromáždění zástupců Komunistické strany Československa a Československé sociální demokracie v Praze dne 27. června 1948.

¹²⁵¹ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 163; Právo lidu, 29. 6. 1948, s. 1.

¹²⁵² S jednotnou stranou..., s. 38.

¹²⁵³ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 162. Zápotockého projev viz NA, f. 1261/0/35, sv. 13, a. j. 573.

¹²⁵⁴ Č. Císař k tomu poznamenal: „*Nyní nemohlo už být mezi levicovými sociálními demokraty a komunisty sporu o tom, že ideologie marxismu-leninismu je jedinou spolehlivou základnou pro správný postup proletariátu.*“ Tvorba, č. 3, září 1949, s. 233.

stranických orgánů KSČ bývalí sociální demokrati, kteří „osvědčili svou loajalitu ke komunistům v kritických únorových dnech i předtím.“¹²⁵⁵ Ze „slučovacího sjezdu“ byl vydán společný manifest, v němž se v duchu doby ideologicky a neobjektivně hodnotí historické skutečnosti.¹²⁵⁶ V Manifestu stálo: „*Dnešním dnem splňují se tužby nejlepších synů a dcer dělnické třídy: dochází ke sloučení Československé sociální demokracie s Komunistickou stranou Československa. Tvoříme nyní velikou a slavnou Komunistickou stranu Československa. Shrdostí ponese i napříště společné jméno, které nám dali zakladatelé vědeckého socialismu Marx a Engels a jež tolik proslavil Lenin a Stalin. Spojujeme v naši společné straně všechny nejlepší tradice svého národa i všechny zkušenosti dělnického hnutí, jež dalo před sedmdesáti lety vznik Československé sociální demokracii. Jsou to zkušenosti zaplacené nesmírnými oběťmi i velikou a nezištnou, strastiplnou a přece tak vděčnou a i bohatou prací dělnických pracovníků slavných jmen i bezejmenných bojovníků. Spojujeme zkušenosti velikých mezinárodních dělnických zápasů, abychom mohli tím lépe a svérázněji určovat vývoj ve vlastní zemi tak, jak odpovídá našim potřebám, naší minulosti i slavné budoucnosti.*“¹²⁵⁷

Na slavnostním zasedání vystoupil i A. Novotný, který glosoval celkovou situaci a interpretoval „pravé“ příčiny likvidace sociálně demokratické strany: „*Bude dobré oprostit toto spojení od legend, které přetrvávají. Pravda je jediná: ne rozum, ale prohra byla příčinou vstupu soc. dem. do KSČ. Byla to umírající strana, která se revolucionovala ve spojení s námi. Tak jsme na to hleděli my, komunisté, tak jsme o tom otevřeně hovořili se soc. demokraty po celou dobu a dokonce ještě i v Lucerně. Hodně se tehdy psalo, že spojením s námi sociální demokracie skončila své dějinné poslání. Dějinné poslání strany Tusara, Habrmána, Soukupa či Bechyněho bylo stejného druhu, jako někdejších sociálních dělníků Václava Klofáče, později známé jako Národně socialistická strana. Václav Klofáč rozbíjel za Rakousko – Uherska se svou stranou sociálních dělníků jednotu pracujících, stejně jako sociální demokracie za Masaryka a Beneše dělnické hnutí. Z těchto důvodů jsme si o vedoucích funkcionářích soc. dem. nedělali iluze, ale pevně jsme věřili, že se sociálně demokratickými masami nebudou žádnou formální jednotou, která by byla pomíjejícím jevem...*“¹²⁵⁸

Po „sloučení“ narostl počet komunistických poslanců na 237 (v parlamentních volbách 1946 získali v parlamentě 114 křesel), což dokládalo absolutní mocenskou převahu KSČ¹²⁵⁹, navíc kooptací posílenou v ústředních orgánech o bývalé sociální demokraty.¹²⁶⁰

¹²⁵⁵ Do předsednictva ÚV KSČ byli kooptováni: Z. Fierlinger, L. Jankovcová, E. Erban, O. John, do ÚV KSČ: F. Bláha, V. Cipro, J. Havelka, A. Jungwirthová, J. Lindauer, J. Němec, V. Podborský, V. Štička, F. Tymeš, do ústřední revizní komise: F. Knebort, J. Kufner, R. Rejman. S jednotou..., s. 53 – 55.

¹²⁵⁶ Celé znění Manifestu viz NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 19.

¹²⁵⁷ Dokumenty moderní doby, s. 639 – 640.

¹²⁵⁸ Černý, Rudolf: Antonín Novotný, s. 65.

¹²⁵⁹ Schwarz – Peter, Karl: Tschechen und Slowaken..., s. 178. Od jara do léta 1948 získala komunistická strana ještě 856 657 nových členů z nekomunistických stran. Fiala, Petr - Holzer, Jan –Mareš, Miroslav, Pšeja, Pavel (eds.): Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice. Brno 1999, s. 46

¹²⁶⁰ Doplněné orgány KSČ o bývalé sociální demokraty vypadaly k 1. 7. 1948 takto: předsednictvo ÚV KSČ – K. Gottwald, R. Slánský, V. David. J. Dolanský, J. Ďuriš, E. Erban, Z. Fierlinger, J. Frank, L. Jankovcová, O. John, A. Kliment, V. Kopecký, L. Kopřiva, J. Krosnář, Z. Nejedlý, V. Nosek, J. Smrkovský, V. Široký, M. Švermová, A. Zápotocký, členové ÚV KSČ k 1. 7. 1948 – M. Bálek, G. Bareš,

Den po konání „slučovacího sjezdu“ adresovalo ústředí přípis krajským a okresním sekretariátům sociální demokracie, že dnem 1. 7. 1948 končí činnost ČSD jako samostatné strany.¹²⁶¹

Pokud se týká počtu sociálních demokratů do KSČ, k 4. 1. 1948 bylo do komunistické strany přijato 118 104 bývalých sociálních demokratů.¹²⁶² Takové číslo se zdálo komunistům nedostatečné, počítali s podstatně vyšším nárůstem. Komunistická strana však nesprávně hodnotila nálady, které v té době v sociální demokracii vládly, protože většina prostých členů se zásadově postavila proti tomuto aktu.

„Slučovací sjezd“ nebyl oprávněn z procedurálního hlediska rozhodnout o „sloučení“ sociální demokracie s komunistickou stranou. K tomuto závažnému kroku byl zmocněn pouze řádný či likvidační sjezd sociální demokracie, žádný z nich však neproběhl. Byly flagrantně porušeny vnitrostranické předpisy, v první řadě Organizační řád, takže tento akt neměl platit. K tomuto kroku se měly sejít slučovací sjezdy obou stran, jež by oficiálně vyhlásily „sloučení.“ Zdaleka nejpodstatnějším faktorem však byl fakt, že o „sloučení“ rozhodla stranická menšina (nové vedení v čele se Z. Fierlingrem), které nemohl z logiky věci připadnout mandát, aby o „sloučení“ právoplatně rozhodla. Zcela oprávněná je námitka J. Pernese, že se rozhodnutí o „sloučení“ realizovalo bez vyloučených vedoucích představitelů antikomunistického křídla, jež byli nezákonně zbaveni svých mandátů.¹²⁶³ Musíme si však uvědomit, že v situaci, která v poúnorovém režimu, panovala a kdy si právní výklad monopolizovala KSČ, byla vnímána tato skutečnost jako zcela nepodstatná, až irelevantní.¹²⁶⁴

Čestmír Císař, bývalý člen KSČ, popisuje s odstupem času ve svých pamětech „sloučení“ takto: „*Návrh na spojení KSČ a sociální demokracie jsme ideologicky chápali takto: původně jednotná dělnická strana se v podmínkách bojů o charakter republiky v roce 1920 rozštěpila a socialistické hnutí ustoupilo mocnějším silám buržoazie; nyní je obrácená situace, buržoazní síly jsou poraženy a socialistické hnutí zvítězilo, není tudíž*

H. Barfusová, J. Bílek, F. Bláha, F. Bubník, V. Cipro, L. Čivný, M. Čížinská, F. Dostál, R. Dubnová, J. Dubský, O. Falta, V. Gach, J. Gojda, J. Hájek, J. Harus, J. Havelka, J. Hendrych, A. Hodinová – Spurná, B. Horák, J. Horn, J. Chamrad, K. Innemann, K. Ježek, J. Jonáš, A. Jungwirthová, J. Jura, J. Kabeš, V. Kalabza, J. Kapoun, L. Klenbová – Besseroová, O. Klíma, B. Kolmistrová, J. Knap, R. Koštejn, V. Koucký, B. Kozelka, F. Krajčír, J. Krěma, V. Krutina, V. Kvasnička, B. Laštovička, J. Lindauer, B. Machačová – Dostálová, F. Mráz, A. Musil, J. Nepomucký, V. Nezval, J. Němec, A. Novotný, V. Nový, I. Olbracht, J. Paleček, O. Papež, V. Pašek, V. Pavlásek, J. Pešák, E. Pikhartová, V. Podborský, L. Pour. NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 19; ABS, objektový svazek 2231, A – 12 – 5.

¹²⁶¹ NA, f. 1261/0/32, sv. 22, a. j. 144.

¹²⁶² **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 172; **Pernes, Jiří – Pospíšil, Jaroslav – Lukáš, Antonín:** Alexej Čepička. Šedá eminence rudého režimu. Praha 2008, s. 123. Z. Hejzlar uvádí číslo 113 000 přestoupivších členů. **Hejzlar, Zdeněk:** Praha ve stínu Stalina Brežněva: Vznik a porážka reformního komunismu v Československu. Praha 1991, s. 28. Karel Kaplan uvádí, že to bylo 167 000 sociálních demokratů. **Kaplan, Karel:** Das verhangnisvolle Bündnis, s. 165. Lze se tedy ztotožnit s tvrzením, že přestoupilo nakonec zhruba jedna třetina všech řádně registrovaných sociálních demokratů.

¹²⁶³ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 171.

¹²⁶⁴ J. Pernes k tomu píše: „*Gottwald nelhal, v zásadě psal ve svém dopisu pravdu; 27. června 1948 v sále Luverny skutečně docházelo ke slučování dvou dělnických stran v jeden celek; toto slučování opravdu nebylo výsledkem žádných kompromisů a nebylo částečné, ale úplné. Odráželo se v něm absolutní vítězství jedné z nich a prohra té druhé.*“ **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 163.

důvod zachovávat rozkol, naopak, všechno mluví pro obnovu jednoty.“¹²⁶⁵ Císař také dodává, že „vlastní akt sloučení se nekonal obvyklým způsobem, tj. svoláním sjezdů obou stran, kde by se delegáti o tom usnesli.“¹²⁶⁶

Žádný z vrcholných sociálně demokratických představitelů, včetně předsedy Z. Fierlingra, na výše zmíněnou zásadní skutečnost z jasných důvodů nechtěl upozornit a ani upozornit nemohl. Proto se také nejednalo o žádné sloučení, ale jak už jsme shora naznačili, o pohlcení sociálně demokratické strany komunistickou stranou jako způsobu likvidace politického subjektu.¹²⁶⁷ Ani tento termín však není úplně přesný, protože strana byla prakticky „rozehnána.“, čili nejvýstižnější pojem je „rozehnání“ sociálně demokratické strany.¹²⁶⁸ I exilový ÚVV strany, etablovaný v dubnu 1948, prohlásil 26. 5. 1948 „sloučení“ za neplatné po stránce formální.¹²⁶⁹ Z této skutečnosti o dvacet let později vycházely i snahy o obnovení sociální demokracie Z. Bechyněm, P. Janýrem a dalšími. Termínu „sloučení“ pak používali komunisté až do roku 1989 z důvodu ideologické konformity.

Výsledkem „slučovacího sjezdu“ tedy nebyla nově přejmenovaná a doplněná strana (např. „ČSD – KSČ“), ale byla pouze mohutně posílena KSČ, do které přešla asi třetina sociálních demokratů, jak jsme už uvedli.¹²⁷⁰ Navíc pokud podrobněji čteme Zápotockého projev na „slučovacím sjezdu“, zjistíme, že se opravdu nejednalo o řádné sloučení dvou politických subjektů, protože předseda ÚRO prohlásil, že „slučujeme se v jednotnou komunistickou stranu. Tím opouštíme název sociální demokracie.“¹²⁷¹ Je tedy jasné, že se v tomto případě potvrdil fakt, že žádné „sloučení“ ve skutečnosti neproběhlo.¹²⁷² Dr. O. John napsal v *Právu lidu* článek nazvaný „KSČ je naší stranou“, v němž píše zřetelně, že „sloučení“ dvou svrchovaných stran vlastně neproběhlo: „*Komunistická strana Československa je od této chvíle naší stranou k spravedlnosti a k svobodě. Ke skutečné svobodě každého z nás, k spravedlnosti mezi námi, k pravé a plné demokracii a k neohrožované a neohrožené bezpečnosti národa i státu. Komunistická strana Československa je od této chvíle naší stranou na život a na smrt.*“¹²⁷³

Musíme si uvědomit, že Gottwald a další často hovořili na zasedáních ústředních stranických orgánů o „likvidaci“ sociální demokracie v blíže neurčené době. Pokud Gottwald po únoru 1948 vycházel Fierlingrovi vstříc v jeho snaze budovat poměrně silnou sociální demokracii, bylo to dáno prozatímní nejasností KSČ ve vztahu k

¹²⁶⁵ Císař, Čestmír: Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah. Praha 1998, s. 135.

¹²⁶⁶ Tamtéž, s. 135.

¹²⁶⁷ Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.): Dusivé objetí, s. 172.

¹²⁶⁸ Tento termín používá historik J. Malinský. Autorův rozhovor s J. Malinským z 30. 4. 2009.

¹²⁶⁹ Luža, Radomír: Československá sociální demokracie, s. 15. Zajímavé bylo, že přípravný výbor sociální demokracie, který stál u obnovy sociálně demokratické strany v roce 1968 a v němž hrál významnou úlohu syn R. Bechyně Z. Bechyně, vycházel z premisy, že právě „sloučení“ strany s KSČ je po formální stránce neplatné, a proto mohly být činěny příslušné kroky k její obnově.

¹²⁷⁰ Po „sloučení“ sociální demokracie s KSČ v polovině srpna 1948 disponovala komunistická strana asi 2, 5 miliony řádných členů, což znamenalo, že v této straně byl každý pátý Čech či Slovák.

¹²⁷¹ NA, f. 1261/0/35, sv. 13, a. j. 573.

¹²⁷² Gottwald tento fakt sám potvrdil, když již před oficiálním aktem „sloučení“ řekl: „*On [Fierlinger – pozn. aut.] žije stále v iluzi, že komunisté přistoupí k nim – že změním název, že to bude parita, že ve vedení to budou takoví a takoví lidé.*“ NA, f. 1261/0/1, sv. 5, a. j. 17.

¹²⁷³ Právo lidu, 27. 6. 1948, s. 1.

ostatním stranám a k dalšímu politickému vývoji. Tyto různice a změny názorů nejsou v bezprostředně „popřevratovém“ období ničím výjimečným a nese je v sobě každý mocenskopolitický převrat s ohledem na aktuální potřeby nově se etabloujícího režimu.

Nadto je třeba říci, že v červnu 1948 bylo „sloučení“ obou stran oficiálně toliko slavnostně stvrzeno, samotný slučovací proces probíhal již od začátku května 1948. Uvádíme zde tuto informaci proto, že někteří historizující publicisté i historikové se domnívají, že právě 27. 6. 1948 v Lucerně proběhlo „jednorázově“ „sloučení“ dvou stran, přičemž neberou v potaz předešlou činnost slučovacích výborů všech stupňů.

Pokud hovoříme o konečném počtu „přestoupých“, zhruba dvě třetiny sociálních demokratů do „nové strany“ nevstoupily na protest proti faktické likvidaci sociální demokracie, (tedy kolem 200 000 členů), což komunisty vyhlášené „spontánní slučování“ postavilo poněkud do jiného světla.¹²⁷⁴ Komunisté sice oficiálně deklamovali tuto „spontaneitu“ směrem k veřejnosti, sami ale dobře věděli, že tomu tak nebylo. Měli velmi přesné informace z jednotlivých krajů, kde k slučování docházelo, kde některé krajské organizace ČSD s masovými přestupy nesouhlasily. Můžeme dodat, že celkový počet sociálních demokratů, kteří vstoupili do KSČ, činil zhruba 8% celkového přírůstku členské základny KSČ.¹²⁷⁵

Pohlčení sociálně demokratické strany se událo v roce, kdy si strana měla připomenout na svém jubilejním sjezdu sedmdesátileté výročí strany.¹²⁷⁶ Místo manifestačních oslav, na které se sociální demokracie od podzimu 1947 připravovala, se však „slavilo“ pohlčení strany s komunistickou stranou. Komunistická propaganda pak líčila „sloučení“ v ideologickém duchu jako definitivní sjednocení dělnické strany v jedné straně a konec roztržetosti dělnické třídy ve dvou socialistických stranách.¹²⁷⁷ Komunisté tak brali provedení „sloučení“ jako jakési „odčinění“ rozkolu, který v dělnickém hnutí vznikl v roce 1920, a jenž byl podle nich vyvolán pravicovými představiteli sociálně demokratické strany.¹²⁷⁸

Realita však byla taková, že převzetím vedení strany příslušníky prokomunistické levice v únoru 1948 ztratila sociální demokracie po únoru 1948 svůj *raison d'être* a bylo pouze otázkou času, v jaké formě se likvidace sociální demokracie uskuteční. Poúnorový režim byl totiž založen na mocenském monopolu KSČ, která z logiky věci nemohla připustit další stranu, která, byť infiltrovaná svými agenty, do budoucna mohla hypoteticky představovat opoziční sílu či mocenskopolitického soupeře. To je jeden z důvodů, proč komunisté změnili názor v přístupu k sociální demokracii. Nejprve slibovali, že jí v další činnosti nebudou klást odpor, Gottwald prohlašoval, že sociální demokracie má v republice své místo (druhé po KSČ) a není důvod k její likvidaci. I P. Vošahlíková píše, že „ani KSČ v období bezprostředně po Únoru neusilovala o okamžité

¹²⁷⁴ **Luža, Radomír:** Československá sociální demokracie, s. 12.

¹²⁷⁵ **Nedvěd, Jaroslav:** Cesta ke sloučení..., s. 80.

¹²⁷⁶ Na uspořádání jubilejního sjezdu se strana připravovala od podzimu 1947, kdy vznikl přípravný výbor. Přípravy se však nedostaly do konečné fáze, neboť jim zabránily únorové události.

¹²⁷⁷ Marie Švermová konstatovala, že „sociální demokraté byli v dělnické třídě cizím tělesem.“ NA, f. 1261/2/24, sv. 5, a. j. 113.

¹²⁷⁸ Jak můžeme číst v „Přehledu dějin KSČ“, „rozkol dělnického hnutí, který v roce 1920 vyvolali pravicoví vůdcové sociální demokracie, byl také v českých zemích po téměř třiceti letech překonán.“ Přehled dějin KSČ. Praha 1978, s. 252; **Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav – Hloušková, Kateřina (eds.):** Dusivé objetí, s. 170.

sloučení obou stran.¹²⁷⁹ Začátkem dubna 1948, necelé dva měsíce po únorových událostech, však komunistická strana provedla názorový „veletoč“ a přiklonila se ke „sloučení“ obou stran. Svou úlohu jistě sehrál i mezinárodní faktor, kdy v rodícím se sovětském bloku docházelo k likvidaci sociálních demokracií stejným způsobem jako v Československu. Pohlcení Československé sociální demokracie tak mělo stvrdit mocenskou supremaci komunistické strany, kterou nová moc navenek interpretovala jako umělou jednotou všech složek národa.¹²⁸⁰

Sociálně demokratická strana ukončila v červnu 1948 po sedmdesáti letech svou existenci. Stalo se tak způsobem, který by v roce 1945 nemálo sociálně demokratických funkcionářů čekalo. Likvidaci sociální demokracie jejím pohlcením (či rozeznáním) komunistickou stranou bezprostředně předcházely únorové události, obecně pak mnoho dalších faktorů jak vnitropolitického, tak zahraničněpolitického rázu. V roce 1948, po provedení únorového státního převratu, a po první fázi očisty od nejvýraznějších protivníků komunistické strany, se osud sociálně demokratické začal naplňovat. Rozhodující bylo kromě faktu, že veškerou moc v zemi získala KSČ i to, že s její vydatnou pomocí se dostala do čela strany „levice“, vedená Z. Fierlingrem a jeho spojenci, kteří chtěli v blíže neurčené budoucnosti sloučení tak jako tak realizovat.¹²⁸¹ Pak již bylo jasné, že další existence sociální demokracie v nově utvořeném politickém establishmentu *eo ipso* ztratila své opodstatnění. Navíc se po „volbách“ 1948 ukázalo, že prostor pro působení sociálně demokratické strany se značně zúžil, až se zúžil úplně. Potom logicky vyvstala otázka, jaký má smysl její další pokračování.

Předseda strany Z. Fierlinger tak dosáhl svého cíle, který sledoval již od osvobození republiky v roce 1945, kdy chtěl dosáhnout „sloučení“. Na Slovensku se to podařilo již v září 1944 v rámci banskobystriického sjezdu, kdy se slovenští sociální demokraté „sloučili“ s KSS.

Jak potom vyplývá z dobových dokumentů, až na nemálo výjimek (které se týkaly např. přijetí tzv. milionářské dávky v září 1947, a s níž vedení sociální demokracie nesouhlasilo), přistupoval Fierlinger ke spolupráci s KSČ zcela konformně a nekriticky. Po únoru 1948 se logicky nemohla situace v tomto směru nijak změnit. Naopak, Fierlinger a jeho stoupenci se po nějaké době váhání, jež byla způsobená „dočasnou“ vstřícností komunistické strany k další existenci sociální demokracie, velkou měrou

¹²⁷⁹ Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie..., s. 122.

¹²⁸⁰ Posledními vystoupeními, které veřejně manifestovaly proti rodící se komunistické diktatuře byl XI. všesokolský slet v červnu 1948 a pohřeb E. Beneše v září 1948. Od těchto událostí, kdy byl přijat komunistickým vedením tzv. ostrý kurs proti reakci, se žádná výraznější ohniska protirežimního odporu neobjevila.

¹²⁸¹ Sám Fierlinger po únoru 1948 usiloval o to stát se ministrem zahraničí, o čemž i vedl interní rozhovory s komunistickými funkcionáři. Ti však Fierlingra nebyli ochotni do této funkce instalovat, protože už bylo rozhodnuto, že tuto funkci bude zastávat V. Clementis. Fierlinger se pak stál na nějakou dobu osobou, o kterou nejevili komunistické špičky valný zájem, na což si sám stěžoval. Touhu Fierlingra stát se ministrem zahraničí potvrzuje i J. Smutný ve svých pamětech, kancléř prezidenta Beneše. **Smutný, Jaromír:** Svědectví prezidentova kancléře, s. 205. Vladimír Liška tvrdí, že Fierlingra na tento post doporučil Benešovi Gottwald, který jej však odmítl jmenovat ministrem, neboť to byl podle Lišky „zrádce“. **Liška, Vladimír:** Causa Edvard Beneš, s. 241. Podle mého názoru však komunisté neměli valný zájem, aby se Fierlinger stal ministrem zahraničí, jednak to byl stále sociální demokrat, jednak k němu nechovali důvěru, jak už jsme uvedli jinde.

zasadili o to, aby nejstarší politická strana zmizela z politické mapy. Ze sociálních demokratů, kteří dříve obhajovali sociálně demokratické ideje a představy, se zakrátko stali konformní a prorežimní komunisté. Předúnorová činnost sociální demokracie pak byla z pohledu Z. Fierlingra, J. Hájka a dalších vykládána za jakýsi „omyl“, který neměl s realizací poctivé socialistické politiky nic společného. Paradoxem dějin zůstává fakt, že s výjimkou tří měsíců stál u této politiky Z. Fierlinger jako předseda sociálně demokratické strany.

Závěr

V práci jsme sledovali tři poválečná léta sociálně demokratické strany, politického subjektu, který během tohoto období prošel několika zásadními změnami a zvraty. Postavení sociální demokracie se odvíjelo již na počátku její poválečné obnovy od existence silné komunistické strany, jež po osvobození zaujala vedoucí postavení v politickém systému. KSČ měla k sociální demokracii dvojjaký vztah – jako ke svému spojenci i jako nepříteli, což byl ve vývoji sociální demokracie symptomatický prvek, neboť tři poválečné roky byly v sociální demokracii naplněny vnitrostranickými frakčními boji o prosazení té či oné politické koncepce. Nevýhodné postavení ČSD v poválečné republice ještě více ztěžoval fakt, že byla objektem zájmu nejen komunistické strany, ale i ostatních nekomunistických stran, které měly se sociální demokracií své vlastní záměry, když usilovaly o její připojení k nekomunistickému bloku. Komunistická strana se od počátku snažila o to, aby v sociální demokracii převládl „levý element“, který brala jako záruku důsledné a skutečné levicové politiky. Tento cíl se do konání brněnského sjezdu v listopadu 1947 komunistům dařil úspěšně naplňovat.

Sociálně demokratické straně vnitrostranické boje před veřejností škodily, činily ji v očích potenciálních voličů netransparentním, nejednotným subjektem, s nejasnými programovými východisky. To se potvrdilo v parlamentních volbách v roce 1946, kdy strana skončila jako poslední a začala její první poválečná krize spojená s voláním po sesazení Z. Fierlingra z předsednického postu. Politika sociálně demokratické strany se však po volbách pronikavě nezměnila, bylo to dáno zejména tím, že Fierlinger své místo uhájil a požadoval oproti vnitrostranické opozici naopak ještě těsnější spolupráci s komunistickou stranou. Fierlinger nevyvodil po volbách pro sebe jako pro předsedu strany žádné důsledky, naopak prohlásil, že ve volbách „strana čestně obstála“, což však v žádném případě nemohlo zmírnit volební neúspěch před členskou základnou ani jejími voliči.

Po skončení voleb se tak vnitrostranické skupiny začaly více názorově vyhraňovat a vzájemně odpoutávat. Antikomunistické křídlo a „odbojné“ kraje, které požadovaly sesazení Fierlingra z funkce předsedy, hlásaly takovou politiku, který by sociální demokracii emancipovaly od komunistické strany, ač se formálně neměla zříkat spolupráce s ní, hlavně v hospodářských záležitostech. Na druhou stranu sociální demokracie vznikla (resp. se obnovila) jako samostatný subjekt, a jako takový měla z logiky věci vlastní hodnotové cíle a program. Antikomunistická frakce postulovala tento program popularizovat a pořádat o něm celostranickou a veřejnou diskusi, aby dala najevo, že chce postupovat nezávisle. Zde pak měly vyniknout rozdíly ve vzájemných programech ČSD - KSČ, jejichž vlastní obsah byl velmi podobný, přece jen se však lišily světonázorově, a to v pojmech evoluce – revoluce. Sociální demokracie hlásala, že socialismu se má dosáhnout postupně, demokraticky (evolučně) na rozdíl od komunistické „revoluce“, na jejímž konci měla být „diktatura proletariátu“, tedy

diktatura komunistické strany a jejího aparátu.¹²⁸² Program tak protikomunistická část strany vnímala jako silnou zbraň či argument za prosazení svých cílů.

Druhým podstatným faktorem, který od samého začátku výrazně komplikoval postavení sociálně demokratické strany v politickém systému, byla právě existence komunistické strany, která stála stejně jako sociální demokracie nalevo. Komunistická strana také sociální demokracii (a sociálně demokratičtí funkcionáři si na to v interních diskusích nejednou stěžovali) navíc po osvobození převzala její elektorát – dělnictvo, které se ve své většině organizovalo právě v komunistické straně. Vědoma si této okolnosti, musela také sociální demokracie na XX. manifestačním sjezdu změnit svůj název na Československá sociální demokracie, aby tak dala najevo, že se hodlá ucházet i o vrstvy nedělnické (střední vrstvy, úřednictvo, státní zaměstnanci, drobní a střední podnikatelé). „Stýkání a potýkání“ s komunistickou stranou, vyplňovalo celá tři poválečná léta, jež tak byla pro sociální demokracii značně komplikovaná.¹²⁸³ Z výše uvedených důvodů nelze souhlasit s názorem Č. Císaře, který ve svých pamětech poznamenává, že „vedoucí činitelé sociální demokracie tehdy nevystihli šanci své strany stát se katalyzátorem kompromisů v Národní frontě a „tlačit“ vývoj do kolejí demokratického postupu.“¹²⁸⁴ O to se sice sociální demokraté snažili, leč z důvodů permanentní stranické roztržitosti a frakčních bojů, později umocněných zhoršenou mezinárodní situací, tyto pokusy nemohly znamenat účinnou protiváhu proti „hlavnímu proudu“ politiky, který byl určován výhradně komunistickou stranou.

Říkali jsme již na jiném místě, že komunistická strana vnímala sociálně demokratickou stranu jako svého spojence i svého soupeře.¹²⁸⁵ Sociální demokraté na komunisty hleděli stejně, neboť i pro ně představovala komunistická strana spojence na jedné straně a protivníka na straně druhé. Rozhodování, na kterou stranu se v krizových okamžicích sociální demokracie přikloní, bylo po tři poválečná léta osudovým dilematem, který vždy negativně poznamenal její další vývoj. Tento signifikantní rys sociálně demokratické poválečné politiky nelze přitom vůbec podceňovat či opomíjet, poněvadž stavěl (či spíše tlačil) stranu do role jakéhosi „jazyčku na vahách“ nebo „třetí síly“. Sami sociální demokraté říkali, že chtějí „usměrňovat“ pravý i levý extrém, a být jakýmsi etalonem politických střetů a zápasů, což by zmíněné teorii nahrávalo, ve skutečnosti však obhajoba tohoto konceptu byla trvale neudržitelná, zvláště potom, co se ve druhé

¹²⁸² O tomto cíli však KSČ po osvobození z taktickopolitických důvodů mlčela, neboť termín „diktatura“ by asociovala právě skončivší nacistickou diktaturu.

¹²⁸³ J. Krejčí, sociálně demokratický ekonomický expert, prohlásil, že „strana sociálně demokratická, jejímž jsem byl členem, nebyla po druhé světové válce normálně fungující stranou, ale bitevním polem mezi opravdovými sociálními demokraty a stoupenci komunistické politiky.“ **Doubek, Vratislav – Pehr, Michal – Tomeš, Josef (eds.):** Na pozvání..., s. 106. Tím výstižně pojmenoval poválečnou vnitrostranickou situaci.

¹²⁸⁴ **Císař, Čestmír:** Člověk a paměti..., s. 103.

¹²⁸⁵ V této souvislosti napsal R. Foustka v Právu lidu článek „Program a odvaha“ toto: „*A tito lidé často nám kladou otázku, nebojíme – li se také komunismu a někdy nám i vyčítají, že bychom se měli bát a že nebojíme – li se, pášeme tím velkou politickou chybu. Odpovídáme tedy, že máme pro strach uděláno, ať jde o stach před kýmkoli, za prvé nepokládáme strach za dostatečný podklad praktické politiky. Za druhé uvědomujeme si dobře právě to, co si ti, kdož se bojí, neuvědomují, že totiž se mění celý svět a že komunistická strana u nás i kdekoli jinde nečiní tu výjimku. Vedoucí politikové KSČ jsou příliš marxisty, než aby nedovedli posoudit změnu, která nastala od roku 1938 a aby nedovedli využít toho, že nové poměry skýtají jim možnost prosazovat program jejich strany cestou demokratickou.*“ Právo lidu, 18. 10. 1945, s. 1.

polovině roku 1947 začal svět zřetelně dělit na dva tábory. Sociální demokracie si musela vybrat, jakým směrem se chce dál ubírat, jestli je její místo vedle komunistické strany, jež usilovala o převzetí moci a likvidaci stávajícího politického systému, nebo občanských stran, které se jí snažily v tomto cíli zabránit. Role „usmiřovatele“ se ukázala jako neefektivní a neprůchodná, zvláště později v únorové krizi. Jakýsi pocit „výlučnosti“ postavení sociální demokracie na politickém kolbišti, na kterou nejednou funkcionáři poukazovali, byl tedy pouhou iluzí. Ve skutečnosti totiž komunisté sociální demokracii nepotřebovali, protože bylo v jejich silách si zajistit spojení jinde - jednak v masových organizacích, jednak pomocí „vtyček“ v nekomunistických stranách.

Na brněnském sjezdu se tak střetli antikomunistické křídlo, vedené Majerem, a „leví“ v čele s Fierlingem, který obhajoval předsednický post. „Majerovci“ nahlíželi na sjezd jako na příležitost, jak změnit politickou linii, již považovali za škodlivou. Sociální demokracie se tak dostala na pomyslné rozcestí, kde se rozhodovalo, která politická koncepce zvítězí. To, že Laušman (pro někoho překvapivě) ve vypjaté volbě předsedy zvítězil, sice znamenalo porážku Fierlingra jako osoby ztělesňující bezvýhradnou spolupráci s komunisty, nikoliv však porážku jím zastávané politické linie. Na druhé straně zmobilizovalo „levici“ a komunisty k zesílenému tlaku na nové vedení sociální demokracie s cílem dosáhnout revize brněnských usnesení i za cenu možného rozkolu strany. Můžeme tak hovořit o Pyrrhově vítězství, ačkoliv je obvykle odborná literatura v této věci rezervovanější. Zde se pak nabízí analogie s volebním vítězstvím Demokratické strany na Slovensku, která získala v parlamentních volbách 1946 téměř dvě třetiny všech hlasů, přesto na podzim 1947 o svou mocenskou převahu ve slovenských národních orgánech přišla, neboť komunisté proti ní rozpoutali ostrou denunční kampaň.

Brněnský sjezd byl v poválečných dějinách sociálně demokratické strany dalším zlomem. Neutlumil vnitrostranické střety, jak se všeobecně předpokládalo, naopak spory vyhrotil a akceleroval. Fierlinger zde svedl boj o předsednictví strany s B. Laušmanem, avšak odešel poražen. Komunisté, držící se svých ideologických stereotypů, se mylně domnívali, že Laušman (nyní jej už hodnotili jako představitele pravice) chce navázat bližší styky s nekomunistickými stranami a připojit sociální demokracii k jejich bloku, což by mělo za následek ztrátu socialistické většiny v parlamentě. Komunisté proto poskytli všestrannou pomoc „levici“, která usilovala znovudosazení Fierlingra do čela strany. „Levice“ hodnotila sjezdové výsledky jako odklon od „skutečné“ socialistické politiky, t. j. spolupráce s KSČ, která byla představiteli „levice“ považována za jediného garanta socialistického vývoje. Tlak ze strany komunistů a prokomunistického křídla zkomplikovalo Laušmanovu koncepci o nezávislém a samostatném postupu strany, s níž chtěl jít do příštích voleb. V napjatém ovzduší počínající studené války a vyostřené domácí politické scény měl však nový předseda velmi málo času na „obrácení kormidla“ tím směrem, jaký si přálo prosté členstvo.

Rostoucí aktivita „levice“ a komunistů, kteří s eskalující se vnitropolitickou krizí čím dál více a otevřeněji ingerovali do záležitostí sociální demokracie, měla za následek, že v únoru 1948 byli Laušman a jeho spojenci izolováni a poraženi, čímž teorie o nezávislém postavení sociálně demokratické strany definitivně padla. Stranu zcela ovládli přívrženci fierlingrovské frakce a prokomunistického politického kurzu, čímž byla naopak nastolena otázka její další existence. Bezprostředně po únorovém státním převratu byl Fierlinger

Gottwaldem ujišťován, že sociální demokracie má své specifické místo na politické scéně, že jí komunisté nebudou bránit v další existenci. Tato teze měla trvání pouze do dubna 1948, kdy komunistické vedení spolu s odbory rozhodly o jednotné volební kandidátce, což znamenalo, že došlo k úplnému zglajchšaltování politického systému a role sociálně demokratické strany je tak zásadním způsobem zpochybněna. V dubnu 1948 došlo k sérii jednání mezi sociální demokracií a KSČ, na jejímž konci byla dohoda o její likvidaci pohlcením komunistickou stranou, což bylo slavnostně stvrzeno „slučovacím sjezdem“ na konci června 1948. I když šlo formálně o neplatný akt, nemohlo to nic změnit na faktu, že sociální demokracie přestala po sedmdesáti letech svého působení existovat. O tom, že se většina sociálních demokratů s pohlcením své strany komunisty nesmířila, svědčí snahy o vzkříšení strany o dvacet let později v reformním roce 1968.

Tato práce chtěla přispět k bližšímu poznání strany, která byla nedílnou součástí tehdejšího politického systému, a zároveň i hlubšího pochopení poválečného vývoje v celkovém vnitropolitickém i mezinárodním kontextu. Bez znalosti dějin sociálně demokratické strany, potažmo politického stranictví a jeho specifické role v daném údobí, totiž nelze dostatečně pochopit poválečný vývoj ve třetí republice jakožto specifickou historickou etapu. Politické strany byly po válce nosnými pilíři obnoveného politického života s masovým vlivem. Sociální demokracie byla stranou demokratickou, jež usilovala v hesle „Demokracie naše cesta, socialismus náš cíl“¹²⁸⁶ naplnit svůj hlavní cíl – demokratický a a pluralitní socialismus, který měl být dosažen evoluční cestou. Přestože sociální demokracie představovala nejslabší článek NF, vždy otevřeně hájila demokracii a její zásady a z této cesty po tři roky nesešla.¹²⁸⁷

Prameny a literatura

¹²⁸⁶ B. Laušman při zahájení XXI. brněnského sjezdu prohlásil: „*Naše politická a taktická cesta je demokracie, náš cíl, od něhož se nikdy neuchýlíme, je socialismus.*“ **Hora, Ota:** Svědectví o puči. II. Díl. Praha 1991, s. 54.

¹²⁸⁷ F. Němec 5. 6. 1946 řekl: „*A proto jsou a zůstávají socialisty, jsme a zůstaneme neúprosnými demokraty.*“ NA, f. 125, jednotka 26.

I. Prameny

Archivní prameny

Národní archiv v Praze (NA)¹²⁸⁸

fond 1083/2 Československá sociální demokracie 1920 – 1948
fond 1261/0/34 Klement Gottwald (1938 - 1953)
fond 520 Klement Gottwald (1896 - 1954)
fond 1261/0/32 Generální sekretariát ÚV KSČ 1945 - 1951
fond 1261/0/13 Sekretariát ÚV KSČ
fond 1261/0/3 Předsednictvo ÚV KSČ 1945 - 1954
fond 1261/0/12 Organizační sekretariát ÚV KSČ 1947 - 1954
fond 311 Monitory 1945 - 1954
fond 1153 Pozůstalost Bohumila Laušmana 1924 - 1948
fond 580 Vlasta Petránková Koušová 1905 - 1971
fond 357 (357/1, 357/2) Ústřední akční výbor NF 1948 - 1955
fond 603 Miloslava Grimichová 1897 - 1955
fond 115 Zahraniční vedení v Moskvě 1938 - 1945
fond 506/0/44 Ministerstvo zahraničí – výstřižkový archiv 1945 - 1951
fond 1261/0/35 Antonín Zápotocký 1978 - 1957
fond 1261/2/5 Organizační oddělení Marie Švermová 1945 - 1951
fond 1261/0/1 Zasedání ÚV KSČ 1945 - 1951
fond 1261/0/36 Václav Kopecký 1897 – 1861
fond 1261/0/30 Rudolf Slánský 1901 - 1952
fond 988 Ministerstvo průmyslu 1945 - 1950
fond 60 Václav Nosek 1892 - 1955
fond 583 Jindřich Veselý 1931 – 1964
fond 1261/2/24 Odborová komise ÚV KSČ, odborové oddělení ÚV KSČ 1945 - 1957
fond 1481/0/6 Celostátní porady a konference 1945 - 1964
fond 1261/0/37 Josef Štětka 1885 - 1963
fond 1071 Klub poslanců KSČ 1945 - 1954 (1959)
fond 480 Václav Patzak

¹²⁸⁸ Dříve Státní ústřední archiv (SÚA).

Archiv Československé strany národně socialistické¹²⁸⁹

Parlamentní archiv České republiky (APSP)¹²⁹⁰

fond Prozatímní národní shromáždění (1945 - 1946)

fond Ústavodárné národní shromáždění (1946 - 1948)

Archiv Ústavu soudobých dějin Akademie věd České republiky (AÚSD)

Deník B. Rattingera

Pozůstalost dr. J. Hájka

Pozůstalost dr. Huberta Ripky

Pozůstalost dr. A. Procházky

Zápisy ze schůzí Předsednictva ÚRO 1948 - 1946

Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR)

fond „T“

fond „D“

Archiv Národního muzea (ANM)

Pozůstalost Zdeňka Fierlingra

Pozůstalost Ivana Dérera

Všeodborový archiv Praha (VOA)

fond Presidium ÚRO

fond Organizační oddělení ÚRO

fond Představenstvo ÚRO

fond Sekretariát ÚRO

Státní oblastní archiv Praha (SOA)

fond Krajský soud trestní, Praha, sign. C 848/1878

¹²⁸⁹ Deponován v NA jako fond 1302.

¹²⁹⁰ Viz internetovou adresu www.psp.cz.

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

fond č. 310 Sekretariát Velitelství Státní bezpečnosti

- sign. 310 – 71 – 6 Sociálnědemokratická strana (1945 – 1946), opis deníku prof. dr. Zdeňka Pešky z let 1945 – 1946 (1948), Blažej Vilím – generální tajemník čs. sociální demokracie
- sign. 310 – 71 – 7 Sociálnědemokratická strana – dílčí poznatky, Bohumil Laušman (1948), dr. Jirásek (1948)
- sign. 310 – 71 – 8 Zprávy k činnosti sociální demokracie (poznatky z let 1947 - 1948) fond ZV (zvláštní vyšetřovací)
- ZV – 127 MV kauza Bohumil Laušman
- Objektový svazek 2231 „Nepřátelské osoby z řad bývalých sociálních demokratů”
- díl I., II., III., IV., VII.
- Podsvazky č. 284 (V. Majer), č. 285 (B. Vilím)

Archiv Ústavu T.G.M. (AT.G.M.)

fond Edvard Beneš III.

Tištěné prameny

1897 - 1947. Kytice vzpomínek na okraj druhé padesátky československé strany národně socialistické. Zlín 1947.

Adamová, Karolina – Zavacká, Katarina – Kaplan, Karel: K ústavnímu vývoji v českých zemích a na Slovensku v letech 1938–1948. První poválečná vláda. Komentované dokumenty. Praha 1992.

Akční program nové Gottwaldovy vlády. Praha 1948.

Beneš, Edvard: Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938–1945. Praha 1946.

Budovatelský program Gottwaldovy vlády. Praha 1946.

Československá sociálně demokratická strana dělnická za okupace. Brno 1947.

ČSL. Volební traktáty. Praha 1946.

Dokumenty moderní doby. Praha 1978

Dva roky práce pro socialismus a demokracii. Zprávy k II. krajskému sjezdu

Československé sociální demokracie v Liberci dne 17. a 18. května 1947. Liberec 1947.

Fierlinger, Zdeněk: Poslání sociální demokracie v novém státě. Praha 1947.

Fierlinger, Zdeněk: Zač bojuje slovenský lid. Moskva 1944.

Flegl, Vladimír: Dokumenty k vývoji československého ústavního práva. Praha 1989.

Frejka, Ludvík: Hospodářství ČSR na jaře 1946. Praha 1946.

Fusek, Josef: Organizace a působnost místních národních výborů. Praha 1947.

Gottwald, Klement: Spisy II. Praha 1951.
 Gottwald, Klement: Deset let. Sborník statí a projevů 1936 – 1946. Praha 1947.
 Gottwald, Klement: Kupředu, zpátky ni krok. Praha 1948.
 Hospodářská politika Československé sociální demokracie. Praha 1945.
 Klement Gottwald v roce 1929. Některé projevy a články. Praha 1949.
 Kojecký, Zdeněk: Československá sociální demokracie včera a dnes. Nástin programového vývoje. Brno 1946.
 Laušman, Bohumil: Pravda o hospodaření národních podniků. Praha 1947.
 Laušman, Bohumil: Co jsem viděl v Sovětském svazu. Londýn 1942.
 Laušman, Bohumil: Prozatímní národní shromáždění. Praha 1945.
 Laušman, Bohumil: Řeknu pravdu - přehled současné situace československého průmyslu. Praha 1947.
 Meissner, Alfred: O budoucí ústavu ČSR. Praha 1946.
 Mrázek, Otakar: Jak zvýšit úroveň pracujících. Praha 1946.
 Můj poměr ke KSČ. Projevy z řad pracující inteligence. Praha 1946.
 Národní shromáždění zahajuje. Praha 1945.
 Národní výbory. Jejich složení, pravomoc a okruh působnosti. Pokyny pro zakládání organizací strany. Praha 1945.
 Organizační řád Československé sociální demokracie. Praha 1945.
 Organizačný poriadok Sociálnej demokracie na Slovensku. Bratislava 1946.
 Padlým hrdinům. Památník obětí československé sociální demokracie v osvobozené boji 1939 – 1945. Praha 1945.
 Pokyny pro zakládání organizací strany. Praha 1945.
 Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Praha 1945.
 Program Československé sociální demokracie. Praha 1946.
 Prokš, Petr: Politické programy Československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 – 1948. Praha 1999.
 Protokol VIII. sjezdu Komunistické strany Československa. Praha 1946.
 Protokol V. sjezdu KSČ. Praha 1971.
 Protokol XIII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické konaného ve dnech 27., 28., a 29. listopadu 1920 v reprezentačním domě v Praze. Praha 1921.
 Protokol XX. manifestačního sjezdu Československé sociální demokracie.
 Protokol ze zasedání zastupitelstva Československé sociální demokracie ze dne 17. 4. 1948.
 Praha 1948.
 První československý plán. Sbírká projevů a dokumentů o dvouletém hospodářském plánu. Praha 1946.
 První vláda osvobozené republiky. Praha 1945.
 První volby do Prozatímního národního shromáždění, do okresních a zemských národních výborů. Praha 1945.
 Revoluční parlament. Praha 1945.
 Ročenka Ústavodárného shromáždění. Praha 1946.
 Ročenka Národního shromáždění Republiky Československé 1935 – 1936. Praha 1936.

S jednotnou stranou dělnické třídy k vítězství socialismu. Projevy a dokumenty ze slavnostního slučovacího shromáždění zástupců Komunistické strany Československa a Československé sociální demokracie v Praze dne 27. 6. 1948. Praha 1948.

Smlouva mezi Československem a Sovětským svazem o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci a některé projevy o této smlouvě. Praha 1945.

Společná kandidátní listina Národní fronty pro volby do Prozatímního národního shromáždění. Praha 1945.

Statistická příručka Československé republiky 1948. Praha 1948.

Svědectví. Doklady o nezřízeném boji z prvních parlamentních voleb 1946. Praha 1946.

Šmeral, Bohumil: Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté. Praha 1906.

Ustavení československé vlády Národní fronty Čech a Slováků a její první projevy. Praha 1945.

V jednotě mládeže je síla národa. I. valný sjezd Svazu České mládeže 21. - 24. března 1946 v Praze. Praha 1946.

Záděra, Vladimír: Deset let parlamentní retrospektivy 1939 - 1945. Praha 1948.

Za hlasem lidu. Rok výzkumu veřejného mínění v ČSR. Praha 1947.

Zákon č. 28/1946 Sb. ze dne 21. února 1946 o úpravě stálých seznamů voličských.

Zákon č. 67/1946 Sb. ze dne 11. dubna o volbě Ústavodárného shromáždění.

Zpráva o činnosti Československé sociální demokracie k XXI. sjezdu v Brně 14. – 16. 11. 1947. Praha 1947.

Zpráva k IX. řádnému krajskému sjezdu čs. sociální demokracie na X. kraji v Pardubicích 24.-25. května 1947. Pardubice 1947.

Zpráva ku sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické konaného ve dnech 19. až 21. dubna 1924 v Moravské Ostravě. Praha 1924.

Ústava Československé republiky ze dne 9. května 1948. Praha 1956.

Ústavní dekret č. 47/ 1945 Sb. z 25. 8. 1945 o Prozatímním Národním shromáždění.

Zápotocký, Antonín: Po staru se žít nedá. Praha 1948.

Edice, sborníky

Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945 – 1948 (sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 31. 10. - 1. 11. 2005). Brno 2005.

Barnovský, Michal: Od diktatury k diktátúre. Bratislava 1995.

Bystrický, Valerián – Fano, Štefan: Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiska a perspektívy). Bratislava 1994.

Doležal, Jiří – Ivanov, Miroslav – Národ ho potreboval – k 110. výročí narození PhDr. Petra Zenkla. Praha 1994.

Dokumenty k počátkům dělnického hnutí v Čechách 1864 – 1874. Praha 1961

Drápala, Milan: Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945 – 1948. Praha 2000.

Dreyfus, Michel – Groppo, Bruno – Sergio, Claudio Ingerflom - Lew, Roland – Penetier, Claude – Pudal, Bernard – Wolikow, Serge: Le siècle des communismes. Paris 2000.

Čapka, František: Dokumenty a materiály k národním dějinám 1918–1945. Brno 1998.

Harna, Josef: Politické programy českého národního socialismu. Praha 1998.

Hrubý, Karel: Léta mimo domov. K historii Československé sociální demokracie v exilu. Praha.

Fiala, Petr – Holzer, Jan – Mareš, Miroslav – Pšeja, Pavel: Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice. Brno 1999.

Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav, Hloušková, Kateřina: Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. První vydání. Brno 2006.

Fajmon, Hynek – Balík, Stanislav, Hloušková, Kateřina: Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů. Druhé vydání. Brno 2008.

Gronský, Ján: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1948 – 1968). Praha 2004

Hlušíčková, Růžena – Nosková, Alena – Žabka – Josef. Obrozená Národní fronta 1948 – 1949. Praha 1979.

Hrubec, Marek – Bárta, Miloš: Dějiny českého a československého sociálně demokratického hnutí. Praha – Brno 2006.

Jan Šrámek. Kněz, státník, politik. Olomouc 2004.

Jech, Karel – Kaplan, Karel: Dekrety prezidenta republiky I. Praha – Brno 1995.

Jech, Karel – Kaplan, Karel: Dekrety prezidenta republiky II. Praha – Brno 1995

Kapitola, Luděk: Dokumenty k vývoji Československé strany socialistické 1948 – 1987. Zlín – Louky. 1988.

Kaplan, Karel: Dva retribuční procesy: Komentované dokumenty (1946 - 1947). Praha 1992.

Kaplan, Karel: Příprava ústavy v ČSR v letech 1946 – 1948. Soubor dokumentů. Praha 1993.

Kaplan, Karel: Pražské dohody 1945 – 1947. Sborník dokumentů. Praha 1992.

Kaplan, Karel: ČSSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání. Praha 1995.

Kaplan, Karel: První poválečná vláda. Komentované dokumenty, sv. 5. Praha 1992.

Kaplan, Karel: Příprava Ústavy ČSR v letech 1946 – 1948. Praha 1993.

Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu I.-V. díl. Praha 2003 – 2005.

Klaban, Slavomír: Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany. Praha 1998.

Klímeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém: Cesta ke květnu I. – 1.

Kokošková, Zdeňka – Kocian, Jiří – Kokoška, Stanislav: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. Praha 2005.

Král, Václav: Cestou k únoru. Praha 1963.

Pehr, Michal: Na pozvání Masarykova ústavu 2. Praha 2007.

Pehr, Michal, Vašek, Richard: Na pozvání Masarykova ústavu 5. Praha 2007.

Pejskar, Jožka: Pražský primátor. Památce dr. Petra Zenkla, bývalého několikanásobného primátora hlavního města Prahy. Praha 1993.

Pernes, Jiří: Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana. Brno 2003.

Medvecký, Matej: Posledné a prvé slobodné (?) volby 1946, 1990. Bratislava 2006.

Musilová, Dana – Mervart, Jan: Dokumenty k dějinám Komunistické strany Československa. Hradec Králové 2006.

Němeček, Jan: Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě. Praha 2004.

Novotný, Karel: Edvard Beneš. Odsun Němců z Československa. Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940–1947. Praha 1996.

Rozhodující střetnutí. Dokumenty o činnosti KSČ od slovenské politické krize do února 1948. Praha 1973.

Soukup, Jaroslav: Cestou května. Dokumenty k počátkům naší národní a demokratické revoluce. Duben 1945 – květen 1946. Praha 1975.

Tři roky. Přehledy a dokumenty k československé politice v letech 1945 – 1948. Díl první. Události od osvobození na jaře 1945 do provedení voleb v květnu 1946. Rok vydání neuveden.

Únor 1948: Sborník dokumentů. Praha 1958.

Únor 1948. Šedesát let poté. Sborník textů. Praha 2008.

Vartíková, Marta: Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konference a plén 1944–1948. Bratislava 1971.

Vrabec, Václav: Edvard Beneš – československý a evropský politik. Sborník statí k 110. výročí narození druhého československého prezidenta. Praha 1994.

Zpráva o činnosti strany od VIII. do IX. sjezdu KSČ. Praha 1949.

Žáček, Pavel - Faulenbach, Bernd - Mahlert, Ulrich: Die Tschechoslowakei 1945/1948 bis 1989. Studien zu kommunistischer Herrschaft und Repression. Leipzig 2008.

Dobový tisk, časopisy

Čin 1945 - 1948
 Funkcionář 1947 - 1948
 Hospodář 1947
 Lidová demokracie 1945 – 1948
 Mladá fronta 1945 - 1948
 Národní osvobození 1945
 Nová svoboda 1941 – 1944
 Organizátor 1947 - 1948
 Právo lidu 1945 - 1948
 Rudé právo 1945 - 1948
 Směr 1948
 Svobodný zítřek 1945 – 1948
 Svět práce 1945 – 1948

Svobodné Československo 1945 - 1948

Směr 1948

Zemědělské noviny 1945 - 1948

Nová mysl

Paměť a dějiny

Střední Evropa

Soudobé dějiny

Tvorba

Paměti

Bechyně, Rudolf: Pero mi zůstalo. Praha 1947.

Beneš, Edvard: Paměti. Praha 1946.

Bernardová – Volínová, Růžena: Pohled zpět. Život ve vírech 20. století. Praha 2003.

Budín, Stanislav: Jak to všechno bylo. Praha 2008.

Černý, Václav: Paměti III. 1945 – 1972. Brno 1992.

Dérier, Ivan: Antifierlinger I.: Politické paměti 1945 – 1949. Praha 1993.

Drtina, Prokop: Československo, můj osud. Kniha života československého demokrata. Sv. II., kniha 2, rok 1947–únor 1948. Praha 1992.

Feierabend, Ladislav: Politické vzpomínky III. Praha 1996.

Feierabend, Ladislav: Soumrak československé demokracie. Londýn 1988.

Fierlinger, Zdeněk: Ve službách ČSR. Díl první. Praha 1948.

Fierlinger, Zdeněk: Ve službách ČSR. Díl druhý. Praha 1948.

Fierlinger, Zdeněk: Porážky a vítězství. Praha 1971.

Firt, Julius: Záznamy ze starých deníků. Kolín 1985.

Goldstucker, Eduard: Vzpomínky (1945 - 1948). Praha 2005.

Grňa, Josef: Sedm roků na domácí frontě. Brno 1968.

Beneš, Edvard: Paměti. Praha 1947.

Císař, Čestmír: Moji českoslovenští prezidenti. Praha 2006.

Císař, Čestmír: Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah. Praha 1998.

Císař, Čestmír: Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara. Praha 2005.

Černý, Rudolf: Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta. Česká Kamenice 2008.

Čivrný, Lumír: Co se vejde do života. Praha 2000.

Fusek, Eduard: Doma a v exilu: fragmenty vzpomínek. Praha 2009.

Hájek, Jiří: Paměti. Praha 1997.

Hejda, Jiří: Žil jsem zbytečně. Román mého života, 1. a 2. díl. Praha 1991.

Husák, Gustáv: Svědectví o Slovenském národním povstání. Praha 1974.

Holub, Václav: Vítězství i prohry. Život na pozadí 20. století (vzpomíná autor). Vimperk 1997.

Hora, Ota: Svědectví o puči, I., II. Praha 1992.

Ješ, Jiří: Co přines' čas. Vzpomínky současníka. Praha 1997.

Johnová – Svozilová, Herma: Hanácká sága. Vzpomínky a deníky. Praha 2000.

Josten, Josef: Československo žaluje. Praha 1993.

Klátil, František: Republika nad stranami. O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897 - 1948). Praha 1992.

Krejčí, Jaroslav: Mezi demokracií a diktaturou. Domov a exil. Brno 1998.

Kolman, Arnošt: Zaslepená generace: paměti starého bolševika. Brno 2005.

Kopecký, Václav: ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo. Praha 1960.

Krajina, Vladimír: Vysoká hra. Vzpomínky. Praha 1994.

Laštovička, Bohumil: V Londýně za války. Praha 1979.

Laušman, Bohumil: Kdo byl vinen? Vídeň 1953.

Lesák, Josef: Čas oponou trhnul... Praha 2000.

Lettrich, Jozef: Dějiny novodobého Slovenska. Bratislava 1993.

Luža, Radomír: V Hitlerově objetí: kapitoly z českého odboje. Praha 2006.

Machotka, Otakar: Mezi domovem a exilem. Praha 2001.

Peroutka, František: Byl Edvard Beneš vinen? Jinočany 1993.

Plevza, Viliam: Vzestupy a pády. Gustáv Husák prehovoril. Bratislava 1991

Pražák, Albert: Politika a revoluce. Paměti. Praha 2004.

Posse – Brázdová, Amélie: Tajné dopisy z Prahy 1948. Praha 1994.

Ripka, Hubert: Únorová tragédie: Svědectví přímého účastníka. Brno 1995.

Smutný, Jaroslav: Svědectví prezidentova kancléře. Praha 1996.

Svoboda, Ludvík: Cestami života. Sv. I. a II. Praha 1992.

Štainer, Veselý, Karel: Cestou národního odboje. Praha 1947.

Švermová, Marie: Vzpomínky. Praha 2008.

Ursíny, Jan: Z mojho života. Martin 2000.

Táborský, Eduard: Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Praha 1993.

Tax, Petr: Osudová rozcestí a Evžen Erban I. Prolog. Praha 1992.

Tax, Petr: Osudová rozcestí a Evžen Erban III. 1948, rok tří předpokladů. Praha 1992.

Tigrid, Pavel: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu. Praha 1990.

Tigrid, Pavel: Politická emigrace v atomovém věku. Praha 1990.

Weyr, František: Paměti 3. Za okupace a po ní (1939 -1951). Brno 2004.

Zenkl, Petr: Mozaika vzpomínek. Olomouc 1997.

II. Literatura

Adámek, Vladimír: Boj KSČ za přerůstání národně demokratické revoluce v socialistickou v letech 1945–1948. Praha 1974.

Amort, Čestmír: Nebyli jsme sami. Československo – sovětské vztahy 1935 – 1945. Praha 1976.

Amort, Čestmír: Srdcem a mečem. Osvobození Československa sovětskou armádou. Praha 1984.

Barnovský, Michal: Na cestě k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v letech 1945 – 1948. Bratislava 1993.

Bárta, Drahomír: Prosincová generální stávka roku 1920. Praha 1953.

Bartoš, Josef: Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938 – 1945. Praha 1986.

Bartošek, Karel: Pražské povstání 1945. Praha 1960.

Belda, Josef – Bouček, Miroslav – Deyl, Zdeněk – Klimeš, Miroslav: Na rozhraní dvou epoch. Praha 1968.

Beneš, Zdeněk a kol.: Rozumět dějinám. Praha 2002

Beňa, Jozef: Slovensko a Benešove dekréty. Bratislava 2002.

Bouček, Miroslav – Klimeš, Miloslav – Vartíková, Marta: Program revoluce. Praha 1975.

Bouček, Miroslav – Šibrava, Karel: Komunisté v boji za socialistickou Prahu. Praha 1982.

Bouček, Miroslav: Za národní osvobození. Za novou republiku. Vedoucí úloha KSČ v národně osvobozené boji. Praha 1982.

Bouček, Miroslav – Klimeš, Miloš: Dramatické dny února 1948. Praha 1973.

Brabec, Václav: ROH v prvních letech socialistické výstavby. Praha 1980.

Brandes, Detlef: Cesta k vyhnání 1938 – 1945. Praha 2002.

Brandes, Detlef: Exil v Londýně 1939 – 1943. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem. Praha 2003.

Brod, Toman: Cesta československých komunistů k moci v letech 1945 – 1948. 1. část. Operace velký podvod. Praha 1990.

Brod, Toman: Cesta československých komunistů k moci v letech 1945 – 1948. 2. část. Triumf a zkáza. Praha 1990.

Brod, Toman: Osudný omyl Edvarda Beneše 1939 – 1948. Československá cesta do sovětského područí. Praha 2002.

Brod, Toman, Čejka, Eduard: Na západní frontě. Praha 1965.

Broklová, Eva: Československá demokracie. Politický systém Československa 1918 – 1938. Praha 1992.

Buchvaldek, Miroslav a kol.: Československé dějiny v datech. Praha 1987.

Bursík, Tomáš: Osud odbojové organizace Černý lev 777. Příspěvek k historii ozbrojeného odporu proti komunistickému režimu v Československu, Praha 2007

Cabada, Ladislav: Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890 – 1938. Plzeň 2005.

Cabada, Ladislav – Šanc, David: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň 2005.

Cesar, Jaroslav: Mnichov 1938. Praha 1978.

Cuhra, Jaroslav – Ellinger, Gjuričová – Smetana, Vít: České země v evropských dějinách. Díl čtvrtý od roku 1918. Praha – Litomyšl 2006.

Cestou k vítězství. I. dějinný přelom. Praha 1975.

Čada, Václav: KSČ v období 1921 – 1948. Strategie a taktika. Praha 1988.

Čada, Václav: Slovenské národní povstání. Praha 1984.

Čada, Václav: Vznik KSČ jako revoluční strany nového typu. Praha 1986.

Čapka, František: Dějiny zemí koruny české v datech. Praha 1999.

Čapka, František: Odbory v českých zemích v letech 1918 - 1948. Brno 2008.

Čaplovič, Dušan - Čičaj, Viliam – Kováč, Dušan – Lipták, Ľubomír – Lukačka, Ján: Dejiny Slovenska. Bratislava 2000.

Čelovský, Bořivoj: Mnichovská dohoda. Šenov u Ostravy 1999.

Kříženecká, Růžena – Šel, Zdeněk, Zeman, Jiří: Československo 1945 – 1948. Kronika. Praha 1968.

Čierny, Ján: Nová orientácia zahraničnej politiky Československa (1941 – 1948). Bratislava 1979.

Dějiny mezinárodního dělnického hnutí a KSČ. Praha 1984.

Dějiny Komunistické strany Československa v datech. Praha 1984.

Příruční slovník k dějinám KSČ, svazek I, II. Praha 1964.

Dějiny Slovenska VI. (1945 – 1948). Bratislava 1988.

Dejmek, Jiří: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první. Revolucionář a diplomat (1884-1935). Praha 2006.

Dejmek, Jindřich: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje. Praha 2008.

Drška, Pavel: Československá armáda v národní a demokratické revoluci 1945 – 1948. Praha 1979.

Drtina, Prokop: A nyní promluví Pavel Svatý. Praha 1945.

Drug, Štefan: Vladimír Clementis. O sebe a o Slovensku. Topoľčany 1997.

Đurica, S. Milan: Dějiny Slovenska a Slováků. Bratislava 1996.

Durman, Karel. Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír. Praha 2004.

Dvořáková, Jiřina: Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek. Praha 2007.

Dvořáková, Zora: Smrt pro tři ministry. Třebíč 2000.

Dvořáková, Zora: Politikové na útěku. Osudy změněné 25. únorem 1948. Praha 2004.

Falťan, Michal: Február 1948 – vítězství svazu robotníků a rolníků. Bratislava 1965.

Faure, Justine: Americký přítel. Československo ve hře americké diplomacie 1943–1968. Praha 2005.

Fejto, Francois: Historie des démocraties populaires. 1. L'ère de Staline. Paris 1979.

Felcman, Ondřej: Český proletariát v boji za vítězství socialistické revoluce 1945 – 1948. Praha 1984.

Felcman, Ondřej: K dějinám socialistického Československa. Praha 1986.

Fidler, Jiří – Mareš, Petr. Dějiny NATO. Praha – Litomyšl 1997.

Gajan, Koloman: Boj za utvorenie. Bratislava 1961.

Gajan, Koloman: Příspěvek k dějinám KSČ. Od prosincové generální stávky do slučovacího sjezdu KSČ. Praha 1954.

Galandauer, Jan: Bohumír Šmeral II. 1914 – 1941. Praha 1986.

Galandauer, Jan: Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady. Praha 1988.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha - Litomyšl 2004.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha 1996.

Grospič, Jiří – Chovanec, Jaroslav – Vysokaj, Juraj: Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa. Praha 1977.

Hájek, Jiří: Zhoubná úloha pravicových socialistů v ČSR. Praha 1953.

Hájek, Jiří: Odborové hnutí za kapitalismu a na cestě k socialismu. Praha 1948.

Hájek, Jiří: Mezi včerejškem a zítřkem. Vývoj socialistického hnutí mezi první a druhou světovou válkou. Praha 1947.

Hájek, Miloš – Mejdrová, Hana: Vznik třetí Internacionály. Praha 2000.

Hájková, Alena: Z dějin ilegálního boje KSČ v letech 1938 – 1942. Praha 1975.

Hájková, Alena: Strana v odboji. Praha 1975.

Hanzal, Josef: Edvard Beneš. Praha 1994.

Hanzlík, František: Únor 1948. Výsledek nerovného zápasu. Praha 1997.

Hanzlík, František – Pospíšil, Jaroslav: Soumrak demokracie. Reicinovo obranné zpravodajství na cestě KSČ k moci. Vizovice 2000.

Hanzlík, František – Vondrášek, Václav: Armáda v zápase o politickou moc 1945 - 1948. Praha 2006.

Havlíček, František: Edvard Beneš. Člověk, sociolog, politik. Praha 1991.

Hejl, Vilém: Rozvrat. Mnichov a náš osud. Praha 1990.

Hejl, Vilém: Zpráva o organizovaném násilí. Praha 1990.

Hejzlar, Zdeněk: Praha ve stínu Stalina a Brežněva: Vznik a porážka reformního komunismu v Československu. Praha 1991.

Heumos, Peter: Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví! Dělníci a státní socialismus v Československu 1945 - 1968. Praha 2006.

Hlušicková, Růžena: Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945 – 1948. Praha 1983.

Holotíková, Zdena – Plevza, Viliam: Vladimír Clementis. Praha 1968.

Holzer, Jerzy: Der Kommunismus in Europa. Politische Bewegung und Herrschaftssystem. Frankfurt am Main 1998.

Hotmar, Jan: Zrození republiky 1914 - 1918. Brno 2005.

Houžvička, Václav: Návraty sudetské otázky. Praha 2005.

Hronský, Marián: Slovensko při zrode Československa. Bratislava 1987.

Huml, Vladimír: Slovensko před rozhodnutím. Praha 1972.

Jablonecký, Jozef: Podoby nasilia. Bratislava 2000.

Jablonický, Jozef: Povstanie bez legend. Dvadsať kapitol o príprave a začiatku Slovenského národného povstania. Bratislava 1990.

Jablonický, Jozef: Slovensko na prelome. Počiatky narodnej a demokratickej revolúcie. Bratislava 1965.

Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost. Praha 2005.

Jíša, Václav a kol.: Vznik Revolučního odborového hnutí. Praha 1977.

Jožák, Jiří a kol.: Za obnovu státu Čechů a Slováků: Praha 1992.

Judt, Tony: Povojnová Evropa po roku 1945. Bratislava 2007.

Kalinová, Lenka: Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945 – 1948. Praha 2004.

Kalinová, Lenka: Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945 – 1969. Praha 2007.

Kalvoda, Josef: Role Československa v sovětské strategii. Kladno 1999.

Kamenec, Ivan: Slovenský štát. 1993.

Kaplan, Karel – Kosatík, Pavel: Gottwaldovi muži. Praha – Litomyšl 2004.

Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce. Praha 1990.

Kaplan, Karel: Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha 1990.

Kaplan, Karel: Znárodnění a socialismus. Praha 1968.

Kaplan, Karel: Majetkové zdroje KSČ KSČ v letech 1945 – 1952. Praha 1993.

Kaplan, Karel: Československo v letech 1945 – 1948. Praha 1993.

Kaplan, Karel – Tomášek, Dušan: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha 1994.

Kaplan, Karel: Československo v poválečné Evropě. Praha 2003.

Kaplan, Karel: Der kurze Marsch. Mnichov 1981.

Kaplan, Karel: Das verhängnisvolle Bündnis. Unterwanderung, Gleisaltung und Vernichtung der Tschechoslowakischen Sozialdemokratie 1944 – 1954. Wuppertal 1984.

Kaplan, Karel: Poslední rok prezidenta: Edvard Beneš v roce 1948. Praha 1993.

Kaplan, Karel: Mocní a bezmocní. Toronto 1989.

Kaplan, Karel: Poúnorový exil 1948 – 1949. Liberec 2007.

Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918 - 1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918–1929. Praha 2003.

Kárník, Zdeněk: Vlastimil Tusar: Politik, novinář, diplomat. Praha 2005.

Kárník, Zdeněk: Habsburk, Masaryk či Šmeral: Socialisté na rozcestí. Praha 1996.

Kirschbaum, J. Stanislav: A History of Slovakia. The Struggle for Survival. New York 1995.

Kladiva, Jaroslav: Kultura a politika (1945 - 1948). Praha 1968.

Klíma, Arnošt: Počátky českého dělnického hnutí. Praha 1948.

Klíma, Arnošt: Češi a Němci v revoluci 1848 – 1849. Kutná hora 1994.

Knapík, Jiří: V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956. Praha 2006.

Kocian, Jiří: Poválečný vývoj v Československu 1945 – 1948. Praha 1992.

Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948. Organizace, program, politika. Brno 2002.

Kokoška, Stanislav: Praha v květnu 1945: Historie jednoho povstání. Praha 2004.

Kopeček, Lubomír: Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku. Brno 2006.

Kotík, Ota: Únor. Praha 1978.

Kotyk, Václav: Jan Masaryk (diplomat krizových let). Praha 1993.

Kozák, Jan: K některým otázkám strategie a taktiky KSČ v období přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou (1946 - 1948). Praha 1956.

Kovač, Andrej: Košický vládní program. Bratislava 1977.

Kováč, Dušan: Dějiny Slovenska. Praha 1999.

Kováč, Dušan – Křen, Jan – Lemberg, Hans: V rozdelenej Európe. Češi, Slováci, Němci a ich štáty v rokoch 1948–1989. Bratislava 1998.

Král, Václav: Osvobození Československa: studie o mezinárodně politických aspektech. Praha 1975.

Král, Václav: Záříjové dny 1938. Praha 1971.

Král, Václav: Dny, které otřásl Československem. Praha 1975.

Král, Václav: Spojenectví československo – sovětské v evropské politice 1935 – 1939. Praha 1970.

Krejčí, Oskar: Kniha o volbách. Praha 1994.

Krempa, Ivan: Cesta k jednotné revoluční straně v Československu. Praha 1981.

Kroupa, Vlastislav: Sbor národní bezpečnosti 1945 – 1948. Praha 1975.

Křen, Jan: Do emigrace. Západní zahraniční odboj 1939 – 1940. Praha 1969.

Křen, Jan: V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939 – 1940. Praha 1969.

Křen, Jan: Dvě století střední Evropy. Praha 2004.

Křen, Jan: Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780 – 1918. Praha 1990.

Kučera, Jaroslav: Žralok nebude nikdy tak silný. Československá zahraniční politika vůči Německu 1945 – 1948. Praha 2005.

Kuklík, Jan: Mýty a realita tzv. Benešových dekretů. Dekreta prezidenta republiky 1940 – 1945. Praha 2002.

Kuklík, Jan: Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945. Praha 1998.

Kuklík, Jan: Sociální demokraté ve druhé republice. Praha 1992.

Kural, Václav: Češi, Němci a mnichovská křižovatka. Praha 2002.

Kural, Václav – Štěpánek, Zdeněk: České národní povstání v květnu 1945. Praha 2008.

Kural, Václav: Vlastenci proti okupaci: Ústřední vedení odboje domácího 1940 - 1943. Praha 1997.

Kvaček, Robert: Historie jednoho roku. Praha 1976.

Kvaček, Robert: Československý rok 1938. Praha 1988.

Letz, Róbert: Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite. Bratislava 1994.

Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918. Praha 1993.

Kusák, Alexej: Kultura a politika v Československu 1945 – 1956. Praha 1998.

Lev, Vojtěch: Kdo je Ladislav Zápotocký. Praha 1949.

Lesjuk, Petr – Dvořáková: Československá společnost a komunisté v letech 1945 – 1948. Praha 1967.

Liebzeitová, Iva: Prozatímní národní shromáždění. Diplomová práce. Praha 1998.

Lipták, Lubomír: Politické strany na Slovensku 1860 - 1989. Bratislava 1992.

Lipták, J.: Vítěznou cestou k Únoru (Československá armáda mezi květnem 1945 a únorem 1948). Praha 1977.

Lipták, Lubomír: Slovensko v 20. storočí. Bratislava 1998.

Liška, Vladimír: Causa Edvard Beneš. Olomouc 2005.

Lukeš, Igor: Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mnichovu. Praha 1999.

Luňák, Petr: Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha 1997.

Luža, Radomír: Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948 – 1989. Praha – Brno 2001.

Lvová, Míla: Mnichov a Edvard Beneš. Praha 1978.

Mackenzie, Compton: Dr. Beneš. Praha 1947.

Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany I. 1861 – 1938. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. Brno 2005.

Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany II. 1938 - 2004. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. Brno 2005.

Mandler, Emanuel: Benešovy dekrety. Proč vznikaly a co jsou. Praha 2002.

Maňák, Jiří: Komunisté na pochodu k moci. Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945 – 1948. Praha 1995.

Marek, Pavel: České živnostnictvo 1945 – 1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích. Brno 2006.

Marek, Pavel – Trapl – Miloš: Mon. František Světlík (1875 - 1949). Nástin života a díla katolického politika a novináře. Rosice u Brna 2001.

Maršálek, Pavel: Protektorát Čechy a Morava. Praha 2002.

Matějka, Jaroslav: Gottwald. Praha 1971.

Mates, Pavel: Právní problémy zespolečenštění průmyslu v Československu 1945 – 1947. Brno 1978.

Mathé, Svatoslav: Slovenská politika v rokoch 1848 – 1993. Martin 2001.

Mencl, Vojtěch – Hájek, Miloš – Otáhal, Milan – Kadlecová, Erika: Křižovatky 20. století. Praha 1990.

Mrlýnský, Jaroslav: Únor 1948 a akční výbory Národní fronty. Praha 1978.

Moravcová – Dagmar – Bělina – Pavel: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941. Praha 1998.

Moulis, Vladislav: Podivné spojenectví. K československo – sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948. Praha 1996.

Nálevka, Vladimír: Světová politika ve 20. století. Sv. I. Praha 2000.

Nálevka, Vladimír: Světová politika ve 20. století. Sv. II. Praha 2001.

Nástin dějin československého odborového hnutí. Od vzniku prvních organizací odborového typu do období nástupu k výstavbě socialismu. Praha 1963.

Nechvátal, Martin: 15. 5. 1921. Založení KSČ. Ve službách Kominterny. Praha 2002.

Novák, Josef – Vančura, Jiří: Vítězství? Pracujícího lidu? Praha 1990.

Nejepínská, Marie: Boj Komunistické Internacionály a KSČ proti fašismu a přípravám druhé světové války. Praha 1975.

Němečková, Věra: Naše měna a peníze v zajetí politiky 1938 – 1947. O československé měnové reformě 1945. Praha 2008.

Odboj a revoluce 1938 – 1945. Nástin československého odboje. Praha 1965.

Odbory na cestě k februáru (1944 - 1948). Bratislava 1967.

Olivová, Věra: Československo v rozrušené Evropě. Praha 1968.

Olivová, Věra: Dějiny první republiky. Praha 2000.

Olivová, Věra: Zápas o Československo 1938. Praha 1996.

Olivová, Věra: Dějiny Československa 1918 - 1938. Praha 1992.

Ort, Alexandr: Dr. Edvard Beneš – evropský politik. Praha 2003.

Nedvěď, Jaroslav: Cesta ke sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou v roce 1948. Praha 1968.

Němeček, Jan – Kuklík, Jan: Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939 – 1945. Praha 2001.

Netík, Jaromír: Revoluce na objednávku. Curych 1982.

Pasák, Tomáš: Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945. Praha 1999.

Pasák, Tomáš: Pod ochranou říše. Praha 1998.

Pasák, Tomáš: JUDr. Emil Hácha (1938 - 1945). Praha 1997.

Pavlíček, Václav: Politické strany po únoru I. Praha 1966.

Pavlík, Bohdan: KSČ v boji za svobodu. Praha 1949.

Pávová, Jana: Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého. Diplomová práce. Praha 2008.

Pecka, Jindřich: Na demarkační čáře. Americká armáda v Čechách v roce 1945. Praha 1995.

Pehr, Michal: Československá strana lidová 1945 – 1946. Diplomová práce. Praha 2003.

Pehr, Michal: Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích. Praha 2007.

Pernes, Jiří: Až na dno zrady. Emanuel Moravec. Praha 1997.

Pernes, Jiří – Pospíšil, Lukáš, Antonín: Alexej Čepička. Šedá eminence rudého režimu. Praha 2008.

Pešek, Jan: Februárový převrat 1948 na Slovensku. In: Soudobé dějiny 2 – 3/1999.

Pešek, Jan – Letz, Róbert: Štruktury moci na Slovensku 1948:1989. Prešov 2004.

Pešek, Jan: Štátna Bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953. Bratislava 1999.

Petranský, A., Ivan: Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 - 1946. Nitra 2001.

Pfaff, Ivan: Sovětská zrada 1938. Praha 1993.

Plechanovová, Běla – Fidler, Jiří: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1945. Praha 1997.

Plevza, Viliam: Za nový stát Čechů a Slováků. Praha 1975.

Plevza, Viliam: Historie československé současnosti. Praha 1978

Přehled dějin KSČ. Praha 1978.

Plevza, Viliam: Februárová história. Bratislava 1988.

Preradovich, Nikolaje von: Die Tschechoslowakei 1918 – 1992. Der Staat, den nur die Tschechen wollten. Eine historisch – politische Studie. Schwanau 1993.

Prinz, Fridrich: Geschichte Boehmens 1848 – 1948. Frankfurt nad Mohanem – Berlin 1991.

Prokš, Petr: Československo a Západ 1945 – 1948. Vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945 – 1948. Praha 2001.

Rataj, Jan: O autoritativní stát. Ideologické proměny české politiky ve druhé republice. Praha 1997.

Reiman, Michal a kol.: Dějiny KSČ. Praha 1961.

Renner, Hans–Samson, Ivo: Dějiny Československa po roku 1945. Bratislava 1993.

Renner, Jan: Československá strana lidová 1945 – 1948. Brno 1999.

Richter, Karel: Československý zahraniční odboj 1939 – 1945. Praha 1985.

Richter, Karel – Cílek, Roman – Bílek, Jiří: Cesty k moci, 1917, 1933, 1948. Praha 2005.

Rupnik, Jacques: Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci. Praha 2002.

Rupnik, Jacques: Jiná Evropa. Praha 1990.

Růžička, Karel: ROH v boj za rozšíření moci dělnické třídy (1945 – 1948). Praha 1963.

Rychlík, Jan: Češi a Slováci ve 20. století. Česko – slovenské vztahy 1914 – 1945. 1. díl. Praha - Bratislava 1997.

Rychlík, Jan: Češi a Slováci ve 20. století. Česko – slovenské vztahy. 2. díl. Praha - Bratislava 1998.

Service, Robert: Soudruzi. Světové dějiny komunismu. Praha 2009.

Schroeder, Sibylle: Der Februar 1948 in der Tschechoslowakei. Berlin 1982.

Schwarz – Peter, Karl: Tschechen und Slowaken. Der lange Weg zur friedlichen Trennung. Wien 1993.

Sosna, Karel – Cejpová, Zdena – Krupičková: Československá revoluce 1945 – 1948 a únor 1948. Praha 1968.

Spirit, Michal: Tzv. Benešovy dekrety. Předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky. Praha 2004.

Spurný, Gríša: Únorové dny. Praha 1958.

Snítal, Zdeněk: Vítězný únor a jeho mezinárodní význam. Praha 1978.

Staněk, Tomáš: Odsun Němců z ČSR 1945 – 1947. Praha 1991.

Staněk, Tomáš: Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu – srpnu 1945. Praha 1996.

Stránský, Jaroslav: Hovory k domovu. Praha 1945.

Suchopár, Vladimír: Komunistická internacionála proti fašismu v letech 1921 – 1935. Praha 1964.

Šolc, Jiří: Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika. Praha 2008.

Šolc, Jiří: : Znamení trojského koně. Životní příběh majora Jaromíra Nechanského. Praha 2008..

Šolle, Zdeněk: Dělnické hnutí v českých zemích za imperialistické světové války. Praha 1952.

Šutaj, Štefan: Maďarská menšina na Slovensku v letech 1944 – 1948. Bratislava 1993.

Šutaj, Štefan: Občianské politické strany na Slovensku 1944 – 1948. Bratislava 1999.

Švorc, Peter: Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918 – 1946. Praha 2007.

Tesař, Jan: Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky. Praha 2000.

Tomášek, Dušan: Deník druhé republiky. Praha 1988.

Tomek, František: Z dějin revolučního odborového hnutí na Slovensku v letech 1944 - 1948. Bratislava 1986.

Tomeš, Josef: Kdo byl kdo v Československé sociální demokracii. Praha 1991.

Tomeš, Josef: Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878 – 2003. Praha

Tomeš, Josef: Slovník k politickým dějinám Československa 1918 – 1992. Praha 1994.

Trapl, Miloš: Monsignore Jan Šrámek. Olomouc 1995.

Trapl, Miloš: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918 – 1938. Praha 1990.

Uhlíř, Boris, Jan: Ve stínu říšské orlice. Protektorát Čechy a Morava, odboj a kolaborace. Praha 2002.

Urban, Otto: Kapitalismus a česká společnost. Praha 1978.

Urban, Otto: Česká společnost 1848 – 1918. Praha 1982.

Vartíková, Marta: Od Košíc po Február. Bratislava 1968.

Vartíková, Marta: Historické zjazdy KSČ. Bratislava 1974.

V boji za svobodu Československa. Praha 1990.

Veber, Václav: Stalin. Stručný životopis. Praha 1996.

Veber, Václav: Dějiny sjednocené Evropy. Praha 2006

Veber, Václav: Osudové únorové dny 1948. Praha 2008.

Veselý, Jindřich: O vzniku a založení KSČ. Praha 1953.
 Veselý, Zdeněk: Československá zahraniční politika v letech 1945–1948. Praha 1989.
 Veselý, Zdeněk: Československo a Marshallův plán. Praha 1985.
 Vartíková, Marta: Február rozhodol. Bratislava 1963.
 Vartíková, Marta: František Zupka. Praha 1983.
 Vartíková, Marta: Revoluční cestou. Podbrezovská konference závodních výborů v procesu národní a demokratické revoluce (1944 - 1948). Praha 1974
 Vaněček, Václav: Dějiny státu a práva v Československu. Praha 1975.
 Veselý, Jaroslav: Jak se zrodila naše strana. Praha 1961.
 Veselý, Zdeněk: Československo a Marshallův plán. Praha 1985.
 Vojáček, Ladislav – Schelle, Karel: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava 2007.
 Vojenské dějiny Československa. IV. díl (1939 – 1945). Praha 1988.
 Vojenské dějiny Československa. V. díl. Od roku 1945 do roku 1955. Praha 1989.
 Voráček, Emil: Československo – sovětské hospodářské vztahy 1945 – 1948. Praha 1985.
 Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie a Národní fronta. Praha 1985.
 Vrabec, Václav: Zmařené naděje. Antifašistický nekomunistický odboj. Praha 1992.
 Vykoukal, Jiří – Litera, Teichman, Miroslav: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989. Praha 2000.
 Wohlgemuthová, Renata: Cestou k břevnovskému sjezdu 1878. Praha 1978.
 Zámečník, Stanislav: Český odboj a národní povstání v květnu 1945. Praha 2006.
 Zeman, Zbyněk: Edvard Beneš: Politický životopis. Praha 2000.
 Zeman, Zbyněk: Vzestup a pád komunistické Evropy. Praha 1998.
 Zinner, Paul, E: Communist strategy and tactics in Czechoslovakia: 1918 – 1948. New York 1963.
 Žikeš, Vladimír: Slovenské povstání bez mýtů a legend. Praha 1990.
 Žižka, Jaroslav: Československo na cestě k lidové demokracii (1944 - 1945). Praha 1983.

Studie a články

Gibanskij, Leonid: Dokumenty k Zorinově pražské misi v únoru 1948. K interpretaci sovětských pramenů o sovětizaci východní Evropy. In: Soudobé dějiny, č. 4/1999.
 Klimek, Antonín: Plán Edvarda Beneše na poválečný vývoj Československa (Od návratu z Moskvy v lednu 1944 do povstání na Slovensku). In: Střední Evropa, č. 30/ 1993, s. 25.
 Maňák, Jiří: Vývoj početního stavu a sociálního složení KSČ v letech 1948 – 1968. In: Soudobé dějiny, 4/1999.
 Marés, Antoine: Francouzsko – československé vztahy v letech 1944 – 1948 neboli mnichovský syndrom. In: Soudobé dějiny, č. 4/1999.
 Miklovičová, Jana: Posobenie Akčného výboru Slovenského národného frontu v Trnave. In: Pamät národa I./2009.
 Murašková, Galina: Únorová krize roku 1948 v Československu a sovětské politické vedení. In. Soudobé dějiny, č. 2 – 3/1999.
 Veber, Václav: Jak to bylo s demisemi v únoru 1948? In: Paměť a dějiny I./2009.

Seznam tištěných příloh

1. Počet místních organizací ČSD v českých zemích
2. Srovnání volebních výsledků ČSD v roce 1935 a 1946
3. Stav členstva ČSD na podzim 1947

4. Zastoupení ČSD ve třech vládách Národní fronty
5. Celkové výsledky parlamentních voleb do ÚNS
6. Přehled volebních výsledků ve volebním kraji Liberec (podle okresů) v parlamentních volbách 1946
7. Zastoupení žen v ČSD podle krajů v roce 1947
8. Politické složení ředitelů a jejich náměstků po provedení znárodňovacího procesu v říjnu 1945
9. Zápis o jednání české a slovenské delegace v Moskvě, 27. 3. 1945 o složení nové československé vlády
10. Zápis o schůzi vedení Národní fronty konané dne 21. 2. 1946, jednající o otázce tzv. bílých lístků

Seznam obrazových příloh

Foto č. 1: Sociálně demokratický ministr výživy Václav Majer
Předseda sociální demokracie Zdeněk Fierlinger (druhý zleva) na první schůzi obnovené strany 14. 5. 1945

Foto č. 2: Společný výbor složený ze zástupců ČSD a KSČ na jednání ohledně „sloučení“ obou stran. Zprava Rudolf Slánský, Antonín Zápotocký, Zdeněk Fierlinger

Foto č. 3: Oficiální stvrzení pohlcení sociální demokracie Komunistickou stranou Československa („Slučovací sjezd“) 27. 6. 1948 v pražské Lucerně. U řečnického pultu Rudolf Slánský

Foto č. 4: První předseda poválečné Československé sociální demokracie Z. Fierlinger

Foto č. 5: Národohospodářský expert Československé sociální demokracie škpt. Vojtěch (Vojta) Erban

Foto č. 6: Předseda sociální demokracie Zdeněk Fierlinger (druhý zleva) na první schůzi obnovené strany 14. 5. 1945

Foto č. 7: Generální tajemník ÚRO a sociálně demokratický činitel Evžen (Eugen) Erban

Foto č. 8: Slavnostní udělení Československého válečného kříže B. Laušmanovi za jeho odbojové aktivity. Zleva Bohumil Laušman, Rudolf Slánský, Václav Kopecký a Klement Gottwald

Foto č. 9: Z první poválečné předvolební kampaně Československé sociální demokracie ve východních Čechách

Foto č. 10: František Tymeš (uprostřed) během svého projevu na XXI. sjezdu v Brně v listopadu 1947

Přílohy

Tištěné přílohy

I.

Počet místních organizací ČSD v českých zemích

Kraj	Počet místních organizací
Praha-město	212
Kladno	361
Mladá Boleslav	187
Praha-venkov	402
Plzeň	699
Karlovy Vary	197
Ústí nad Labem	312
Liberec	247
Hradec Králové	457
Pardubice	524
Havlíčkův Brod	367
Tábor	262
České Budějovice	407
Celkem	4 422

Zdroj: ANM, f. Zdeněk Fierlinger, kartón 40, i. j. 1439

II.

Srovnání volebních výsledků ČSD v roce 1935 a 1946

Kraj	Počet hlasů v roce 1935	Počet hlasů v roce 1946
Praha	85 714	94 211
Kladno	49 085	34 695
Mladá Boleslav	26 035	27 007
Praha – venkov	53 011	45 039
Plzeň	100 286	66 626
Karlovy Vary	5 752	17 586
Ústí nad Labem	35 998	47 694
Liberec	23 500	31 774
Hradec Králové	45 434	47 079
Pardubice	26 310	47 833
Havlíčkův Brod	33 304	27 058
Tábor	20 944	18 663
České Budějovice	34 503	32 285
Jihlava	23 875	25 943
Brno	60 861	74 435
Olomouc	58 715	73 322
Zlín	37 023	39 736
Moravská Ostrava	78 156	86 518
Opava	17 057	23 302

Zdroj: ANM, f. Z. Fierlinger, kartón 40, i. j. 1434

III.

Stav členstva ČSD na podzim 1947

Kraj	Počet členů
Praha	42 528
Kladno	13 079
Mladá Boleslav	9 288
Praha – venkov	20 275
Plzeň	27 936
Karlovy Vary	10 008
Jihlava	11 263
Brno	33 487
Olomouc	34 735
Zlín	16 750
Ostrava	29 995
Opava	12 316
Ústí nad Labem	20 835
Liberec	14 731
Hradec Králové	25 464
Pardubice	20 636
Havlíčkův Brod	9 116
Tábor	5 859
České Budějovice	11 728

Zdroj: ABS, objektový svazek 2231, díl 2, část 1.

IV.

Zastoupení ČSD ve třech vládách Národní fronty

I. vláda NF	4. 4. 1945–6. 11. 1945
Z. Fierlinger	předseda vlády
B. Laušman	ministr průmyslu
V. Majer	ministr výživy
II. vláda NF	7. 11. 1945–1. 7. 1945
stejně zastoupení	
III. vláda NF	2. 7. 1946–25. 2. 1948
Z. Fierlinger	náměstek předsedy vlády (do 25. 11. 1947)
F. Tymeš	náměstek předsedy vlády (od 25. 11. 1947)
B. Laušman	ministr průmyslu (do 25. 11. 1947)
L. Jankovcová	ministryně průmyslu (od 25. 11. 1947)
V. Majer	ministr výživy (do 25. 2. 1948)
IV. vláda NF	25. 2. 1948 – 15. 6. 1948
B. Laušman	náměstek předsedy vlády
Z. Fierlinger	ministr průmyslu
L. Jankovcová	ministryně výživy
E. Erban	ministr sociální péče (za ÚRO)

Zdroj: Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie a Národní fronta. Praha 1985, s. 182.

V.

Celkové výsledky parlamentních voleb do ÚNS¹²⁹¹

¹²⁹¹ Volební výsledky sociální demokracie jsou označeny tučným písmem.

Volební kraj	KSČ	ČSL	ČSSD	ČSNS	Prázdné lístky	Celkem
Hl. m. Praha	239 059	105 252	96 491	221 099	1 757	663 658
Kladno	128 619	20 540	34 954	55 186	533	239 832
Mladá Boleslav	93 128	30 349	26 395	62 679	587	213 138
Praha - venkov –jih	145 437	42 225	44 727	76 436	685	309 510
Plzeň	160 124	50 434	66 819	78 904	1 128	357 409
Karlovy Vary	44 063	6 173	14 241	19 460	394	84 331
Ústí nad Labem	137 936	10 665	46 560	48 008	1 012	244 181
Liberec	100 110	21 983	31 916	52 271	909	207 189
Hradec Králové	124 236	61 208	47 066	81 325	1 066	314 901
Pardubice	94 031	63 605	46 786	57 775	824	263 021
Havl. Brod	89 924	52 258	27 108	46 927	615	216 832
Tábor	73 164	50 284	17 983	42 005	596	184 032
České Budějovice	112 021	65 028	31 983	56 350	863	266 245
Jihlava	84 286	69 892	25 757	37 382	817	218 134
Brno	174 518	138 405	74 223	127 243	1 687	516 076
Olomouc	128 852	110 596	73 035	83 528	1 360	397 371
Zlín	86 279	101 719	39 876	50 616	850	279 340
Mor. Ostrava	151 668	79 789	86 255	78 968	3 302	399 982
Opava	38 242	30 604	23 363	22 818	468	115 495
Země Česká	1 541 852	580 004	533 029	898 425	10 969	3 564 279
Země Moravskoslezská	663 845	531 005	322 509	400 555	8 484	1 926 938
Úhrnem	2 205 697	1 111 009	855 538	1 298 980	19 453	5 490 677

Zdroj: Pehr, Michal: Československá strana lidová 1945 – 1946.
Praha 2003, s. 102.

VI.

Přehled volebních výsledků ve volebním kraji Liberec
(podle okresů) v parlamentních volbách 1946

Okres	Volební výsledek	V %
Česká Lípa	3 590	14, 69
Frýdlant	1 705	17, 28
Jablonec	3 199	16, 78
Jablonné	1 343	17, 11
Jilemnice	1 460	17, 50
Liberec město	5 669	22, 51
Liberec venkov	3 363	21, 90
Rumburk	914	17, 22
Semily	4 341	12, 34
Šluknov	1 219	13, 69
Turnov	3 647	13, 10
Varnsdorf	1 472	18, 75

Zdroj: Dva roky práce pro socialismus a demokracii. Zprávy k II. Krajskému sjezdu Československé sociální demokracie v Liberci dne 17. a 18. května 1947. Liberec 1947, s. 17

VII.

Zastoupení žen v ČSD podle krajů v roce 1947

Kraj	Počet žen
Praha – město	14 073
Kladno	3 683
Mladá Boleslav	2 368
Praha – venkov	5 754
Plzeň	6 821
Karlovy Vary	2 540
Ústí nad Labem	6 798
Liberec	4 194
Hradec Králové	7 428
Pardubice	4 508
Havlíčkův Brod	2 062
Tábor	1 395
České Budějovice	2 521
Jihlava	2 919
Brno	8 876
Olomouc	9 881
Zlín	2 926
Mor. Ostrava	7 825
Opava	2 791

Zdroj: Zpráva o činnosti Československé sociální demokracie k XXI. sjezdu v Brně 14. – 16. 11. 1947. Praha 1947, s. 149 - 150

VIII.

Politické složení ředitelů a jejich náměstků po provedení znárodňovacího procesu v říjnu 1945¹²⁹²

¹²⁹² Ředitelé za ČSD jsou označeni tučným písmem.

Těžký průmysl	Ředitelé	Náměstci
KSČ	28–35%	54–33, 3 %
ČSD	22–27, 8 %	53–32, 7 %
ČSNS	14–17, 7 %	18 – 9, 9 %
ČSL	3–3, 8 %	- -
Nestraníci	12–15, 2%	39–24, 1 %

Lehký průmysl	Ředitelé	Náměstci
KSČ	30 – 34, 4 %	64 – 49, 6 %
ČSD	31 – 35, 6 %	41 – 31, 8 %
ČSNS	11 – 12, 7 %	10 – 7, 8 %
ČSL	2 – 2, 3 %	1 – 0, 8 %
Nestraníci	13 – 15, 0 %	13 – 10, 0 %

Potravinářský průmysl	Ředitelé	Náměstci
KSČ	11 – 34, 4 %	13 – 35, 8 %
ČSD	10 – 31, 3 %	10 – 27, 5 %
ČSNS	6 – 18, 7 %	5 – 13, 9 %
ČSL	1 – 3, 1 %	5 – 13, 9 %
Nestraníci	4 – 12, 5 %	3 – 8, 3 %

Zdroj: Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr: Československá společnost a komunisté v letech 1945 – 1948. Praha 1967, s. 58.

IX.

Zápis o jednání české a slovenské delegace v Moskvě,
2 7. 3. 1945 o složení nové československé vlády

Předsedal: J. David¹²⁹³

David konstatuje, že na pořadu jsou dva body, a to jednak dokončení jednání o programu vlády a za druhé diskuse o politickém složení nové vlády.

Hála: čte prohlášení delegace lidové strany: „Pokud jde o kapitolu šestou, souhlasíme s navrženým textem, při čemž jsou nám směrodatná vysvětlení se slovenské strany, že se tím v meritu nijak nepředbílá konečná dohoda Čechů se Slováky, až bude osvobozena celá Československá republika.“

David konstatuje, že tím je dosaženo dohody mezi všemi účastníky porady o programu nové vlády a vyzval Kopeckého, aby celý návrh programu přečetl se všemi navrženými doplňky a změnami.

Kopecký přečítá návrh programu se změnami, jak byly vepsány redakční komisí. Žádá, aby přítomní učinili ještě poznámky, které by si přáli ke konečnému textu.

Po přečtení se přihlásili ke slovu:

Drtina: upozorňuje, že na první straně, odstavec druhý, jsme žádali změnu formulace, že „nová vláda je vládou široké Národní fronty“ a navrhuje, aby bylo řečeno „nová vláda chce být vládou široké Národní fronty.“

(Po krátké výměně názorů bylo usneseno, že v konečném textu bude řečeno: „nová vláda má být vládou široké Národní fronty“.)

Styk¹²⁹⁴: žádá, aby v programu vlády bylo ještě uvedeno, že Slováci budou zastoupeni v centrálních úřadech i co do počtu i co do hodnoty úměrně svému počtu.

Šrobár: žádá, aby byla učiněna zmínka o slovenském povstání.

Majer: doporučuje, aby byl vložen zvláštní odstavec, že vláda považuje slovenské povstání za historicky významné.

Gottwald: poznamenává, že to bude ve vládním prohlášení.

Šrobár: s tím projevuje souhlas.

(Byl přijat návrh, aby pasus o tomto do vládního programu sestavil Novomeský.)

(K textu kapitoly sedmé, který dosud nebyl shodnut, bylo usneseno, aby předsedové jednotlivých politických skupin, rozhodli konečnou formulaci po poradě s prezidentem republiky.)

Debata o politickém složení nové vlády.

David čte prohlášení národních socialistů: „Českoslovenští národní socialisté se domnívají, že politické složení nové vlády co do politické i osobní (povahy), má být založeno především na rovnocennosti všech složek, které vládu tvoří. Tomuto požadavku návrh nevyhovuje, neboť neodpovídá této rovnocennosti. Nepovažujeme také za spravedlivé, že národní socialisté nemají mít žádný z klíčových resortů, t. j. ani ministerstvo zahraničí ani národní obrany ani vnitra ani finance ani informace ani zemědělství. Navrhujeme proto, aby předsedové porad Bloku [Národního bloku

¹²⁹³ J. David (1884 - 1968), národně socialistický politik, legionář a novinář. Po válce aspiroval na předsedu národně socialistické strany, zastával funkci předsedy Ústavodárného národního shromáždění (ÚNS), ve straně byl představitelem „levého“ křídla, které spolupracovalo s komunisty.

¹²⁹⁴ Ing. J. Styk, představitel „levého“ křídla Demokratické strany. Účastník moskevských jednání, po válce byl pověřencem techniky.

pracujícího lidu a venkova – pozn. aut.] spolu se zástupcem strany lidové a se dvěma zástupci Slovenské Národní Rady návrh přezkoumali a vypracovali návrh nový.

Tímto svým návrhem sledujeme, abychom se vyhnuli nějaké široké debatě o těchto otázkách v plénu.

Slánský: soudí, že věc má být projednána v plénu.

Husák: soudí, že o národním složení má být jednáno v plénu. O rozdělení mezi strany nechť se jedná v presidiu.

Stránský: konstatuje, že národní socialisté nechtějí věc detailovat, ale ctí povinnost, aby Slováci měli spravedlivé zastoupení všude, od vlády až po úřady dolů, a to po všech stránkách. Jaké hlediska mají být uplatněna, to považujeme za věc, která se ukáže, až když se to konkrétně dělá.

Husák: slovo spravedlivé se dá vykládat různým způsobem. Chceme mít postaveno na jisto, že to zastoupení je tu nesporné, že máme mít dva místopředsedy, čtyři ministry a tři státní tajemníky. Protože v kuloárech toto usnesení bylo napadeno, žádám to bylo usneseno zde.

Z dvacetidvou ministrů dostanou Slováci šest. Tedy více než jednu čtvrtinu a méně než jednu třetinu. U nás byly nálady jiné. Jsem toho názoru, že by vláda měla ukázat dobrou tvář tím, že by bylo Slováků více. Jsem toho názoru, že je to málo. Ti tři státní tajemníci budou více méně druhým nebo pátým kolem. I když se počítá z 25 devět, je to málo. Na druhé straně jsme slyšeli, že se říká, že to, co Slováci chtějí, je přehnané, že se stali velkými pány a podobně. Myslím, že by vláda měla demonstrativně ukázat svůj postoj k Slovákům. Šest plus tři je podle našeho názoru nejmenší možná hranice.

Fierlinger: Ta instituce státních tajemníků je quasi neutrální. Čech je ministr a Slovák ho zastupuje, ale bude to i naopak.

Husák: To „naopak“ je úplně teoretické.

Fierlinger: My jsme měli zkušenost z minula s personální politikou. Namítalo se, že Slováci neměli dost kvalifikovaných odborníků. Politika, to je věc taktu. Slováci tam nebyli v rozhodujícím postavení, právě proto musíme hledět, aby tam nyní byli.

Stránský: poukazuje na to, že jestli zastoupení Slováků ve vládě je neúměrně větší, že by mohlo jít jen na úkor spravedlivého rozdělení křesel mezi jiné složky.

Gottwald: Souhlasíme s návrhem potud, aby politické složení vlády, pokud se týká české částky bylo přeneseno do čtyřky, ale žádáme, abychom otázku slovenské části projednali v plénu.

Stránský: Nechte už jednou šestku ať začne fungovat.

Gottwald: Slovenská část vlády by mohla být už tady dohodnuta.

Majer: Co říká dr. Husák ohledně funkcí státních tajemníků, myslím, že by bylo těžkou chybou, kdyby se tyto funkce měly hodnotit už předem jako méněcenné. Mohou být stejně významné jako funkce ministrů. Ve vládě je státní tajemník přece rovnocenný a v administrativě může být velmi významný. Bude to otázka praxe. Měli bychom to posuzovat společně a neměli bychom je rozdělovat. Nejlepším řešením by podle mě bylo dát v té první vládě Slovákům co nejvíce. Ale nemyslím si, že to máme začít tak, že bychom to oddělovali. My jsme uvítali základnu programovou i strukturu vlády a doufáme, že Slováci uvítají naše změny.

Husák: My nechceme státní tajemníky podceňovat, ale myslíš – li to upřímně, řekněme, ať jsou dva Češi ministři a dva Slováci státní tajemníci a v jednom případě obráceně. Státní tajemník bude rovnocenným, když se to bude střídat. Slováci tu nevystupují jako partaje, ale jako celek. Delegáti budou navrženi za Slovenskou Národní Radu a ne za partaje. Proto tuto věc nemůžeme projednat v šestce, můžeme tam být jen jako pozorovatelé.

Hála: Je toho názoru, že je to tak důležité, aby se to projednalo v tom komitétu a potom se to teprve projedná v plénu

Gottwald: Má druhý návrh, aby se v plénu alespoň stanovil početní poměr.

Ursíny: Proč bychom nemohli tu otázku týkající se Slovenska projednat tu?

Husák: trvá na svém požadavku.

Stránský: Nás k našemu návrhu vede technická úvaha. Je tu spleť otázek, které nejsou jen otázkou Slovenska. Není to jen otázka počtu, ale i rozdělení resortů. To je tak komplikované, že se to nehodí do tak širokého kruhu. Také se nikdy otázky tak subtilní neprojednávají v takovém velkém shromáždění. Vždyť je to typická otázka právě pro politický kabinet, pro jakou si děláme předsednictvo vlády.

Styk: Má být počet zvětšen nebo zmenšen? Mám vážnou obavu, že se to bude dělat zase jen podle počtu mandátů

Stránský: To nám řekne komise.

Styk: Když to navrhuje, musíte už mít představu.

Stránský: Nemám.

Styk: Mám dojem, že se nám Slovákům má vzít jeden resort. Když ano, tedy to projednejme zde. Ksybyste vy byli takoví kavalíři jako my v minulosti, měli byste nám dát vládu na pět roků, ve které by každá česká strana měla jen po jednom ministru, abyste nahradili to, co jsme utrpěli v minulosti.

Šrobár: V první vládě československé byl jen Štefánik a Šrobár. V Ženevě se dohodli na třech ministrech a pak nám toho jednoho [odškriepili].

Gottwald: Otázka počtu je první. Druhá je otázka resortů a třetí je otázka osobní. Když Slováci budou souhlasit s dalším řešením v komisi, dobře. Ale nechť Slováci řeknou, co tomu říkají.

Šrobár: My jsme spokojeni s tím, co je v návrhu. Jen chceme, co myslíte vy tři (ukazuje na národní socialisty, sociální demokraty a katolíky.)

Fierlinger: Pokud jde o nás, my jsme se nechtěli dotýkat otázky zastoupení Slováků co do počtu. My jsme srozuměni.

Drtina: Chceme, aby byla dbána zásada rovnocennosti. Záleží na tom, jak se to provede, záleží také , o jaký resort se bude jednat. Konkrétně jak je to v návrhu komunistické strany, nevíme, zda mohou být naše požadavky uspokojeny. Souhlasíme, že by tato vláda měla vyjádřit svou nejlepší vůli vůči Slovákům. A to buď počtem nebo zvlášť významným způsobem, případně předsednictvím nebo podobně.

Ursíny: Návrh komunistů je stanovisko reálné a správné. Odpusťte, budu mluvit jasnou řečí. Vidím, že je tu spokojenost a že se chce něco dostat na konto Slováků. Jak je to možné? Nechceme podobných politických handlovaček.

Fierlinger zdůrazňuje, že čím větší zastoupení budou mít Slováci, tím lépe pro jednotu státu.

Hála: souhlasím s návrhem a protože v českém sektoru jsme o tom ještě nemluvili, jsem toho názoru, abychom to v českém sektoru ještě projednali.

Gottwald: Projednat to musíme, tak to řekněme tady. Mezi národy čachrovat se nemá, tedy myslím, aby se obě skupiny vyslovily tady.

Stránský: Nechci nic přidávat k návrhu svému, který je totiž i návrhem sociálních demokratů a lidovců. To není čachrování, to je jednání o složení vlády, velmi vítám ochoty Slováků, že souhlasí zúčastnit se jednání jako pozorovatelé a poradci.

Gottwald: Jednejme tady.

Stránský: My tu nejsme tretováni jako rovnocenná složka. Opakuji, že se tak subtilní věci neprojednávají v tak širokém okruhu. Konstatuji, že otázka se netočí kolem ministerských křesel, nýbrž jde o to, jaký reflex vykonává na český sektor.

Novomeský¹²⁹⁵: Teď již tomu rozumím. Žádám, abyste neráčil naši slovenskou účast posuzovat podle partajních hledisek. My při těch tajemnicích nebereme žádná hlediska „naše partaj – vaše partaj“. Nemůžeme tu slevit ve prospěch partajních dohodování. Páni se mohou sejít kdy chtějí, naši zástupci tam přijdou. Takhle tady půl hodiny frfněme.

Gottwald: Tak prosím, předsednictvo bloku, plus zástupce lidové strany, plus dva Slováci jako pozorovatelé se odeberou vedle a učiníme přestávku v jednání plena.

Přestávka v jednání, zatím co se radí takto sestavená komise:

Do plena se později vrátil Gottwald, který učinil toto předběžné sdělení:

Komise přišla jednomyslně k názoru, že na navrhovaném počtu slovenských ministrů nemá být nic měněno, při čemž otázka resortů zůstává otevřena.

Jednání odročeno na zítřek.

Zdroj: Klimeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém (eds.): Cesta ke květnu I., 1. svazek. Praha 1965, s. 441 – 444.

X.

Zápis o schůzi vedení Národní fronty konané dne 21. 2. 1946, jednající o otázce tzv. bílých lístků

¹²⁹⁵ Ladislav (Laco) Novomeský (1904 - 1976), slovenský politik a publicista. Ve 30. letech patřil k nejvýznamnějším představitelům slovenské levicové kultury. Původním povoláním učitel vstoupil v roce 1925 do KSČ a pracoval v ní jako novinář. Za okupace se angažoval v V. ilegálním výboru KSS (spolu s K. Šmidkem a G. Husákem), v letech 1945 – 1950 zastával funkci místopředsedy SNR a byl pověřencem pro školství. V roce 1950 byl zatčen a obviněn z tzv. buržoazního nacionalismu a roku 1954 odsouzen na 10 let žaláře, v roce 1963 stejně jako G. Husák rehabilitován.

Přítomni: předseda vlády Zdeněk Fierlinger, náměstkové předsedy vlády Klement Gottwald, dr. Jaroslav Stránský, Ján Ursíny, Viliam Široký, ministři František Hála, Václav Kopecký, dr. Prokop Drtina, Bohumil Laušman, dr. Hubert Ripka, Václav Nosek, dr. Petr Zenkl, ing. Eduard Outrata, dr. Vladimír Krajina, Blažej Vilím, dt. Vladimír Peška, Julius Dolanský, dr. Jozef Lettrich, dr. Fedor Hodža, Edo Friš a Julius Firth

Zapsal: odborový přednosta B. Červíček.

Předseda vlády Zdeněk Fierlinger zahájil schůzi poukazem, aby odborový přednosta B. Červíček z minulých zápisů konstatoval, co bylo sjednáno pokud jde o přípravu voleb. Odborový přednosta B. Červíček přečetl dotyčné zápisy.

Náměstek předsedy vlády Klement Gottwald navrhl, aby nejprve dokončena byla debata o bílých lístcích.

Náměstek Ján Ursíny vyslovil se proti bílým lístkům. Je mu zřejmé, že pravým jejich účelem má býti, aby na Slovensku voliči nevolili jeho stranu. Ministr V. Kopecký uvádí, že buď budou bílé lístky, anebo dohoda o registraci stran musí býti připuštěny nové volební skupiny, aby boj o tyto voliče byl umožněn všem stranám.

Předseda dr. Lettrich jest proti bílým lístkům a uvádí, že na Slovensku se tak dá všem protistátním elementům možnost manifestovati proti republice. Nechť se ponechá možnost hlasovati neplatně, ale nechť se nedává možnost demonstrovati proti státu. Co by řeklo zahraničí, kdyby výsledek dopadl nepříznivě.

Ministr V. Kopecký má za to, že by se nic nestalo: Labour Party má za sebou pouze 50% a také vládne. Je to demokratické, nic vynuceného. Chce – li někdo zápasiti o opoziční hlasy, pak se tohoto zápasu také komunisté chtějí zúčastniti. Náměstek dr. J. Stránský zdůrazňuje, že by muselo opozici dát víc než bílé lístky. Musela by se jí dát všechna práva opozice, t. j. tisk, svoboda shromažďovací atd. Jde o to, aby masa měla svoje zastoupení v pozitivních stranách. To není výhoda méně radikálních stran. Je to i výhodou pro strany radikální, byť i snad nepřímou, je to pasivita uzákoněná vyloučením určitých mas. Znamená to, že poměr sil skreslen; a nechceme si přece lhát do vlastní kapsy.

Náměstek K. Gottwald uvádí, že právě proto chceme věděti na čem jsme. Vlijí – li se tyto masy do určité strany, nebude to správný obraz, ale hlavní argumentace. Chceme přece udržeti Národní frontu. Předpoklad pro to je vzít na sebe odpovědnost za celou vládu a odstraniti tak nebezpečí nelokální agitace.

Do schůze dostavil se ministr Bohumil Laušman.

Náměstek K. Gottwald pokračuje. Chceme připustiti k volbám jenom strany uznané vládou. Řeknou nám, že je to 4násobný totalismus. Na to dáme bílými lístky odpověď ne. Dáváme možnost opozici se projevit. Chceme vidět jak a co.

Náměstek Ján Ursíny se ptá, jakou možnost jim dává se projevit. To, že dá – li bílý lístek, by přece nestačilo. Náměstek dr. J. Stránský uvádí: „Uvažte, co by bylo, kdyby na Slovensku jich bylo 40%.“ Náměstek Ursíny má za to, že tak zlé to sice nebude, avšak připouští, že může dojít k nežádoucímu výsledku. Ministr Kopecký uvádí: „Bud' chcete dělat Národní frontu a pak musíte vyloučiti všechno co nás dělí. Vy jste pro socialismus a vaši lidé agitují proti socialismu v Moskvě a zahraničí nic jsme si neudělali, měli jsme rozum a udělali jsme společně veliký kus práce, veliký kus práce, všechno to klapalo a teď chcete zápas o voliče, jímž by rovnováha sil byla porušena. Když zápas, tak zápas, ale pak také volební skupiny, aby se o tyto voliče mohly ucházeti všechny strany.“

Předseda vlády Zdeněk Fierlinger uvádí, že v jeho straně ohromná většina má za to, že bílé lístky nepředstavují nebezpečí proti státu. Také Slovensko je v procese konsolidačním. Ani 20% na Slovensku by nic neznamenal. To každý v zahraničí by dovedl pochopit po tom co Slovensko prodělalo. Všichni v jeho straně souhlasí, že bílé lístky by byly velikým demokratickým gestem. Dr. Friš uvádí, že bílých lístků není třeba se na Slovensku bát. Necht' se nyní podzemí projeví. Bude to znamenat jeho porážku. Je ovšem nesporné, že některé politické strany chtějí býti těmi indiferentními posíleny, neboť neúčastí by byl posílen komunismus, jak oni tvrdí. Myslí, že pro další budoucnost Národní fronty je nutná jistota, že žádná strana nechce býti posílena hlasy odpůrců republiky a jejích škůdců.

Poslanec dr. Krajina poukazuje, jak v Novém Městě bylo komunistickým řečníkem nepřipustným způsobem agitováno proti ostatním stranám. Lidovci byli označeni za stranu reakcionářů, národní socialisté za stranu kolaborantů, sociální demokraté za stranu nerevoluční.

Dr. Hodža¹²⁹⁶ má za to, aby se strany skutečně snažily indiferentní voliče získati. Tuto povinnost mají po jeho soudu i komunisté.

Dr. Peška uvádí, že kdyby nebyly připuštěny bílé lístky, voliči by byli tak nuceni jen pro určité strany a mohlo by to býti vytýkáno jako skrytá diktatura. Je proto pro bílé lístky. Myslí, že obavy, že bílých lístků bude příliš mnoho nejsou opodstatněny. Všechny strany mohou konstatovat větší počet organisovaných. Občané jsou tak vyspělí, že vědí, co bylo vykonáno v jejich prospěch. Ani v cizině se opozice nebojí. Portugalský diktátor získal pouze 60% hlas; a zůstal u moci.

Do schůze se dostavil ministr. dr. Procházka.

Předseda vlády vyzval zástupce lidové strany, aby ozřejmili stanovisko své strany. Ministr Fr. Hála nepřikládá tomuto problému zvláštního významu a take nepřikládá zvláštní význam tomu, jak na věc bude reagováno v zahraničí. V Čechách a na Moravě není obav, že by bílých lístků bylo mnoho. Je u nás těch desperátů přece jen málo. Myslí však, že stačí škrtání a proto není třeba bílých lístků.

¹²⁹⁶ Fedor Hodža (1912 - 1968), československý právník, publicista a politik. Za války působil ve Státní radě, po jejím skončení se stal generálním tajemníkem Demokratické strany působil jako poslanec v zahraničním výboru ÚNS. Po únoru 1948 emigroval do USA a Kanady.

Ministr dr. A. Procházka upozorňuje, že v „Lidové demokracii“ byl uveřejněn pěkný článek dr. Bobka. Toto pojetí je po jeho soudu správné a převažuje v jeho straně. Zahraničně – politický moment není přesvědčující. A nechceme si přece zaváděti nějaké referendum. Kdybychom na ty bílé lístky něco vázali nebo přiznávali jim nějaký důsledek, pak by to mělo logičnost. Takhle voliče nabádáme, aby zmařili svůj hlas. Argumentuje – li se, že jest pouze 6 stran, pak se nesmí zapomenout, že za prvé republiky byla určitá vázanost. Je proti a nenalézá žádné důvody.

Předseda vlády konstatuje, že zřejmě se strany vzájemně nedohodnou a považuje debatu za zbytečnou.

Dr. Peška připomíná, že by bylo omylem nepovažovati instituci bílých lístků za plebiscit. Mají charakter plebiscitu a to vnitro – politický a zahraničně – politický. Má se tím dokumentovati jednomyslnost voličů v jejich souhlase s vládou a jejím programem. Jen ať jsou bílé lístky. Jistě to bude zřejmě v anglii, která všechno, co souvisí s volbami bedlivě pozoruje a komentuje, příznivě vykládáno.

Do schůze dostavile se ministr dr. Hubert Ripka.

Také podle názoru ministra Laušmana znamenají bílé lístky velké plus. Bude – li málo těchto hlasů oposice, bude to pro vládu veliká mravní a politická přesila. Přirozeně by tyto bílé lístky platily jenom pro tyto volby.

Do schůze se dostavil také ministr vnitra V. Nosek.

Poslanec Slánský uvádí, že přece je nám známo, že je zde určitý počet reakcionářů, který je proti Sovětům, proti socialisaci, proti očistě atd. Jde o to, zjistiti kolik jich je a chceme ukázati, že za vládnoucím režimem je převážná většina a chceme zabrániti, aby se strany ucházely o hlasy této reakce za cenu ideových koncesí. Vždyť to dnes již národní socialisté dělají. Poslanec Slánský potom přečetl několik referátů o tom, jak mluví národní socialisté na schůzích, co se píše v tisku národně – socialistickém, jaký oběžník vydala.

Ministr dr. P. Drtina konstatuje, že si přece řekli, že si nebudou navzájem takové věci vyměňovati. Mohli by také říci, jak agituje komunistický tisk v Mor. Ostravě, kde se mluví o národně – socialistické demagogii, kde se národním socialistům vytýká Stříbrný¹²⁹⁷ a mlčí o boji, který strana se Stříbrným svedla. Pokud jde o bílé lístky považuje argumentaci jakoby to bylo demokratičtější, za falešnou. To nestačí, necháme – li voliče říci ano neb one. To ano neb one mělo již svého předchůdce a sice u Hitlera. Bylo jenom málo těch, kteří si troufli říct ne a přece celý svět věděl, že to neznamenal skutečný stav. Neloyální postoj nic neznamená a nestačí. Za a nutno nechat říci také b. A bylo by třeba přiznat těmto voličům právo, aby řekli, co chtějí; revidovat tak otázku počtu stran a to přece nechceme.

Ministr V. Kopecký uvádí, že přece bude nutno se rozhodnout. Buď bílé lístky nebo nové strany. Dr. Drtina uvádí, že toto neslyšel. Snad by bylo možné o tom debatovat, ale není to v rámci košického programu. Sám má za to, že připustíme – li bílé lístky bude to skvrnou na naší demokracii. I u nás jsou extremy jako jinde, ale musíme si položit otázku, zda nejsou také zaviněny politickou praksí. Postup jak se komunisté zachovali při sporu o referát bezpečnosti na pražském zemském národním výboru, působí značně

¹²⁹⁷ Mínen byl Jiří Stříbrný (1880 - 1955), předválečný funkcionář národně socialistické strany, který se ve druhé polovině 20. let přiklonil k fašismu.

sesílením nedůvěry. Jak se právě dr. P. Drtina dovídá, stejně komunisté postupují v Mariánských lázních přes hlasy tří stran. Má za to, že bílé lístky by umožnily, aby mnoho voličů se vyslovilo proti Národní frontě. Poukazuje na povážlivou neúčast při volbách v Kyjích.

Náměstek předsedy vlády Klement Gottwald uvádí, že v Kyjích se věc vyšetřuje a vysvětlí tím, že do volebních seznamů byly pojaty osoby, které tam již nebydlely. Ministr Drtina dále uvádí, že v Kyjích nevolilo 20% voličů. Těch 20% , jak každý ví, je více než 20%. To znamená pro Slovensko veliké riziko , a republika by to neprospělo. O smýšlení voličů nám bílý lístek nic neřekne. Jak se zjistí, zda bílým lístkem nevolil ultrarudý či ultračerný.

Do schůze se dostavil primátor dr. P. Zenkl.

Náměstek K. Gottwald konstatuje, že věc bude zřejmě nutno si znovu rozmyslet. Rozhodně po jeho soudu souvisí to s tím, kdo může kandidovat. Uvádí, že na příklad při vázaných kandidátních listinách byli všichni v Národní frontě pro a venku se dělá agitace, jakoby pro ně byli pouze komunisté. Ať se tedy škrtá. Komunisté se toho nebojí.

Předseda vlády konstatuje, že na Slovensku je tedy v otázce bílých lístků poměr 1 : 1, v Čechách pak 2 : 2.

Lidová demokracie ovšem nezaujímá tak radikálně odmítavé stanovisko. Táže se jaké je východisko. Táže se jaké je východisko. Sám má za to, že by podle zásady in melius mělo být rozhodnuto pro bílé lístky, které by přece jen znamenaly větší svobodu voličů.

Náměstek dr. Stránský to popírá a uvádí, že na jedné straně stojí obavy odpůrců bílých lístků, že jimi utrpí stát těžké škody. Druhá strana pak argumentuje, že bílé lístky by prospěly svobodě a volebnímu boji. Kdo má pravdu, nelze zjistit. Má však za to, že vyšší zájem je to o co se strachují odpůrci bílých lístků a proto by mělo být v tomto případě od bílých lístků upuštěno. Pokud jde o otázku vázaných listin, konstatuje, že pro vázané kandidátní listiny byly všechny strany.

Nedostatečně to zdůrazňuje tisk a argumentuje – li se proti komunistům, pak je to nesprávné a komunistům má se dostat zadostiučinění.

Ministr V. Kopecký uvádí, že jde o ústavodárné volby. Jde o to, bude – li dán souhlas ke všem kladům revoluce. Jde také o to, budou – li tyto klady kodifikovány, nebo bude – li učiněn pokus o návrat ke starému pořádku. Již dnes se formují dva bloky, socialistický a měšťanský, k němuž se čím dál tím výrazněji hlásí i národní socialisté, které až dosud považovali za socialisty. Již dnes jsou 50:50. Je v tom určité nebezpečí boje o moc, nebezpečí občanské války. Je nebezpečné, bude – li se zápasit o zvrácení poměru sil v Národní frontě. Musíme mít snahu vyloučiti mocenský boj. Chcete – li Národní frontu rozbít, pak necht' padnou bílé lístky a přece je nutno, aby se celá Národní fronta znovu sešla a semkla. Ať je těch bílých lístků 10%. 90% bude manifestována jednota v dosavadní práci a odpovědnosti. Nebude ke škodě republiky, že jsme nechtěli použití mocenských prostředků. Je nebezpečné dělat pokus o rozbití Národní fronty.

Předseda vlády konstatuje, že věc bude nutno patrně zase odložit, poněvadž dohody nelze dosáhnouti.

Ministr vnitra V. Nosek upozorňuje, že tyto odklady nesmí dlouho trvati, neboť jinak nedorazí k volbám.

Ministr F. Hála navrhuje, aby věc projednalo šest předsedů stran. Dr. Krajina má za to, že věc musí nechat padnout.

Předseda vlády uvádí, že chápe ministra Noska a nevidí jinou možnost, než aby věc byla dána parlamentu.

Předseda dr. Lettrich uvádí, že to ovšem bude znamenat porážku Národní fronty. Předseda vlády má za to, že to není třeba brát tak tragicky a že možno připustit, že v některých věcech nelze dosáhnout dohody.

Poslanec dr. Peška upozorňuje, že věc by nemusela přijít do plena a mohl by jí projednat pouze ústavně – právní výbor.

Dr. Krajina uvádí, že se to bez plena neobejde, ať se to dá parlamentu. Předseda vlády konstatuje, že tím by také mohla být rozvířena otázka povinného volení. Předseda vlády pak končí debatu o této věci a otázka, zda bílé lístky budou či nikoliv ve vedení Národní fronty rozhodnuta nebyla.

Do schůze dostavil se ing. dr. E. Outrata se třemi experty z ministerstva financí. Předseda vlády konstatoval, že přes to, že jak ve vládě, tak v Národní frontě bylo dosaženo dohody ve věci dané z obratu, přece se narazilo v parlamentě na obtíže u národních socialistů. Také o této otázce rozvinula se debata, za níž zástupci strany národně – socialistické trvali na svém stanovisku, že jde o postup, jímž jsou v zájmu prostistáním protěžována družstva a k němuž proto nemohou dáti souhlas.

Poslanec Slánský z osnovy konstatoval, že zákonem dává se vládě pouze zmocnění, aby k návrhu ministra financí daň snížila, nebo od ní upustila a tedy přece lze dát k tomuto zmocnění souhlas.

Primátor dr. P. Zenkl trvá na tom, aby to přišlo do zákona. Ani zde nebylo dosaženo dohody a předseda vlády skončil schůzi konstatováním, že věc tedy bude projednána v parlamentě bojovným hlasováním.

Zapsal: Červíček

V Praze dne 21. února 1946

Zdroj: Pehr, Michal: Československá strana lidová 1945 – 1946.
Praha 2003.

Obrazové přílohy

I.

Foto č. 1: Sociálně demokratický ministr výživy Václav Majer.

II.

Foto č. 2: Společný výbor složený ze zástupců ČSD a KSČ na jednání ohledně „sloučení“ obou stran. Zprava Rudolf Slánský, Antonín Zápotocký, Zdeněk Fierlinger.

III.

Foto č. 3: Oficiální stvrzení pohlcení sociální demokracie Komunistickou stranou Československa („Slučovací sjezd“) 27. 6. 1948 v pražské Lucerně. U řečnického pultu Rudolf Slánský.

IV.

Foto č. 4: První předseda poválečné Československé sociální demokracie Zdeněk Fierlinger.

V.

Foto č. 5: Národohospodářský expert Československé sociální demokracie škpt. Vojtěch (Vojta) Erban.

VI.

Foto č. 6: Předseda sociální demokracie Zdeněk Fierlinger (druhý zleva) na první schůzi obnovené strany 14. 5. 1945.

VII.

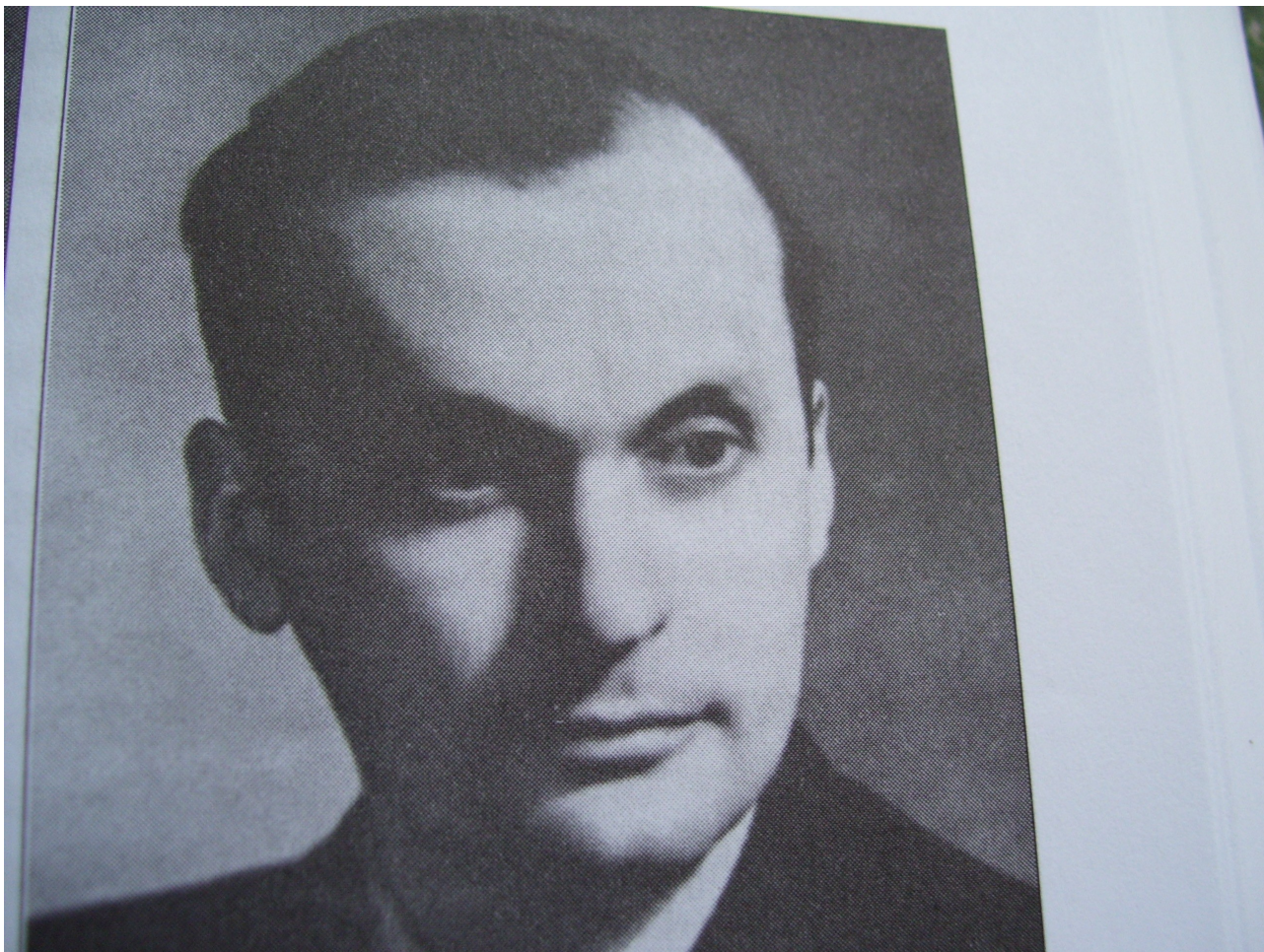

Foto č. 7: Generální tajemník ÚRO a sociálně demokratický činitel Evžen (Eugen) Erban.

VIII.

Foto č. 8: Slavnostní udělení Československého válečného kříže B. Laušmanovi za jeho odbojové aktivity. Zleva Bohumil Laušman, Rudolf Slánský, Václav Kopecký a Klement Gottwald, zcela vzadu Evžen Erban.

IX.

Foto č. 9: Z první poválečné předvolební kampaně Československé sociální demokracie ve východních Čechách.

X.

Foto č. 10: František Tymeš (uprostřed) během svého projevu na XXI. sjezdu v Brně v listopadu 1947, zcela vpravo generální tajemník ČSD Bláhož Vilím.

